

מבוא

מחקר זה עוסק בבחינת הקשר שבין פעילות חינוך לשלום לעמדותיהם של בני נוער בסוגיות הקשורות בסכסוך הישראלי-פלסטיני. הפעילות שתרומתה נחקרת, הינה פעילות חד פעמית, המועברת על ידי נציגים של פורום המשפחות השכולות. המחקר בוחן האם הפעילות תרמה לשינוי בעמדותיהם של בני נוער יהודים ביחס לתפיסת פתרון הקונפליקט הישראלי פלסטיני, ובנוגע למבנה היחסים בין יהודים וערבים בהווה ובעתיד.

פעילות של חינוך לשלום במציאות של קונפליקט מתמשך ובלתי נשלט מתמודדת עם תשתית פסיכולוגית עמוקה ומושרשת, הכוללת עמדות ותפיסות שליליות כלפי היריב (בר-טל, 2007).

בתוך המציאות הקונפליקטואלית ארוכת השנים בה נתונה מדינת ישראל, ומתוך הכאב והשכול, שהם חלק בלתי נפרד ממציאות זו, צמח הפורום כגוף ייחודי, חריג בנוף הסכסוך העיקש בין שני העמים. החיבור בין החברים בפורום נוצר סביב הרצון לקיים פעילות שתתרום לסיומו של הקונפליקט הישראלי פלסטיני, ותמנע קיומם של הרג ושכול נוספים עבור שני הצדדים. פעילותו העיקרית של הפורום נעשית בקרב תלמידי תיכון יהודים וערבים ברחבי הארץ. הפעילות בבתי הספר כוללת מפגש, במסגרתו מסופר סיפור השכול האישי של נציגי הפורום, ישראלי ופלסטיני, ולאחר מכן מתקיים דיאלוג בינם לבין התלמידים.

המחקר מבקש לבדוק, האם פעילות חינוכית זו יכולה לחולל שינוי בעמדותיהם של בני נוער? האם בכוחה לשנות אמונות ודעות שנוצרו בקרב בני הנוער בתנאי הקונפליקט הממושך בו מצויה החברה הישראלית? כמו כן מבקש המחקר לבחון, את תרומת הפעילות לבני הנוער במישור הרגשי, הקוגניטיבי וההתנהגותי, בהקשר לשאלות המחקר. במסגרת המחקר תיבחן גם השוואה בין תתי קבוצות של בני הנוער שעברו את הפעילות: חילונים ומסורתיים, בנים ובנות, ובתי ספר שונים, ממספר אזורים בארץ. להלן, יוצג רקע תיאורטי, העוסק בנושאים המרכזיים הקשורים לשאלות המחקר.

הממד הסוציו פסיכולוגי בסכסוך - עמדות המתפתחות בתנאי קונפליקט מתמשך

עמדותיהם של בני הנוער במדינת ישראל מעוצבות על רקע קיומו של קונפליקט ממושך ובלתי נשלט, המאופיין בכך, שהוא מתמשך על פני תקופה ארוכה (לפחות 25 שנים), ומתנהל על מטרות שנתפסות על ידי כל אחד מהצדדים כקיומיות (בר-טל, 2007; Rouhana, & Bar-Tal, 1998).

הסכסוך מתנהל לאורך שנים רבות בטווח יחסים נורמליים (Normal Relation Range - NRR), הכולל רמת אלימות גבוהה, מתחים וחוסר יציבות לסירוגין (Azar, Jureidini, & McLaurin, 1978). הוא מרכזי מאד בחיי שני העמים, נתפס כבלתי פתיר, בעל אופי 'סכום-אפס', ומחלחל לכל רובד בחיי הצדדים המעורבים בו (Azar et al., 1978; Rouhana, & Bar-Tal, 1998; Kriesberg, 1998).

בתנאי סכסוך מתפתחת בקרב בני החברות הנתונות בו, תשתית פסיכולוגית, המכונה לעתים גם "תרבות הקונפליקט", וכוללת היבטים הנוגעים לעבר (זיכרון קולקטיבי), להווה ולעתיד (אתוס חברתי) וכן לאוריינטציה רגשית קולקטיבית (בר-טל, 2007). הזיכרון הקולקטיבי והאתוס מרכיבים את הנרטיב של כל צד לסכסוך, שכולל מספר אמונות חברתיות. הבולטות שבהן, עוסקות בהצדקת הסכסוך והצגתו כקיומי; הטלת כל האחריות לפרוץ הסכסוך והמשכו על הצד השני; דימוי עצמי קולקטיבי חיובי, הכולל האדרה עצמית, ייחוס תכונות של אומץ, גבורה ומוסריות, המלוות בתחושת קורבנות; דה לגיטימציה של היריב, לרבות שלילת אנושיותו. ייחוס תכונות שליליות קיצוניות, דוגמת רשעות, אלימות, העדר מוסריות וחוסר רציונליות ליריב (בר-טל, 2007; Bar-Tal, & Rouhana, 1998; Tal, & Salomon, 2006). הזהות הלאומית של כל צד לסכסוך נבנתה על יסוד שלילת נקודת מבטו של הצד השני, דבר הגורם לרמות נמוכות של אמפתיה ורמות גבוהות של כעס, כלפי הנרטיב ההיסטורי של הצד האחר, לדוגמה אירועי 1948, הנתפסים כאירוע מכונן בנרטיב היהודי-ישראלי וכאסון לאומי בנרטיב הפלסטיני (Sagy, Adwan, & Kaplan, 2002; עיני אלחדף ובר-און, 2010; רוזן, 2006). במצבי קונפליקט, מתחדדת האבחנה בין קבוצת הפנים ("אנחנו") לבין קבוצת החוץ ("הם"), ומתחזקות התפיסות השליליות ביחס ל"אחר". כל צד נוטה לייחס לעצמו תכונות חיוביות ולראות עצמו כמוסרי, הוגן ושואף שלום, ואילו הצד השני, נתפס כבעל דימוי סטריאוטיפי דמוני ושלילי על פי "אפקט המראה" (אלון ועומר, 2005; מעוז, 2010; Rouhana, & Bar-Tal, 1998). בנוסף לדימוי השלילי של היריב, מתאפיינת המחשבה של צדדים לסכסוך בהטיות תפיסתיות ביחס לקבוצת החוץ, הגורמות לעיבוד מוטה של מידע, ולפרשנות מעוותת של המציאות. כך למשל התנהגות תוקפנית של היריב, נתפסת כנובעת ישירות מאופיו השלילי, בעוד שהתנהגות תוקפנית "שלנו" כמחויבת מן הנסיבות. התנהגות חיובית של היריב נתפסת כמראית עין או העמדת פנים, שנכפתה עליו כתוצאה מאילוצים חיצוניים (מעוז, 2010; אלון ועומר, 2005). רגשות קולקטיביים מרכזיים, המאפיינים סכסוך מתמשך הם פחד ושנאה כלפי היריב (הלפרין, אורן ובר-טל, 2010).

ההיבטים הפסיכולוגיים כחסמים בפני יישוב הסכסוך בדרך של שלום ופיוס

התשתית הפסיכולוגית, שתפקידה הראשוני הוא לסייע בהתמודדות עם מצבי הלחץ שיוצר הסכסוך, משמשת בהמשך כגורם ההנעה, ההצדקה והרציונליזציה לסכסוך, והופכת להיות פריזמה דרכה תופסים הצדדים את המציאות, ומעבדים מידע הקשור לסכסוך באופן סלקטיבי, מוטה ומעוות. תהליך זה מפריע לחדירה לתודעה של מחוות שלום של היריב, ושל הצעות חדשות לפשרה מטעמו, הזוכות לחוסר הערכה על פי מנגנון ההפחתה התגובתית (Reactive Devaluation). כך היא הופכת להיות גורם

מרכזי להימשכות הסכסוך ומכשול לסיומו, ונוצר מעגל קסמים שקשה לפרצו (בר-טל, 2007; מעוז, 2010; הלפרין ושות', 2010).

לפיכך, בתהליך של סיום סכסוך יש להתמודד עם החסמים הסוציו פסיכולוגיים, בתהליך ממושך של בניית שלום והתפייסות. על התהליך לחדור לעומק המרקם החברתי, ולא להישאר ברמת המנהיגים (בר-סימן-טוב, 2002; בר טל ובנינק, 2002; הרמן, 2002; Kelman, 2004; Bar-On, 2005). חוקרים רבים סבורים, כי בשלב זה דרוש תהליך עמוק של שינוי פסיכולוגי, שהוא המפתח לפיוס (Nadler & Gross Stein, 2001; Liviatan, 2004; Bar-On, 2005; Kelman, 2004, 2008). תהליך ההתפייסות דורש גיוס רחב היקף ותמיכה, יחד עם מדיניות ברורה, תכנון ויוזמה, ומגוון רב של פעילויות, כדי לשכנע את החברה בהכרחיות, בתועלת, ובערך היישום של תהליך השלום (בר-טל ובנינק, 2002; Bar-Tal & Rosen, 2009). נדרשת יצירת מסגרת של מטרות חברתיות חדשות, הבניית דמות היריב כבן אנוש שווה זכויות, שינוי הזיכרון הקולקטיבי, וטיפול של עמדות ורגשות חיוביים לגבי יחסי שלום עם יריב העבר (Bar-Tal, 2008). האתגר בתהליך זה, הוא להתגבר על המבנה הנוקשה של הרפרטואר הסוציו פסיכולוגי, שקשה מאד לשנותו (Sagy, Ayalon & Diab, 2011; הלפרין ושות', 2010).

כשלו תהליך השלום למול הפלסטינים, התמוטטות הסכמי אוסלו, והתפרצותה המחודשת של האלימות ממחישים את עיקשותו ועומקו של הסכסוך הישראלי-פלסטיני (בר-סימן-טוב, 2010; הלפרין ושות', 2010). חלק מעיקשותו של הסכסוך, מתבטאת ביכולתו להתפרץ שוב ושוב, גם לאחר תקופות רגיעה, הכוללות הסכמים בין הצדדים (Azar et al., 1978). אחת הטענות הרווחות כלפי כשלו הסכמי אוסלו, נוגעת לכך שהתהליך לא לווה בהתמודדות עם החסמים הסוציו פסיכולוגיים (מעוז, 2010; הלפרין ושות', 2010). בין היתר, נעוץ הכישלון בכך שקיים קושי לסנכרן הסכמי שלום המתבצעים על ידי מנהיגים בדרך של "top-down" עם תהליכי פיוס, המצריכים פירוק הזהות הקודמת ובניית זהות חדשה, בתהליכים ממושכים של "bottom-up" (בר-און, 2007; Bar-On, 2005).

חינוך לשלום כחלק ממאמצי פיוס בין עמים הנתונים בקונפליקט מתמשך

חינוך לשלום הוא אחד האמצעים המשמעותיים שעל החברה לנקוט, כחלק מתהליכי הפיוס. מטרתו להבנות בקרב בני הנוער והחברה בכלל תפיסת עולם שמקלה על פתרון הסכסוך, ומכינה את בני החברה לחיות בעידן של שלום, תוך מתן לגיטימציה לנרטיב של האחר, הכרה בזכויותיו ובאנושיותו (Bar-Tal & Rosen, 2009; Iram, 2006; Salomon, 2004; Abu-Nimer, 2004).

במצב של סכסוך, נחשפים בני הנוער לתרבות הקונפליקט דרך המשפחה, וסוכני תרבות ותקשורת שונים. תפקיד מעצב מיוחד נודע למערכת החינוך, המשמשת כסוכן מרכזי לחיברות, ומעצבת במידה

רבה את תפיסת העולם של בני הנוער באמצעות ספרי לימוד, חומרים חינוכיים, הוראת המורים, טקסי בית ספר וכו' (בר-טל, 2007; Bar-Tal & Rosen, 2009).

קיימת גישה רחבה של חינוך לשלום, שמטרתה לבצע תהליך חיברות לשלום בכל רובדי החברה, ודורשת מעורבות של מוסדות פוליטיים, תרבותיים וחברתיים, שימוש בתקשורת המונים, וגיוס המנהיגים והאליטות לצורך התהליך. גישה צרה יותר מתמקדת בחינוך לשלום ושינוי הרפרטואר הפסיכולוגי בבתי הספר בלבד, משום שלחברה יש שליטה רבה על המסרים המועברים בבתי הספר, ובני הנוער מחויבים ללמוד את התכנים המועברים להם. כמו כן, ההנחה היא שלדרך זו יכולת ההשפעה הרבה ביותר, כיוון שהדור הצעיר, שעדיין מצוי בעיצומו של תהליך רכישת הרפרטואר הפסיכולוגי, פתוח יותר לרעיונות ולמידע חדשים. הגישה הצרה קלה יותר ליישום, ולכן היא משמשת פעמים רבות כחוד החנית של פעילות החינוך לשלום (Bar-Tal & Rosen, 2009).

בר-טל ורוזן (Bar-Tal & Rosen, 2009) מונים את התנאים הפוליטיים-חברתיים, והתנאים החינוכיים להצלחתו של חינוך לשלום. התנאי הפוליטי הראשון נוגע להתקדמות לעבר השלום, ולמעשה סבורים הכותבים, כי חינוך לשלום ישיר ובהיקף מלא יכול להתקיים רק לאחר כינונו של הסכם שלום בין הצדדים. שלושת התנאים הנוספים הם תמיכה רחבה בתהליך השלום, בשלות בקרב בני החברה לפיוס ותמיכה פוליטית ממשלתית. התנאים החינוכיים להצלחתו של חינוך לשלום, הם תמיכה מיניסטריאלית של הסמכות החינוכית הגבוהה ביותר (שר החינוך), מדיניות חינוכית מוגדרת היטב ונחרצת, הכוללת הכנת תכניות לימודים וכתובת ספרי לימוד חדשים, ויכולת יישום של תכניות החינוך לשלום, במובן של סמכות, תשתית ומשאבים לביצוע התכנית.

חינוך ישיר לשלום, שניתן ליישמו בעיקר לאחר חתימת הסכם שלום, עוסק בנושאי הסכסוך, ומנסה לשנות אמונות, עמדות, ערכים והתנהגויות חברתיים הקשורים לתרבות הסכסוך. מטרתו לפתח יכולת לראות את הקונפליקט מנקודות הראות השונות, להכיר בכך שכל צד הוא קורבן ובו בזמן תורם להמשכו של הקונפליקט ולגרימת סבל לצד השני, להעניק לגיטימציה לנרטיב של הצד השני, להפחית סטריאוטיפים ורגשות שליליים כלפיו, ולהבנות את זהותו כזהות מורכבת. כן הוא מנסה ליצור אוריינטציה רגשית חדשה, שבמסגרתה יוחלפו רגשות הפחד והשנאה ברגשות תקווה, אמון וקבלה הדדית (Salomon, 2002; Bar-Tal & Rosen, 2009; Bar-Tal, Rosen & Netz-Zehngut 2010; Bar-Tal & Rosen, 2009).

דוגמא מוצלחת לחינוך ישיר לשלום, היא הפרויקט החינוכי (EFP), אשר מיושם בבוסניה והרצגובינה בעשור האחרון, ועוסק באופן ישיר בנושאים שהיו בלב הסכסוך שהסתיים בין המדינות (Clarke-Habibi, 2005).

חינוך לשלום בתנאים של סכסוך עיקש שטרם הסתיים

על רקע האמור לעיל בדבר מרכיביו ואופיו של חינוך לשלום, נשאלת השאלה, האם ניתן לקיים תכניות של חינוך לשלום במצב בו הסכסוך טרם הסתיים, דוגמת המצב במדינת ישראל?

בתנאי סכסוך עיקש, ובעיקר בתקופות של התפרצות המחודשת, קשה מאד לנקוט בגישת חינוך ישיר לשלום. האלימות המאפיינת אותו, מולידה פחד ושנאה, ומזינה את המשכיותו של אתוס הסכסוך. היא מעידה על כך שלא ניתן לבטוח באויב, וכי תפיסות הדה-לגיטימציה שלו תקפות. במצב זה, החינוך לשלום, כמו גם פעילויות נוספות של פיוס, נתפסים על ידי חלק גדול מבני החברה כגורם המרפה את ידיה של החברה, פוגע במוטיבציה למאבק והורס את התשתית הפסיכולוגית חברתית שמאפשרת את גיוסה של החברה למאבק. אנשים המובילים חינוך ישיר לשלום, עלולים להיתפס ע"י רוב העם כבוגדים, בהעדר בשלות לפיוס (הרמן, 2002; בר טל ובנינק, 2002; Bar-Tal & Rosen, 2009; Tal, & Salomon, 2006).

חינוך עקיף לשלום, הוא אמצעי חלופי המוצע על ידי בר-טל ורוזן (Bar-Tal & Rosen, 2009) כאשר התנאים הפוליטיים-חברתיים אינם מתקיימים. המטרה היא לנסות ולבסס רפרטואר חדש עבור התלמידים, וללמד מיומנויות רלוונטיות, אשר יועילו לעשיית השלום, אבל לא ישללו באופן ישיר מדי את אתוס הסכסוך, והזיכרון הקולקטיבי. הנושאים בהם מתמקדים הכותבים, הם חשיבה רפלקטיבית, סובלנות, אתנו-אמפתיה, זכויות אדם ומיומנויות לפתרון סכסוכים באופן כללי.

במדינת ישראל, בתקופת תהליך אוסלו הוביל שר החינוך דאז, אמנון רובינשטיין, פעילות של חינוך לשלום שנפסקה לאחר רצח רבין בשנת 1995. בשנת 2000 ניסה שר החינוך יוסי שריד לחדש את תכניות החינוך לשלום, אך לאחר פרוץ האינתיפאדה השניה גם תכנית זו פסקה. ניסיון נוסף נעשה על ידי שרת החינוך הקודמת, יולי תמיר, אשר הקימה ועדה ציבורית, לגיבוש מדיניות ממלכתית בנושא חינוך לחיים משותפים בין יהודים לבין ערבים בישראל. דו"ח מסכם, הכולל רכיבים של חינוך ישיר ועקיף לשלום הוגש על ידי הוועדה בשנת 2009 (סלומון ועיסאוי, 2009), אך לא יושם, עקב חילופי הממשלה.

בהעדר חינוך לשלום ממלכתי, מתקיימים לאורך השנים איים בודדים של פעילות חינוך לשלום, שמקדמים גורמים פרטיים. בשל העובדה שמדובר בהיקף מצומצם, פעולות אלה אינן מצליחות לגרום לשינויים רחבים בעמדות בני הנוער בחברה הישראלית (Bar-Tal & Rosen, 2009).

לגבי מידת ההשפעה של התכניות הקיימות, מספר מחקרים מצאו שתכניות חינוך לשלום היו בעלות השפעה על עמדות בני הנוער, והביאו לקבלה של הצד האחר, הגברת הרגשות החיוביים כלפיו, רצון לקשר עמו, הפחתת הסטריאוטיפים השליליים כלפיו, ונכונות מסוימת להכיר בנקודת מבטו כלפי הסכסוך (רוזן, 2006; שאשא-ביטון, 2010; Rosen, 2009; Kupermintz & Salomon, 2005). ממצא זה נראה מפתיע לכאורה, על רקע מחקרים המעידים על יציבותה ועומקה של התשתית הפסיכולוגית,

הצפויה להיות עמידה בפני פעילות מסוג זה בתנאים של סכסוך שטרם הסתיים (Rosen, 2009). רוזן וסלומון (Rosen, 2009; Rosen & Salomon, 2011) בדקו בשני מחקרים חדשים, את ההבדל בין אמונות חברתיות מרכזיות (convictions), לבין אמונות שוליות-פריפריאליות בתנאי סכסוך, במטרה לנסות וליישב סתירה זו.

רוזן (Rosen, 2009) הציע אבחנה המבוססת על גישתו של אבלסון (Abelson, 1988, בתוך: Rosen, 2009) בין אמונות ועמדות מרכזיות (convictions), המהוות את עמוד השדרה של הנרטיב הקולקטיבי, לבין אמונות פריפריאליות. הוא מצא הבדל בהשפעת תכנית של חינוך לשלום על אמונות חברתיות מרכזיות, הנוגעות למשל לשאיפותיו של כל צד להגדרה לאומית, לנרטיבים ההיסטוריים המשמעותיים עבור כל אחד מהצדדים לסכסוך, ולאמונתו לגבי זכותו על אדמת הארץ, לבין השפעתה על אמונות פריפריאליות, הנוגעות למשל לחוסר אמון בצד האחר, דימוי שלילי וסטריאוטיפי של היריב, וחוסר אמפתיה כלפיו. האמונות המרכזיות לא הושפעו כתוצאה מהפעילות ולעומת זאת, נצפה שינוי בעמדות לגבי האמונות הפריפריאליות. הפעילות שתרומתה נבדקה היתה תכנית "נתיבי התפייסות", שהתבססה על שיעורים בבתי ספר יהודיים וערביים, ללא מפגשים בין בני הנוער. ממצאים אלה אוששו במחקר נוסף שערכו רוזן וסלומון (Rosen & Salomon, 2011), אשר בדק תכנית אחרת לחינוך לשלום שכללה מפגשים בין בני נוער יהודים וערבים במשך תקופה של כחצי שנה.

מחקרים אלה הצביעו על היבט חשוב נוסף, לגבי מגבלותיהן של תכניות חינוך לשלום בעידן של סכסוך מתמשך. נמצא כי ההשפעה על האמונות הפריפריאליות היתה קצרת מועד, ולאחר חודשים ספורים מסיום התכנית, חזרו הנערים לעמדות בהם החזיקו לפני התכנית. ממצא זה מלמד, כי גם כאשר מושג שינוי בעמדות בני נוער במסגרת תכנית של חינוך לשלום, הרי ששינוי זה אינו עמיד בפני השפעותיה של סביבה סוציו-פוליטית עוינת. רוזן (2006) מצא, כי פעילות של שיתוף פעולה מאולץ (induced compliance) על פי גישתו של פסטינגר (Festinger, 1957 בתוך רוזן, 2006), במסגרתה נדרשו הנערים לכתוב את הפרספקטיבה של הצד השני לסכסוך, השפיעה על שיקום העמדות והאמונות ששונו במסגרת תכנית החינוך לשלום, והאריכה את משך השפעתן.

עיני אלחדף ובר-און (2010) חקרו תכנית ניסיונית דו-נרטיבית של חינוך לשלום, שהפגישה בני נוער יהודים ישראלים עם הנרטיבים הסותרים לגבי אירועי 1948, באמצעות חוברת היסטוריה "ללמוד את הנרטיב ההיסטורי של האחר" (פרייס, 2003, בתוך עיני אלחדף ובר-און, 2010). הממצאים הראו כי הנערים הביעו יכולת הבנה לקיומם של שני נרטיבים היסטוריים שונים, אך הביעו קשיים בהכלת הנרטיב הפלסטיני. מסקנת החוקרים היא כי אין די בלימוד הנרטיבים השונים כדי ליצור שינוי משמעותי, ויש לנסות לפרק את החסמים הסוציו פסיכולוגיים, הגורמים להתנגדות. לדבריהם, יש לכוון להגברת המודעות של בני הנוער למקור הפסיכולוגי וההיסטורי להיווצרותם של שני נרטיבים לאומיים,

השונים באופיים ובאופן התהוותם. עוד הם סבורים כי בניגוד למצב הקיים, בו לימודי היסטוריה ותכניות לחינוך לשלום, פונים בעיקר לרציונל, חשוב להתייחס להיבטים הרגשיים. יבלון (Yablon, 2009) חקר את ההיבט המגדרי בנושא של חינוך לשלום, ומצא כי בנות הביעו יותר רצון מבנים להשתתף בתכנית חינוך לשלום, ואף הפיקו ממנה יותר. הוא סבור כי תכנון פעילויות חינוך לשלום צריך להיות רגיש להיבט המגדרי, ויש לנסות להתאים את אופי התכנית להבדלים בין המינים.

קבוצות דיאלוג ותומתן להליכי פיוס וחינוך לשלום

פעילות החינוך לשלום של הפורום כוללת בתוכה רכיב דיאלוגי מובהק, שבא לידי ביטוי בתקשורת בין חברי הפורום, ובדיאלוג המתנהל בינם לבין התלמידים. בכך יש דמיון מסוים לפעילות המתקיימת בקבוצות דיאלוג, למרות שיש גם הבדלים רבים. להלן אסקור בקצרה את פעולתן של קבוצות דיאלוג בהקשר לתהליכי פיוס וחינוך לשלום.

קבוצות מפגש ודיאלוג בין יהודים וערבים, מתקיימות במדינת ישראל החל משנות ה-80, ועוסקות בנושאי הקונפליקט והדו קיום במדינת ישראל (שגיא, שטיינברג ופחיראלדין, 2002; הרמן, 2002). חלקם של מפגשי הדיאלוג מהווים ניסיון מובהק, אם כי לא תמיד מוצלח, להביא לפיוס בין העמים בתהליכים של bottom up. יש הסבורים כי במציאות הקיימת במדינת ישראל, מוקדם מדי לנסות ולממש תהליכי פיוס בדרך של מפגשי דיאלוג מסוג זה (הרמן, 2002).

יש הרואים בדיאלוג כלי, שכאשר הוא מנוהל כראוי, בכוחו למתן ואף לשנות תהליכים פסיכו-חברתיים המתפתחים בין קבוצות בקונפליקט מבעלי פוטנציאל הרסני לבעלי פוטנציאל בונה (הרמתי ושפירא, 2001). שטיינברג (2002) ערכה טיפולוגיה של סוגי שיח, על פי תפיסת הדיאלוג של בובר, הנעים על רצף בין "שיח אתנוצנטרי", כאשר כל צד מרוכז בעצמו והשיח מאופיין בתפיסות סטריאוטיפיות, חוסר הקשבה לאחר ותפיסת האחר כאובייקט לשכנוע, ועד "רגע דיאלוגי", המאופיין בהדדיות, שוויון והקשבה, המובילים להבנה רגשית וקוגניטיבית של האחר. השאיפה היא להגיע לכמה שיותר רגעים דיאלוגיים, כאשר לכתחילה ההבנה היא שלא ניתן לקיים רצף דיאלוגי שלם בין הצדדים.

אבחנה נוספת נעשתה בין שיח אישי לשיח קולקטיבי בין הצדדים, והמסקנה היא שמפגש המבוסס על השיח הקולקטיבי בלבד, ללא שילוב האני האישי, אינו יכול להוביל למגע משמעותי, המאפשר יצירת אמפתיה ורגישות כלפי הצד האחר (שגיא ושות', 2002; שנהב ופאול, 2010).

קיימת גישה של קבוצות מפגש וחינוך לשלום, המשלבת את הדיאלוג עם סיפור חיים אישי. במחקרים שנעשו על גישה זו, נמצא כי לשמיעת חוויה אישית של המספר, עשויה להיות השפעה רבת עוצמה על אמפתיה ושינוי גישה כלפי האחר (ליטבק הירש ובר-און, 2008; Albeck, ; Adwan & Bar-On, 2004).

(Adwan, & Bar-On, 2002).

עמדות בציבור הישראלי כלפי הסכסוך הישראלי-פלסטיני בעשור האחרון

לאור האמור לעיל, מעניין לבחון את העמדות הרווחות בקרב הציבור היהודי-ישראלי, ובעיקר בקרב בני הנוער, כפי שנחקרו ונסקרו לאורך העשור האחרון, שהתאפיינו בהתפרצותה המחודשת של האלימות בסכסוך הישראלי-פלסטיני. דגש מיוחד יושם על סקירת עמדות בנושא תפיסת פתרון הסכסוך ויחסי יהודים ערבים.

האמונות, העמדות והרגשות הקשורים בסכסוך עברו שינויים לאורך שנות הסכסוך. בתקופת הסכמי אוסלו גברה מידת האופטימיות בנוגע לסיום הסכסוך, וחל שינוי מסוים באתוס הסכסוך, ובמישור הרגשי (הלפרין ושות', 2010). לדעת בר-און (2005) הזהות שיוחסה ל"אחר" הפלסטיני נתפסה בעשורים הראשונים של הסכסוך כזהות "מונוליתית", חד ממדית ושלילית. לאחר מכן, התפתחה זהות מורכבת יותר, שאפשרה ניהול משא ומתן עם הצד האחר, ובשנים האחרונות, לאחר התפרצותה המחודשת של האלימות, התפתחה זהות "ניאו-מונוליתית", הנוטה לראות את ה"אחר" באור חד ממדי ושלילי.

הלפרין ועמיתיו (2010), מציינים כי בעשור האחרון קיימת חזרה לדימויים השליליים של הפלסטינים. הם מואשמים באחריות הבלעדית להארכת הסכסוך, ובעקשנות בלתי נלאית הדוחה כל פתרון בדרכי שלום. גם תחושות הקורבנות ומנטליות המצור המושרשת בחברה הישראלית, מלוות ברגשות שנאה ופחד שבו והתעצמו על רקע האינתיפאדה השנייה והפיגועים הרצחניים.

כך למשל, מדד השלום, הבוחן מדי חודש את עמדות הציבור בנושאים הקשורים לסכסוך הישראלי-פלסטיני, הראה בחודש ספטמבר 2010 כי רוב מכריע בציבור היהודי מטיל את האשמה לפרוץ האינתיפאדה השנייה על הצד הערבי (יער והרמן, 2010). כמו כן, מדד יחסי יהודים ערבים העוקב אחר יחסי הצדדים החל משנת 2003, מצביע על כך שרוב הציבור היהודי מאשים את הערבים בפרוץ הסכסוך (סמוחה, 2009).

עמדות בני נוער בנושא הסכסוך נבחנות במחקר אורך, הנמשך למעלה מ-10 שנים, ע"י צוות מחקר מאוניברסיטת בן גוריון בראשות פרופ' שפרה שגיא. מחקרם של שגיא עדואן וקפלן (Sagy, Adwan, & Kaplan, 2002), שנתוניו נאספו בשנים 1999-2000, טרם פרוץ האינתיפאדה השנייה, הראה כי באופן כללי היתה נכונות גבוהה יותר ללגיטימציה ולאמפתיה כלפי נקודת המבט של הצד האחר בקרב בני הנוער היהודים ישראלים, ורמת כעס גבוהה יותר ביחס לנרטיב של האחר בקרב הפלסטינים. יחד עם זאת, נמצאו רמות נמוכות של אמפתיה, לצד רגשות חזקים של כעס בשני הצדדים, שהעידו על חוסר בשלות לקבל את הפרספקטיבה של האחר ברמה הרגשית.

מחקרם של שגיא, איילון ודיאב (Sagy, Ayalon & Diab, 2011) בדק עמדות בני נוער ישראלים יהודים וערבים אזרחי ישראל כלפי הנרטיב של האחר, לאורך תקופות של מציאות פוליטית וחברתית משתנה. ממצאי המחקר הצביעו על ירידה משמעותית באמפתיה ובלגיטימציה של בני נוער יהודים

כלפי הנרטיב הפלסטיני לאורך השנים, על רקע כשלון הסכמי אוסלו, והתפרצותו המחודשת של הסכסוך האלים בין הצדדים.

עמדות בנוגע לפתרון הסכסוך הישראלי פלסטיני

חלק מהתשתית הפסיכולוגית המאפיינת בני החברות המצויות בסכסוך, כוללת אמונה בקיומו של שלום אוטופי בין הצדדים אי שם בעתיד הרחוק. מורכבותו של תהליך השלום בפועל, עלולה לגרום לכך שאפשרות זו תיראה מרוחקת מתמיד (בר-טל, 2007). מחקרים מהעשור האחרון מצביעים על ירידה באמונה לגבי האפשרות שיושג שלום בין הצדדים, וברמת החשיבות שהציבור הישראלי מייחס לערך השלום (הלפרין ושות', 2010).

כך למשל, מחקר מטעם קרן פרידריך אברט שבדק עמדות של בני נוער בשנים 1998, 2004, ו-2010 מראה כי אמנם חשיבות נושא השלום כיעד לאומי מדורגת ע"י בני נוער בכל השנים כאחד משלושת הנושאים החשובים, אך באחוזים מוחלטים הוא הולך ונעשה פחות חשוב (יער ואלקלעי, 2010). שיינדלין (2010) טוענת במאמר נוסף המנתח את עמדות בני הנוער, במסגרת אותו מחקר, כי לאורך השנים מ-1998 ניכרת מגמה של ירידה בערך השלום, ככל הנראה על רקע האינתיפאדה השנייה. במקביל ניכרת הגברת החשיבות של הערך "מדינה יהודית", ובשנת 2010 הוא "עוקף" את ערך השלום. לעומתם ערך הדמוקרטיה בעיני בני הנוער נשחק מאד לאורך אותן שנים.

מדד הדמוקרטיה, שנערך מדי שנה מטעם המכון הישראלי לדמוקרטיה, מצביע על כך בשנת 2011 רק 71.3% מהציבור היהודי סברו כי חשוב להגיע להסכם שלום עם הפלסטינים, בעוד שיעדי צמצום הפערים הכלכליים וחיזוק הכוח הביטחוני של המדינה זכו לתמיכה רחבה בהרבה (94.7% ו-93.3% בהתאמה), והוגדרו כיעדים החשובים ביותר (הרמן ושות' 2011).

מחקרם של שגיא ועמיתיה (Sagy et al., 2002) הראה כי בתקופה בה התרחשו מהלכי משא ומתן בין הצדדים, נתנו בני הנוער היהודים אמון גבוה באפשרות של פתרון הסכסוך בדרכי שלום, ביחס לבני הנוער הפלסטינים, שהיו הרבה יותר פסימיים בנוגע לכך.

עם השנים פחת גם אמונם של בני הנוער היהודים הישראלים בסיכויי הצלחת התהליך. סקר עמדות בני נוער שערכה צמח (2010) מראה כי מיעוטם של בני הנוער בגילאי 15-18 מאמינים שמשא ומתן בין ישראל לפלסטינים יכול להוביל לשלום, למרות שרובם תומכים בניהולו של מו"מ. גם אמונו של הציבור הישראלי הבוגר בתהליך השלום פחת מאד. בשנת 1997 האמינו כשני שלישי שהסכם שלום יביא לסיום הסכסוך, ובשנת 2009 פחות מרבע (הלפרין ושות', 2010). כמו כן, מראה מדד השלום מחודש יוני 2011 כי רק רבע מהציבור היהודי ישראלי סבורים שניתן להגיע להסכם שלום על בסיס שתי מדינות לשני עמים בשנתיים שלוש הקרובות (יער והרמן, 2011א).

יצוין כי מספר מחקרים מעידים על הסכמה גבוהה ויציבה של כשני שלישי מהציבור היהודי לפתרון של "שתי מדינות לשני עמים". (סמוחה, 2010; בן מאיר, 2009). יחד עם זאת, התמיכה צונחת פלאים, כאשר מדובר על היבטים יישומיים של פתרון זה. כך למשל, בן מאיר (2009) ויער והרמן (2011א) מראים כי רק מיעוט מהציבור תומך בהסכם שלום תמורת החזרת כל שטחי יהודה ושומרון, בעוד שרוב מכריע מתנגד לכך. התמיכה עולה כאשר מדובר בהסכם לפיו גושי ההתנחלויות הגדולים נשארים בידי ישראל, אך היא עדיין נמוכה מהרבה מההסכמה לפתרון התיאורטי. פער דומה נצפה בעמדות בני הנוער, שתמיכתם בפתרון שתי המדינות עומדת על כ- 70%, ויורדת פלאים ל- 22% כאשר הם נשאלים על מימוש בפועל של הפתרון.

הלפרין ושות' (2010) מנתחים תופעה זו, וטוענים כי למרות שלכאורה חלו שינויים באתוס הסכסוך, ויש מגמה של הסכמה עם קיומה של מדינה פלסטינית, הרי שבפועל השינויים אינם עמוקים. עדיין קיימת התנגדות גורפת לויתורים טריטוריאליים בשטחי יהודה ושומרון. לטענתם הביטוי "שתי מדינות לשני עמים" הפך להיות מטבע לשון תקינה פוליטית בציבור הישראלי, ויש פער גדול בין ההסכמה העקרונית עם ביטוי מעורפל זה, לבין נכונות ליישמו בפועל, על כל המשמעויות הכרוכות בכך.

ממצאי המדד השלום מחודש ספטמבר 2011, העוסק באפשרות הקמתה של מדינה פלסטינית, מראים שרוב מכריע בציבור היהודי (79%) אינו סומך על ההנהגה הפלסטינית, וסבור כי לא תהיה מסוגלת לקיים את התחייבויותיה. בנוסף, רק רוב קטן מאד (51%) סבור שיש לשתף פעולה עם מדינה כזו, אם תקום. יש הבדל משמעותי בהיבט זה לפילוח על פי גיל, המראה כי ככל שיוּרד הגיל, כך יורדת הנכונות לשתף פעולה עם המדינה הפלסטינית (יער והרמן, 2011ב).

עמדות בנושא יחסי יהודים וערבים וביחס למבנה היחסים ביניהם

המחקר עוסק בעיקר בעמדות בני נוער כלפי מבנה היחסים בין יהודים לערבים, על פי שלושה מדדים: יציבות מבנה היחסים (האם היחסים עשויים להשתנות בשנים הקרובות?), מידת הלגיטימיות (האם זה מוצדק שמצבם של הערבים פחות טוב משל היהודים?), ומידת חדירותו (עד כמה ערבי יכול להיות מוערך כיהודי?).

מבנה היחסים בין יהודים וערבים במדינת ישראל אינו שוויוני. דו"ח הועדה בנושא חינוך לחיים משותפים (סלומון ועיסאוי, 2009) מציין כי מאז הקמת המדינה מתקיימת בה אפליה מבנית וממוסדת כלפי המיעוט הערבי, הסובל מקיפוח והדרה. דו"ח ועדת אור (2003), שקמה בעקבות אירועי אוקטובר 2000, בהם נהרגו 13 מפגינים ערבים אזרחי ישראל בידי כוחות הביטחון, קובע: "אזרחי המדינה הערבים חיים במציאות שבה הם מופלים לרעה כערבים. חוסר השוויון תועד במספר רב של סקרים ומחקרים מקצועיים, הוא אושר בפסקי דין ובהחלטות הממשלה וכן מצא את ביטויו בדו"חות מבקר המדינה ובמסמכים רשמיים אחרים." (שם, פרק א', סעיף 19).

הועדה מציינת גם כי רמת המודעות להפליה כלפי המיעוט הערבי בקרב הרוב היהודי היא לעתים קרובות נמוכה למדי (אור, 2003). כמו כן, על פי מדד הדמוקרטיה, חוסר השוויון אינו מתמצה בהיבט הקולקטיבי והמבני, אלא גם בליקויים בתפיסת השוויון ברמה האישית, למשל בנוגע לאפשרויות תעסוקה ומגורים למגזר הערבי (אריאן ושות', 2010).

מעוז (2006) עוסקת בנושא חסמים פסיכולוגיים תפיסתיים של יהודים ישראלים בפני ההכרה בצורך בשינוי מבנה היחסים בין יהודים וערבים, כך שיבטא שוויון רב יותר בחלוקת המשאבים. החסם הראשון הוא הכחשת קיומו של אי השוויון. הטקטיקות הננקטות כדי לשמר את האמונה כוללות התמקדות במקרים בהם יש שוויון, והתעלמות ממקרים סותרים, כמו גם הצגת מידע המפריך את האמונה כיוצא מן הכלל, או לחילופין בלתי תקף, מוטה ומניפולטיבי. גם כאשר המידע לגבי אי השוויון עובר את החסם הראשון, הרי אז מופעל חסם שני, המשמש להצדקת אי השוויון, שעיקרו ייחוס האחריות לבני קבוצה המופלה. הטענות הנפוצות כלפי הערבים הן שהם אינם מתאמצים מספיק, אינם נאמנים למדינה, ואינם תורמים לה מספיק (אינם משרתים בצבא) ולכן אינם ראויים לשוויון בהקצאת המשאבים. חסמים אלה, המופעלים על מנת להצדיק את אי-השוויון והאלימות המבנית, מביאים למעשה להפעלת פרקטיקות של אפליה גם בספירות אישיות, דוגמת מקומות עבודה, מגורים באותה שכונה וקבלה למוסדות חינוך.

חוסר המודעות, כמו גם הצדקת אי השוויון, מוסברים על רקע היותם של יחסי יהודים-ערבים במדינת ישראל סבוכים ומורכבים, על רקע קיומו של הסכסוך ארוך השנים בין הצדדים. באופן כללי היחסים הם שליליים, מאופיינים בחוסר אמון, בניכור, בדחייה ובחוסר רגישות. רוב היהודים סבורים כי יחסי יהודים וערבים במדינה אינם טובים, וחלקם אף סבור שירעו בעתיד (סלומון ועיסאוי, 2009; סמוחה, 2009). סמוחה (2010), מסכם את תוצאות מדד יחסי יהודים ערבים בשנים 2003-2009, ומצביע על העמקת השסע בין הצדדים, ומכנה תקופה זו "העשור האבוד של יחסי ערבים יהודים בישראל".

במדד השלום שנערך בחודש ספטמבר 2010, החזיק רוב הציבור היהודי בעמדה שכל עוד אין שלום בין העמים, לא יתכנו קרבה והבנה בין יהודים לערבים בישראל. רוב דומה של הנשאלים, מעריכים כי השגת הסכם שלום כשלעצמו לא יביא להיווצרות יחסי אמון ושכנות טובה בין יהודים לערבים (יער והרמן, 2010).

שני מחקרים מקיפים שנערכו ע"י המרכז לחקר החינוך לשלום באוניברסיטת חיפה בין השנים 2004-2005, בדקו את תפיסת האחר בקרב בני נוער יהודים וערבים (קופרמינץ, רוזן, סלומון, וחסיסי, 2007). מרבית בני הנוער היהודים ייחסו לערבים בישראל מאפיינים שליליים, ובהתאם לכך הביעו כלפיהם רגשות שליליים. כמו כן, הטילו בני הנוער היהודיים ספק באשר לזכותם של הערבים לשוויון זכויות במדינת ישראל, וזכותם להיאבק ולמחות על חוסר צדק וקיפוח.

על פי צמח (2010) רק קצת מעל מחצית בני הנוער מאמינים שדו קיום בשלום בין ערבים ויהודים אפשרי. הרגש הבולט ביותר שצוין על ידי בני הנוער ביחס לערבים הוא שנאה ואחריו פחד.

מכון המחקר "מאגר מוחות" (כ"ץ, מבורך והורקין, 2010) מצא כי רק מחצית מבני הנוער היהודים סבורים שצריך להעניק לערבים ישראלים זכויות זהות לאלו של אזרחים יהודים במדינת ישראל.

גם ממצאי מדד הדמוקרטיה (הרמן ושות', 2011) בנושא עמדות בציבור היהודי הבוגר כלפי שוויון זכויות לערבים אזרחי ישראל בעשור האחרון, מראים כי ברוב השנים התמיכה בשוויון זכויות מלא היתה של כמחצית מהציבור, ובשנת 2011 יש עליה משמעותית לשני שלישי תמיכה. הכותבים מעריכים שהשינוי הוא כתוצאה מהשיח הציבורי בנושא זה, שגבר בעת האחרונה. המדד מראה גם מגמה של הפחתת ההסכמה עם הטענה שהערבים מקופחים לאורך העשור האחרון. פילוח על פי גיל מראה כי הצעירים הכי פחות סבורים שהערבים סובלים מקיפוח ביחס לשכבות הגיל האחרות.

לא זאת אף זאת. על פי ממצאי מדד הדמוקרטיה (אריאן ושות', 2010) סבור רוב הציבור היהודי כי יש להמשיך בהפליה, ולהזרים יותר תקציבים לישובים יהודיים מאשר לערביים.

בהקשר להיבט החדירות, העוסק באפשרות של ערבי להיות מוערך או לקבל יחס דומה ליהודי, נמצא כי לאורך העשור האחרון כמחצית מבני הנוער סבורים שאין לאפשר לערבים להיבחר לכנסת (יער ואלקלעי, 2010). כמו כן, מראה מדד הדמוקרטיה (הרמן ושות', 2011) רוב מכריע בציבור היהודי מתנגד למינוים של יותר ערבים למשרות בכירות במדינה, וזאת על אף שמספר הערבים המחזיקים במשרות בכירות הוא קטן ביותר. כמו כן, רוב גדול עוד יותר אמרו שהיה מפריע להם מאד מינויו של ראש ממשלה ערבי. במקביל לעמדות אלה, שלושה רבעים מהציבור היהודי שוללים את הקביעה כי לערבי אין סיכוי להצליח בחיים בישראל. נראה שגם בהיבט זה עובדים החסמים שתוארו על ידי מעוז (2006).

מרבית המחקרים והסקרים, מצביעים על פערים גדולים בעמדות בפילוח על פי עמדה פוליטית. ככל שהמשיבים מגדירים עצמם כיותר ימניים, כך יורדת תמיכתם בזכויות הערבים, ועולה מידת הכחשתם את מצבי ההפליה. בפילוח על פי מגדר לא נמצאו הבדלים משמעותיים במרבית המדדים, ולעומת זאת פילוח על פי מידת דתיות משמעותי ביותר, כפי שיפורט בהמשך (אריאן ושות', 2010; הרמן ושות', 2011; יער ואלקלעי, 2010; צמח, 2010). בהקשר זה יצוין כי מרבית הצעירים במגזר היהודי נוטים משמעותית לימין, ומיעוט שולי ביותר מגדירים עצמם כשמאל. הנטייה ימינה של בני הנוער מתבטאת בעיקר בעמדות ורגשות שליליים כלפי ערבים, ופחות באי-נכונות לתהליך השלום (צמח, 2010).

היבטים מגדריים בתפיסת פתרון הסכסוך, יחסי יהודים ערבים וחינוך לשלום

הקשר בין מגדר לתפיסות בנושא קונפליקט, שנוי במחלוקת בין החוקרים. השערת הנשים והשלום (The women & peace hypothesis) טוענת כי נשים נוטות יותר לתמוך בשלום ובאופציות של פשרה ביחס לגברים (מעוז, 2010; Yablon, 2009). מחקרים מוקדמים הראו כי נשים באופן שיטתי פחות

תומכות בשימוש בכוח כדרך לפתרון סכסוכים בינלאומיים ביחס לגברים, אך מחקרים מאוחרים יותר הראו ממצאים שלא תמכו בהשערה (Yablon, 2009).

למשל, טסלר ווורניר (Tessler & Warriner, 1997), בדקו עמדות של ישראלים, פלסטינים, מצרים וכווייתים ביחס לתפיסת הפתרון הראוי לסכסוך הישראלי פלסטיני, ולא מצאו הבדלים בין עמדות הנשים והגברים. יחד עם זאת, נמצא קשר בין מידת הפמיניסטיות של המשיבים (נשים וגברים כאחד) ובין מידת תמיכתם בתהליכי משא ומתן ופשרות כדרך לפתרון הקונפליקט.

מחקרים אחרים עסקו בתרומתן המשמעותית של נשים לתהליכי בניית שלום בסכסוכים ברחבי העולם, ואף החלטת מועצת הביטחון של האו"ם מס' 1325 משנת 2000 ממליצה לשלב באופן מוגבר נשים בתהליכי ניהול סכסוכים ובניית שלום ברחבי העולם (מעוז, 2010; Yablon, 2009).

מדד הדמוקרטיה (הרמן ושות', 2011) מראה כי נשים באופן מובהק פחות תומכות בשימוש באלימות להשגת מטרות פוליטיות מגברים, וזאת בניגוד להיבטים אחרים הקשורים ליחסי יהודים ערבים ותפיסת פתרון הסכסוך, בהם לא נמצאו הבדלים מובהקים בין נשים לגברים.

במחקר שערכה מעוז (Maoz, 2009 בתוך מעוז, 2010) נמצא כי מנגנון ההפחתה התגובתית, קרי, הפחתה בערכן של פשרות המוצעות על ידי היריב, התקיים בקרב משתתפי המחקר (סטודנטים יהודים) רק לגבי הצעות שהוצגו כמוצעות ע"י גברים פלסטיניים, בעוד שנשים פלסטיניות נתפסו כאמינות, ישרות, מתחשבות וחמות יותר, ולכן הצעותיהם הוערכו באופן חיובי יותר. לפיכך, מציעה מעוז (2010) להגביר מעורבות של נשים בהליכי משא ומתן, כדרך שעשויה לסייע בהתגברות על החסמים הנובעים מחוסר אמון ומתחושת איום המאפיינים צדדים בסכסוך.

בהקשר של חינוך לשלום, בו עוסק גם המחקר הנוכחי, מצא יבלון (Yablon, 2009) כי בתכנית חינוך לשלום, הביעו הבנות נכונות גבוהה יותר להשתתף בתכנית מאשר בנים, הראו יותר רגשות חיוביים כלפי בני הקבוצה היריבה, ונתרמו יותר מהבנים מהשתתפותן בפעילות. מחקרו תומך בתפיסה כי לא זאת בלבד, שבנות פחות תומכות בשימוש בכוח כדרך לפתרון קונפליקטים, אלא שהן גם מגלות יותר נכונות לפעול למען הגברת ההידברות והקרבה בין העמים. במחקרו של רוזן (2006) לא נמצאו הבדלים רבים בין בנים לבנות במידת ההשפעה של תכנית של חינוך לשלום, אך נמצא הבדל מובהק אחד, לפיו בקרב הבנות היתה הפחתה של רגשות שליליים כלפי ערבים בעקבות התכנית יותר מאשר בקרב הבנים.

ינאי (Yanay, 1996) חקרה את עמדותיהן ורגשותיהן של נערות דתיות וחילוניות כלפי ה"אחר" הפלסטיני. היא מצאה שלשיח התרבותי השונה, המאפיין כל אחד מן העולמות בהם גדלות הנערות, הן ביחס לתפיסת ה"אחר" והן ביחס לתפיסת הנשיות, היתה השפעה מכרעת על עמדותיהן. הנערות החילוניות תפסו את המציאות כאמביוולנטית, והביעו מורכבות ביחסן לפלסטינים. הקונפליקט הישראלי-פלסטיני נתפס בעיניהן כקונפליקט מוסרי, שאינו יכול להיפתר על בסיס זכויות בלבד, שכן

לשני הצדדים יש זכות לאדמה. הבנתן והכרתן בצרכי הפלסטינים מובילה להכרה וקבלה של השונות. לעומתן, הנערות הדתיות הביעו רגשות שנאה קשים כלפי הערבים מעצם היותם ה"אחר". בתפיסתן, האיום הפלסטיני כלפי הארץ הופנם כאיום אישי כלפי גופן. ינאי מסבירה זאת במציאות החברתית המונווליתית בה הן גדלות, שבה ערך השמירה על הצניעות הנשית תופס מקום מרכזי. השנאה כלפי הערבים מבטאה באופן סימבולי את נאמנותן לרעיונות הטוהר והצניעות הדתיים. מחקר זה מלמד כי ההיבט המגדרי עשוי להיות בעל השפעה ממתנת בתהליכים של בניית שלום, אולם כאשר מצטרף אליו הרכיב הדתי, הוא הופך להיות גורם מקצין בגלל היבטים תרבותיים, הקשורים בעיקר לתפיסת הנשיות בחברה הדתית.

קשר בין מידת דתיות לתפיסת פתרון הסכסוך והיחס ל"אחר" הערבי

החיבור בין ערכי דת וסוגיות של פתרון הקונפליקט מקשה על מציאת פתרונות בדרך של פשרה טריטוריאלית בשל ייחוס משמעות של קדושה לשטחי הארץ. בעשורים האחרונים עלה בהתמדה משקלה של הדת בסכסוך הישראלי פלסטיני בשני הצדדים. בצד הישראלי, תוצאות מלחמת ששת הימים עוררו מגמה משיחית והתנחלותית בקרב הציונות הדתית (גוש אמונים), הזוכה בשנים האחרונות לתגבור של תנועת ש"ס ושל גורמים חרדיים וחסידיים. כל עוד השיח הדתי היה נחלתו של מיעוט בלבד, הדת לא היתה חסם של ממש ליישוב הסכסוך, אך מאז תהליך אוסלו, העמיק שיח זה וקנה לו אחיזה גם בקרב ציבור שאינו נחשב דתי ובקרב מנהיגים חילוניים (רייטר, 2010).

זאת ועוד. סטטמן (2006), טוען כי לציבור הדתי תרומה משמעותית לשימורה ולעידודה של התפיסה המפלה כלפי ערבים אזרחי ישראל לא רק בקרב הציבור הדתי עצמו, אלא גם בקרב ציבור המושפע מעמדות הרבנים, בעיקר מסורתיים. הוא מצביע על התפיסה הציונית האקטיביסטית של התיישבות וגאולת הקרקע, בשילוב עם תפיסות דתיות הרואות ביהודי נעלה מן העמים האחרים, ושוללות באופן כוללני את מי שנתפס כאויב ישראל, כשילוב המוליד גישה עוינת ביותר כלפי הציבור הערבי.

מחקרים שבחנו את תפיסת פתרון הקונפליקט של בני נוער חילוניים ודתיים, מצאו כי החילוניים האמינו באופן מובהק יותר מדתיים בתפיסת פתרון לפיה הסכסוך ייפתר בדרכי שלום (כפרי, 2002; בן עמי (שפסקי), 2005; זילברמן פ"ז, 2006). עוד נמצא כי רק עמדת בני הנוער החילוניים הושפעה ממהלכי שלום בין הצדדים, ובתקופה של ניהול מו"מ, הביעו בני הנוער החילוניים יותר אמון בפתרון הסכסוך בדרכי שלום, מאשר בתקופת האינתיפאדה השנייה (זילברמן פ"ז, 2006). הבדלים אלה הוסברו על רקע הבדלים תרבותיים בין חילוניים לדתיים ומערכת ערכים שונה, המאפיינת מגזר זה, ביחס למגזר החילוני (קמינסקי ובר-טל, 1996; Sagy, Orr & Bar-On, 1999).

מספר מחקרים גילו הבדלים מהותיים בעמדות של בני נוער דתיים וחילוניים ביחסם כלפי ערבים, קיומם של סטריאוטיפים שליליים, רגשות שנאה, מרחק חברתי, נטיות אפליה והבעת חוסר אמון. בכל

המחקרים נמצא כי עמדות בני הנוער הדתיים כלפי ערבים היו שליליות וקיצוניות יותר מאשר עמדות החילונים. הבדלים אלה הוסברו על רקע הדעות הניציות השוררות בקרב הציבור הדתי, הנובעות מגישה אתנוצנטרית של "אתה בחרתנו", וממגמת הקצנה בציבור הדתי החל משנות השבעים (בנימיני, 1980; קמינסקי ובר-טל, 1996; מייזלס וגל, 1996; Yanay, 1996).

סקרים ומחקרים שבדקו עמדות של בני נוער ושל הציבור היהודי בכללותו בעשור האחרון, מצביעים על פערים עמוקים על רקע מידת הדתיות בתפיסות וברגשות כלפי ערבים וכלפי מבנה היחסים. ההבחנות הן בין חילונים, מסורתיים, דתיים וחרדים. ככל שעולה רמת הדתיות, כך עולה רמת השנאה, פוחתת האמונה בדו קיום בשלום, גוברת התפיסה שהערבים אינם ראויים לשוויון זכויות מלא, וגוברת הנכונות להדירם מהחלטות גורליות הנוגעות לעתיד המדינה (אריאן ושות', 2010; הרמן ושות', 2011; יער ואלקלעי, 2010; צמח, 2010).

בנוגע לתפיסת פתרון הסכסוך, נמצא שעם הקרבה לדת יורדות התמיכה בניהול משא ומתן עם הפלסטינים, האמונה שצעד כזה יכול להוביל לשלום והתמיכה בפתרון של שתי מדינות לשני עמים. יחד עם זאת, עמדות המסורתיות בשאלות אלה קרובות לעמדות החילונים מאשר לעמדות הדתיים (צמח, 2010).

פעילותו החינוכית של פורום המשפחות השכולות

בסיום הסקירה התיאורטית, אתמקד בפעילותו החינוכית של פורום המשפחות השכולות, שתרומתה לעמדות בני הנוער נבדקת במחקר זה.

הפורום הוקם כארגון לא ממשלתי בשנת 1994 (בשם "חוג ההורים") וחברים בו כיום כמה מאות ישראלים ופלסטינים, שחוו שכול. החיבור בין החברים בפורום נוצר סביב הרצון לקיים פעילות שתתרום לסיומו של הקונפליקט הישראלי פלסטיני, ותמנע קיומם של הרג ושכול נוספים עבור שני הצדדים. אין מדובר בקבוצה הומוגנית, בעלת עמדות פוליטיות אחידות. יחד עם זאת, הכאב העמוק שחוו, הוליד בקרב משפחות אלה צורך בעשייה חברתית-אידיאולוגית, החותרת לקדם שיח של פיוס, אי אלימות, סובלנות ודו-קיום, דרך פעילות חינוכית בחברה הישראלית והפלסטינית (שנהב ופאול, 2010; פאול ושנהב, 2008). פעילות זו של הפורום נבדלת מעשייה חברתית פוליטית אחרת של הורים שכולים, אשר תבעו עשיית דין עם הצד השני ושינוי חברתי (שנהב ופאול, 2010; לבל ורונאל, 2006). פורום המשפחות השכולות בחר למעשה להיות אחד מאותם גורמים חלוציים, המתחילים בתהליכי פיוס וחינוך לשלום טרם סיומו של הסכסוך, כאשר העם ברובו אינו בשל להם (בר-טל ובנינק, 2002; Bar-Tal & Rosen, 2009).

אחת מהדרכים המרכזיות בהן פועל הפורום היא חינוך לשלום בבתי ספר יהודים ופלסטינים. הפעילות בבתי הספר כוללת מפגשים דו לאומיים, בהם נפגשים תלמידים בכיתות יא', יב' עם נציג ישראלי ונציג פלסטיני, שניהם ממשפחות שכולות, המספרים את סיפור השכול האישי שלהם, ולאחר מכן מפתחים שיחה עם התלמידים. כמו כן, מתקיימים גם מפגשים חד לאומיים, בהם נפגשים תלמידים פלסטינים עם נציג פלסטיני או תלמידים יהודים עם נציג יהודי, שומעים את סיפורו וצופים בסרט קצר, המספר סיפורם של אבות שכולים משני הצדדים. גם מפגש זה כולל דיון עם התלמידים (שנהב ופאול, 2010). בדרכו זו, פועל הפורום עפ"י גישת הדיאלוג והסיפור האישי (שטיינברג, 2002; ליטבק הירש ובר-און, 2008; Adwan & Bar-On, 2004; Albeck, Adwan, & Bar-On, 2002).

במפגשים הדו לאומיים, נחשפים התלמידים, לרוב בפעם הראשונה בחייהם, לסיפורו של פלסטיני תושב שטחי יהודה ושומרון (להלן: "השטחים"), ושומעים ממנו על מציאות חייו המורכבת, ועל שינוי תפיסתו מתמיכה במאבק אלים לדרך הפיוס.

הפורום פועל שנים רבות, אך פעילותו לוותה עד כה במחקר מועט בלבד. מחקר שנערך בשנת 2009 בדק את השפעת הפעילות החינוכית של הפורום על עמדותיהם של תלמידי תיכון יהודים בישראל בגילאים 16-18. הכלי ששימש את החוקר היה דפי משוב של הפורום, אשר המשתתפים ממלאים באופן קבוע מיד בתום הפעילות. מהמחקר עולה כי כ- 75% מהמשתתפים שמילאו את דפי המשוב, סברו כי יש פרטנר לשלום בצד הפלסטיני, ניתן לדעתם לחשוב על אפשרות פיוס בין העמים, והם היו רוצים לפגוש פלסטיני בן גילם (Thomson, in preperation).

שנהב ופאול (2010) ערכו מחקר הערכה על השפעת הפעילות החינוכית של הפורום בשנת הלימודים 2006-2007, שאף הוא התבסס על דפי המשוב הנ"ל. על אף סמיכות מתן התשובות להתרחשות המפגש ועל אף היותו חד-פעמי, עובדות המחייבות התייחסות זהירה לתוצאות, ניתן היה לאתר באמצעות המחקר שינויים ראשוניים בקרב המשיבים היהודיים. את השינויים ניתן לדרג על פי עוצמת השינוי לארבע קטגוריות: השינוי המינורי ביותר היה קבלה והפנמה של ידע חדש, השינוי הבא אחריו הצביע על הכרה באחר הפלסטיני והזדהות עם סבלו. הקטגוריה השלישית עסקה בערעור תפיסות ועמדות קודמות שהובילו את התלמידים לדילמות ואולי אף לדיסוננס מסוים, והקטגוריה הרביעית ביטאה רצון לפעול באופן אקטיבי למען שינוי (שנהב ופאול, 2010).

המחקר הנוכחי

מטרת המחקר הנוכחי היא לבחון האם פעילותו החינוכית של פורום המשפחות השכולות גרמה לשינוי בעמדות, מחשבות ורגשות של בני נוער יהודיים שהשתתפו בפעילות. במסגרת המחקר נעשה שימוש בכלי מחקר המשלבים שיטת מחקר כמותית ושיטת מחקר איכותנית. חלקו הראשון של המחקר, שהתבצע בשנה"ל תש"ע, 2009-2010 מתבסס על שאלונים מובנים, שחולקו לבני הנוער פעמיים. פעם ראשונה לפני פעילות הפורום, ופעם שניה מספר ימים לאחר אותה פעילות. חלקו השני של המחקר, שנערך בשנת 2011 מתבסס על ראיונות קבוצתיים (קבוצות מיקוד) שנערכו עם נערים ונערות בכיתות שעברו פעילות של הפורום, ורואיינו לאחר מספר שבועות.

העמדות, אשר המחקר מבקש לבדוק האם חל בהן שינוי, הן עמדות ביחס לדרך בה ייפתר הקונפליקט הישראלי פלסטיני, ועמדות בנוגע ליחסי יהודים וערבים בהווה ובעתיד.

שאלת המחקר המרכזית מבקשת לבדוק האם פעילות חינוכית חד פעמית שמורכבת מסיפור השכול האישי של חבר פורום יהודי ישראלי וחבר פורום פלסטיני ולאחר מכן קיום דיאלוג עם בני הנוער יכולה לחולל שינוי בעמדותיהם של בני נוער? האם בכוחה לשנות אמונות ודעות שנוצרו בקרב בני הנוער בתנאי הקונפליקט הבלתי נשלט בו מצויה החברה הישראלית? כמו כן מבקש המחקר לבחון, וזאת בעיקר בעזרת הכלים האיכותניים, את תרומת הפעילות לבני הנוער במישור הרגשי, הקוגניטיבי וההתנהגותי, בהקשר לשאלות המחקר.

שאלות והשערות המחקר

1. השאלה הראשונה שנבדקה במסגרת מחקר זה, היא האם בעקבות פעילות הפורום יהיה שינוי בעמדת הנערים בנוגע לתפיסת פתרון הסכסוך הישראלי פלסטיני. בשאלה זו יש מצד אחד נגיעה לאמונה מרכזית (conviction) בדבר זכותו של העם היהודי להקים את מדינתו בארץ ישראל (Rosen, 2009). מאידך היא עוסקת במשהו מרוחק, ובכך, היא נוגעת בעמדה מרכזית אחרת, המאפיינת חברה הנתונה בסכסוך בלתי נשלט, ונוגעת לשאיפות השלום העמוקות של בני החברה, הרואים בשלום משהו רחוק ונשגב שהם שואפים אליו (בר-טל, 2007). מכל מקום נראה כי מדובר באמונה מרכזית (conviction), ולכן, ההשערה היא שלא ימצא הבדל בין עמדת הנערים בשאלה זו לפני הפעילות לבין עמדתם לאחר הפעילות (Rosen, 2009; Rosen & Salomon, 2011).

2. השאלה השניה שנבדקה, האם יהיה שינוי בעמדת הנערים בנושא יציבות מבנה היחסים בין יהודים לערבים בשנים הקרובות, לדוגמא, האם יחסי יהודים ערבים יישארו כפי שהם או

עשויים להשתנות? לכאורה שאלה זו יכולה להתקשר לאמונות פריפריאליות, העוסקות בדימוי הצד האחר, והיחס כלפיו, שעשויות להשתפר בעקבות פעילות הפורום (Rosen, 2009; Rosen & Salomon, 2011). מצד שני, מדובר בעמדה כללית, לגבי יציבות היחסים בין יהודים וערבים, ולא בין הנערים עצמם לערבים שעמם נפגשו או לערבים בכלל. לפיכך, ההשערה היא שלא יהיה שינוי בתפיסות הנערים בשאלה זו, בדומה למקרה של אמונות חברתיות מרכזיות (Rosen, 2009; Rosen & Salomon, 2011).

3. השאלה השלישית - האם יהיה שינוי בתפיסת לגיטימיות מבנה היחסים בין יהודים וערבים דוגמת, האם זכותם של הערבים "להיות במצב טוב כמו של היהודים" או שזה מוצדק שהם במצב פחות טוב? שאלה זו מתקשרת לאמונות פריפריאליות הנוגעות ליחס לאחר, מידת האמפתיה כלפיו, והדימוי שלו, כיוון שהביטוי "להיות במצב טוב", עוסק לכאורה בזכויות אנושיות בסיסיות, להבדיל משאיפות להגדרה לאומית למשל. נראה כי בעקבות מפגש דיאלוג עם ערבי, שמספר סיפור אישי, עשוי להיות שינוי בעמדות מסוג זה (Rosen, 2009; Rosen & Salomon, 2011). לפיכך, ההשערה היא כי בשאלה זו יהיה שינוי בעמדות הנערים בעקבות פעילות התכנית, וכי הם יסכימו עם היגדים התומכים בזכויות לערבים באופן שונה משמעותית מעמדות שהביעו טרם הפעילות (Rosen, 2009; Rosen & Salomon, 2011).

4. השאלה הרביעית - האם יהיה שינוי בעמדת הנערים לגבי מידת החדירות של החברה הישראלית לערבים, למשל, האם ערבי יכול להיות מוערך כיהודי? ההשערה לגבי שאלה זו, דומה להשערה לגבי השאלה השניה, כיוון שגם שאלה זו עוסקת בהערכת מידת החדירות של החברה בכלל ולא ביחסים בין הנערים לערבים. לפיכך, ההשערה היא כי לא יהיה שינוי בתפיסות הנערים בשאלה זו, בדומה למקרה של אמונות חברתיות מרכזיות (Rosen, 2009; Rosen & Salomon, 2011).

5. בנוסף לבחינת שאלות המחקר שתוארו לעיל על פני כל המדגם, נבדקו הבדלים בין תתי קבוצות בתוך המדגם בנוגע לעמדות בני הנוער ביחס לשאלות המחקר, קרי עמדה בנוגע לפתרון הסכסוך, ועמדות בנוגע ליחסי יהודים ערבים, בהתייחס למדדים של יציבות, לגיטימיות וחדירות מבנה היחסים. כמו כן, נבחנה השאלה האם יש הבדל במידת השינוי בעמדות לאחר פעילות הפורום בין הקבוצות השונות. הבדיקה נעשתה לגבי שלושה משתנים בלתי תלויים:

i. חילונים, מסורתיים.

ii. מגדר: בנים, בנות.

iii. בתי ספר : השוואה בין בתי ספר שונים, המייצגים אוכלוסיות שונות ואזורים

שונים בארץ.

5.א. מחקרים קודמים מצאו הבדלים בין חילונים לדתיים בנוגע לתפיסת פתרון הסכסוך (בן עמי (שפסקי), 2005; זילברמן פ"ז, 2006). מחקרים אחרים מצאו הבדלים בין חילונים ודתיים ביחס לעמדות כלפי ה"אחר" הערבי (בנימיני, 1980; קמינסקי ובר-טל, 1996; מיזלס וגל, 1996; Yanay, 1996). כמו כן בסקרים שונים שהשוו בין עמדות חילונים, מסורתיים, דתיים וחרדים, נמצא כי ככל שעולה מידת הדתיות, כך עולה רמת השנאה, פוחתת האמונה בדו קיום, גוברת התפיסה שהערבים אינם ראויים לשוויון זכויות מלא, וגוברת הנכונות להדירם מהחלטות גורליות הנוגעות לעתיד המדינה (אריאן ושות', 2010; הרמן ושות', 2011; יער ואלקלעי, 2010; צמח, 2010).

במחקר זה מושוות עמדות חילונים ומסורתיים בלבד. ההשערה היא שיימצאו הבדלים בין חילונים למסורתיים בתפיסת פתרון הסכסוך, כמו גם הבדלים בין חילונים למסורתיים בעמדות כלפי מבנה היחסים בין יהודים לערבים, ובעיקר בתפיסת הלגיטימיות. ההיגדים העוסקים ביציבות וחדירות מבנה היחסים הם פחות ערכיים, ונוגעים יותר להערכת המצב הקיים בחברה.

5.ב. חלק מהמחקרים שהשוו עמדות נשים וגברים, מצאו כי נשים באופן שיטתי פחות תומכות בשימוש בכוח כדרך לפתרון סכסוכים בינלאומיים ביחס לגברים. כן נמצא כי בנות שהשתתפו בתכניות חינוך לשלום הביעו עמדות חיוביות יותר כלפי ה"אחר" הערבי, הראו נכונות רבה יותר מבנים להשתתף בפעילות של חינוך לשלום ואף הושפעו ממנה יותר מאשר בנים (Yablon, 2009). לפיכך, ההשערה היא כי יימצאו הבדלים בין בנים לבנות בתפיסת פתרון הסכסוך בדרכי שלום, וכן בעמדות כלפי מבנה היחסים בין יהודים לערבים, בעיקר בשאלת הלגיטימיות. כמו כן, קיים סיכוי שהפעילות תשפיע על עמדות הבנות יותר מאשר על עמדות הבנים.

6. בנוסף לשאלות והשערות המחקר שתוארו לעיל, ונבדקו בכלי מחקר כמותיים, ביקשנו לבדוק באיזה אופן תרמה פעילות הפורום לדרך החשיבה של הנערים בנוגע לשאלות המחקר, כאשר התרומה נבדקה בשלושה מישורים: רגשי, קוגניטיבי והתנהגותי.

שיטה

המחקר הכמותי

משתתפי המחקר - המדגם

במחקר השתתפו תלמידים יהודים בכתה י"ב, בשני שלבים, לפני ואחרי פעילות חינוכית של פורום המשפחות השכולות. במדגם הראשון השתתפו 164 תלמידים, ובמדגם השני 135 תלמידים. הנתונים הדמוגרפיים של משתתפי המחקר מפורטים בלוח מס' 1.

לוח מס' 1: משתתפי המחקר בשני שלבי המדגם

אחרי פעילות הפורום N=135		לפני פעילות הפורום N=164		קטגוריות	משתתפי דמוגרפיים
%	מספר	%	מספר		
48.5	64	39.3	64	בנים	מגדר
51.5	68	60.7	99	בנות	
40	54	31.7	52	בי"ס בחיפה	בית ספר
25.9	35	23.2	38	בי"ס אזורי	
13.3	18	9.8	16	בי"ס מקצועי	
20.7	28	35.4	58	בי"ס בירושלים	
42.1	56	50.3	78	אקדמית	השכלת אב
53.4	71	44.5	69	תיכונית	
4.5	6	5.2	8	לא למד או יסודית	
60	81	63	97	אקדמית	השכלת אם
38.5	52	34.4	53	תיכונית	
1.5	2	2.6	4	לא למדה או יסודית	
57.5	77	55.2	85	חילוני	הגדרת דתיות
37.3	50	36.4	56	מסורתית	
2.2	3	3.2	5	דתי לאומי	
3	4	5.2	8	אחר	

התלמידים למדו בארבעה בתי ספר תיכוניים ממלכתיים, בשלושה אזורים שונים בארץ. בתי הספר נבחרו כך שייצגו אוכלוסיות שונות, עירוניות וכפריות. באזור הצפון שני בתי ספר, בי"ס עיוני בחיפה, ובי"ס מקצועי בעיר קטנה. בית הספר האזורי ממוקם במרכז הארץ לכיוון דרום, הוא התיישבותי

באופיו, אוכלוסיית התלמידים מגיעה ממושבים, קיבוצים ויישובים קהילתיים באזור, ללא תהליך קבלה בררני. בבית הספר בירושלים לומדים תלמידים מאזור ירושלים ותלמידי פנימייה מאזורים שונים ברחבי הארץ, לאחר תהליכי קבלה ומיון.

בשלושה בתי ספר מספר התלמידים היה דומה בשני שלבי המחקר, ואילו בבית הספר בירושלים היתה ירידה משמעותית במספר התלמידים שהשתתפו בשלב השני של המחקר. ניתן לראות גם כי מספר התלמידים בבית הספר המקצועי נמוך בצורה משמעותית מיתר בתי הספר. בעוד שבמדגם הראשון היו יותר בנות מבנים באופן משמעותי, במדגם השני היחס בין בנים לבנות מאוזן יותר. אחוז האמהות האקדמאיות גבוה מאחוז האבות בעלי השכלה אקדמית (לדוגמה בשלב הראשון, 63% לעומת 50.3%). השכלת האבות היתה נמוכה יותר בשלב השני (50.3% אקדמאים בראשון, לעומת 42.1 בשני). למעלה ממחצית התלמידים (כ- 56%) מגדירים עצמם כחילונים, כ- 37% כמסורתיים, והשאר דתיים יותר.

כלי המחקר

כלי המחקר היו שאלונים מובנים בשפה העברית, המהווים חלק ממחקר "נוער והיסטוריה", מחקר אורך, שבמסגרתו מחולקים שאלונים אלה מדי מספר שנים. השאלון המקורי פותח ע"י צוות חוקרים פלסטיניים וישראלים באנגלית ואז תורגם לעברית ולערבית. כדי לתת תוקף לדיוק התרגום השאלון תורגם שוב לאנגלית (Sagy, Adwan, & Kaplan, 2002). מחקר זה מתייחס לחלק מן המשתנים אשר נאספו במסגרת המחקר הכולל (השאלון מצ"ב כנספח 1).

משתנים בלתי תלויים

המשתנה הבלתי תלוי המרכזי שנבדק הוא פעילות הפורום, כאשר השאלונים הועברו לפני ואחרי פעילות הפורום.

משתני רקע בלתי תלויים:

מגדר - נבחן על פי תשובת הנערים לשאלה.

בית הספר - משתנה זה נקבע על פי בתי הספר בהם הועברו השאלונים, המשקפים סוגי בתי ספר שונים: אמנותי, מקצועי, עיוני, התיישבותי, וכן אזורים שונים בארץ: צפון, ירושלים, דרום.

דתיות - נבחן על פי תשובת הנערים לשאלה: כיצד היית מגדיר את עצמך מבחינה דתית? כאשר התשובות נעות בין: חילוני, מסורתי, דתי לאומי, חרדי לאומי, חרדי, אחר.

משתנים תלויים

משתנה תלוי מרכזי אחד הוא עמדות בנוגע לסיום הסכסוך הישראלי פלסטיני - משתנה זה הוערך באמצעות שאלה, שכותרתה: "הקונפליקט הישראלי-פלסטיני ייפתר בסופו של דבר על ידי", ועוסקת בסיכויים והאפשרויות לפתרון הקונפליקט בעתיד. השאלה כוללת 11 היגדים, המשתרעים בין דעה לפיה הסכסוך ייושב בדרכי שלום לדעה לפיה לא יימצא פתרון לסכסוך. השאלה בנוי בפורמט של שאלון

ליקרט, והתלמידים התבקשו לציין את דרגת ההסכמה שלהם עם כל פריט על גבי סולם דירוגים הנע בין 1 (בהחלט לא מסכים) עד 5 (מסכים בהחלט).

ההיגדים המופיעים בשאלה זו:

1. הסכם הדדי בין הישראלים והפלשתינאים
2. לחץ והתערבות בין לאומית
3. בניית אימון הדדי
4. מלחמות וסכסוכים נוספים
5. אינטרסים כלכליים משותפים
6. תהליך של חינוך וסוציאליזציה
7. אינטרסים סביבתיים משותפים
8. הסכסוך לא ייפתר כלל
9. פתרון דתי
10. צד אחד יוותר בסופו של דבר ויעזוב
11. הקונפליקט לא ייפתר כי כל צד ידבק במטרותיו

במחקר המקורי בו נעשה שימוש בכלי מחקרי זה, היתה התייחסות לכל פריט בשאלון בנפרד, ולכן לא נבחנה שאלת מהימנותו של הכלי בכללותו (ראה: Sagy, Adwan, & Kaplan, 2002), שבו אין התייחסות כלל לנושא המהימנות של הכלי).

במחקרים מאוחרים יותר, בוצע ניתוח גורמים לשאלון. בניתוח שערך כפרי (2002) נמצאו שלושה גורמים: הסכסוך ייפתר (היגדים מס' 1,2,3,5,6,7), הסכסוך לא ייפתר (היגדים מס' 4,8,11) ופתרון מיסטי/לא רציונלי (היגדים מס' 9,10) (כפרי, 2002). בניתוח שערך בן עמי-שפסקי (2005) נמצאו שני גורמים, החופפים לשניים מן הגורמים שמצא כפרי: הסכסוך ייפתר (היגדים מס' 1,2,3,5,6,7), והסכסוך לא ייפתר (היגדים מס' 4,8,11) (בן עמי, 2005).

במחקר הנוכחי, הסתמכתי על החלוקה לגורמים שמצאו קודמי, ובדקתי את מהימנותם של שלושת הגורמים. מהימנות הגורם "הסכסוך ייפתר", נמצאה טובה: 0.76 במדגם הראשון, ו-0.82 במדגם השני. מהימנות הגורם השני "הסכסוך לא ייפתר" גם היא טובה: 0.6 במדגם הראשון, ו-0.67 במדגם השני. מהימנות הגורם השלישי נמצאה לא טובה: 0.53 במדגם הראשון, ו-0.44 בשני. יחד עם זאת, כיוון שגורם זה נמצא מהימן במחקרים קודמים, החלטתי להשתמש בגורם המוכר. בנוסף, התייחסתי לכל פריט בנפרד.

עמדות בנוגע ליחסי יהודים ערבים - משתנה זה הוערך באמצעות שאלון שעבר תרגום והתאמה על ידי

איילון (2009), משאלון שנעשה בו שימוש במחקרה של מומנדי ועמיתיה (Mummendey et al., 1999)

בתוך: איילון, 2009), לבדיקת יחסי גרמנים ממערב ומזרח גרמניה, ולאחר מכן במחקרים נוספים בהקשרים אחרים (איילון, 2009). השאלה מורכבת מתשעה היגדים הנוגעים ליחסי יהודים ערבים. ההיגדים מתחלקים ל- 3 קבוצות: 3 הפריטים הראשונים עוסקים בתפיסת יציבות מבנה היחסים בין יהודים לערבים, 3 הפריטים הבאים עוסקים בתפיסת לגיטימיות מבנה היחסים בין יהודים וערבים, ושלושת הפריטים האחרונים עוסקים בתפיסת חדירות החברה היהודית לערבים. השאלה בנויה בפורמט של שאלון ליקרט, והמשיבים נדרשו לציין את מידת ההסכמה שלהם עם כל היגד, על פי סולם דירוגים שנע בין 1 (לא מסכים כלל) לבין 5 (מסכים מאד).

ההיגדים המופיעים בשאלה זו:

יציבות

1. אני חושב שהיחסים בין יהודים לערבים יישארו יציבים בשנים הקרובות
2. היחסים הנוכחיים בין ערבים ליהודים הם זמניים בלבד
3. היחסים בין ערבים ליהודים לא ישתנו בקלות

לגיטימיות

4. זכותם של היהודים להיות במצב טוב יותר מאשר הערבים
5. הערבים יכולים לדרוש להיות במצב טוב, לפחות כמו היהודים
6. זה מוצדק שמצבם של היהודים טוב מזה של הערבים

חדירות

7. לא משנה איזה מאמץ יעשו הערבים לא יוערכו כמו יהודים
8. בעקרון, לערבי לא קשה להיות מוערך כיהודי
9. כמעט בלתי אפשרי שיתייחסו אל ערבי כפי שמתייחסים ליהודי

המחקרים שנסקרו ע"י איילון בעבודת הדוקטורט שלו דיווחו על מהימנות טובה של המדדים הללו. כך למשל הוא מציין, כי במחקר של ורקויטן וריג'רס (Verkuyten & Reijerse, 2008) בתוך איילון, (2009) דווח על מהימנות שבין 0.75 למדד תפיסת החדירות ועד 0.84 למדד תפיסת היציבות (איילון, 2009). במחקרו של איילון, נמצאה מהימנות לא טובה של המדדים. המהימנות של מדד הלגיטימיות הייתה 0.64, מדד היציבות 0.34 ומדד החדירות 0.39. למרות זאת, עשה איילון שימוש במדדים אלה, מאחר והמבנה התלת-גורמי נשמר, ובגלל העניין התיאורטי (איילון, 2009). במחקר הנוכחי, מהימנותו של מדד היציבות נמצאה לא טובה: 0.4 במדגם הראשון, ו- 0.1 בשני. מהימנותו של מדד הלגיטימיות נמצאה טובה מאד: 0.75 במדגם הראשון, ו- 0.8 בשני. מהימנותו של מדד החדירות נמצאה גבולית: 0.59 במדגם הראשון, ו- 0.5 בשני.

במחקר זה נבדקו מדד הלגיטימיות, שמהימנותו טובה, ומדד החדירות שמהימנותו גבולית. מדד היציבות לא נבדק עקב חוסר מהימנותו ככלי מחקרי. יחד עם זאת, נבדקה התייחסות לכל היגד בשאלון בנפרד, בנוסף לבדיקת המדדים הכוללים.

מהלך המחקר

המחקר נערך בשנת הלימודים תש"ע (2009-2010). בשלב הראשון מילאו כל המשתתפים את השאלון "נוער והיסטוריה" (בנוסחו המעודכן, נכון לשנת 2009) במסגרת שיעור שהוקדש למטרה זו. בשלב השני, מספר שבועות לאחר מכן, השתתפו התלמידים בפעילות החינוכית של הפורום בכיתותיהם במסגרת הלימודית הרגילה, פעילות אותה מעבירים נציג ישראלי ונציג פלסטיני במשך שני שיעורים רצופים. בשלב השלישי, שהתקיים מספר ימים לאחר פעילות הפורום, מילאו המשתתפים את השאלון "נוער והיסטוריה" פעם שנייה, במסגרת שיעור נוסף, מבלי שנאמר להם על קשר לפעילות הפורום. מילוי השאלונים היה אנונימי. העברת השאלונים קיבלה את האישור הנדרש ממוסד החינוך, ולאחר מכן את אישורם של מנהלי בתי הספר.

המחקר האיכותני

משתתפי המחקר

במחקר לקחו חלק תלמידים שהשתתפו בפעילות הפורום, והתראיינו במסגרת של קבוצות מיקוד שבועות מספר לאחר קיום הפעילות. קבוצות המיקוד נערכו בבתי הספר שבהם הועברו השאלונים, למעט ביה"ס המקצועי, שבו לא היתה היענות. בשני בתי ספר השתתפו בקבוצות המיקוד נערים מכתה י"ב, ובביה"ס מירושלים השתתפו נערים מכתה י"א.

קבוצות המיקוד כללו בסך הכל 15 תלמידים יהודים אשר עברו את פעילות הפורום, 6 בבי"ס האזורי, 5 בבי"ס בחיפה, ו-4 בבי"ס בירושלים. הקבוצות היו מעורבות וכללו בנים ובנות, סך הכל השתתפו בקבוצות 9 בנות ו-6 בנים. בקבוצת המיקוד בחיפה ישב גם נער שלא עבר את הפעילות, ובקבוצת המיקוד בירושלים השתתפה תלמידה ערביה שהיתה בפעילות, ושני תלמידים יהודים שלא השתתפו בפעילות. במסגרת מחקר זה תהיה התייחסות אך ורק לעמדות התלמידים היהודים אשר השתתפו בפעילות, כיוון שמטרתו היא לבחון את השפעת הפעילות על עמדות תלמידים יהודים.

כלי המחקר

הראיונות התנהלו במסגרת של ראיון חצי מובנה, כאשר שאלנו שאלות שהוכנו מראש, והשתדלנו להיצמד אליהן, אולם אפשרנו לנערים להרחיב התייחסותם מעבר למענה המדויק לשאלות. השאלות

נחלקו למספר קבוצות לפי הנושאים הנשאלים, ולהלן יוצגו השאלות העיקריות שנשאלו בהקשר
המחקר הנוכחי (השאלות במלואן מצ"ב כנספח ב', והראיונות עצמם כנספחים ג', ד', ה')
ספרו על החוויה שעברתם בעת הפעילות?

מה לקחתם מהמפגש, ספרו לנו האם היתה לכם תובנה כלשהי אחרי המפגש, בנוגע ליחסי יהודים
ערבים?

איך אתם חושבים יסתיים הסכסוך הישראלי פלסטיני?
האם משהו בתפיסתכם לגבי סיום הסכסוך השתנה בעקבות פעילות הפורום?
איך אתם רואים את מצב היחסים בין יהודים וערבים במדינת ישראל?
האם אתם חושבים שמצב היחסים יישאר כך לאורך זמן, או שעשוי לחול בו שינוי? אם כן, איזה ומה
לדעתכם יכול לגרום לשינוי?

מה דעתכם לגבי זכויות הערבים ביחס לזכויות היהודים במדינה?
האם הסיפור האישי ששמעתם מפי פלסטיני, שינה את גישתכם בנושא זה?
איך לדעתכם ערבים מוערכים במדינת ישראל, ומה אתם חושבים על זה?
האם פעילות הפורום השפיעה על דעתכם בנושא זה?

מהלך המחקר

במסגרת קבוצות המיקוד ביקשנו לשמוע באופן חופשי את עמדותיהם של הנערים כלפי הסוגיות אשר
נבדקו במבחנים הכמותיים, שאלת פתרון הסכסוך הישראלי פלסטיני, ונושא היחסים בין יהודים
וערבים בישראל. רצינו לבחון האם פעילות הפורום השפיעה על עמדותיהם של הנערים ביחס לדרך בה
ייפתר הסכסוך, האם החוויה שעברו בפעילות השפיעה על עמדותיהם ביחס לאפשרות ההידברות עם
הצד האחר. כמו כן ביקשנו לבדוק עמדותיהם ביחס למבנה היחסים בין יהודים וערבים, הלגיטימיות
שלו וחדירותו. בנוסף שאלנו האם הפעילות השפיעה על עמדתם האישית של הנערים כלפי ערבים, ואם
כן באיזה אופן.

הראיונות בקבוצות המיקוד נמשכו כשעה וחצי כל אחד. הנערים שיתפו אותנו בפתחות ובכנות
במשבחותיהם ורגשותיהם, והיתה תחושה שמתקיים שיח אמיתי ופתוח של דעות, כאשר הנערים, על פי
התרשמותנו התבטאו בחופשיות, גם כאשר דעותיהם היו מנוגדות לדעות חבריהם לקבוצה. התרשמנו
שהנערים הגיעו מרצונם הטוב ולא בכפייה. בביה"ס האזורי ובירושלים יכולנו לשמוע מנעד של קולות,
הכולל עמדות שהתנגדו לפעילות הפורום, או חוו קושי מסוים במהלכה, ועמדות שהתייחסו אליה
בחיוב. בחיפה התרשמנו כי הסכימו להגיע לראיון רק נערים שהתייחסו בחיוב לפעילות הפורום, או
שעמדותיהם כלפי ערבים מתוננות.

הממצאים

בפרק זה יוצגו הממצאים הכמותיים והאיכותניים בשתי שאלות המחקר העיקריות: עמדות בנוגע לשאלה איך ייפתר הסכסוך, ועמדות בנוגע ליחסי יהודים ערבים. תחילה יוצגו הנתונים הכמותיים, שהם תוצאות השאלונים עליהם ענו בני הנוער לפני פעילות הפורום ואחריה. לאחר מכן יוצגו הממצאים שעלו בקבוצות המיקוד, שנערכו לנערים אחרים לאחר שעברו את פעילות הפורום. בסוף פרק זה יוצגו ממצאים נוספים, שעלו במסגרת קבוצות המיקוד.

עמדות בנוגע לשאלה איך ייפתר הסכסוך

לוח מס' 2 מציג את עמדותיהם של הנערים ביחס לשאלה איך ייפתר הסכסוך הישראלי פלסטיני, לפני פעילות הפורום ואחריה. בלוח מופיעות התוצאות לגבי כל אחד מ-11 ההיגדים המרכיבים את השאלה. ההיגדים מסודרים לפי חלוקה לשלושה גורמים: תפיסה כללית לפיה הסכסוך ייפתר, תפיסה לפיה הסכסוך לא ייפתר, ותפיסה, שניתן להגדירה ככוללת פתרונות מיסטיים או בלתי רציונליים לסכסוך.

לוח מס' 2: ממוצעים וסטיות תקן של עמדות בשאלה: איך ייפתר הסכסוך הישראלי פלסטיני לפני פעילות

הפורום ואחריה

<u>עמדה בנוגע לפתרון הסכסוך</u>		<u>לפני פעילות הפורום</u>		<u>אחרי פעילות הפורום</u>		t
(טווח 1-5) ¹		N = 164		N = 135		
		ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת	
גורם 1: הסכסוך ייפתר						
(1) הסכם הדדי בין הצדדים		3.32	1.15	3.29	1.16	0.22
(2) לחץ והתערבות בין לאומית		3.41	1.14	3.38	1.14	0.16
(3) בניית אימון הדדי		3.07	1.26	3.10	1.26	-0.20
(5) אינטרסים כלכליים משותפים		2.91	1.16	2.86	1.19	0.36
(6) תהליך של חינוך וסוציאליזציה		3.00	1.27	3.04	1.24	-0.31
(7) אינטרסים סביבתיים משותפים		2.98	1.17	2.89	1.12	0.64
גורם 2: הסכסוך לא ייפתר						
(4) מלחמות וסכסוכים נוספים		2.50	1.29	2.48	1.19	0.12
(8) הסכסוך לא ייפתר כלל		3.08	1.29	2.86	1.27	1.44
(11) הקונפליקט לא ייפתר כי כל צד ידבק במטרותיו		3.44	1.22	3.10	1.25	*2.35
גורם 3: פתרון מיסטי						
(9) פתרון דתי		1.73	1.00	1.92	1.10	-1.52
(10) צד אחד יוותר ויעזוב		1.92	1.15	2.00	1.09	-0.57

¹ טווח התשובות: -1 בהחלט לא מסכים; -2 לא מסכים; -3 לא כל כך מסכים; -4 מסכים; -5 בהחלט מסכים

* $p < 0.05$

מעיון בטבלה ניתן ללמוד כי יש אי הסכמה מהוססת (לא כל כך מסכים) הן עם התפיסה שהסכסוך ייפתר והן עם התפיסה שהסכסוך לא ייפתר. יש הסכמה פחותה עם האפשרות של פתרון לא רציונלי. יחד עם זאת, אין הבדל מובהק בין עמדות בני הנוער בסוגיות אלה לפני פעילות הפורום ואחריה, וזאת

בהתאם להשערת המחקר. הממצאים תומכים בהשערה, לפיה לא יימצא הבדל בין העמדות בסוגיות אלה, מאחר ועמדות אלה משקפות אמונות מרכזיות בהן מחזיקים הנערים (conviction). בבחינה של כל היגד בפני עצמו, ניתן לראות שבמרבית ההיגדים לא היה הבדל מובהק בין עמדות הנערים לפני הפעילות ואחריה, למעט ההיגד לפיו "הקונפליקט לא ייפתר כי כל צד ידבק במטרותיו". ביחס לאמירה זו היה הבדל מובהק בין העמדה לפני פעילות הפורום ואחריה. לפני הפעילות היתה הסכמה רבה יותר עם אמירה זו.

ערכנו בדיקות סטטיסטיות נוספות, שמטרתן לבחון האם יש הבדלים בין תתי קבוצות של בני נוער בשאלה איך ייפתר הסכסוך, והאם יש הבדלים בין אותן קבוצות לפני ואחרי פעילות הפורום. ההשוואה נערכה בין חילונים למסורתיים, בין בניס לבנות, ובין בתי ספר שונים. לוחות מס' 3, 4 ו- 5 כוללים את נתוני ההשוואה בין הקבוצות השונות.

לוח מס' 3 הבדלים בין חילונים ומסורתיים בשאלה איך ייפתר הסכסוך לפני פעילות הפורום ואחריה

עמדה בנוגע לפתרון הסכסוך (טווח 1-5)	לפני פעילות הפורום		אחרי פעילות הפורום		F
	חילוניים a N = 85	מסורתיים b N = 56	חילוניים c N = 77	מסורתיים d N = 50	
	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת	
גורם 1: הסכסוך ייפתר	3.16	0.90	3.05	1.00	0.55
(1) הסכם הדדי בין הצדדים	3.34	1.26	3.17	1.22	0.66
(2) לחץ והתערבות בין לאומית	3.35	1.15	3.51	0.97	0.55
(3) בניית אמון הדדי	3.25	1.27	3.05	1.29	1.52
(5) אינטרסים כלכליים משותפים	2.93	1.13	2.88	1.31	0.16
(6) תהליך של חינוך וסוציאליזציה	3.07	1.36	3.07	1.31	0.41
(7) אינטרסים סביבתיים משותפים	3.03	1.19	2.84	1.25	0.43
גורם 2: הסכסוך לא ייפתר	2.94	1.06	2.82	1.01	0.95
(4) מלחמות וסכסוכים נוספים	2.50	1.38	2.42	1.23	0.32
(8) הסכסוך לא ייפתר כלל	2.93	1.33	2.90	1.30	0.43
(11) הקונפליקט לא ייפתר כי כל צד ידבק במטרותיו	3.35	1.26	3.13	1.33	1.69
גורם 3: פתרון מיסטי	1.73	0.81	1.72	0.78	5.68
(9) פתרון דתי	1.50	0.88	1.57	0.86	9.96
(10) צד אחד יוותר ויעזוב	1.96	1.19	1.86	1.09	1.08

* p < 0.05 ** p < 0.01

הממצאים מראים הבדל מובהק בין חילונים ומסורתיים לגבי תפיסת הפתרון המיסטי לאחר פעילות הפורום, הנובע משינוי בעמדת המסורתיים לכיוון של הסכמה עם פתרון זה. המובהקות מתבטאת ביתר שאת בהתייחס להיגד לפיו יהיה לסכסוך "פתרון דתי", שמהווה חלק מתפיסת הפתרון המיסטי. ביחס להיגד זה יש הבדל מובהק בין חילונים ומסורתיים, הן לפני הפעילות והן אחריה. הממצאים תואמים את השערת המחקר, לפיה יימצאו הבדלים בין חילונים ומסורתיים בתפיסת פתרון הסכסוך. יחד עם

זאת, ההבדל הוא רק בהיבט אחד, ואין הבדל בין חילונים למסורתיים בתפיסה לפיה הסכסוך ייפתר בדרכי שלום, או לחלופין לא ייפתר, והיו מלחמות וסכסוכים נוספים.

לוח מס' 4 הבדלים בין בנים לבנות בשאלה איך ייפתר הסכסוך לפני פעילות הפורום ואחריה

F	אחרי פעילות הפורום				לפני פעילות הפורום				עמדה בנוגע לפתרון הסכסוך (טווח 1-5)	
	בנות		בנים		בנות		בנים			
	N = 68		N = 64		N = 99		N = 64			
	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת		
0.86	0.85	3.18	0.89	3.02	0.73	3.18	0.91	3.02	גורם 1: הסכסוך ייפתר	
0.79	1.07	3.38	1.23	3.22	1.08	3.42	1.25	3.18	(1) הסכם הדדי בין הצדדים	
0.79	1.03	3.49	1.25	3.25	1.10	3.47	1.21	3.29	(2) לחץ והתערבות בין לאומית	
0.04	1.22	3.15	1.26	3.09	1.27	3.08	1.23	3.09	(3) בניית אמון הדדי	
0.34	1.00	2.96	1.36	2.77	1.07	2.90	1.28	2.95	(5) אינטרסים כלכליים משותפים	
0.68	1.13	3.21	1.32	2.93	1.20	3.05	1.35	2.95	(6) תהליך של חינוך וסוציאליזציה	
2.05	0.96	2.98	1.23	2.80	1.07	3.15	1.26	2.74	(7) אינטרסים סביבתיים משותפים	
1.47	0.84	2.74	1.03	2.86	0.91	2.97	1.04	3.08	גורם 2: הסכסוך לא ייפתר	
*ab	3.81	1.11	2.32	1.23	2.61	1.20	2.26	1.35	2.88	(4) מלחמות וסכסוכים נוספים
	0.76	1.15	2.85	1.36	2.85	1.21	3.05	1.44	3.13	(8) הסכסוך לא ייפתר כלל
*bd	2.89	1.21	3.04	1.30	3.12	1.09	3.57	1.40	3.23	(11) הקונפליקט לא ייפתר כי כל צד ידבק במטרותיו
1.20	0.88	1.92	0.89	2.00	0.82	1.75	1.00	1.94	גורם 3: פתרון מיסטי	
	1.13	1.00	1.89	1.20	2.00	0.98	1.71	1.05	1.73	(9) פתרון דתי
	1.33	0.95	1.96	1.22	2.01	0.97	1.79	1.38	2.15	(10) צד אחד יותר ויעזוב

* p < 0.05 ** p < 0.01

לא נמצאו הבדלים מובהקים בין בנים לבנות בהתייחס לתפיסות הכוללות לפיהן הסכסוך ייפתר, הסכסוך לא ייפתר ופתרון מיסטי. יחד עם זאת, בבדיקת כל היגד בנפרד, נמצא כי יש הבדל מובהק ביחס להיגד לפיו "פתרון" הסכסוך יהיה "מלחמות וסכסוכים נוספים", בין בנים לבנות לפני פעילות הפורום, כאשר הבנים נטו להסכים עמו באופן מובהק יותר מאשר הבנות. הבדל מובהק זה אינו קיים לאחר הפעילות, כיוון שעמדות הצדדים התקרבו זו לזו, הן מצד הבנים והן מצד הבנות. ממצאים אלה תואמים את השערת המחקר לגבי קיומם של הבדלים בין בנים לבנות ביחס לשאלת פתרון הסכסוך. הבדל מובהק קיים גם בין עמדת הבנות לפני הפעילות לבין עמדתן אחריה ביחס להיגד לפיו "הקונפליקט לא ייפתר כי כל צד ידבק במטרותיו". הבנות נטו להסכים עם היגד זה לפני הפעילות באופן מובהק יותר מאשר לאחר הפעילות.

לוח מס' 5: הבדלים בין בתי ספר בשאלה איך ייפתר הסכסוך לפני פעילות הפורום ואחריה

	עמדה בנוגע לפתרון הסכסוך																																		
	לפני פעילות הפורום									אחרי פעילות הפורום																									
	בי"ס בחיפה a		בי"ס בי-ם b		בי"ס אזורי c		בי"ס מקצועי d		בי"ס בחיפה e		בי"ס בי-ם f		בי"ס אזורי g		בי"ס מקצועי h		F																		
ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת	N=18		N=35	N=28	N=54	N=16	N=38	N=58	N=52											
	1.85	0.96	2.73	0.82	3.15	1.05	2.91	0.73	3.28	0.94	2.76	0.80	3.19	0.79	3.02	0.79	3.28	1.85	0.96	2.73	0.82	3.15	1.05	2.91	0.73	3.28	0.94	2.76	0.80	3.19	0.79	3.02	0.79	3.28	גורם 1: הסכסוך ייפתר
* ad	2.50	1.32	2.65	1.17	3.46	1.33	3.19	0.96	3.46	1.22	2.50	1.13	3.42	1.10	3.28	1.13	3.56	2.50	1.32	2.65	1.17	3.46	1.33	3.19	0.96	3.46	1.22	2.50	1.13	3.42	1.10	3.28	1.13	3.56	(1) הסכם הדדי בין הצדדים
	1.54	1.34	2.94	1.07	3.51	1.38	3.15	0.96	3.58	1.27	2.93	1.04	3.68	1.15	3.33	1.17	3.44	1.54	1.34	2.94	1.07	3.51	1.38	3.15	0.96	3.58	1.27	2.93	1.04	3.68	1.15	3.33	1.17	3.44	(2) לחץ והתערבות בין לאומית
	1.06	1.32	2.88	1.33	3.26	1.37	2.96	1.16	3.15	1.24	3.00	1.20	3.16	1.28	2.79	1.27	3.38	1.06	1.32	2.88	1.33	3.26	1.37	2.96	1.16	3.15	1.24	3.00	1.20	3.16	1.28	2.79	1.27	3.38	(3) בניית אמון הדדי
	0.81	1.23	2.59	1.27	2.88	1.35	2.65	1.05	3.04	0.94	2.43	1.25	3.00	1.20	2.93	1.11	2.96	0.81	1.23	2.59	1.27	2.88	1.35	2.65	1.05	3.04	0.94	2.43	1.25	3.00	1.20	2.93	1.11	2.96	(5) אינטרסים כלכליים משותפים
	2.08	1.28	2.47	1.20	2.94	1.40	2.74	1.06	3.46	1.32	2.92	1.35	3.03	1.25	2.81	1.22	3.23	2.08	1.28	2.47	1.20	2.94	1.40	2.74	1.06	3.46	1.32	2.92	1.35	3.03	1.25	2.81	1.22	3.23	(6) תהליך של חינוך וסוציאליזציה
	0.38	1.38	2.82	1.14	2.94	1.29	2.74	0.94	2.98	1.17	2.77	1.18	2.89	1.20	2.98	1.15	3.13	0.38	1.38	2.82	1.14	2.94	1.29	2.74	0.94	2.98	1.17	2.77	1.18	2.89	1.20	2.98	1.15	3.13	(7) אינטרסים סביבתיים משותפים
	1.41	0.96	2.43	1.04	2.92	0.98	2.81	0.90	2.88	1.11	2.83	0.95	2.95	0.89	3.20	1.01	2.92	1.41	0.96	2.43	1.04	2.92	0.98	2.81	0.90	2.88	1.11	2.83	0.95	2.95	0.89	3.20	1.01	2.92	גורם 2: הסכסוך לא ייפתר
	0.77	1.03	2.00	1.21	2.76	1.19	2.48	1.23	2.46	1.49	2.29	1.33	2.58	1.28	2.60	1.25	2.40	0.77	1.03	2.00	1.21	2.76	1.19	2.48	1.23	2.46	1.49	2.29	1.33	2.58	1.28	2.60	1.25	2.40	(4) מלחמות וסכסוכים נוספים
	1.10	1.26	2.56	1.38	2.91	1.25	2.78	1.23	2.98	1.61	2.92	1.33	2.95	1.25	3.36	1.22	2.92	1.10	1.26	2.56	1.38	2.91	1.25	2.78	1.23	2.98	1.61	2.92	1.33	2.95	1.25	3.36	1.22	2.92	(8) הסכסוך לא ייפתר כלל
	1.51	1.17	2.65	1.31	3.09	1.42	3.19	1.16	3.21	1.49	3.31	1.28	3.32	1.15	3.64	1.21	3.35	1.51	1.17	2.65	1.31	3.09	1.42	3.19	1.16	3.21	1.49	3.31	1.28	3.32	1.15	3.64	1.21	3.35	(11) הקונפליקט לא ייפתר כי כל צד ידבק במטרותיו
** ad, bd, cd	3.70	1.03	2.41	0.92	2.04	0.82	1.85	0.80	1.82	1.30	2.77	0.72	1.68	0.83	1.73	0.84	1.80	3.70	1.03	2.41	0.92	2.04	0.82	1.85	0.80	1.82	1.30	2.77	0.72	1.68	0.83	1.73	0.84	1.80	גורם 3: פתרון מיסטי
* ed, fd	6.87	1.41	2.88	0.94	1.82	1.06	1.85	0.98	1.71	1.44	3.08	0.88	1.63	0.83	1.64	0.92	1.56	6.87	1.41	2.88	0.94	1.82	1.06	1.85	0.98	1.71	1.44	3.08	0.88	1.63	0.83	1.64	0.92	1.56	(9) פתרון דתי
** ad, bd, cd, ed, fd, gd, ah, bh, ch, eh, gh	6.87	1.41	2.88	0.94	1.82	1.06	1.85	0.98	1.71	1.44	3.08	0.88	1.63	0.83	1.64	0.92	1.56	6.87	1.41	2.88	0.94	1.82	1.06	1.85	0.98	1.71	1.44	3.08	0.88	1.63	0.83	1.64	0.92	1.56	
* fh	1.13	0.90	1.94	1.33	2.26	1.26	1.85	0.86	1.92	1.56	2.46	1.00	1.74	1.17	1.83	1.11	2.04	1.13	0.90	1.94	1.33	2.26	1.26	1.85	0.86	1.92	1.56	2.46	1.00	1.74	1.17	1.83	1.11	2.04	(10) צד אחד יוותר ויעזוב

* p < 0.05 ** p < 0.01

כעולה מלוח מס' 5 (בעמ' הקודם), בין בתי הספר נמצאו הבדלים מובהקים בנוגע לתפיסת הפתרון המיסטי לסכסוך. ההבדלים הם בין בית הספר המקצועי ליתר בתי הספר, אשר פחות מסכימים עם היגד זה. לאחר הפעילות ההבדלים מצטמצמים, ולכן ההבדל אינו מובהק. ההבדלים בין בית הספר המקצועי ליתר בתי הספר מובהקים גם לגבי ההיגד הספציפי לפיו יהיה לסכסוך "פתרון דתי", המהווה חלק מתפיסת הפתרון המיסטי לסכסוך, הן לפני הפעילות והן אחריה. לפני פעילות הפורום נמצא הבדל מובהק נוסף ביחס להיגד לפיו הסכסוך ייפתר ב"הסכם הדדי בין הצדדים", בין עמדת תלמידי בית הספר בחיפה לעמדת תלמידי בית הספר המקצועי. לאחר הפעילות ניכרת התקרבות בעמדות התלמידים ולפיכך ההבדל בין בתי הספר אינו מובהק עוד.

ממצאים איכותניים ביחס לשאלה איך ייפתר הסכסוך

קבוצות המיקוד שנערכו לאחר פעילות הפורום

קבוצות המיקוד, שנערכו בבתי הספר האזורי, בית הספר חיפה ובית ספר בירושלים, מאפשרות מבט עומק אל תפיסות בני הנוער לאחר פעילות הפורום לגבי שאלות הקשורות לסיום הסכסוך, האפשרות להידבר עם הצד השני, ועמדות בנושא יחסי יהודים ערבים. בשלב זה אתמקד בעמדות הנערים העוסקות בפתרון הסכסוך, ובהמשך בעמדותיהם לגבי יחסי יהודים ערבים. בהתרשמות כללית, לפעילות הפורום היתה השפעה משמעותית על רגשותיהם ומחשבותיהם של מרבית הנערים. שמיעת סיפור השכול האישי, ומפגש פנים אל פנים עם פלסטיני, לרוב בפעם הראשונה בחייהם, חוללו זעזוע רגשי אצל לא מעט מהמשתתפים, ובחלק מהמקרים הצליחו ליצור שינוי של ממש בהתייחסות כלפי אותו פלסטיני, לעתים כלפי העם הפלסטיני באורח יותר רחב, ואף כלפי תפיסת פתרון הסכסוך. חלק מהנערים מציינים כי הפעילות לא השפיעה על דעותיהם, אך בד בבד מבטאים אמירות המעידות על קיומה של השפעה, לפחות בהיבטים מסוימים. מיעוט הנערים שהשתתפו בקבוצות המיקוד הביעו הסתייגויות כלפי הפעילות, והתקשו להכילה. יחד עם זאת, הם דיווחו על התנגדויות בקנה מידה רחב בהרבה, לגבי בני כיתותיהם שלא השתתפו בקבוצות המיקוד.

ממצאים ביחס לשאלה איך ייפתר הסכסוך

השפעת פעילות הפורום על עמדות הנערים בשאלת היכולת להידבר עם הצד השני, ובשאלת הדרך בה ייפתר הסכסוך אינה אחידה. משמעות רבה נודעת למוכנותם להקשיב בפתוחות, ולאפשר לדברים ששמעו להשפיע על עמדותיהם. בעניין זה יש הבדלים משמעותיים בין הנערים, ואחד הגורמים המשפיעים הוא העמדה עמה נכנסו הנערים לפעילות, אם כי לא בהכרח. הפעילות אינה עוסקת ישירות

בדיון בשאלה איך ייפתר הסכסוך, אולם במספר רב של נערים היא עוררה מחשבות על האפשרות להידבר עם הצד האחר, ועל האפשרות להגיע לפתרון הסכסוך.

תמה מרכזית אחת בהקשר זה עוסקת בשמיעת סיפור השכול האישי, שעורר אצל הרוב המכריע של הנערים רגשות הזדהות עם הכאב שחוו שני הצדדים. רובם ככולם הביעו תחושה של אמינות כלפי סיפור השכול הפלסטיני, ויכולת הכלה גבוהה, לעתים אף סערת רגשות. למשל:

"הייתי נסערת מעל ומעבר... תמיד ידעתי שיש גם את הצד השני... וגם שם ערבים נהרגים. אבל בעצם העובדה שאתה רואה את הבן אדם פגיע והוא מדבר אליך ואתה רואה שהוא נסער... ואתה שומע את הסיפור האישי שלו, זה הופך את זה מערבי נהרג לאח שלו נהרג. זה הרבה יותר אישי, וזה שייך אליך. כי אני יודעת מה זה אחים שאיבדו את האח שלהם... ובסך הכל זה אותו כאב זה לא משנה מה, איך זה נקרא." (עינב, בית הספר האזורי)

כשליש מן הנערים, כולן בנות, דיברו על החשיבות שיש לדעתן להגיע לפתרון הסכסוך כדי למנוע את השכול והכאב ההדדי. למשל מאי מבית הספר בחיפה:

"ואני אמרתי שזה צריך להיות כל הזמן במודעות שלנו, כי בסופו של דבר זה מה שקורה. ולא לחשוב על שטחים והסכמים... שבראש שלנו כל הזמן יהיה הכאב הזה והצער כי בסופו של דבר זה מה שקורה, כאילו שאנשים נהרגים והמשפחות אבלות..."

מעניין לראות, כי גם בחלק מהמקרים בהם היה למשתתפים קושי לקבל את סיפורו של הפלסטיני לגבי מציאות חייו בשטחי יהודה ושומרון (להלן: "השטחים"), המפגש עם כאב השכול משני הצדדים גרם להשפעה ואולי אף לשינוי תפיסה ביחס לפתרון הסכסוך. כך למשל זיו מבית הספר בירושלים, אשר טענה כי הפעילות לא שינתה את דעותיה, אולם בתשובה לשאלה האם הפעילות השפיעה על תפיסתה ביחס לפתרון הסכסוך, היא משיבה:

"שצריך למצוא פתרון, כי נהרגים המון מהצד שלהם, ונהרגים המון מהצד שלנו... עדיין בכל זאת הכאב שלהם כמו הכאב שלנו... ואני חושבת שצריך להפסיק את הכאב הזה משני הצדדים. ולפי דעתי זה יפסק רק אם כל אחד יהיה לו שלטון משל עצמו, כל אחת תקים מדינה משל עצמה, ולפי דעתי ככה זה ייגמר הסכסוך."

יצוין, כי מספר נערים, הן בבית הספר בירושלים והן בבית הספר האזורי דיברו על הפתרון של שתי מדינות לשני עמים. פתרון זה אינו מתחבר בעיניהם בהכרח לתפיסה לפיה הסכסוך יסתיים בהסכם הדדי. השיחה הפתוחה מאפשרת לנערים להסביר בצורה יותר רחבה את התפתחות היחסים והמשך התנהלות הסכסוך, כך שלא בהכרח הם בוחרים בהיגד אחד על פני האחר, כלומר ייתכן מצב בו תוקם

מדינה פלסטינית ב"הסכם הדדי", ולאחר מכן יהיו "מלחמות וסכסוכים נוספים", ולבסוף אולי יהיה שוב הסכם הדדי.

תמה נוספת שעולה מתוך דברי נערים רבים בעקבות פעילות הפורום נוגעת להשראה שהם שואבים משיתוף הפעולה שבין חברי הפורום היהודים לערבים, ומעבר לכך, התפעלותם מהתהליך שעברו חברי הפורום, ממצב של כעס וזעם כלפי הצד השני, מלוויים לעתים ברצון לנקמה, להחלטה על השתתפות בפורום, והעברת מסר הדיאלוג לבני נוער. קרוב למחצית מן הנערים שהתראיינו, הביעו אופטימיות זהירה לגבי האפשרות שתהיה הידברות כלשהי בין הצדדים מעבר לפעילות הפורום, ועצם העובדה ששיתוף הפעולה של הפורום ראשיתו בכאב גדול מאד, מגבירה את אמונתם שיש אפשרות לדיאלוג עם הצד השני. מור מבית הספר האזורי מספר על התובנות והרגשות שהסיפור עורר בו:

"אם אנשים שערבים הרגו להם בן אדם קרוב, או משפחה או זה, והם עדיין מצליחים עכשיו לחיות עם ערבים ולהשתתף איתם בפורום וכאלה, אז כאילו אם הם יכולים כל אחד יכול."
ובהמשך דבריו:

"...לא יודע אם זאת המילה המתאימה, זה גרם להרגיש טוב שיש אנשים כאילו ש... אם הייתי מאבד מישהו קרוב אני לא יודע אם הייתי יכול לחיות עם הצד השני... אני מעריך אותם על זה שהם מסכימים ככה להיות ביחד."

אבישג מבית הספר בחיפה לוקחת את המסרים הללו צעד אחד קדימה לחשיבה על פתרונות של בניית אמון הדדי מלמטה כלפי מעלה עפ"י גישת ה-bottom up:

"אני חשבתי שהיה חשוב גם להראות שתמיד מדברים על שלום במושגים כאלו אוטופיים. ומה שהיה יפה לראות זה שאפשר להגיע לרמה כזאת של שלום, שהיא לא הסכמה... אבל בכל זאת הם מצליחים להגיע לדיבור ולהיות יחד במסגרת משותפת. וכשאומרים שלום אז לא חייבים לראות את זה בתור כולם חיים יחד באהבה... אלא לפחות בקבלה של השני והקשבה, לא דווקא הסכמה."

לשאלה איך לדעתה יסתיים הסכסוך, והאם הפעילות השפיעה על דעותיה, היא משיבה:

"בהתחלה רציתי לומר שזה קצת גדול מדי לומר הדין הזה שינה בי משהו, גם כי הוא לא מיצה את עצמו, גם כי הוא היה חד פעמי וזה צריך להיות תהליך. אבל בכל זאת הוא כן חיזק בי את הרצון ואת האמונה ביכולת של קשרים אישיים בין שני הצדדים. כי צריך להתחיל לפעול בקטן. ואי אפשר להגיד אוקיי, עכשיו יש פתרון לסכסוך ערבי יהודי. אין לזה כרגע פתרון... אבל כן צריך להתחיל לפעול מפנים החברה ולא מחוצה לה בדיבורים הגדולים, שטחים לא שטחים."

יחד עם זאת, כמחצית מהנערים סברו שלא ניתן להרחיב את הדיאלוג בין הצדדים מעבר לגבולותיו הצרים של פורום המשפחות השכולות. מספר נערים, למרות שהביעו התפעלות מהתהליך שעברו חברי

הפורום, ולרגע קט, בעת הפעילות, לבס נמשך אחר הרעיון שאולי יהיה שלום בין הצדדים, הרי שמיד אחריה, ואולי אפילו תוך כדי, כאשר הם "חוזרים לעצמם", הם מתקשים להתחבר לרעיון שהידברות עם הצד השני בהיקפים רחבים, שמעבר לפורום המשפחות השכולות, היא אכן אפשרית. למשל עודד מבית הספר האזורי:

"כן זה ברור, אתה בא וחושב כן אולי כן יכול להיות שלום... כל אחד אני חושב בתוכו, כל ימני הכי קיצוני, באיזשהו שלב רוצה שיהיה שלום, שלא יהרגו אנשים במדינה שלו... אבל הדרך שבה הם אומרים שצריך להיות שלום וצריך להניח את הנשקים אני פשוט לא מצליח להתחבר לזה. זה נראה לי רחוק מהמציאות, זה נראה לי כמו אגדה..."

עודד מבטא גם התנגדות כלפי מסרים שחש כי הופנו כלפי בני הנוער שהשתתפו במפגש על ידי חברי הפורום, לפיהם חשוב לקיים דיאלוג עם הצד השני, ויש ציפייה מהם, כמי שהשתתפו בפעילות להאמין ששלום הוא הפתרון הנכון לסכסוך, ואף לפעול לקידומו. מורכבות נוספת שהשפיעה על רגשותיו בהקשר זה היא התחושה שאינו יכולים להתווכח עם חברי הפורום, כיוון שאינו יכול לשים עצמו במקום בו הם נמצאים:

"אני דווקא די יצאתי בהרגשה כזאתי שהם באים ואומרים לנו שצריך, שבידינו יש את הכוח להשפיע ולומר, שדי אנחנו צריכים כאילו להסתדר בינינו, בואו נעשה סוג של שלום, נניח את הנשקים ונעשה שלום... ולי קצת היה קשה לדבר איתם לנהל מולם את הדו שיח, כי לי אישית לא היה בן אדם מאד קרוב שנהרג במלחמה... ולבוא אליהם בטענות, עמדות... שלדעתי בלי צבא אנחנו לא קיימים, ששלום זה נראה לי קצת רחוק מדי כרגע. אתה לא יכול לבוא ולומר להם, כי זה לא אותו דבר מה שהם מרגישים, החוויות שהם עברו למה שאני עברתי..."

נערים אחרים, דוגמת רועי וענת מבית הספר בחיפה, מאמינים בהידברות, ואף התרשמו מפעילות הפורום, אך מתקשים להאמין שמהלכים מסוג זה יצלחו בהיקף רחב.

תמה שלישית שעלתה היא הקשר בין הסיפור האישי של הפלסטיני על מציאות חייו, ואף התייחסותו לנרטיב הפלסטיני באופן יותר רחב, לבין תפיסת פתרון הסכסוך של הנערים בעקבות הפעילות. גם בהיבט זה יש הבדלים משמעותיים בין הנערים. רוב הנערים הושפעו עמוקות משמיעת הסיפור, וחשו שלפתע הם מסוגלים לראות את נקודת מבטו על הסכסוך הישראלי-פלסטיני. יש נערים ששמיעת הנרטיב של הצד האחר עוררה בהם עניין, התרגשות, ולעתים גם הבנה של הצד האחר, אולם לא בהכרח השפיעה על תפיסת פתרון הסכסוך שלהם. לעתים, שמיעת הדברים הגבירה את הספקנות לגבי האפשרות להגיע להסכם הדדי. למשל חני מבית הספר בירושלים, אשר גילתה פתיחות רבה לסיפורו של

הפלסטיני, וטענה שהשפיעה עליה בצורה משמעותית ביותר, כאשר היא משיבה לשאלה האם הדברים השפיעו על תפיסת פתרון הסכסוך שלה היא אומרת:

"האמת היא שקשה לי לראות פתרון, כי דווקא המפגש הראה לי שהערבים נחושים בדעתם, כי עכשיו זה מובן לי גם למה בעצם... אבל יש להם דעה שהיא לא שונה מאיתנו, הארץ שלהם. וקשה להתחלק במשהו שאתה חושב שהוא שלך."

גם אסף מבית הספר האזורי סבור, בהכירו את הנרטיב שלו, ולאחר ששמע את הנרטיב של האחר, שקשה להגיע להסכמה:

"אני גדל על הסיפורים של החלוצים שבאו להקים את המדינה, והיה את הפלאחים הערבים שהתנגדו וכל הסיפורים האלה סבא שלי מספר... אבל על מה הם גדלים, מה הסיפור שלהם?... שלקחו להם את האדמות, שגירשו אותם, ואלף ואחד דברים. אז אני חושב שאם זה החינוך שמקבלים, אנחנו לא נגיע בחיים להסכמה ולמצב של שלום."

לעומתם, עינב מבית הספר האזורי קיבלה מסר אחר משמיעת הנרטיב של חבר הפורום הפלסטיני:

"שהוא ואח שלו גם כן הם היו בזמן האינתיפאדה ילדים, והם הלכו לבית ספר, והתחבאו מאחורי קיר כי ירו עליהם כדורי גומי... אז אני ידעתי שבסך הכל כולם רוצים את הלגיטימציה לחיות... אבל אני לא מסכימה עם זה שרובם לא רוצים שנהיה כאן. אני חושבת שרובם רוצים לחיות ושעזבו אותם בשקט. לא אכפת להם מאיתנו בכלל. העניין הזה של חיה ותן לחיות, בצורה הכי פשוטה ובסיסית שלו, אם אתה לא מציק לי אני לא אציק לך."

כאשר היא מדברת על תפיסת הפתרון שלה היא אומרת:

"[צריך] לפנות מאחזים, ולהגיד: אוקיי אין מה לעשות, אתם רוצים שיהיה שלום... צאו משם! [המתנחלים]... ולהקים מדינה באזור של השטחים, מדינה פלסטינית, ואני לא כתבתי תוכנית מה בדיוק יקרה, (נצוחקים)) אבל אם תהיה מדינה שאנחנו יודעים שיש לה גבולות מסוימים, אז כל פעילות שמדינה תעשה נגד מדינה אחרת, יש לנו את כל הלגיטימציה לפעול."

לשאלה האם הפגישה עם חבר הפורום הפלסטיני חיזקה בה את האמונה שהפתרון שהציעה הוא אפשרי, היא משיבה:

"אני חושבת שזה יקרה. כי ממה שהפלסטיני סיפר מהצד שלו, שהוא שומע מהחיים היומיומיים, אנשים שם רוצים שיעזבו אותם בשקט. הם רוצים לחיות, הם רוצים שיהיה להם טוב, הם לא רוצים עכשיו לצאת למלחמה עם אף אחד, כי הם לא רוצים להרוג אנשים והם לא רוצים שיהרגו אותם."

גם ענת מבית הספר בחיפה בטוחה שהפלסטיני שדיבר בכיתתה הוא לא המתון היחידי ויש עוד פלסטינים כמוהו. אבישג מצטרפת לדבריה ומוסיפה:

"גם אצלנו בדיון, אז הוא דיבר על הדעות שהוא שומע ברחוב והוא דיבר על זה שרוב האנשים שהוא

פוגש הם מתונים. והם... הם רוצים שקט, ולא רוצים מלחמות."

ובהמשך דבריה:

"אני חושבת שצריך לדעת גם לתת קול למתונים. ליצור אינטראקציה בין הרוב פה והרוב שם ובין

המתונים פה והמתונים שם. לתת להם קול. כמו שיש קול כרגע לקיצוניים שהוא מה שנשמע והוא זה

שמעמיק את הסכסוך אז צריך לתת גם קול למתונים."

מתוך הדברים שנאמרו והסיפורים שסופרו, יש נערים שבחרו לשמוע יותר את המחלוקת על הקרקעות

והשטחים, ולכן חשים קושי, ומביעים ספק לגבי היכולת להידבר ולהגיע להסכם. לעומתם יש נערים

שמעו את הצורך של רבים מן הפלסטינים בחיים שקטים, איש תחת גפנו ותחת תאנתו, ומאמינים

שצורך זה יכול לגבור על הויכוח בנוגע לשטחים "מטר לפה מטר לשם". ניתן לומר שכשליש מן הנערים,

מרגישים שיש יותר סיכוי לפתרון בדרכי שלום, בעקבות שמיעת הנרטיב של הצד האחר, מפי חבר

הפורום הפלסטיני.

מתוך נערים אלה, עינב מבית הספר האזורי, וכמוה גם אבישג מבית הספר בחיפה הגיעו לתובנות

עמוקות, הנובעות מיכולתן לראות את הדברים בהקשר רחב מן הסיפור האישי. בדבריהן אפשר היה

לשמוע את התהליך שתחילתו בשמיעת הסיפור האישי, היכולת לראות את האחר הפלסטיני כבן אדם,

לחוש את כאבו, ולהבין את עוצמת הכאב ההדדי, המשכו בהבנה שיש סיפורים שונים, נקודות מבט

שונות על אותו סכסוך, ושיאו ביכולת לראות אחריות משותפת ולהסיק מסקנות רחבות:

"ואני חושבת שכשרואים את זה ככה, את שני הצדדים... ושומעים סיפורים דומים, ושומעים על החיים

הקשים של הצד השני, ומה החלק שלנו כמדינה, כחברה בזה, אז זה שם את הדברים בפרופורציות

אחרות... לדעתי באמת מה שחשוב זה כאילו המשפחות שנשארות מפורקות אולי, או אבלות כאלה.

שזה, כאילו אלה ההשלכות של הסכסוך הזה. הרציניות. ולא אם אנחנו נחיה שלושה מטר מכאן או

עשרים סנטימטר מכאן." (אבישג, בית הספר בחיפה).

בסיכום הדברים, כמעט מחצית מן הנערים אמרו שתפיסת הפתרון שלהם לא הושפעה מן הפעילות.

חלקם מאמינים בהידברות ובשלום, אך לא חשו שהפעילות שינתה את עמדתם באופן משמעותי,

ובעיקר הביעו ספק רב לגבי הצלחת הדרך שהם עצמם מאמינים בה, על רקע העמדות אליהן הם

נחשפים, והבנתם את ההתרחשויות בין מדינת ישראל לפלסטינים. כשליש מן הנערים אינם נותנים

אמון בצד השני, ולכן מאמינים בהמשך קיומם של מלחמות וסכסוכים נוספים בין הצדדים. עודד מבית

הספר האזורי נותן ביטוי לתפיסה זו:

"הלוואי שיהיה שלום, הלוואי... אבל יש פשוט מדינות סביבנו, כל המדינות בעצם סביבנו, לא שהן לא רוצות רק שלום, הן לא רוצות בקיומנו. שזה לא משנה כמה אנחנו נרצה או כמה אנחנו ניתן, ואנחנו רואים את זה על ידי החמאס. נותנים להם ובאמת נותנים להם הרבה, אבל הם פשוט לא רוצים בקיומנו, נקודה."

יחד עם זאת, מעט למעלה ממחצית הנערים, סיפרו על השפעה כלשהי שהיתה לפעילות על עמדותיהם ביחס לפתרון הסכסוך. בחלק מן המקרים ההשפעה נובעת מהרצון לעצור את הכאב והסבל, בחלקם נשמעת השפעת הדוגמא האישית לדו קיום, וחלקם התרשמו מן האפשרות לקיים דיאלוג עם הצד השני, וסבורים שיש קולות מתונים בשני הצדדים שצריך לתת להם ביטוי. מתוך יתרת הנערים, חלקם נתרמו מן הפעילות במידה פחותה, וחלקם חוו חוויה משמעותית, שהשפעותיה בהיבטים אחרים, ולא בשאלה איך יפתר הסכסוך. חלק מן ההשפעות יתוארו להלן בנושא העמדות כלפי ערבים, וכלפי מבנה היחסים בין יהודים לערבים.

עמדות בנוגע ליחסים בין יהודים לערבים

לוח מס' 6 מציג את עמדות הנערים לפני ואחרי פעילות הפורום, בשאלות הנוגעות ליחסים בין יהודים לערבים בחלוקה לשלושה מדדים: יציבות מבנה היחסים, לגיטימות, וחזירות המבנה, כאשר מוצגות גם התוצאות לגבי כל שאלה בנפרד.

לוח מס' 6: ממוצעים וסטיות תקן בנושא יחסי יהודים ערבים לפני פעילות הפורום ואחריה

t	אחרי פעילות הפורום N= 135		לפני פעילות הפורום N = 164		עמדה בנוגע ליחסי יהודים ערבים (טווח 1-5) ²
	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת	
0.01	0.63	3.22	0.69	3.22	גורם 1: יציבות
-0.72	1.04	2.45	1.01	2.36	(1) אני חושב שהיחסים בין יהודים לערבים יישארו יציבים בשנים הקרובות
0.32	1.14	3.08	1.03	3.12	(2) היחסים הנוכחיים בין ערבים ליהודים הם זמניים בלבד
-0.06	0.85	4.17	0.93	4.17	(3) היחסים בין ערבים ליהודים לא ישתנו בקלות
-0.91	1.07	2.95	1.03	2.83	גורם 2: לגיטימיות
-1.22	1.34	3.09	1.33	2.89	(4) זכותם של היהודים להיות במצב טוב יותר מאשר הערבים
0.51	1.12	3.40	1.15	3.47	(5) הערבים יכולים לדרוש להיות במצב טוב, לפחות כמו היהודים
-0.15	1.26	3.15	1.26	3.13	(6) זה מוצדק שמצבם של היהודים טוב מזה של הערבים
-1.20	0.85	3.29	0.87	3.16	גורם 3: חזירות
-0.05	1.14	2.96	1.17	2.96	(7) לא משנה איזה מאמץ יעשו, הערבים לא יוערכו כמו יהודים
0.72	1.09	2.52	1.17	2.62	(8) בעקרון, לערבי לא קשה להיות מוערך כיהודי
-1.78	1.26	3.41	1.14	3.15	(9) כמעט בלתי אפשרי שיתייחסו אל ערבי כפי שמתייחסים ליהודי

² טווח התשובות: -1 לא מסכים כלל, -2 לא מסכים; -3 לא כל כך מסכים; -4 מסכים; -5 מסכים מאד

הממצאים מראים כי לגבי ההיגדים העוסקים ביציבות מבנה היחסים בין יהודים לערבים אין שינוי בעמדות הנערים לפני ואחרי פעילות הפורום, וזאת בהתאם להשערת המחקר. בולטת לעין ההסכמה הרחבה יחסית עם האמירה לפיה "היחסים בין ערבים ויהודים לא ישתנו בקלות", שממוצע התשובות לה זהה לפני ואחרי הפעילות. לעומת זאת, אין הסכמה עם אמירה דומה, לפיה "אני חושב שהיחסים בין יהודים לערבים יישארו יציבים בשנים הקרובות". נראה שהנערים ייחסו משמעות שונה למושג "יציבים" והוא אינו מקביל בעיניהם לאמירה שהיחסים לא ישתנו בקלות. מכל מקום, מתוצאות אלה עולה בבירור הקושי לשנות עמדות מוצקות בנושא מבנה היחסים בין יהודים לערבים בפעילות חד פעמית של חינוך לשלום.

בניגוד להשערת המחקר, לא היה שינוי מובהק במדד הלגיטימיות של מבנה היחסים. השערת המחקר היתה שמגע בלתי אמצעי עם חבר פורום ערבי, שמיעת סיפורו, ותיאור מצבו, יגרמו לנערים לשנות את עמדותיהם בנוגע ללגיטימיות של מצבם הטוב של היהודים ביחס לערבים. גם אם סיפורו של חבר הפורום הערבי גרם לשינוי כלשהו בעמדות כלפי ערבים, הרי ששינוי זה אינו בא לידי ביטוי בתשובות לשאלון.

בנוגע למדד החדירות, היה שינוי אחד על גבול המובהקות ($p < 0.08$) ביחס להיגד לפיו "כמעט בלתי אפשרי שיתייחסו אל ערבי כפי שמתייחסים ליהודי". לאחר הפעילות היתה יותר הסכמה עם היגד זה, מאשר לפני הפעילות.

גם לגבי שאלת מבנה היחסים בין יהודים וערבים ערכנו בדיקות סטטיסטיות נוספות, שמטרתן לבחון האם יש הבדלים בין תתי קבוצות של בני נוער: חילונים ומסורתיים, בנים ובנות ובתי ספר שונים. לוחות מס' 7, 8, 9 מציגים את הממצאים לגבי ההבדלים בין קבוצות אלה.

לוח מס' 7: הבדלים בין חילונים ומסורתיים בנושא היחסים בין יהודים וערבים לפני הפעילות ואחריה

	עמדה בנוגע ליחסי יהודים ערבים		לפני פעילות הפורום				אחרי פעילות הפורום			
	(טווח 1-5)		חילוניים a		מסורתיים b		חילוניים c		מסורתיים d	
	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת
גורם 1: יציבות										
	2.34	1.05	2.29	0.98	2.45	1.04	2.51	1.06	2.96	0.49
(1) היחסים בין יהודים לערבים יישארו יציבים										
(2) היחסים הנוכחיים בין ערבים ליהודים הם זמניים בלבד	2.95	1.03	3.42	0.92	2.89	1.14	3.55	1.03	5.97	*ab,ad,bc **cd
(3) היחסים בין ערבים ליהודים לא ישתנו בקלות	3.98	1.07	4.37	0.73	4.16	0.85	4.26	0.75	2.22	
גורם 2: לגיטימיות										
	2.68	1.40	3.27	1.21	2.89	1.31	3.54	1.31	4.98	* cd **ad
(4) זכותם של היהודים להיות במצב טוב מאשר הערבים										
(5) הערבים יכולים לדרוש להיות במצב טוב כמו היהודים	3.41	1.25	3.31	1.04	3.48	1.12	3.26	1.07	0.44	
(6) זה מוצדק שמצבם של היהודים טוב מזה של הערבים	2.81	1.34	3.71	1.08	2.97	1.31	3.52	1.06	7.48	**ab,bc *ad
גורם 3: חזירות										
	2.78	1.20	3.18	1.16	2.82	1.15	3.20	1.25	2.11	
(7) לא משנה כמה יתאמצו, הערבים לא יוערכו כיהודים										
(8) בעיקרון, לערבי לא קשה להיות מוערך כיהודי	2.49	1.23	2.80	1.09	2.55	1.14	2.52	1.10	0.82	
(9) כמעט בלתי אפשרי שיתייחסו אל ערבי כמו ליהודי	3.09	1.22	3.33	1.13	3.24	1.18	3.62	1.35	1.86	

** p < 0.01 * p < 0.05

התוצאות מראות הבדלים מובהקים בין חילונים לבין מסורתיים ביחס לממד הלגיטימיות, ובעיקר ביחס להיגדים לפיהם "זה מוצדק שמצבם של היהודים טוב מזה של הערבים" ו-"זכותם של היהודים להיות במצב טוב יותר מאשר הערבים". המסורתיים מסכימים עם היגדים אלה באופן מובהק יותר מהחילונים. תוצאות אלה תואמות את השערת המחקר לפיה יהיו הבדלים בין חילונים למסורתיים בשאלת לגיטימיות מבנה היחסים.

לאחר הפעילות, ניתן לראות מגמה של מעט יותר הסכמה עם לגיטימיות מבנה היחסים בקרב החילונים, ובחלק מן ההיגדים מגמה של מעט פחות הסכמה בקרב המסורתיים. לפיכך, בחלק מן המקרים ההבדל המובהק בין חילונים למסורתיים לפני הפעילות, הופך לבלתי מובהק אחריה.

בנושא יציבות מבנה היחסים, אין הבדלים מובהקים בין חילונים למסורתיים לגבי ההיגדים לפיהם "היחסים בין ערבים ליהודים לא ישתנו בקלות" ו"אני חושב שהיחסים בין יהודים לערבים יישארו יציבים בשנים הקרובות". לעומת זאת, מעניין לראות כי יש הבדל מובהק בין חילונים ומסורתיים ביחס להיגד שאמור להיות הופכי לכאורה, ולפיו "היחסים הנוכחיים בין ערבים ליהודים הם זמניים בלבד"

כאשר החילונים הרבה פחות מסכימים עם היגד זה מהמסורתיים. מובהקות ההבדל אף גדלה אחרי פעילות הפורום, כיוון שכל צד מתחזק בעמדתו.

לוח מס' 8: הבדלים בין בנים ובנות בנושא היחסים בין יהודים וערבים לפני הפעילות ואחריה

F	אחרי פעילות הפורום				לפני פעילות הפורום				עמדה בנוגע ליחסי יהודים ערבים (טווח 1-5)	
	בנות d N = 68		בנים c N = 64		בנות b N = 99		בנים a N = 64			
	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת		
0.12	0.50	3.24	0.76	3.20	0.57	3.25	0.86	3.19	גורם 1: יציבות	
0.71	1.06	2.54	1.04	2.37	0.90	2.31	1.18	2.46	(1) היחסים בין יהודים לערבים יישארו יציבים	
0.91	1.01	2.94	1.23	3.25	1.04	3.15	1.03	3.11	(2) היחסים הנוכחיים בין ערבים ליהודים הם זמניים בלבד	
1.63	0.76	4.25	0.95	4.08	0.77	4.29	1.13	4.00	(3) היחסים בין ערבים ליהודים לא ישתנו בקלות	
2.24	1.09	2.82	1.05	3.11	0.98	2.72	1.10	3.04	גורם 2: לגיטימיות	
1.55	1.33	3.03	1.36	3.20	1.25	2.77	1.45	3.11	(4) זכותם של היהודים להיות במצב טוב מאשר הערבים	
*ab, bc	3.85	1.02	3.60	1.20	3.16	1.12	3.65	1.18	3.18	(5) הערבים יכולים לדרוש להיות במצב טוב כמו היהודים
0.63	1.23	3.02	1.30	3.31	1.24	3.11	1.31	3.20	(6) זה מוצדק שמצבם של היהודים טוב מזה של הערבים	
1.12	0.82	3.32	0.90	3.24	0.85	3.25	0.91	3.05	גורם 3: חזירות	
0.89	1.14	3.02	1.26	2.90	1.07	3.09	1.30	2.78	(7) לא משנה כמה יתאמצו, הערבים לא יוערכו כיהודים	
0.25	1.06	2.49	1.23	2.59	1.10	2.60	1.29	2.67	(8) בעיקרון, לערבי לא קשה להיות מוערך כיהודי	
1.57	1.27	3.41	1.28	3.41	1.07	3.27	1.25	3.00	(9) כמעט בלתי אפשרי שיתייחסו אל ערבי כמו ליהודי	

** p < 0.01 * p < 0.05

עמדותיהם של בנים ובנות ביחס לרוב ההיגדים בשאלה זו הן דומות לפני הפעילות ואחריה. ההיגד היחיד בו נמצאו הבדלים מובהקים ועל גבול המובהקות הוא ההיגד לפיו "הערבים יכולים לדרוש להיות במצב טוב, לפחות כמו היהודים". הבנות נוטות להסכים עם היגד זה יותר מהבנים, ולפני הפעילות ההבדל ביניהם הוא על גבול המובהקות. הבדל מובהק נמצא בין עמדת הבנות לפני הפעילות לעמדת הבנים אחריה. לאחר הפעילות ההבדל בין בנים לבנות אינו מובהק, כיוון שהפערים הצטמצמו. הבדלים אלה תואמים את השערת המחקר, לפיה יימצאו הבדלים בין בנים לבנות בהתייחס למדד הלגיטימיות.

לוח מס' 9: הבדלים בין בתי ספר בנושא היחסים בין יהודים וערבים לפני הפעילות ואחריה

	עמדה בנוגע ליחסי יהודים ערבים																(טווח 1-5)		
	לפני פעילות הפורום								אחרי פעילות הפורום										
	בי"ס בחיפה a		בי"ס בי-ם b		בי"ס אזורי c		בי"ס מקצועי d		בי"ס בחיפה e		בי"ס בי-ם f		בי"ס אזורי g		בי"ס מקצועי h				
	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת			
גורם 1: יציבות	3.16	0.63	3.31	0.53	3.46	0.62	3.46	1.10	2.45	1.27	2.07	1.13	2.53	1.03	2.23	0.80	2.48	(1) היחסים בין יהודים לערבים יישארו יציבים	
	2.48	0.80	2.23	1.03	2.53	1.13	2.53	1.27	2.07	1.27	2.07	1.13	2.53	1.03	2.23	0.80	2.48	(2) היחסים הנוכחיים בין ערבים ליהודים הם זמניים בלבד	
	2.94	0.95	3.23	1.06	3.42	0.95	3.42	1.16	2.57	1.16	2.57	0.95	3.42	1.06	3.23	0.95	2.94	(3) היחסים בין ערבים ליהודים לא ישתנו בקלות	
גורם 2: לגיטימיות	2.25	0.90	3.08	1.02	3.02	0.91	3.02	0.96	3.50	2.52	0.96	3.50	0.91	3.02	1.02	3.08	0.90	2.25	(4) זכותם של היהודים להיות במצב טוב מאשר הערבים
	2.16	1.09	3.18	1.24	3.24	1.26	3.24	1.74	3.43	1.74	3.43	1.26	3.24	1.24	3.18	1.09	2.16	(5) הערבים יכולים לדרוש להיות במצב טוב כמו היהודים	
	3.88	1.01	3.52	1.06	3.45	1.06	3.45	1.07	1.93	1.07	1.93	1.06	3.45	1.06	3.52	1.01	3.88	(6) זה מוצדק שמצבם של היהודים טוב מזה של הערבים	
גורם 3: חזירות	3.23	0.77	3.07	0.96	3.19	0.86	3.19	0.96	3.29	0.96	3.29	0.86	3.19	0.96	3.07	0.77	3.23	(7) לא משנה כמה יתאמצו, הערבים לא יוערכו כיהודים	
	3.02	1.08	2.71	1.17	3.24	1.15	3.24	1.47	3.00	1.47	3.00	1.15	3.24	1.17	2.71	1.08	3.02	(8) בעיקרון, לערבי לא קשה להיות מוערך כיהודי	
	2.45	1.02	2.80	1.28	2.70	1.13	2.70	1.32	2.31	1.32	2.31	1.13	2.70	1.28	2.80	1.02	2.45	(9) כמעט בלתי אפשרי שיתייחסו אל ערבי כמו ליהודי	
	3.16	0.94	3.29	1.26	3.05	1.06	3.05	1.54	2.93	1.54	2.93	1.06	3.05	1.26	3.29	0.94	3.16		

** p < 0.01 * p < 0.05

הממצאים בלוח מס' 9 (בעמ' הקודם) מראים כי ביחס למדד הלגיטימיות, על כל ההיגדים המרכיבים אותו, יש הבדלים מובהקים בין בתי הספר. תלמידי בית הספר בחיפה נוטים שלא להסכים עם לגיטימיות מבנה היחסים בין יהודים וערבים, וזאת בהבדל מובהק מכל יתר בתי הספר. ההבדלים בולטים יותר לפני הפעילות. לאחר הפעילות, חלה תנועה קלה בעמדת תלמידי בית הספר בחיפה לכיוון מעט יותר הסכמה עם מרבית ההיגדים המרכיבים את מדד הלגיטימיות, ולכן חלק מההבדלים בינו לבין בתי הספר האחרים אינם מובהקים עוד לאחר הפעילות. לגבי ההיגד לפיו יחסי יהודים וערבים לא ישתנו בקלות יש הבדל מובהק בין עמדת תלמידי בית הספר המקצועי לפני הפעילות לבין כל בתי הספר לפני הפעילות ואחריה. כן נמצא הבדל מובהק בין עמדת תלמידי בית הספר המקצועי עצמם לפני הפעילות ואחריה.

ממצאים איכותניים בנושא היחסים בין יהודים לערבים

עמדות בנושא היציבות – היחסים בין ערבים ליהודים לא ישתנו בקלות

בראיונות נשמעו מספר אמירות כלליות לגבי יחסי יהודים ערבים, ואיך הנערים רואים יחסים אלה. מהדברים עולה תמונת מצב של יחסים שאינם קרובים, עד בלתי קיימים כלל, אלא ככורח המציאות בנסיבות מסוימות. לא היתה התייחסות ישירה לשאלה האם יחסים אלה יכולים להשתנות בקלות, אך מאופי התשובות, ניתן להסיק שאין מחשבה כזו. דוגמא לאמירות בנושא היחסים בין יהודים לערבים:

"אני לא רואה שהם יכולים להתקיים ביחד" (רונן, בית הספר בירושלים).

לשאלה איך יהודים בארץ תופסים ערבים: "שצריך להרוג אותם." (ענת, בית הספר בחיפה)

מתשובותיהם לשאלה איך הם מרגישים כלפי הערבים, עולה כי היחסים ביניהם לבין ה"אחר" הערבי, מאופיינים בחשדנות, חשש, מתח ואף שנאה. למשל:

"לא כלום, אבל לא פחד, מן חשש, כאילו לא יודע ישר אתה רואה ערבים, אצלי זה אינסטינקטיבי אתה ישר בודק אותו." (עודד, בית הספר האזורי)

"אני חושבת בהתחלה תמיד יש את המתח הזה שאתה רואה מישהו שהוא זר, אבל... זה לא סתם מישהו זר, אתה יודע, שאתה רואה איזה סיני או בלונדיני, אז אתה אומר יאללה אני אהיה חבר שלו. אלא מתח שאתה אומר מי ידקור את השני קודם." (עינב, בית הספר האזורי).

לשאלה הישירה, האם פעילות הפורום השפיעה על עמדות אלה וכיצד, עונה רועי מבית הספר בחיפה תשובה שמייצגת את הדעה הרווחת בקרב הנערים: *"מי שמראש לא היה גזען... אז כאילו מראש זה לא שינה לו הרבה. ומי שמראש היה גזען נראה לי שגם זה לא השפיע עליו הרבה."*

יחד עם זאת, בהסתכלות מדוקדקת על התשובות שעונים הנערים לשאלה הכללית איך השפיעה עליהם הפעילות, או איך השפיע עליהם הסיפור ששמעו מהצד השני, וכן בהתייחס למדדים של חדירות ולגיטימיות, ניתן לראות שינויים בעמדות כלפי הערבים, וגם כלפי מבנה היחסים בעקבות פעילות הפורום. בהיבטים אלה יש הבדל בין בתי הספר השונים, ויש משמעות רבה לאווירה שנוצרה בכיתה בעת הפעילות.

חדירות מבנה היחסים, האם ערבי יכול לזכות באותו יחס או באותה הערכה לה זוכה יהודי

בדברי המרואיינים ניתן למצוא מעט אמירות ישירות הנוגעות לתפיסתם כלפי האופן בו ערבים מוערכים בחברה היהודית, והאמירות שנאמרו בהקשר זה אינן יוצרות קשר בין עמדת הנערים לפעילות הפורום. יחד עם זאת, נשמעו מספר אמירות חזקות, המעידות על שינוי בפועל לגבי האופן בו הנערים עצמם תופסים את ה"אחר" הערבי, ואיך לפתע הוא מקבל פנים וזהות ייחודית, וחדל להיות "ערבי", גורם שלילי, שאינו ראוי להערכה או ליחס כשל יהודי. למשל:

"זה פתח לי את הראייה להבין שיש שם בני אדם. כאילו שהם לא חיות. יש שם משהו שאפשר לדבר איתו. כאילו שזה שכן יש להם אחים קטנים וכן יש להם אמא שדואגת להם, וסבא שצריך לכבד אותו..." (אסף, בית הספר האזורי).

חני מבית הספר בירושלים מגדירה עצמה כ"מתנחלת מקרית ארבע", ימנית קיצונית. היא מסבירה את השינוי שחל בדעותיה כלפי ערבים בעקבות הפעילות:

"כי פעם בשבילי היה ערבי על הכביש הנה הוא לא יודע לנהוג. למה? כי הוא ערבי. או ערבי הולך הוא לא יכול לעשות משהו, כי הוא ערבי הוא לא טוב. ככה זה היה הדעה, והם שינו הכל".

ספיר מבית הספר האזורי, הביעה חשדנות וביקורת כלפי הפלסטינים, ותיארה את הקושי שחוותה בעת ההקשבה לסיפורו של הפלסטיני על מציאות חייו. יחד עם זאת, היא אומרת בפירוש שהפעילות שינתה משהו בסיסי בדרך שבה היא מסתכלת על ערבים לאחר הפעילות:

"אבל כאילו אם נגיד היית קיצונית והיית אומרת שהערבים "ככה וככה", אז כן הייתי אומרת לך שלא כולם ככה, כאילו זה מה ששינה אותי."

דבריהם של הנערים משקפים את פוטנציאל השינוי הטמון בפעילות הפורום בהיבט של יחס והערכה כלפי ערבים. לאחר הפעילות הם מסוגלים לראות את המורכבות בתוך החברה הערבית, להאמין לסיפור ששמעו, מפי פלסטיני פנים אל פנים, וכדבריה של ספיר, לא לחשוב עוד שכולם "ככה וככה" (אמנם לא ניתן פירוש לביטוי ככה וככה, אולם ברור שמדובר בחשיבה שלילית כלפי ערבים, לדוגמא: אלימים, שקרנים, שונאים, קיצוניים וכד').

בנוסף לשינוי הקוגניטיבי ביחס לערבים, נשמע שינוי משמעותי גם במישור הרגשי. למשל חני:

"כן הוא שינה את ההרגשה שלי. אני עדיין ימנית קיצונית... אבל זה שינה את השנאה. זה כאילו בוא נגיד זה מחק אותה לגמרי. ואנשים שופטים על זה, כן הרבה אנשים אומרים לי מה השתגעת כאילו? ...אני לא השתניתי אני פשוט איך שאני מתייחסת למישהו אחר זה מה ששונה."

בתגובה על דבריה של זיו, שהצהירה שדעותיה לא השתנו בעקבות הפעילות, אומרת חני:
"היא אמרה שאתה שומע את הדעה שלהם, ואנחנו נוטים, וזה לא יכול לשנות כלום. זה כן יכול לשנות. אתה פתאום רואה אותו כבן אדם. זהו, זה מספיק כאילו."

שלושת הנערים שדבריהם הובאו לעיל, תיארו שינוי משמעותי מאד שחל בעמדותיהם. מספר נערים, שעמדותיהם היו פחות שליליות כלפי ערבים מלכתחילה, תיארו שינוי פחות דרמטי, אך ניתן היה לשמוע בדבריהם שמידת האמון שלהם בצד האחר, ויכולתם לראותו בצורה מורכבת, קיבלה חיזוק משמעותי בעקבות פעילות הפורום. סך הכל, כשני שלישי מהנערים סיפרו על תרומתה של פעילות הפורום לתהליכים ראשוניים של בניית זהות שונה של האחר הערבי בעיניהם. מתוך השליש הנותר, חלקם אמרו שהפעילות לא שינתה באופן משמעותי את עמדותיהם וחלקם לא התייחסו לנושא זה.

יחד עם זאת, חשוב לציין כי לא כל הנערים המשתתפים בפעילות הפורום מצליחים לממש את פוטנציאל השינוי שתואר לעיל. המשתתפים סיפרו על נערים רבים מכיתותיהם, שלא השתתפו בקבוצות המיקוד, והביעו התנגדות רבה לפעילות הפורום. כל הנערים מבית הספר בירושלים סיפרו שהיה קושי רב בכיתותיהם לקבל את פעילות הפורום. הם מתארים אווירה קשה ומתוחה ששררה בכיתות, אמירות שהוטחו בחבר הפורום הפלסטיני, ולעתים גם ויכוחים חריפים בין התלמידים לחברי הפורום. בקבוצת המיקוד ישבו נציגים משלוש כיתות. בכיתה אחת הפעילות התנהלה באופן תקין, אך היו התנגדויות רבות לסיפורו של הפלסטיני. בשתי כיתות אחרות, תיארו הנערים כי הנציג הפלסטיני, לאחר שסיפר את סיפור השכול, שלא זכה לאמפתיה מצד רוב תלמידי הכיתה, הסתגר ולא דיבר כמעט. כך למשל חני העידה כי רק שתי נערות, היא ואמל, שהשתתפה אף היא בקבוצת המיקוד, היו בעלות נכונות להקשיב ולתת אמון בסיפורו של הפלסטיני, ושתייהן תיארו ויכוחים קשים בין ילדי הכיתה לנציג הפורום היהודי. גם מעין, שהעידה על עצמה כי עמדותיה שמאלניות, וכי היתה פתוחה להקשיב, תיארה מצב דומה שהתרחש בכיתה. מאחר שהפלסטיני נסגר וכמעט לא דיבר, היא פנתה אליו אישית בסוף הפעילות, ומספרת על שיחתה עמו:

"אחרי זה גם דיברתי איתו, ושאלתי אותו אם נראה לו עכשיו שזה יהיה בסדר אם הבן שלו עצמו ילך לזרוק אבנים על החיילים? אז הוא אמר שזה היה הנורמה... שכניסת החיילים לכפר שלהם זה כיבוש, אז זריקת האבנים זה כאילו היה דורש. ושאלתי אותו אם היום הוא עדיין ייתן לזה לקרות, והוא אמר שלא, שהוא עכשיו בדרך של פיוס. והילדים לעומת זאת לא נתנו צ'אנס. מהרגע שהם שמעו את ההתחלה, לא הקשיבו... לא התעניינו יותר מדי לשמוע את הצד שלו."

מן התיאור עולה בבירור הקושי של הסיפור לחדור מבעד למסך ההתנגדויות, ולייצר שינוי בתפיסות וברגשות של מרבית בני הנוער במהלך הפעילות. ברגע שהפלסטיני מספר על זריקת אבנים "המסך יורד", ואין עוד מקום לאמפתיה, או לגיטימציה כלפי סיפורו.

מעין, בנסיון להסביר את התנהגות זו, אומרת על בני גילה בבית ספרה ובירושלים בכלל:

"יש קטע כזה בגיל הזה אני חושבת שיותר מקובל להיות ימני קיצוני, ולא לקבל את הערבים, כאילו זה הקטע."

עמדה זו נתמכה בדברי כל חבריה לקבוצה. בנסיון להבין מתוך דבריהם, למה הכוונה בהגדרה "ימני קיצוני", נראה כי מדובר בתפיסה הכוללת עמדות שליליות קיצוניות כלפי ערבים, יחס מזלזל כלפיהם, ורגשות עזים של כעס ועוינות. דברים אלה נאמרו כאשר המשתתפים דיברו על נערים אחרים. מתוך המשתתפים, שלושה העידו על עצמם כמחזיקים בעמדות ימניות קיצוניות. חני, תיארה שינוי משמעותי שחל בעמדותיה וברגשותיה, ותואר לעיל. זיו ורונן, כאשר נשאלו ישירות על יחסם לערבים, נתנו תשובה בסגנון "פוליטיקלי קורקט", לפיה הם מכבדים ערבים ככל אדם אחר. יחד עם זאת, הדברים שונים במקצת כאשר זיו מתארת את רגשותיה בעת הפעילות:

"מרב: מה גרם לך, איזה הרגשה זה יצר בך ששמעת את הצד האחר, את הסיפור שלו?"

זיו: הרגשתי את הכאב של הצד האחר... אבל במפגש עצמו היה כמה עניינים שלא היו קצת

במקום אז זה גם עדיין לא נתן לי...

מרב: מה זאת אומרת?"

זיו: לא יודעת, זה שהיה אצלנו הערבי... דיבר על צה"ל, ועל... למה שהם שמים מחסומים,

או מקרה של יהודי שעשה פיגוע, לעומת מקרה של התאבדות, וכאילו זה לא יודעת זה היה

נשמע לי קצת מופרך..."

מרב: הפריע לך?"

זיו: כן, קצת הפריע לי, ואני חושבת שגם לשאר הכיתה זה קצת הפריע. כי הרגשנו שאנחנו במין

מלחמה נגד הערבי אנחנו הכיתה שלנו, כאילו אנחנו באים מביעים את הצד שלנו על, על הצבא, על מה

שאנחנו חושבים, והערבי בא ומציג לנו..."

לאורך כל דבריה במסגרת קבוצת המיקוד, נשמעת המורכבות שזיו מצויה בה. היא נעה בין הצהרות שהפעילות לא שינתה את דעותיה, קושי רב לקבל את סיפורו של הפלסטיני ותחושה של מלחמה למולו, ויחד עם זאת, תחושה אמיתית וכנה של כאב השכול הפלסטיני. (היא אף אומרת בדברים שצוטטו לעיל בנושא פתרון הסכסוך, שיש לפתור אותו כדי למנוע עוד כאב בשני הצדדים).

תמה משמעותית נוספת, שנשמעה בדברי זיו, ועלתה מפי נערים רבים בהקשר ליחס כלפי הערבים, עוסקת במידת האמון שהנערים נותנים בדבריו של חבר הפורום הפלסטיני. ברוב המקרים של המכריע של המכריע נתנו המשתתפים אמון בסיפור השכול האישי, למרות שלעתים הוא מאיר את חיילי צה"ל באור בלתי חיובי, או לפחות מעורר סימני שאלה לגבי התנהלותם. גלי מבית הספר בחיפה, שבכיתה סיפר הפלסטיני שחיילי צה"ל ירו מחסנית שלמה של כדורים על אחיו הצעיר, מספרת על תחושותיה בקשר לסיפור ולאמינותו:

"לא הצלחתי לתפוס את זה, אבל לא חשבתי שזה לא אמיתי. גם לשמוע אותו לראות אותו מספר את

זה, זה היה אמין מאד. זה כאילו זה היה נשמע לי לא מציאותי ולא משהו אנושי, אבל..."

ומאי מוסיפה בתגובה:

"מי שיגיד שזה לא אמין, כאילו מצחיק אפילו, לקבור את הראש בחול ולהגיד, לא, הצד שלנו לא עושה

דברים כאלו."

שני נערים בלבד תיארו קושי שהיה להם בקבלת סיפור השכול, עקב הדברים שנאמרו על חיילי צה"ל, אולם אפילו הם לא אמרו בריש גלי, שהם לא מאמינים לדברים.

לעומת זאת הדברים משתנים ברגע שהמספר עובר לתאר את מציאות חייו, לרבות מעבר במחסומים, אירועים אלימים שבהם נטל חלק בעבר (אינתיפאדה למשל), וכיוצא באלה. כך גם גלי מבית הספר בחיפה מתארת את תגובת בני כיתה:

"אני ראיתי את זה בעיקר ברגע שהתחילו לדבר על עניין המחסומים ועל עניין החיים שלו שם. שהיו המון ילדים ש... כאילו זה ימנים אפשר לקרוא לזה... אז היה להם מאד קשה לשמוע את זה, וישבו וכאילו רצו רק שזה ייגמר... לפעמים זה בא בקטע של זלזול, לפעמים זה בא בקטע של... גם של כעס..."

כל המשתתפים מקבוצת המיקוד בבית הספר בחיפה הביעו בעצמם אמון בסיפורו של הפלסטיני, גם בהתייחסם לדברים שגרמו להם קושי, ועימתו אותם עם אמיתות אחרות שהם מכירים משיחות עם חיילי צה"ל, וממקורות מידע נוספים. שלושה מתוכם תיארו התנגדות לדברי חבר הפורום הפלסטיני בקרב נערים רבים מבני כיתהם. יחד עם זאת נשמעו גם אמירות לפיהן בבית ספרם יש אווירה מתונה, ולכן ניתן יותר אמון בדברים. למשל:

"לא כולם [ייחסו אמינות לסיפור הפלסטיני – מ.מ.], אבל בהשוואה למקומות אחרים, אז לחלוטין כן.

זה אבל אני מניחה, אני בטוחה שאם הייתם הולכים למקומות אחרים או לישובים אחרים אז היו כאלו שהיו מטילים בזה ספק" (אבישג, בית הספר בחיפה).

ואכן הספק נשמע בקול חזק מאד בדברי הנערים מביה"ס בירושלים, כפי שתואר לעיל. בבית הספר האזורי, רוב הנערים נתנו אמון בסיפור ששמעו, אם כי נער אחד או שניים הביעו ספק לגבי חלקים מסיפורו של הפלסטיני.

עמדות כלפי לגיטימיות מבנה היחסים, האם מוצדק שמצבם של היהודים טוב מזה של הערבים

הנערים תיארו דוגמאות שהם מכירים מחיי היום יום לחוסר שוויון ואפליה כלפי הערבים, למשל בתיאור מצבן של שכונות שונות בעיר חיפה, הפליה בהעסקת עובדים ערבים בבתי עסק בירושלים ועוד: "אני חושבת שיש הפליה. שיש כאילו איזה שהיא תפיסה של מופרדת. למרות שאנחנו חיים בחיפה ויש דו קיום. אבל הוא מאד כביכול." (אבישג, בית הספר בחיפה).

בהתייחס לפעילות הפורום והשפעתה על עמדותיהם בנוגע למצב הערבים ולזכויותיהם, אומרת למשל גלי מבית הספר בחיפה:

"אני חושבת שמהבית שאני מגיעה, תמיד יש אצלנו את הדיון של מה שקורה גם בצד השני. אבל אף פעם לא ככה. אף פעם זה לא היה כל כך ברור... לי זה היה נשמע מאד אמיתי ומאד כנה איך שהוא סיפר את זה. כאילו אף פעם זה לא הגיע ממקור ראשון ואף פעם זה לא, לא יודעת, פנים מול פנים... זה עזר לי להבין יותר טוב את הצד השני. במיוחד כשהוא סיפר איך הם חיים ומה השגרה שלהם והתנאים הלא טובים שהם חיים בהם."

הקולות בבית הספר בחיפה היו מאד אוהדים, ולעתים אף מזועזעים על רקע הסיפור ששמעו מחבר הפורום הפלסטיני. לתפיסתם מגיע לפלסטינים לחיות בתנאי חיים הוגנים ושווים לתנאי החיים של היהודים, וכואב להם לשמוע שזה לא כך. בהתייחס להתנגדויות שעלו בכיתותיהם לנוכח הסיפורים הקשים אומרת מאי:

"אני רוצה להאמין לפחות, שלא נעים לשמוע את הצד הזה מדבר ככה, שזה מה שקורה, זה מה שהוא רואה מאיתנו... זה קשה לשמוע את זה, כי קשה להאמין שזו המציאות שלהם... אבל אני לא חושבת שזה משהו בשיחה ואיך שהוא הציג את זה שגרם לזה. פשוט עצם זה שזו המציאות, זה לא נעים. זה לא נעים שמישהו מראה לך את זה בפרצוף."

ענת מתארת את רגשותיה, ומנסה ליישב את הסתירות שהיא חשה בהן לנוכח הסיפור הקשה מצד אחד, ומה שהיא יודעת ומכירה מצד שני:

"ברור שזה השפיע, כי מה שהוא תיאר זה היה דברים שהוא לא נעים לשמוע. וגם איך הם חיים שם... זה העלה בי רגשות נורא מעורבים. כי מצד אחד, ממה שאני שומעת ומה שאני יודעת, אני כמעט בטוחה שיש לזה סיבה לעובדה שזה ככה, ומצד שני זה לא, כאילו זאת מלה נורא ילדותית, אבל זה לא פייר שהם חיים ככה! אני בטוחה שלא אני ולא אף אחד היה רוצה לחיות ככה. וזה היה מאד קשה, וזה כן

היה רגשות של יותר אהדה כלפיהם, או יותר ניסיון להבין מה הם עוברים, כי באמת הוא אמר שהילדה שלו פשוט שונאת ישראלים וממש מפחדת מהם וזה ממש נורא... ואני זוכרת שגם עניתי לו שגם אצלנו יש ילדים שמפחדים מערבים... כי גם אצלם וגם אצלנו יש את העוינות הכל כך גדולה הזאת בקרב מי שלא יודע."

מתוך תיאור הפעילות על ידי תלמידי בית הספר בירושלים, נראה שהם פחות נחשפו לסיפורים על תנאי החיים בשטחים, על רקע ההתנגדות הקשה של התלמידים לדברי הפלסטיני. בחלק מהמקרים תיארו הנערים שהפלסטיני השתק לאחר שסיפר את סיפור השכול שלו, לאור התגובות ששמע, ובמקרים אחרים הדיון נשא אופי של ויכוח או "מלחמה" כפי שהגדירה זיו.

תמה מרכזית ביותר שעלתה בכל בתי הספר בהקשר לזכויות הפלסטינים נוגעת למעבר במחסומים. מהדברים עולה, כי הנערים שמעו מפי חבר הפורום הפלסטיני על יחס משפיל שחווה מהחיילים בעת המעבר במחסומים. בדברי הנערים נשמע קושי גדול, אולי הגדול ביותר בכל הפעילות, להתמודד עם העימות בין הסיפור החדש ששמעו, לבין סיפורם של החיילים העומדים במחסומים, המוכר להם מחבריהם ובני משפחתם, כמו גם למול הצורך להגן על בטחון תושבי המדינה. רבים מן הנערים התייחסו להכרח שבקיומם של המחסומים כדי לשמור על בטחון אזרחי מדינת ישראל. חלק מן המרואיינים, בעיקר מבית הספר בירושלים, הדגישו שלטעמם אין מדובר בפגיעה בזכויות הערבים, ומדבריהם עולה נימה חזקה של צורך בהצדקת מעשי המדינה. למשל:

המחסומים, אני חושבת שמציבים אותם זה לא בקטע לשלול לכם את הזכויות, זה בשביל להגן על המדינה שלנו." (זיו, בית הספר בירושלים)

אחרים, הדגישו אף הם את חשיבותם של המחסומים, וראו בהם רע הכרחי, כאשר הם מסכימים שיש בכך פגיעה בזכויות הפלסטינים אך מסיבה מוצדקת, ובמידה סבירה. למשל לדעת עודד מבית הספר האזורי, מגיע לפלסטינים: "שוויון זכויות, בטח. כל זמן שהם לא משתמשים בו לרעה", והוא מסביר את דבריו: "שוויון שלם. כאילו שזה אין מה לעשות במחסומים... כי אין מה לעשות, זה עובדה שאין פיגועים, כאילו כמות הפיגועים ירדה."

ספיר מבית הספר האזורי מתייחסת לנושא המחסומים בשתי רמות. ראשית, היא מתייחסת לכעסם של הפלסטינים על עצם קיומם של מחסומים:

"הם רוצים את האדמות שלהם. הם רוצים לחיות כמו שצריך. בלי המחסומים בלי הדברים, אבל הם הביאו את זה על עצמם. אם הם לא היו עושים פיגועים לא היו מחסומים."

שוב עולה נימה חזקה של צורך להצדיק את מעשי מדינת ישראל. יחד עם זאת, ספיר מתייחסת לשינוי שחל בעמדתה כלפי התנהגות חיילי צה"ל במחסומים, בעקבות שמיעת הסיפור:

"כמו שאמר: 'אני צריך לעבור עם הבן שלי וזורקים את התעודת זהות על הרצפה'. נגיד על זה כעסתי. כי לא חייב לעשות את זה... שלמה להשפיל ככה סתם! אבל כאילו שיש את המחסומים אני מבינה כי אם אין אנחנו נהרגים... אני לא אפגע בהם סתם, אבל אם זה אנחנו או הם, אז זה אנחנו. אני לא ישפיל סתם ואני לא ארצח סתם, אבל אם צריך, צריך."

בבית הספר בחיפה אפשר היה לשמוע את המורכבות ביחס למחסומים, את הקושי לקבל את הסיפור של האחר אל מול הסיפור של החיילים, בתוספת מימד רגשי הנוגע לקרבה לגיוס לצה"ל (ראה התייחסות לנושא זה בהמשך). למשל חלק משיח בין גלי לענת:

גלי: ...הוא מספר לנו שבשביל לעבור מכפר לכפר אם אני לא טועה אז צריך לעבור מחסומים. במחסומים אז בודקים אותך ולפעמים מפשיטים אותך וזה, ואז ילדים אמרו נו באמת זה לא עובד ככה והוא מגזים, ולמה שסתם ככה חיילים יפשיטו אותך באמצע הרחוב? ...אני מניחה שזה נכון, אין לו שום סיבה לבוא ולשקר לנו...

ענת: כי מה שאנחנו ראינו... יש לי כמה ילדים ספציפיים בכתה שחלומותיהם זה להיות הכי קרביים שיש. אז הם רואים את זה בקטע של אני מחר עומד שם עוד שנה ולמה שאני אסכים לעשות את זה בכלל? כאילו איזה אינטרס יש לי לקחת אותך, בן אדם פשוט כזה תמים למדי ולהפשיט אותך באמצע הרחוב? אז פה זה התחיל אני חושבת, העניין של התוקפנות קצת. שהוא ממש סיפר לנו על החיים האמיתיים שם ואנשים היו ממש אנטי לגבי זה. כי אנחנו לא רואים את זה. אנחנו לוקחים את הסיפור של החיילים שעומדים במחסומים ומפחדים שיתפוצצו עליהם וירו בהם.

גלי: זה בדיוק נותן סיבה לחיילים לחשוד בכל בן אדם ולא לתת לו את היחס הכי אנושי, או הכי טוב... זה שהחיילים מפחדים. בצדק כמובן."

במענה על השאלה באיזה אופן השפיעה פעילות הפורום על עמדתם של הנערים כלפי מצבם של הערבים, מנסה אבישג לסכם דברים שמקובלים גם על מרבית חבריה בבית הספר בחיפה:

"[המפגש] חיזק את העמדה שלי, את הראייה שגם שאין צד צודק וגם שכאילו כולם פה בני אדם... שמגיע להם להיות בני אדם בתנאים הוגנים וראויים בדיוק כמו שלנו. שלא אמור להיות הבדל בין הצדדים."

בבית הספר בחיפה נשמע הקול הכי רגיש לזכויותיהם של הפלסטינים ולפגיעה בהם, אם כי גם בבית הספר האזורי נשמעו אמירות בנושא זה. באופן כללי, כמחצית מן הנערים התייחסו לנושא הלגיטימיות של מבנה היחסים, ומידת ההצדקה בכך שלמעשה אין שוויון בין מצב היהודים למצב הערבים.

לסיכום חלק זה של הממצאים, קבוצות המיקוד אפשרו לבחון מקרוב, במעין "זכוכית מגדלת", את השינוי שעשוי לייצר המפגש שנוצר בעת פעילות הפורום בעמדות הנערים כלפי ערבים, וכלפי מבנה

היחסים בין יהודים לערבים. ראינו כי בחלק מהמקרים אכן התחולל שינוי, ואף בצורה משמעותית. בקרב הנערים מבית הספר בחיפה ראינו בעיקר חיזוק ואף שינוי של עמדות, בקרב שלושה מהנערים בבית הספר בירושלים ובבית הספר האזורי ניתן לראות שינוי משמעותי שיצרה הפעילות, ואצל חלקם השינוי מינורי יותר. לגבי חלק מהנערים הפעילות לא הצליחה לייצר שינוי בעמדות כלפי ערבים, לפחות לא כזה שהם מוכנים להודות בו.

ממצאים איכותניים נוספים שעלו בקבוצות המיקוד

שינויים התנהגותיים בעקבות פעילות הפורום

מעטים הנערים שדיברו על שינוי התנהגותי שחל בהם בעקבות הפעילות. רוב הדברים שנאמרו עסקו במישור הרגשי והקוגניטיבי. יחד עם זאת, בסיכום דבריה לגבי השפעת הפעילות על דעותיה אומרת גלי מבית הספר בחיפה:

"אני חושבת שהמפגש הזה יותר משינה חידד את הדעות שלי, חיזק אותם. ומבחינת לקום ולעשות משהו, אז אחרי שדיברתי עם המשפחה שלי, גיליתי שאחותי התנדבה באיזשהו ארגון ועמדה במחסומים. לעזור לחיילים, לגשר בין החיילים לאנשים שעומדים ואני רציתי גם ללכת... וגם תוך כדי המפגש חשבתי שזה היה נחמד אם היו נותנים לנו איזה שהם הצעות. או איזשהו... כאילו זה השאיר אותנו עם הרבה מחשבות, אבל כאילו לא היה את השלב הבא."

בעקבות דבריה של גלי, אמרו גם עוד מספר משתתפים מבית הספר בחיפה שהפעילות גרמה להם לחשוב על עשייה, אם כי אף אחד מהם לא החל לפעול. בבתי הספר האחרים לא היתה התייחסות כלל לרכיב ההתנהגותי, ובבית הספר האזורי היו אף מספר נערים שצינו כי לא חשבו רבות על פעילות הפורום לאחר שהסתיימה, ולמעשה רק במסגרת הראיון הם מקדישים לה מחשבה מסודרת.

הבדלים בין בנים ובנות

הממצאים הכמותיים הראו הבדל אחד מובהק בין בנים לבנות, בשאלת איך ייפתר הסכסוך, כאשר הבנים הסכימו יותר מהבנות עם העמדה לפיה "פתרון" הסכסוך יהיה בדרך של מלחמות וסכסוכים נוספים. בהתבוננות על עמדות בני הנוער בקבוצות המיקוד שערכנו, לא נשמעו הבדלים בולטים בעמדות בני הנוער על רקע מגדרי בנושא היחסים בין יהודים לערבים וכן ביחס לאפשרות להידבר עם הצד השני. בבית הספר האזורי למשל, עינב החזיקה בעמדות מתונות בהרבה מכל חבריה, בעיקר ביחס לאחר הערבי, היכולת לראות אותו ולהבין את סיפורו. מור ואסף היו הקרובים לה ביותר בדעותיהם,

ולעומתם ספיר, אורי ועודד החזיקו בדעות ניציות יותר, ופחות ראו סיכוי להידברות עם הצד השני. גם בבית הספר בירושלים העמדות כלפי הערבים חצו מגדרים. בבית הספר בחיפה לא היו הבדלים משמעותיים בין הבנות לרועי בעמדות שהביעו כלפי פתרון הסכסוך וכלפי היחסים בין ערבים ליהודים. ביחס לפתרונות אפשריים לסכסוך, עלה למשל פתרון של שתי מדינות לשני עמים, שהועלה על ידי ארבעה משתתפים, שנים מהם בנים, ושתי בנות.

יחד עם זאת, למרות שהיו גם בנות, שהעריכו שהסכסוך לא ייפתר בקרוב, העמדה הפוזיטיבית לפיה יהיו עוד מלחמות בין העמים, נשמעה אך ורק מפי הבנים, וכמעט מכולם. רוב הבנים הביעו הערכה נחרצת לגבי התרחשות מלחמה בעתיד הקרוב. בנוסף, ניתן היה לזהות אצל הבנים, להבדיל מהבנות, צורת חשיבה לפיה מלחמה תוכל לקדם תהליכים, בין היתר גם תהליכי שלום. ראה למשל שיח בין עודד לאסף מבית הספר האזורי:

עודד: כן, יש את כל העניין של פרויקט הפורום של המשפחות השכולות, פרויקט שהם כאילו הגיעו לפיוס עם הצד השני בגלל הכאב והשכול שהם עברו. אני חושב שמלחמה נשמע מפגר, אבל אני חושב שהיא תעשה משהו.

מרב: מה היא תעשה?

עודד: תטלטל את כל ה... כי המלחמה הבאה לפי דעתי תהיה מלחמה כוללת.

אסף: זהו אני רציתי להגיד קודם, שאם יהיה שלום זה יהיה רק אחרי מלחמה. יש יותר סיכוי

לשלום אחרי מלחמה... אני מדבר מלחמה כוללת.

הבנות לעומת זאת, גם כאשר הן מביעות הערכה פסימית לגבי סיכויי השלום בתקופה הקרובה, הן משתמשות בביטויים הרבה יותר מינוריים. למשל עינב מבית הספר האזורי מעריכה ש: "כמו שזה כרגע, זה ילך ויתדרדר", ואורי ממחר להשלים את דבריה במלים: "מלחמת עולם". עינב לעומת זאת, ממשיכה ומתארת את הקושי במאמצי ההידברות למול הפלסטינים, אך מסכמת במלים: "אבל צריך להתחיל להתפשר בצורה רצינית."

השוני בהערכות ובצורת ההתבטאות בין הבנים לבנות בכל הנוגע למלחמות וסכסוכים נוספים, תואם את ההבדל המובהק שנמצא בין בנים לבנות בשאלה זו בממצאים הסטטיסטיים.

שוני נוסף, שניתן היה לזהות נגע לרגישות למצב זכויותיהם של הערבים. בנות יותר מבנים התבטאו בחריפות כנגד המצב של חוסר שוויון, והיו יותר רגישות לסבל ולפגיעה שחווים הפלסטינים בשגרת חייהם.

בנוסף לכך, באופן די צפוי, בקרב הבנים עלו הרבה יותר מחשבות על השירות הצבאי המתקרב, ודילמות שפעילות הפורום מעוררת בהקשר זה, כפי שיתואר בהמשך. רוב הבנות, למעט שתיים, גם אם עסקו

בנושא השירות הצבאי, הרי שדיברו על כך באופן מרוחק יותר, כצופות, ולא כמי שעומדות לחוות את הדילמה באופן אישי.

שאלה מעניינת נוספת נוגעת להשפעת פעילות הפורום על עמדות הנערים. מתוך הדברים שנאמרו, נראה כי הבנות היו יותר פתוחות לקלוט את המסרים שהועברו בפעילות, ואף יותר נכונות לעבור שינויים, הן בהיבט הרגשי והן בהיבט הקוגניטיבי בעקבותיה. בנוסף לכך, בלטו רצונן ופתיחותן לשתף בחוויה הרגשית העמוקה שעברו בעת פעילות הפורום. לעומתן, הבנים התקשו להודות בהשפעה של הפעילות על עמדותיהם, וגם כאשר תיארו קיומה של השפעה, ההכרה בכך היתה מסויגת מאד.

כך למשל בבית הספר האזורי, סיפרה ספיר בכנות על השינויים שעברו עליה בעקבות הפעילות, ונתנה ביטוי ליכולתה לשמוע את כאבו של הצד השני, ולחוש אמפתיה לסיפורו על השפלה שעבר במחסומים. עינב דיברה בבגרות ופתיחות רבה על ההלם הרגשי כדבריה, שחוותה בעת ההקשבה לסיפורי השכול משני הצדדים, וכן ציינה את עוצמת המפגש עם הצד האחר. בבית הספר בחיפה, כל הבנות הרבו לתאר את החוויות הרגשיות שעברו עליהן בעקבות הפעילות, והתמודדו בכנות ובאומץ עם המורכבות הרגשית והקוגניטיבית שחשו עקב שמיעת סיפור לא פשוט מהצד השני, שונה מאד מהסיפור שהכירו קודם לכן. הן הרחיבו והסבירו כיצד המפגש הבלתי אמצעי עם הצד האחר הבהיר להן דברים שלא ידעו ולא הבינו לעומק קודם לכן. בבית הספר בירושלים, היחידה שהעידה על שינוי משמעותי ברגשותיה ועמדותיה היתה חני, אך גם מעין ציינה את ההשפעות הרגשיות העמוקות שחוותה. למעשה, מהבנות זיו היתה היחידה שהדגישה פעמים רבות שהפעילות לא שינתה את עמדותיה בצורה משמעותית, ואפילו היא, למרות ההתנגדות שחשה, סיפרה על הכאב ששמעה מהצד האחר, והשפיע על תפיסת הפתרון שלה.

לעומתן הבנים, אלה שתיארו התנגדות לפעילות הפורום כמו אורי ועודד מבית הספר האזורי ורונן מבית הספר בירושלים, טרחו והדגישו רבות שהפעילות לא שינתה את עמדותיהם. הם אמנם הודו, שהפעילות אפשרה להם לשמוע את הצד השני, וזה חשוב בעיניהם, אבל סייגו מאד את עצם קיומה של השפעה ומידתה. מור, אסף ועודד מבית הספר האזורי סיפרו שלפעילות היתה השפעה על עמדותיהם ונשמעה בדבריהם התייחסות מסוימת לרגש, אך גם הם נטו להקטין את מידת השינוי שעברו בעקבות הפעילות. רועי מבית הספר בחיפה, אמנם החזיק בעמדות דומות מאד לאלה של הבנות, אולם שב וחזר על דבריו כי הפעילות לא השפיעה על דעותיו, ולא שינתה את עמדותיו, שהיו מגובשות קודם לכן, ואף הביע סקפטיות רבה לגבי יכולתה להשפיע על עמדות של בני נוער אחרים.

עימות בין פעילות הפורום לבין המחשבות על הגיוס לצבא ההולך ומתקרב

תמה משמעותית שחזרה ועלתה בדבריהם של משתתפים רבים, משלוש קבוצות המיקוד, היתה העימות שיוצרת פעילות הפורום עם מחשבותיהם לקראת הגיוס הקרוב לצה"ל. אורי מבית הספר האזורי היה הנסער מכולם בתיאור הרגשות שעלו בו במהלך הפעילות:

"נכנסתי למפגש ב... לא הבנתי למה כל המפגש הזה? אני אומר את האמת. נתקעתי, אמרתי למה אני עכשיו צריך לשמוע את הצד השני? אני עוד שנה עומד להתגייס, בעזרת השם לקרבי, כשאני עומד במוצב ולא יודע, נגיד שאני אקח דוגמה מצוינת מההוא שסיפר לנו שהיה עוצר ואחיו הוא לא עצר, החייל קיבל הוראה לירות, הוא ירה. ואני אומר, כאילו הם מנסים להגיד לי להפעיל שיקול דעת, כי אני יודע שהמפקד שלי אומר לי לירות אני יורה."

ובהמשך דבריו:

"אני לא הבנתי למה אני צריך עכשיו כדי שיעוררו בי רגשות אשם חצי שנה, שנה לפני שאני הולך להיות במקום החייל, אותו החייל ההוא שם? אז ברור אני כן בן אדם אני כן בן אנוש, אני מבין שיש את הצד השני, אבל חיים של יהודי בשבילי תמיד יבואו לפני חיים של מישהו מהצד השני."

לעמדתו של אורי הצטרפו עודד ומור מבית ספרו, אשר הביעו התנגדות לקיומה של פעילות הפורום לפני הגיוס לצבא, בשל הספקות שהיא מעוררת בלב הנערים לגבי צדקת פעולתו של הצבא. עינב, שהביעה עמדה הפוכה, התומכת בקיום הפעילות דווקא לפני הגיוס לצה"ל, הגדירה היטב את הקושי: *"הידע זה מפיל עליך אחריות. פתאום אתה צריך להיות יותר הומאני כלפי אנשים אחרים."*

אסף מבית הספר האזורי, שבתחילה הצטרף אף הוא לעמדתו של אורי, שינה את דעתו במהלך דבריו, כאשר חשב לעומק על משמעות השפעת פעילות הפורום עליו באופן אישי, ועל היתרונות שיכולים לצמוח מהשפעה זו על תפקודו כחייל קרבי. אפשר ממש לחוש בשינוי החל במחשבתו, כשהוא משיב לשאלה באיזה אופן "תשב" פעילות הפורום בראשו, כאשר יתפקד כחייל בזמן אמת:

"לא, זה לא יושב בצורה שלילית, ממש לא. כי זה פתח לי את הראייה להבין שיש שם בני אדם, שהם לא חיות. יש שם מישהו שאפשר לדבר איתו. כאילו שזה שכן יש להם אחים קטנים וכן יש להם אמא שדואגת להם, וסבא שצריך לכבד אותו, וכן צריך להיות יותר הומאני. אבל בתכל'ס כשאתה בתוך הלחימה, אתה צריך לשים את זה בצד ולהבין שזה החיים שלי ושל הצוות שלי, ויש את החיים של המחבלים שיורים עלי, ולעשות את הכל בפרופורציה. אני חושב שמצד שני אפשר להבין למה הם עושים לפני הצבא, שלא יהיו מקרים כמו שהוא אמר, זריקת תעודות זהות או סתם טבח באזרחים חפים מפשע, שנגיד עכשיו אני יכול להגיד לך שאחרי שאני עברתי את הפעילות הזאת, אני לא יהרוג סתם ערבי בלי שקיבלתי פקודה, כאילו חף מפשע."

אחר כך הוא אף מרחיק לכת, ומצטרף לעינב בחשיבה שהפעילות למעשה תורמת לשירות הצבאי:

"זה משרת את המטרות של צה"ל בסופו של דבר. את האינטרסים של צה"ל... כי צה"ל כן צריך חיילים שקצת יש להם את הדעה הזאת, וקצת יש להם את החוכמה הזאת, והם לא רק יודעים לירות."

הדיון בתמה זו חצה בתי ספר ומגדר, והעסיק את רובם ככולם. רוב הבנות דיברו על הדברים מנקודת מבט של צופות מהצד, אך שתי בנות דיברו על עצמן, כמי שעלולות לעמוד באותה דילמה שתיאר אורי, אם יבחרו לשרת כקרביות. זיו מבית הספר בירושלים דיברה על קושי שמתעורר בה לשמע הסיפור על זריקת אבנים על חיילים, כיוון שהיא יכולה לדמיין את עצמה משרתת בשטחים וצריכה להלחם עם הצד השני. אבישג מבית הספר בחיפה דיברה על הערך המוסף שהפעילות יכולה להקנות לדעתה לחייל או חיילת שישרתו בקרבי:

"דווקא הדעה שלי שמכירה בצד השני ובזכות שלו לחיות בדיוק כמונו, דווקא זה באופן טיפה סותר, גם לי לרצות לשרת בקרבי... אני חושבת שנגיד לעמוד בשטחים בתור אדם, אתה יכול גם לקבוע את היחס שלך..."

סיכום הממצאים

הממצאים הכמותיים מראים שאין כמעט הבדלים מובהקים בעמדות בני הנוער שנחקרו לפני פעילות הפורום ואחריה, הן לגבי תפיסת פתרון הסכסוך, והן לגבי מבנה היחסים בין יהודים לערבים. נמצאו הבדלים מובהקים בין חילונים למסורתיים, ביחס לתפיסת הפתרון המיסטי-דתי, וביחס ללגיטימיות מבנה היחסים בין יהודים לערבים. כמו כן נמצאו הבדלים מובהקים בין בני לבנות, בהתייחס לאפשרות קיומם של מלחמות וסכסוכים נוספים, וכן ביחס לזכותם של הערבים לדרוש להיות במצב טוב, לפחות כמו היהודים. הבדלים נמצאו גם בין בתי הספר השונים בעיקר בשאלת הפתרון הדתי, ולגיטימיות מבנה היחסים.

בחלק מן המקרים, ניתן היה לראות שינויים קלים שחלו בעמדות בעקבות הפעילות, והפכו חלק מן ההבדלים המובהקים לבלתי מובהקים לאחר הפעילות או לחילופין למובהקים יותר, אך לא ניתן היה לזהות דפוס קבוע של שינוי.

הממצאים האיכותניים מוסיפים מידע לגבי עמדות בני הנוער בנושא פתרון הסכסוך ובנושא יחסים בין יהודים לערבים, בעיקר בהיבטים הרגשיים והקוגניטיביים ומעט בהתנהגותיים. כמו כן קבוצות המיקוד אפשרו העלאת תמות נוספות, שלא עלו מהשאלונים, הקשורות בשאלות המחקר.

דיון

מטרתו של מחקר זה היתה לבחון את השפעת הפעילות החינוכית של פורום המשפחות השכולות על עמדות של בני נוער ביחס לדרך בה ייפתר הקונפליקט הישראלי פלסטיני, ובנוגע ליחסי יהודים וערבים בהווה ובעתיד. לפעילות החינוך לשלום של הפורום אופי ייחודי, בכך שהיא כוללת רכיבים של סיפור אישי, דוגמא חיה לדו-קיום יהודי ערבי ומתן אפשרות לדיאלוג עם ה"אחר". המחקר ביקש לבדוק האם בכוחה של פעילות ייחודית זו לחולל שינוי בעמדותיהם ואמונותיהם של בני נוער, אשר התגבשו בתנאי הקונפליקט הממושך והעיקש בו מצויה החברה הישראלית (בר-טל, 2007; Rouhana, & Bar-Tal, 2009; Bar-Tal & Rosen, 2009; Sagy et al., 1998). כמו כן ביקש המחקר לבחון בעזרת הכלים האיכותניים, את תרומת הפעילות לבני הנוער במישור הרגשי, הקוגניטיבי וההתנהגותי.

עמדות בנוגע לפתרון הסכסוך הישראלי פלסטיני

הממצאים הכמותיים בשאלה זו הראו כי ברוב המכריע של ההיגדים המרכיבים את השאלה "איך ייפתר הסכסוך" לא היה הבדל מובהק בין עמדות הנערים לפני פעילות הפורום ואחריה, וזאת בהתאם להשערת המחקר. ההיגדים המרכיבים את השאלה קשורים לאמונות מרכזיות ביחס לנרטיב הקולקטיבי (convictions), אשר מחקרים הראו כי קשה לשנותן בתכנית מתמשכת לחינוך לשלום, ודאי כאשר מדובר בפעילות חד פעמית (Rosen, 2009; Rosen & Salomon, 2011). האמונות המרכזיות, שיש להן קשר לתפיסת פתרון הסכסוך, כוללות את האמונה בכך שליהודים זכות היסטורית על הארץ, כמו גם האמונה שלאחר אלפיים שנות גלות, רדיפות וסבל, ששיאן בשואה ראוי שתהיה להם מולדת משלהם (הלפרין ושות', 2010; Sagy et al., 2002). אמונה מרכזית נוספת, הנוגעת לתפיסת פתרון הסכסוך עוסקת בשלום אוטופי שיגיע אי שם בעתיד הרחוק. הצפי לעתיד הקרוב הוא בדרך כלל מלחמות נוספות, בשל האמונה שהצד השני אינו מעוניין בשלום (בר-טל, 2007; Rouhana, & Bar-Tal, 1998).

עוד עולה מן הממצאים, שבני הנוער הסכימו במידה שווה ("לא כל כך מסכים") עם התפיסה לפיה הסכסוך ייפתר בדרכי שלום, ועם התפיסה לפיה הסכסוך לא ייפתר. הסבר אפשרי אחד הוא, שעמדות סותרות של בני נוער שונים "מקזזות" זו את זו בממוצע. אפשרות נוספת היא, שבני הנוער מאמינים "גם וגם", כלומר, בעתיד הקרוב מלחמות, ובעתיד הרחוק שלום (בר-טל, 2007). אפשרות זו נתמכת בממצאים האיכותניים. בשיחה פתוחה עם בני הנוער, ניתנה להם אפשרות להסביר את המורכבות בתפיסתם. מחלקם שמענו כי הם סבורים שבטווח הקרוב יהיו סכסוכים נוספים ואולי אף מלחמה כוללת, ואילו בעתיד הרחוק ייתכן שיהיו הסכמים, כפי שנכרתו עם חלק משכנותיה של מדינת ישראל.

אחרים צפו שיהיו הסכמים בין הצדדים, אך הם לא בהכרח יביאו לפתרון הסכסוך. אפשרות זו נתמכת גם בממצאי מחקרים המראים שמיעט בקרב הציבור בישראל סבורים שהסכם שלום יביא לפתרון הסכסוך (הלפרין ושות', 2010; יער והרמן, 2011א; צמח, 2010).

ההיגד היחידי לגביו נמצא הבדל מובהק היה "הקונפליקט לא ייפתר, כי כל צד ידבק במטרותיו". לאחר הפעילות, היתה פחות הסכמה עם היגד זה, כלומר, לכאורה הובעה עמדה יותר אופטימית ביחס לאפשרות פתרון הסכסוך. נשאלת השאלה מדוע יש הבדל מובהק דווקא בהיגד זה ולא באחרים. לכאורה, הוא קשור לדברים הנאמרים בפעילות הפורום יותר מאשר היגדים כגון "אינטרסים כלכליים או סביבתיים משותפים", "פתרון דתי", "לחץ והתערבות בינ"ל". אמנם במסגרת הפעילות אין התייחסות ישירה לאף אחד מן היגדים שבשאלה, אולם מועברים מסרים של אפשרות לדיאלוג עם הצד השני, אמפתיה לכאבו, לגיטימציה לתפיסת עולמו ולנרטיב שלו. בעקבות זאת, עשוי לחול שינוי במחשבה שהקונפליקט לא ייפתר, כיוון שכל צד ידבק במטרותיו.

עם זאת, יש ליחס זהירות לפרשנות לפיה השינוי המובהק אכן מעיד על השפעה של פעילות הפורום, וזאת בין היתר משום שלא נצפה שינוי מובהק בהיגדים אחרים, שאף הם קשורים לתכני הפעילות, למשל "הסכם הדדי בין הישראלים והפלסטינים" ו"בניית אמון הדדי". יתרה מזאת, קיים היגד דומה מאד להיגד בו חל שינוי, ולפיו "הסכסוך לא ייפתר כלל", שגם בו אין שינוי מובהק. אם חל שינוי תפיסתי עמוק בעקבות פעילות הפורום, הרי ששינוי זה היה צפוי לבוא לידי ביטוי גם בהיגדים אלה.

בהשוואה שנערכה בין חילונים למסורתיים נמצאו הבדלים מובהקים ביניהם ביחס לתפיסת הפתרון המכונה "מיסטי", ובעיקר ביחס להיגד "פתרון דתי". המסורתיים הסכימו עם תפיסה זו יותר מהחילונים. ממצאים אלה תואמים את השערת המחקר, לפיה יימצאו הבדלים בין חילונים למסורתיים בתפיסת פתרון הסכסוך. ההבדל היה מובהק לפני הפעילות, ומובהקותו גדלה אחריה, כיוון שהמסורתיים הסכימו עם ההיגד במידה רבה יותר לאחר הפעילות.

יחד עם זאת, חשוב לציין, כי גם המסורתיים נטו שלא להסכים עם ההיגד הנוגע לפתרון דתי. ההבדל הוא בין עמדה של "בהחלט לא מסכים" (חילונים) ל"לא מסכים" (מסורתיים). כמו כן, כל הנערים, לרבות המסורתיים, פחות מסכימים עם היגד זה ביחס להיגדים אחרים (דוגמת הסכם הדדי, מלחמות נוספות וכו'). המונח "פתרון דתי" הוא עמום, ואינו מבהיר מה יהיה טיבו של אותו פתרון. מחקרים קודמים שעסקו בהשוואה בין חילונים ודתיים בשאלות הקשורות לתפיסת פתרון הסכסוך לא הרחיבו בנושא הפתרון הדתי (כפרי, 2002; בן עמי (שפסקי), 2005; זילברמן פ"ז, 2006). מכל מקום, נראה כי מי שמחזיק בתפיסת עולם מסורתית נוטה יותר מחילוני להסכים, או פחות להתנגד, לאפשרות של פתרון בעל אופי דתי לסכסוך. באשר לנטייה להסכים עם היגד זה במידה רבה יותר לאחר פעילות הפורום, הרי

שקשה לייחס את ההבדל לפעילות הפורום, שאינה עוסקת כלל בהיבטים הדתיים של המחלוקת בין העמים.

מעניין לראות, כי שוני שנמצא במחקרים קודמים בין עמדות בני נוער דתיים לחילונים בתפיסה לפיה הסכסוך ייפתר (בן עמי (שפסקו), 2005; זילברמן פ"ז, 2006) לא נמצא בין עמדות בני נוער מסורתיים לחילונים במחקר זה. ממצא זה עשוי להעיד, כי לא בהכרח ניתן להכליל את המסורתיים בהבחנות שנמצאו במחקרים שונים לגבי דתיים, למרות שיש השפעה לעמדות הדתיים על המגזר המסורתי (סטטמן, 2006; רייטר, 2010). חשוב לציין בהקשר זה, כי כל הנערים שהשתתפו במחקר לומדים בבתי ספר ממלכתיים, ולא דתיים, כלומר רבים ממאפייני החברה הדתית, הסגורה והמתבדלת מן החברה החילונית אינם חלים עליהם (קמינסקי ובר-טל, 1996; Yanay, 1996; Sagy, Orr & Bar-On, 1999). הממצאים נתמכים במידה מסוימת במחקר לפיו אמנם ככל שעולה מידת הדתיות, כך יורדת התמיכה בניהול משא ומתן והאמונה שצעד כזה יוביל לשלום, אך עמדות המסורתיים בשאלות אלה קרובות לעמדות החילונים מאשר לעמדות הדתיים (צמח, 2010).

בהשוואה שנערכה בין בניס לבנות ביחס לתפיסת פתרון הסכסוך, נמצא הבדל אחד מובהק בנוגע להיגד "מלחמות וסכסוכים נוספים", וזאת בהתאם להשערת המחקר. ההבדל חדל להיות מובהק לאחר הפעילות, כיוון שעמדות הצדדים השתנו מעט, והתקרבו זו לזו. תמיכה להבדל המובהק אפשר לראות בממצאים האיכותניים, אשר מהם עלה הבדל ברור בין התייחסות הבנים לאפשרות של מלחמות וסכסוכים נוספים לבין יחסן של הבנות לאפשרות זו. כמעט כל הבנים העריכו כי צפויות מלחמות נוספות בין הישראלים לפלסטינים, וחלקם אף נטו לייחס למלחמה כוח מניע ומקדם תהליכים, לרבות תהליכי שלום בעתיד הרחוק. לעומתם הבנות, גם כאשר הביעו עמדה ספקנית לגבי פתרון הסכסוך בהסכם, בשל הקושי של הצדדים לוותר על שטחים, או קושי להידבר עם הצד האחר, לא עסקו כלל באפשרות של מלחמה בין הצדדים. הבדל זה תואם ממצאים שעלו ממחקרים קודמים, לפיהם בנות פחות תומכות בהפעלת כוח כדרך לפתרון קונפליקטים בין עמים או מדינות (הרמן ושות', 2011; Yablon, 2009).

העובדה שההבדל היה מובהק והפך לאחר הפעילות לבלתי מובהק, ובעיקר העובדה כי הבנות שינו מעט את עמדתן בכיוון של יותר הסכמה עם ההיגד, אינו מתיישב לכאורה עם מחקר שהראה כי בנות היו נכונות יותר להשתתף בפעילות של חינוך לשלום, והפעילות היתה יותר אפקטיבית לגביהן (Yablon, 2009). יחד עם זאת, יש להתייחס לממצא זה בזהירות, כיוון שהשינוי בעמדת הבנות עצמן הוא קטן ואינו מובהק, כמו גם השינוי בעמדת הבנים.

בקבוצת הבנות בלבד, נמצא הבדל מובהק אחד לפני הפעילות ואחריה ביחס להיגד לפיו "הסכסוך לא ייפתר כי כל צד ידבק במטרותיו". זהו אותו היגד, אשר לגביו נמצא הבדל מובהק בכלל המדגם.

העובדה שהבדל זה נמצא בקבוצת הבנות להבדיל מהבנים, נתמכת באותו מחקר שהראה כי בנות נכונות יותר מבנים להשתתף בפעילויות של חינוך לשלום, ואף פתוחות יותר למסרים המועברים במסגרת פעילות זו (Yablon, 2009). יחד עם זאת, אין בכך כדי להסביר את העובדה שבקרב הבנות, כמו גם בכל המדגם, לא נמצאו הבדלים מובהקים, אלא בנוגע להיגד זה בלבד.

ייתכן שיש קשר בין השוני בעמדת הבנות לפני הפעילות ואחריה, לבין העובדה, שבמדגם הראשון השתתפו 99 בנות, בעוד שבמדגם השני השתתפו 68 בנות (להבדיל ממספר הבנים שהיה זהה בשני המדגמים). נראה כי מרבית הבנות שנעדרו היו מבית הספר בירושלים, שבמדגם הראשון היו בו 58 משתתפים, ובשני 28. ייתכן כי הבנות שנעדרו מהמדגם השני, נטו יותר להאמין בכך שהסכסוך לא ייפתר כי כל צד ידבק במטרותיו, והעדרן גרם לשינוי. אפשרות זו עשויה להתיישב עם עמדות שזיהינו בקבוצת המיקוד שנערכה בבית הספר בירושלים, לפיהן אין אמון רב בצד האחר. בבדיקת התוצאות בבית הספר בירושלים לגבי היגד זה, נמצא כי גם שם יש פחות תמיכה בהיגד לאחר הפעילות, אך ההבדל אינו מובהק.

בהשוואה שנערכה בין בתי הספר נמצא הבדל מובהק בין עמדת תלמידי בית הספר המקצועי, לבין עמדות התלמידים בתי הספר האחרים בנוגע לתפיסת הפתרון הדתי הן לפני הפעילות והן אחריה. היגד זה קיבל בבית הספר המקצועי תמיכה רבה עוד יותר מאשר בקרב המסורתיים.

חשוב לציין בהקשר זה, כי בית הספר המקצועי הוא יוצא דופן, הן בכך שהוא בית הספר המקצועי היחידי במדגם, והן משום שמספר המשתתפים בו היה קטן באופן משמעותי ביחס ליתר בתי הספר (16 תלמידים לעומת 40-50 בבתי הספר האחרים). יחד עם זאת, לא נמצאו הבדלים מובהקים בין בית הספר המקצועי ליתר בתי הספר בנוגע להיגדים האחרים. קשה להסביר מדוע יש הבדל כה גדול דווקא בהיגד זה. כפי שצוין לעיל, הביטוי "פתרון דתי" הוא עמום, ואינו מבהיר מהי מהות הפתרון. מכל מקום, העובדה שהשינוי נותר מובהק גם לאחר הפעילות, מראה שפעילות הפורום לא השפיעה על העמדות בהיבט זה.

הבדל מובהק נוסף ביחס לתפיסת הפתרון, נמצא בין בית הספר המקצועי לבית הספר בחיפה, לגבי ההיגד לפיו הסכסוך ייפתר ב"הסכם הדדי בין הצדדים". אמנם עמדת בית הספר בחיפה ביחס להיגד זה דומה לעמדות בתי הספר בירושלים והאזורי, אך תומכת בהיגד מעט יותר, ולכן נמצא הבדל מובהק רק בינו לבין בית הספר המקצועי. תוצאה זו נתמכת בממצאים שעלו בקבוצות המיקוד. תלמידי בית הספר בחיפה בלטו בדעותיהם היוניות, ובאמונתם לגבי יכולת ההידברות עם הצד השני ביחס לתלמידים מבתי הספר האחרים.

לא נראה שיש משמעות להבדלים הקלים בעמדות לפני הפעילות ואחריה. בדיקה של התייחסות תלמידי בית הספר בחיפה לכל ההיגדים המרכיבים את התפיסה לפיה הסכסוך ייפתר, מראה הבדלים קלים

לפני הפעילות ואחריה, אשר לא מאפיינת אותם מגמה קבועה, ולכן קשה להסיק על קיומו של קשר בין הפעילות לבין השינוי בעמדתם. כך גם לגבי בית הספר המקצועי.

התמות המרכזיות שעולות מניתוח קבוצות המיקוד בהקשר של תפיסת פתרון הסכסוך עוסקות בהשפעת החוויה של שמיעת סיפור השכול והכאב על תפיסת הפתרון; הדוגמא שמהווים חברי הפורום לדו קיום ולאפשרות ההידברות למרות השכול; ותרומת החשיפה לסיפורו האישי של פלסטיני מהשטחים לגיבוש תפיסת הפתרון.

סיפורי השכול האישי של חברי הפורום, הצליחו לגעת ברובם המכריע של הנערים, וההשפעה על רגשותיהם ניכרה בדבריהם. כשליש מהנערים, כולן בנות, ביטאו תחושה שמניעת כאב השכול משני הצדדים חשובה יותר ממחלוקות טריטוריאליות, ומחייבת הגעה מהירה לפתרון הסכסוך, על מנת למנוע הרג ושכול נוספים.

נערים רבים התפעלו מהדוגמא האישית של שיתוף הפעולה והחיבור בין חברי הפורום, ומהיכולת לנהל דיאלוג למרות הכאב, ובניגוד לתחושות ראשוניות של כעס ורצון לנקמה. נערות בודדות הגיעו בהשפעת הפעילות לתובנות עמוקות, לפיהן שלום אינו בהכרח פיוס מוחלט וסליחה מלאה למעשי הצד השני. הן הבינו והעריכו את העובדה שניתן לחיות ביחד ולקבל את סיפורו של הצד השני מבלי להסכים עמו. בדבריהן, ניתן היה לראות ניצנים ראשוניים לכך שתפיסת השלום האוטופית המאפיינת חברות בסכסוך, מפנה מקומה לתפיסה מציאותית יותר של שלום ופיוס, המאפשרת יכולת להכיר בכך שכל צד הוא קרוב, ובו בזמן תורם להמשכו של הקונפליקט ולגרימת סבל לצד השני, להעניק לגיטימציה לנרטיב של הצד השני, להפחית סטריאוטיפים ורגשות שליליים כלפיו, ולהבנות את זהותו כזהות מורכבת (Salomon, 2002; 2004; Bar-On, 2005; Kelman, 2004; Bar-Tal & Rosen, 2009).

מעבר להערכה של שיתוף הפעולה והדיאלוג בין חברי הפורום, שהיו נחלת רבים, נחלקו הדעות בשאלה האם דרך זו ישימה מעבר לפורום עצמו. קרוב למחצית מן הנערים שהתראיינו, הביעו אופטימיות זהירה בקשר לכך, ועצם העובדה ששיתוף הפעולה בין חברי הפורום ראשיתו בכאב גדול מאד, הגבירה את אמונתם שיש אפשרות להידבר עם הצד השני, בבחינת "אם הם יכולים, אז כל אחד יכול", כפי שהתבטא אחד הנערים.

יחד עם זאת, כמחצית הנערים הביעו ספקנות רבה לגבי הצלחת שיתוף הפעולה מעבר לגבולותיו הצרים של הפורום. בדברי חלקם ניתן היה ממש לשמוע את החסמים הפסיכולוגיים העומדים כמכשול, גורמים לפרשנות של הסיפור באופן מוטה, ומונעים כניסתו של מידע חדש, המפריך את התפיסות הקודמות (אלון ועומר, 2005; מעוז, 2010; בר-טל, 2007). אכן הם נתקלו בערבי פלסטיני שבחר בדרך הפיוס, ומנהל דיאלוג עם יהודים, אבל תפיסתם נותרה איתנה, ולפיה מדובר ביוצא מן הכלל שאינו מעיד על

הכלל. בהתאם לתפיסות הרווחות בחברה הישראלית, כך גם הם סבורים כי רוב הערבים אינם מעוניינים בשלום, דוחים כל הזדמנות שמוצעת להם, ואין פרטנר למשא ומתן בצד השני. לגבי נערים אלה, לא די היה בפעילות החד פעמית, עוצמתית ככל שתהיה, כדי להשפיע על הרפרטואר הפסיכולוגי הקשיח, והעמיד בפני נסיונות שינוי (הלפרין ושות', 2010; עיני אלחדף ובר-און, 2010; Sagy et al., 2011). בהקשר זה, יצוין, כי קבוצות המיקוד נערכו מספר שבועות לאחר פעילות הפורום. בדברי חלק מן הנערים אפשר היה לשמוע, שגם אם הושפעו מהדברים תוך כדי הפעילות, הרי שלאחר מכן חזרו לעמדותיהם הקודמות. ממצא זה תואם את מחקריהם של רוזן וסלומון (Rosen, 2009; Rosen & Salomon, 2011), לפיהם גם כאשר מושג שינוי בעמדות בני נוער במסגרת חינוך לשלום, הרי ששינוי זה אינו עמיד בפני השפעותיה של סביבה סוציו פוליטית עוינת.

החשיפה לסיפורו האישי של חבר הפורום הפלסטיני בנוגע למציאות חייו בשטחים גרמה לרגשות שונים בקרב המרואיינים, ואף השפעותיה בנוגע לתפיסת פתרון הסכסוך היו שונות. רוב הנערים הושפעו עמוקות משמיעת הסיפור, וחשו שלפתע הם מסוגלים לראות את נקודת מבטו על הסכסוך הישראלי פלסטיני. יכולת זו הושפעה מאופי הדיאלוג שהתפתח בכיתה, ומהמידה בה הצליחו חברי הפורום לייצר רגעים דיאלוגיים בינם לבין התלמידים (שטיינברג, 2002; ליטבק הירש ובר-און, 2008).

כשליש מהנערים, חלקם מבית הספר האזורי וחלקם מחיפה, הסיקו מסקנות רחבות יותר, ונראה שעמדתם לגבי הצד השני כחברה השתנתה במידת מה, באופן המאפשר לתפיסתם קיום דיאלוג והגעה להסכם. שלוש נערות הביעו בצורה מפורשת אמונה, בעקבות הדברים ששמעו, שגם בצד השני יש הרבה אנשים מתונים, שלא רוצים להילחם. נערות אלה, ואחרים שהצטרפו לעמדתן, בחרו לשמוע את החלק בנרטיב של הצד השני, המדבר על הצורך של פלסטינים רבים בחיים של שקט ושלווה. בעקבות זאת, הושפעה, חוזקה, ואולי גם השתנתה תפיסת הפתרון שלהם. הם דיברו על אפשרות לקיום דיאלוג עם הצד האחר ותקווה להסכם הדדי. יחד עם זאת, לעתים ניתן לשמוע גם בקרבם פער בין תפיסת המצב הרצוי, שהושפעה מפעילות הפורום, לבין הערכות פסימיות בהרבה לגבי מה שיקרה בפועל, המושפעות ממידע אחר אליו הם חשופים. נערים אחרים, אשר גם הם הושפעו מהסיפור האישי, שמעו בעיקר את החלק המדבר על הויכוח שבין הצדדים על שטחים וקרקעות, ושניים מהם אמרו במפורש שהדבר גרם להם לחוש שלא יכול להיות הסכם הדדי, כיוון שקשה לחלוק במשהו ששני הצדדים רוצים בו, ומתחנכים לאורך שנים על זכותם לקבלו. עמדותיהם תואמות את התפיסה הרווחת בציבור היהודי-ישראלי, שרובו אינו מוכן לפשרות טריטוריאליות משמעותיות (הלפרין ושות', 2010; צמח, 2010; יער והרמן, 2011).

בסיכום כולל, כמעט מחצית מהנערים שהשתתפו בקבוצות המיקוד אמרו שתפיסת הפתרון שלהם לא הושפעה מן הפעילות. חלקם מאמינים בהידברות ובשלום, אך לא חשו שהפעילות תרמה לעיצוב

עמדותיהם. האחרים (כשליש מן הנערים שהשתתפו בקבוצות המיקוד) אינם נותנים אמון בצד השני, ולא חשו שהפעילות שינתה זאת. חלקם אמנם העריכו שפתרון של שתי מדינות לשני עמים יתממש, ולכן יכלול הסכם בין הצדדים, אך לאחר ההסכם יהיו מלחמות וסכסוכים נוספים בין הצדדים, ואולי בעתיד הרחוק, אי פעם יהיה שלום. יוער, כי הקלות בה השתמשו הנערים בביטוי "שתי מדינות לשני עמים" כפתרון ראוי בעיניהם לסכסוך, נותנת תחושה, שהם לא בהכרח קושרים הסכמה זו לנכונות לפשרות טריטוריאליות, ולתשלום מחיר כלשהו בעבור ההסכם. דבריהם ממחישים את העובדה שהביטוי "שתי מדינות לשני עמים" הפך להיות מטבע לשון תקין פוליטית, אך מעורפל, והשימוש בו אינו מעיד בהכרח על תפיסת פתרון של הסכם הדדי ושלו (הלפרין ושות', 2010).

מעט למעלה ממחצית הנערים סיפרו על תרומה של הפעילות להגברת אמונם בצד האחר, וביכולת ההידברות איתו. נראה, שאופייה הייחודי של הפעילות, המתמקדת בסיפור האישי ובדיאלוג, ונותנת מרחב לממד הרגשי, הוא שאיפשר את השינוי המחשבתי ביחס לתפיסת הפתרון (שטיינברג, 2002; ליטבק הירש ובר-און, 2008; עיני אלחדף ובר-און, 2010). יחד עם זאת, נראה שרק במיעוטם של המקרים מדובר בהשפעה מהותית על תפיסת הפתרון "בשורה התחתונה", וזאת בעיקר עקב הפער הקיים להערכת הנערים בין הרצוי למצוי. ממצא זה יכול להסביר את העדר השוני בתפיסת פתרון הסכסוך בממצאים הכמותיים, שכן השאלון כולל הסכמה או אי הסכמה עם היגדים, בלא יכולת להסביר מורכבות. האופטימיים ביותר בין הנערים דיברו על מתן אמון בתהליכי דיאלוג וחיבור אישי, אשר יתרמו לתהליכי בניית שלום בדרך של "bottom-up". מעטים דיברו על יישום של תפיסה זו לצעדים התנהגותיים, של השתתפות בפעילות דיאלוג וקידום תהליך השלום.

עמדות בנוגע למבנה היחסים בין יהודים לערבים

הממצאים מראים כי לגבי ההיגדים העוסקים ביציבות מבנה היחסים בין יהודים לערבים אין שינוי בעמדות הנערים לפני פעילות הפורום ואחריה, וזאת בהתאם להשערת המחקר. תפיסת הנערים עצמם כלפי ערבים עשויה להשתנות בעקבות פעילות הפורום, וניתן למצוא ביטוי לכך בממצאים האיכותניים, בהם אדון בהמשך. התפיסה לגבי הסיכוי שבאופן כללי ורחב יחסי יהודים וערבים ישתנו בשנים הקרובות אינה צפויה להיות מושפעת מפעילות אחת ויחידה המדגימה שיתוף פעולה בין הצדדים (Rosen, 2009; Rosen & Salomon, 2011; Bar-Tal & Rosen, 2009). מתוך הממצאים בשאלה זו בולטת לעין ההסכמה הרחבה יחסית עם האמירה לפיה "היחסים בין ערבים ויהודים לא ישתנו בקלות" התואמת ממצאים קודמים בנושא זה (סמוחה, 2009, 2010; יער והרמן, 2010). לעומת זאת, אין הסכמה עם אמירה דומה לכאורה, לפיה "אני חושב שהיחסים בין יהודים לערבים יישארו יציבים בשנים הקרובות". נראה שהנערים ייחסו משמעות שונה למושג "יציבים" והוא אינו מקביל בעיניהם

לאמירה שהיחסים לא ישתנו בקלות. השוני בתוצאות עשוי להסביר גם את היעדר המהימנות של מדד היציבות כמדד שלם. ניתן לשער כי המונח "יציבים" מתפרש בעיני הנערים כמגדיר את אופי היחסים, ולא את מבנה היחסים. לכן קשה להם להסכים עם אמירה שהיחסים יישארו יציבים, כאשר בין הצדדים מתנהלים פיגועים, מלחמות וכד'.

בנוגע למדד הלגיטימיות של מבנה היחסים לא נמצא הבדל מובהק בין עמדות הנערים לפני הפעילות ואחריה, וזאת בניגוד להשערת המחקר. ההשערה היתה שמגע בלתי אמצעי עם חבר פורום ערבי, שמיעת סיפורו, ותיאור אורחות חייו, יגרמו לנערים לשנות את עמדותיהם בנוגע לגיטימיות של מצבם הטוב של היהודים ביחס לערבים. בקבוצות המיקוד, בהן התנהל שיח, שאיפשר לנערים להרחיב לגבי השפעת הפעילות על רגשותיהם ועמדותיהם, הביעו מספר נערים אמירות, המעידות על שינוי בתפיסת הלגיטימיות בעקבות הפעילות. חלקם אף היו מזועזעים מהסיפור ששמעו מחבר הפורום הפלסטיני. יחד עם זאת, מיעוטם אמרו בפירוש שלתפיסתם מגיע לפלסטינים לחיות בתנאי חיים הוגנים ושווים לתנאי החיים של היהודים. מתוך הדברים ששמענו, ניתן לשער כי לא רבים מהנערים הסיקו מהסיפור האישי מסקנה רחבה לגבי לגיטימיות מבנה היחסים. בהקשר זה חשוב לציין כי השאלון מנוסח בצורה רחבה וכללית מאוד, ולא ברור כמה מן הנערים מסוגלים לעשות את החיבור בין החוויה שעברו, אף אם היתה משמעותית, לבין אמירה רחבה על זכויות הערבים ביחס ליהודים. ייתכן גם שלא רבים מהם עברו שינוי תפיסתי עמוק בעקבות הפעילות. מחקרים מראים כי העמדות המכחישות קיומו של חוסר שוויון, ואף עמדות התומכות בו נפוצות מאוד בקרב בני הנוער והציבור הישראלי בכללותו, לכן קשה לשנותן בפעילות חד פעמית מסוג זה (מעוז, 2006; קופרמינץ ושות', 2007; סמוחה, 2009, 2010; כ"ץ ושות', 2010; אריאן ושות', 2010; הרמן ושות', 2011).

בנוגע למדד החדירות לא היו שינויים מובהקים בעמדות הנערים לפני הפעילות ואחריה, בהתאם להשערת המחקר. מדד זה עוסק בהערכת מידת החדירות של החברה בכלל ולא ביחסים בין הנערים עצמם לערבים, ולכן ההשערה היתה כי עמדתם ביחס אליו לא תשתנה בדומה למקרה של אמונות חברתיות מרכזיות (Rosen, 2009; Rosen & Salomon, 2011).

יחד עם זאת, היה שינוי אחד על גבול המובהקות ביחס להיגד לפיו "כמעט בלתי אפשרי שיתייחסו אל ערבי כפי שמתייחסים ליהודי". לאחר הפעילות היתה יותר הסכמה עם היגד זה, מאשר לפני הפעילות. עובדה זו מפתה לחשוב שיש קשר בין השינוי לבין פעילות הפורום. לכאורה, לאחר שהנערים שמעו את סיפורו האישי של הפלסטיני, ונחשפו לקשיי חייו, הם סבורים יותר מאשר סברו לפני כן, כי בלתי אפשרי שיתייחסו אל ערבי כמו אל יהודי. נראה כי על מנת לאשש השערה זו יש לערוך מחקר נוסף, שהשאלות בו יהיו יותר מכוונות לבדוק את ההשפעות על תפיסת הנערים בעקבות הפעילות הייחודית של הפורום.

בהשוואה בין חילונים למסורתיים, התוצאות מראות הבדלים מובהקים ביחס למדד הלגיטימיות, וזאת בהתאם להשערת המחקר. המסורתיים הסכימו עם ההיגדים לפיהם "זה מוצדק שמצבם של היהודים טוב מזה של הערבים" ו- "זכותם של היהודים להיות במצב טוב יותר מאשר הערבים" יותר מן החילונים. מעניין לראות, שבניגוד לתפיסת פתרון הסכסוך, שבה לא ראינו כמעט הבדלים בין חילונים למסורתיים (למעט "פתרון דתי"), הרי שבשאלות הלגיטימיות ההבדלים הם מובהקים, וזאת למרות שהנערים מתחנכים כולם בזרם החינוך הממלכתי. נראה שבשאלות הנוגעות לזכויותיהם של הערבים, וליחס כלפיהם, יש יותר דמיון בין עמדות המסורתיים לעמדות הדתיים. ממצאים אלה תואמים מחקרים וסקרים שהראו דמיון בין עמדות מסורתיים לדתיים בהיבטים אלה (צמח, 2010; יער ואלקלעי, 2010; אריאן ושות', 2010; הרמן ושות', 2010). כמו כן, הממצאים תומכים בטענה לפיה, תפיסות שליליות כלפי ה"אחר" הערבי, בקרב הציבור הדתי, קנו להן אחיזה גם בקרב הציבור המסורתי (סטטמן, 2006; רייטר, 2010).

יצוין, כי חלק מן ההבדלים הפכו לבלתי מובהקים לאחר הפעילות. לכאורה, זוהתה מגמה בקרב החילונים לכיוון מעט יותר הסכמה עם ההיגדים לפיהם מצב חוסר השוויון הוא מוצדק לאחר הפעילות. אצל המסורתיים לא ניתן לזהות דפוס שינוי אחיד. ספק רב אם ניתן לייחס את השינויים לפעילות הפורום. תמיכה למסקנה שאין קשר בין הדברים, ניתן למצוא בממצאי קבוצות המיקוד אשר מהם ניתן ללמוד על קיומה של השפעה בכיוון של אי הסכמה עם ההיגדים אלה. מאידך, יכולת ההיסק מקבוצות המיקוד לגבי כלל המדגם היא מוגבלת, כיוון שמספר המשתתפים קטן מאד ובלתי מייצג. העובדה שמדובר בהבדלים קטנים בעמדות, שאינם מובהקים בפני עצמם, אף היא עשויה להעיד על כך שאין לייחס להם משמעות של שינוי מהותי.

בנושא יציבות מבנה היחסים, היה הבדל מובהק בין חילונים למסורתיים ביחס להיגד לפיו "היחסים הנוכחיים בין ערבים ליהודים הם זמניים בלבד", מובהקות שאף גדלה לאחר הפעילות. החילונים פחות הסכימו עם ההיגד מהמסורתיים. לעומת זאת, לא נמצא הבדל ביחס להיגד לפיו "היחסים בין יהודים לערבים לא ישתנו בקרוב", שאמור לכאורה לייצג עמדה הפוכה. עם אמירה זו מסכימים גם החילונים וגם המסורתיים. המשמעות היא שהחילונים לכאורה יותר עקביים בתפיסתם מאשר המסורתיים. ייתכן, שהמסורתיים נטו יותר להסכים עם ההיגד לגבי זמניות, כיוון שלא פירשו אותו כהיגד הופכי ל"לא ישתנו", אלא סברו שהיחסים הם זמניים במובן אחר, למשל, שאולי יהיה פתרון כלשהו לסכסוך שיפריד בין הצדדים. השערה כזו יש לבדוק במחקר נוסף. מכל מקום, גם ממצא זה מצטרף להסבר לגבי חוסר המהימנות של מדד היציבות.

בהשוואה בין בנים לבנות נמצא הבדל מובהק בהיגד הקשור לתפיסת הלגיטימיות, וזאת בהתאם להשערת המחקר. הבנות הסכימו יותר מהבנים עם ההיגד לפיו "הערבים יכולים לדרוש להיות במצב

טוב, לפחות כמו היהודים". גיבוי לעמדה זו יכולנו לשמוע בקבוצות המיקוד, בהן הקול הנשי היה חזק יותר בכל הנוגע לזכויות הערבים הפלסטינים, ולתחושת אי הנוחות כלפיהם, בשל המצב בו הם חיים. ממצאים אלה תואמים מחקרים שנעשו בתחום (Yablon, 2009).

בהשוואה בין בתי הספר נמצאו הבדלים מובהקים ביחס למדד הלגיטימיות, על כל ההיגדים המרכיבים אותו. תלמידי בית הספר בחיפה נוטים שלא להסכים עם לגיטימיות מבנה היחסים בין יהודים וערבים, וזאת בהבדל מובהק מכל יתר בתי הספר. ממצאים אלה תואמים הבדלים שזיהינו בין בתי הספר בקבוצות המיקוד. גם שם בלט בית הספר בחיפה בעמדות המתונות כלפי ה"אחר" הערבי, ובהתנגדות למצב הבלתי שוויוני בין הצדדים. הקולות ששמענו בבית הספר האזורי ועוד יותר מכך בבית הספר בירושלים היו הרבה יותר עוינים כלפי ערבים, ולפיכך גם פחות רגישים לגיטימיות מבנה היחסים. יצוין, כי הנערים קושרים את ההבדלים בעמדות כלפי ערבים לעמדות פוליטיות. למשל, בבית הספר בירושלים הנערים העידו על בני גילם, כמחזיקים בעמדות "ימניות קיצוניות", ועל כן "שונאים ערבים". אמירות אלה תואמות ממצאי מחקרים קודמים בנוגע לנטיית בני הנוער לעמדות ימניות, ובנוגע למשמעות ההגדרה "ימניות", בעיקר בהיבט של עמדות שליליות כלפי ערבים, ופחות בהקשר לתפיסת פתרון הסכסוך (צמח, 2010; אריאן ושות', 2010; הרמן ושות', 2011).

התמות העולות מן הממצאים האיכותניים בנושא מבנה היחסים בין יהודים וערבים, עוסקות מעט ביציבות מבנה היחסים; בחדירותו, בעיקר בהיבט של שינוי ביחס ובהערכה של הנערים עצמם כלפי ערבים בעקבות הפעילות; ובעמדות כלפי לגיטימיות מבנה היחסים.

בנושא יציבות היחסים, הממצאים האיכותניים תואמים לכמותיים, במובן זה שהנערים לא סיפרו על שינוי משמעותי בעמדתם בעקבות הפעילות. הנערים הגדירו את היחסים כמרוחקים, או בלתי קיימים כלל, אלא ככורח המציאות בנסיבות מסוימות. כמו כן, ציינו שהיחסים מאופיינים בחשדנות, חשש, מתח ואף שנאה. ממצאים אלה תואמים מחקרים וסקרים קודמים בנוגע ליחסים בין יהודים לערבים (סמוחה, 2009, 2010; יער והרמן, 2010).

בנוגע למדד החדירות, לא היתה התייחסות רבה לשאלה בהיבט הכללי שלה. יחד עם זאת, עלו ממצאים מעניינים בהקשר של יחס הנערים עצמם כלפי ערבים, והשינויים שחלו בו בעקבות הפעילות. כל הנערים שהגיעו לפעילות כשהם מחזיקים בעמדה שלילית מאד כלפי ערבים (כשליש ממשנתפי קבוצות המיקוד) סיפרו על יכולת, ולו מסוימת, לחוש את כאב השכול, ולראות במידת מה את נקודת המבט של הפלסטינים. שלושה נערים ביטאו במפורש שינוי שחל בעמדותיהם הבסיסיות כלפי ערבים, הפחתת סטריאוטיפים ודעות קדומות, וצעדים ראשונים של שינוי בתפיסתם ביחס לזהות ה"אחר". הם דיברו על אפשרות לראות את הפלסטיני כאדם אמין, משכנע, בעל רגשות, "לראות אותו כבן אדם", כפי

שהתבטאה אחת מהנערות. אותה נערה סיפרה על כך שרגש השנאה שחשה כלפי ערבים נעלם בעקבות הפעילות. גם נערים שעמדתם ההתחלתית כלפי ערבים היתה פחות שלילית, דיברו תרומתה המשמעותית של הפעילות בהיבט זה. עוצמת החוויה הטמונה בשמיעת סיפור אישי פנים אל פנים, גרמה לשינוי ביחסם כלפי אותו פלסטיני, ואף ביחס לעם הפלסטיני כולו. בסך הכל, כשני שלישי מהנערים סיפרו על שינוי ביחסם כלפי ערבים בעקבות הפעילות, ונשמע בדבריהם, כי הזהות המונוליתית של ה"אחר" נסדקה, ופינתה מקומה בתודעתם לדמות מורכבת בהרבה (ליטבק הירש ובר-און, 2008; בר-און, 2005).

יחד עם זאת, חשוב לציין כי נשמעו גם קולות של התנגדות וקושי רב לקבל את הפלסטיני וסיפורו, מנערים מכל בתי הספר ובאופן מיוחד מבית הספר בירושלים. ההתנגדות לפעילות, הנובעת מעמדות שליליות כלפי ערבים, קושרה על ידי הנערים לעמדה פוליטית ימנית. עיקר הדברים נאמרו על ידי המרואיינים לגבי בני כיתותיהם שלא השתתפו בקבוצות המיקוד, אם כי ביטוי מסוים לקולות אלה שמענו גם מפי שני משתתפים מבית הספר בירושלים. כאשר נשאלו משתתפים אלה ישירות על עמדותיהם כלפי ערבים, נדמה שלא נתנו דרור לרגשותיהם האמיתיים, כיוון שתשובותיהם נשמעו כדקלום אמירות בסגנון תקין פוליטית לגבי מתן כבוד לערבים וכד'. ייתכן כי היה להם קושי לומר את הדברים בפנינו, ובפני הנערים האחרים. יחד עם זאת, בדברי אחת מהם אפשר היה לשמוע את הקושי לתת אמון בסיפורו של הפלסטיני, הסותר את המוכר והידוע לה. ראינו את המאבק הפנימי שהתחולל בין הרצון להאמין לדבריו, לפחות לחלק העוסק בסיפור השכול האישי, לבין הקושי להכיר במשמעות האפשרית של הדברים לגבי התנהגות חיילי צה"ל.

נערים נוספים עסקו בשאלה האם אפשר לתת אמון בסיפורו של הפלסטיני. הם תיארו את הזעזוע העמוק מהסיפור, ואת הקושי להאמין, כפי שהתבטאה אחת הנערות "זה לא נעים שמישהו מראה לך את זה בפרצוף". חלק מהנערים נתנו אמון למרות הקושי, ובזכות זו נפתחו לשינוי תפיסתי. אחרים, לא הצליחו לתת אמון מלא, ועמדותיהם לא השתנו. גם בהיבט זה ניכר הקושי לשנות את התשתית הפסיכולוגית שנבנתה במשך שנים על ידי מפגש בודד עם הצד האחר (Rosen, 2009; Rosen & Salomon, 2011; Bar-Tal & Rosen, 2009).

העובדה שבקבוצות המיקוד רוב הנערים סיפרו על שינוי בעמדותיהם כלפי ערבים בעקבות הפעילות, אין בה כדי להעיד על קיומו של שינוי דומה אצל רוב הנערים שעברו את הפעילות. בקבוצות המיקוד בירושלים ובחיפה העידו משתתפי הקבוצה כי הם אינם מהווים מדגם מייצג של העמדות הרווחות בבית ספרם, ונראה שמעטים הנערים שהסכימו להשתתף בקבוצות המיקוד, למרות שעמדתם כלפי הפעילות שלילית. זאת ועוד. נערים שבכיתותיהם היתה התנגדות חריפה לפעילות, הן בירושלים והן

בחיפה, ביטאו תחושת תסכול מכך שהפעילות לא הצליחה לגרום לשינוי רגשי או קוגניטיבי בקרב רוב בני כיתותיהם, אשר "ננעלו", בשלב מוקדם שלה.

בהקשר זה נראה שיש משמעות רבה לאופי הדיאלוג שהתפתח בין חברי הפורום לבין הנערים. מדברי הנערים נשמע כי בחלק מהמקרים התנהל בין הצדדים שיח אתנוצנטרי מובהק, שלא איפשר הקשבה הדדית, והבנת נקודת מבטו של האחר בשיח (שטיינברג, 2002). עוד נשמע, כי ככל שחברי הפורום הצליחו לנהל את הדיון מבלי להיכנס לויכוחים פוליטיים, תוך התרכזות בסיפור האישי, ופחות בדיון הקולקטיבי, כך היה לפעילות פוטנציאל השפעה גדול יותר. ממצאים אלה תואמים מחקרים קודמים, לפיהם מפגש המבוסס על שיח קולקטיבי בלבד, ללא שילוב הסיפור האישי, אינו יכול להוביל למגע משמעותי, המאפשר יצירת אמפתיה ורגישות כלפי הצד האחר (שגיא ושות', 2002; שנהב ופאול, 2010; ליטבק הירש ובר-און, 2008). כמו כן, נראה שככל שחברי הפורום נתנו מקום לביטוי הרגשי של הנערים, וידעו להכילו, כך התעצמה השפעת הפעילות, ולהפך. בכך יש תמיכה לעמדה לפיה חשוב לכלול מרכיבים רגשיים בפעילות חינוך לשלום (עיני אלחדף ובר-און, 2010).

בנוגע לגליטימיות מבנה היחסים, הנושא העיקרי שדובר בו היה המעבר במחסומים. חלק מן הנערים חשו צורך להצדיק קיומם של המחסומים למען בטחון המדינה, לעתים מבלי להתייחס לפגיעה בזכויות הפלסטינים, ולעתים תוך אמירה שיש פגיעה אך היא במידה סבירה ולמען מטרה מוצדקת. יחד עם זאת, כמחצית מהנערים, אמרו ששמיעת דברי הפלסטיני לימדו אותם שהדרך בה מתנהלת שגרת המחסומים כוללת פעמים רבות פגיעה בלתי מוצדקת בזכויות האדם של הפלסטינים. בהיבט זה גם מי שסבור שהמחסומים הם הכרח המציאות, וטוען ש"הם הביאו את זה על עצמם", מסכים שצריך לנהוג בהגינות כלפי הפלסטינים בעת המעבר במחסומים. חלק מהנערים ביטאו גם אי הסכמה ואי נוחות מהדברים ששמעו בנוגע לתנאי החיים בשטחים. נערות בודדות, הסיקו מן הסיפור מסקנות כלליות, לגבי חוסר הצדק הבסיסי המאפיין לדעתן את מבנה היחסים בין היהודים לפלסטינים, ודיברו על צורך במתן זכויות שוות לערבים. ממצאים אלה מלמדים על כך, שלפעילות הפורום יש משמעות רבה בהיבט של הבנת תנאי חייהם של הפלסטינים, והיא משפיעה במידה מסוימת על תפיסת הגליטימיות של מבנה היחסים. יחד עם זאת, שינוי קוגניטיבי עמוק ורחב מתחולל רק בחלק קטן מן המקרים.

ממצאים איכותניים נוספים שעלו בקבוצות המיקוד

תמה נוספת שעלתה בעוצמה רבה היתה הרגשות שמעוררת פעילות הפורום בקונוטציה של הגיוס המתקרב לצה"ל. תמה זו עשויה להבהיר רבים מרגשות הכעס וההתנגדות שהתעוררו בקרב נערים כלפי הפעילות. סיפורו של הפלסטיני מעמת אותם (בעיקר את הבנים) בעוצמה רבה עם העובדה שבעוד שנה אולי יעמדו במחסומים, והם עצמם עלולים להיות אלה שיירו בטעות כדור בפלסטיני. מחשבות אלה

מעוררות בהם אי נוחות קשה, אשר בחלק מן המקרים משפיעה על מידת האמון שהם נותנים בסיפורו של הפלסטיני. העמדות נחלקו בין המתנגדים לקיום הפעילות לפני הגיוס, עקב הקושי הרגשי והקוגניטיבי שעוררה בהם, לבין המצדדים בקיומה דווקא לפני הגיוס, כדי שהחיילים לעתיד יהיו יותר מודעים, כאשר יתפקדו למול אוכלוסייה פלסטינית בזמן אמת. נראה שבהיבט זה יש השפעה רבה לפעילות על מחשבות הנערים, שיכולה אולי לנבא השפעה עתידית בהיבט ההתנהגותי, בעת השירות הצבאי. השערה זו, לגבי השפעה ארוכת טווח, מחייבת כמובן מחקר נוסף.

סיכום ומסקנות

המחקר ביקש לבחון את השפעת פעילות הפורום על עמדות בני נוער בשאלת פתרון הסכסוך ובנושא מבנה היחסים בין יהודים לערבים. הממצאים הכמותיים מראים שאין כמעט הבדלים מובהקים בעמדות בני הנוער שנחקרו לפני פעילות הפורום ואחריה, הן לגבי תפיסת פתרון הסכסוך, והן לגבי מבנה היחסים בין יהודים לערבים. ממצאים אלה תואמים מחקרים קודמים המצביעים על קושי בשינוי עמדות ואמונות מרכזיות המתפתחות בתנאי סכסוך עיקש, באמצעות תכנית חינוך לשלום, ודאי בפעילות חד פעמית (Rosen, 2009; Rosen & Salomon, 2011; Bar-Tal & Rosen, 2009).

הממצאים האיכותניים מוסיפים מידע לגבי עמדות בני הנוער, ומראים שפעילות הפורום תורמת להם בהיבט הרגשי והקוגניטיבי. עוצמת סיפור השכול האישי מצליחה להגיע ללבבות הנערים, ובמקרים רבים מצליחה לייצר ניצני שינוי בתפיסתם כלפי ה"אחר" הערבי, ואפשרות לראותו באופן יותר מורכב וחיובי. מדבריהם של הנערים, ניתן לראות שיש גם השפעה מסוימת על תפיסתם ביחס למבנה היחסים בין יהודים לערבים, ומידת הלגיטימיות שלו. ניכרה תרומתה של הפעילות לחלק מן הנערים בכיוון של הגברת האמונה בפתרון הסכסוך בדרכי שלום. קבוצות המיקוד אפשרו לנערים להסביר כי תפיסת הפתרון שלהם עשויה להשתנות בעקבות הפעילות, בכך שהם נותנים יותר אמון בפלסטינים, ובמידת נכונותם לנהל דיאלוג ולהגיע להסכם הדדי. נראה שרק במיעוטם של המקרים מדובר בהשפעה על תפיסת הפתרון "בשורה התחתונה", וזאת בעיקר עקב הפער הקיים להערכת הנערים בין הרצוי למצוי. יחד עם זאת, לעתים דווקא הסיפור האישי ממחיש את המורכבות הנובעת מהדרישות הסותרות, ולכן ההערכה לגבי פתרון הסכסוך יכולה גם להיות מושפעת בכיוון השלילי. בשל מספרם הקטן של המשתתפים בקבוצות המיקוד, קשה להעריך איזה מבין כיווני ההשפעה הוא המכריע.

נערים רבים מתרשמים מהדיאלוג המתקיים בין חברי הפורום, אך מתקשים להסיק ממנו על הצלחת הדיאלוג בהיקפים גדולים, עקב הקושי לשנות עמדות כלפי ה"אחר" הפלסטיני, ומידת נכונותו למשא ומתן והסכם. במובן זה הממצאים האיכותניים תומכים בכמותיים, ומצביעים אף הם על הקושי להשפיע על עמדות בני הנוער, לנוכח סביבה סוציו-פוליטית עוינת.

האופטימיים ביותר בין הנערים דיברו על מתן אמון בתהליכי דיאלוג וחיבור אישי, אשר יתרמו לתהליכי בניית שלום בדרך של "bottom-up". מעטים דיברו על יישום של תפיסה זו לצעדים התנהגותיים, של השתתפות בפעילות דיאלוג וקידום תהליך השלום.

מסקנה נוספת, העולה בעיקר מקבוצות המיקוד, נוגעת להבדלים בין בנים ובנות. בלטה לעין נכונותן של הבנות להשתתף בפעילות, ולעבור שינוי מחשבתי בעקבותיה, ביחס לבנים, שהיססו מאד להודות בקיומה של השפעה. כמו כן, רק בנות (אך לא כולן) הסיקו מסקנות רחבות מהפעילות, הן בנוגע לתפיסת פתרון הסכסוך, הן בהיבט של שינוי זהותי אישי ביחס לתפיסת ה"אחר" הערבי, והן במישור העקרוני, ביחס לחוסר הלגיטימיות של מבנה היחסים בין יהודים לערבים. ממצאים אלה תומכים בהשערת הנשים והשלום, ובתפיסה לפיה יש לשלב נשים במהלכים של משא ומתן ובניית שלום (מעוז, 2010; Yablon, 2009).

קבוצות המיקוד שופכות אור גם על הדרך שבה מצליחה הפעילות לשנות תפיסות. נראה, שההתמקדות בסיפור האישי ובדיאלוג, ומתן מרחב לרגשות, הם המאפשרים שינויים קוגניטיביים ורגשיים בעקבות הפעילות (שטיינברג, 2002; ליטבק הירש ובר-און, 2008; עיני אלחדף ובר-און, 2010).

מסקנה נוספת, נוגעת לקשר בין אופי הדיאלוג שנוצר בעת הפעילות לבין מידת תרומתה לנערים. בפעילות הפורום טמון פוטנציאל לקיום רגעים דיאלוגיים, וליצירת אמפתיה והבנה של נקודת מבטו של האחר. יחד עם זאת, לעתים בעקבות התנגדויות קשות בקרב בני הנוער, הופך השיח לבעל אופי אתנוצנטרי וקולקטיבי, והפוטנציאל אינו מתממש (שגיא ושות', 2002; שטיינברג, 2002).

מגבלות המחקר

מחקר זה החל כמחקר כמותי, שביקש לבדוק באמצעות תשובות לשאלון "נוער והיסטוריה" האם יחול שינוי בעמדות הנערים לאחר פעילות הפורום. התוצאות הראו כי לא חל שינוי. ייתכן כי שני השאלונים מנוסחים בצורה כללית ורחבה מדי, ביחס לשינויים העדינים שמחוללת פעילות הפורום בעמדות בני הנוער. כלומר, נראה שבשני נושאי המחקר יש שינוי מסוים בעמדות בני הנוער, שהשאלונים לא הצליחו "לנטר".

בנוסף לכך, שאלת מבנה היחסים נבדקה על ידי שאלון שנועד במקור לבדיקת תפיסותיהם של בני קבוצת המיעוט, ובמחקר זה השתמשתי בו כדי לבדוק את עמדותיה של קבוצת הרוב היהודי. בחרתי להשתמש בכלי זה, כיוון שסברתי כי מעניין לבחון את עמדות בני הנוער היהודים בשאלות הנוגעות למבנה היחסים, ואף שיערתי שבחלק מהנושאים המופיעים בשאלון עשוי לחול שינוי בעמדות הנערים בעקבות פעילות הפורום. ייתכן, שראוי לבדוק שינוי בעמדות, באמצעות שאלון אחר, מותאם יותר לשינויים שעשויים לחול בעקבות הפעילות.

בשלב מאוחר יותר החלטתי להוסיף את החלק האיכותני למחקר, אשר איפשר להרחיב את ההבנה לגבי תרומת פעילות הפורום לנערים המשתתפים בה. יחד עם זאת, ההחלטה המאוחרת להוסיף את החלק האיכותני, גרמה למגבלה נוספת, כיוון שלא יכולתי לעשות את קבוצות המיקוד עם אותם נערים שהשיבו לשאלון, אלא נערים אחרים שעברו את הפעילות בשנה שלאחר מכן. בנוסף לכך, יכולת ההיסק מקבוצות מיקוד הכוללות מספר קטן של נערים היא מוגבלת. מגבלה נוספת כרוכה בכך, שההסכמה להשתתף בקבוצות המיקוד קשורה לגישה חיובית כלפי פעילות הפורום, ולכן עמדות המשתתפים בהן אינן מעידות בהכרח על עמדות כלל בני הנוער.

מגבלות הקשורות למחקר הכמותי נוגעות לגודל המדגם ולהיותו אנונימי. ייתכן שאם המחקר היה מתבצע לגבי מדגם גדול יותר, ניתן היה לראות בצורה יותר מדויקת שינויים שחלו בעמדות בני הנוער. באופן מיוחד בולט בעניין זה בית הספר המקצועי, אשר תלמידים מעטים ביותר ממנו השתתפו במחקר. כמו כן, האנונימיות לא איפשרה לוודא כי אותם נערים שהשיבו על השאלון לפני הפעילות, הם גם הנערים שהשיבו עליו אחריה, ולכן קשה להסיק מסקנה וודאית לגבי קיומו או העדרו של שינוי בעקבות הפעילות.

המלצות לדרכי פעולה ומחקרים עתידיים

על מנת להעריך באופן יותר מלא ומדויק את השפעת הפעילות על בני הנוער, נראה כי יש לערוך מחקר נוסף, אשר במסגרתו ייעשה שימוש בשאלון, שיהיה מותאם יותר לאופי הפעילות. כמו כן, ראיונות אישיים, בנוסף לקבוצות מיקוד, לאחר פעילות הפורום, יכולים לספק עוד מידע על רגשותיהם ומחשבותיהם של בני נוער.

ההבדלים שנמצאו בין בני לבנות, מצריכים מחקר מעמיק יותר, כדי לחדד את נקודות השוני. יחד עם זאת, גם הממצאים הקיימים מזמינים מחשבה על מבנה הפעילות, והתאמתו למגדרים השונים.

ההבדלים שנמצאו בין מסורתיים לחילונים מצריכים אף הם מחקר נוסף, על מנת להבין יותר לעומק את עמדות המסורתיים, ומקורות ההשפעה החילונית והדתית עליהן.

ממצאי המחקר מלמדים שיש לתת את הדעת להתנגדויות לפעילות המתעוררות בקרב הנערים. ייתכן כי ראוי לייחד מחקר שיבחן את טיב ההתנגדויות, וינסה לאבחן את מקורותיהן, על מנת ללמוד כיצד לייצר שינוי בקרב חלק גדול יותר מן המשתתפים. בנוסף לכך, נראה שיש לתת את הדעת על אופן העברת הפעילות, במסגרת המבנה הקיים, כך שתצליח לממש את מלוא הפוטנציאל הטמון בה, ולהגיע ללבם של נערים רבים יותר.

ביבליוגרפיה

1. אור, ת. (יו"ר). (2003). ועדת אור. ועדת חקירה ממלכתית לבירור התנגשויות בין כוחות הביטחון לבין אזרחים ישראלים בחודש אוקטובר 2000 דין וחשבון - נוסח מלא. ירושלים.
נשלף ביום 2/8/11, מ- <http://breitman.homestead.com/vaadat-or/>
2. איילון, א. (2009). תפיסת מבנה היחסים בין קבוצות, אופני תירבות והתפתחות תחושת קוהרנטיות בקרב בני נוער מקבוצות מיעוט: המקרה הישראלי. חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה. אוניברסיטת בן גוריון בנגב.
3. אלון, נ. ועומר, ח. (2005). השטן שבינינו מדמוניזציה להידברות. צפת: ספרים.
4. אריאן, א., הרמן, ת., לבל, י., פיליפוב, מ., צבן, ה. וקנפלמן א. (2010). מדד הדמוקרטיה הישראלית 2010 ערכים דמוקרטיים בישראל הלכה למעשה. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה. נשלף ביום 1/9/11 מ-
http://www.idi.org.il/PublicationsCatalog/Documents/Book_7114/madadsofi.pdf
5. בן עמי (שפסקי), מ. (2005). עמדות של בני נוער יהודים-ישראלים כלפי קבוצת "האחר" – השוואה בין קבוצות ממוצא אתני שונה. חיבור לשם קבלת תואר מוסמך למדעי הרוח וחברה. אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
6. בנימיני, ק. (1980). דימוי הערבי בעיני נוער ישראלי. עיונים בחינוך, 27, 65-74.
7. בן מאיר, י. (2009). מה אומר העם: ממצאי סקר דעת קהל בנושאי ביטחון. מבט על, 114. תל אביב: INSS המכון למחקרי בטחון לאומי. נשלף ביום 2/8/11 מ-
<http://www.inss.org.il/heb/research.php?cat=78&incat=&read=2987>
8. בר-און, ד. (2005). על ה"אחרים" בתוכנו. תמורות בזהות הישראלית מנקודת ראות פסיכולוגית חברתית. באר שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
9. בר-און, ד. (2007). ספר את חייך יצירת דיאלוג בין יהודים וגרמנים ישראלים ופלשתינים. באר שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
10. בר-טל, ד. (2007). לחיות עם הסכסוך: ניתוח פסיכולוגי-חברתי של החברה היהודית בישראל. ירושלים: כרמל.
11. בר-טל, ד. ובנינק, ג. (2002). מהות ההתפייסות. פוליטיקה, 9, 34-9.
12. בר-סימן-טוב, י. (2002). דיאלקטיקה בין שלום יציב להתפייסות. פוליטיקה, 9, 59-75.

13. בר-סימן-טוב, י. (2010). מבוא: חסמים בדרך ליישוב סכסוכים. בתוך: י. בר-סימן-טוב (עורך) *חסמים לשלום בסכסוך הישראלי-פלסטיני*, 15-26. ירושלים: קרן קונרד אדנאואר ישראל ומכון ירושלים לחקר ישראל.
14. הלפרין, ע., אורן, נ. ובר-טל, ד. (2010). חסמים סוציו-פסיכולוגיים בפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני: מבט אל החברה היהודית-ישראלית. בתוך: י. בר-סימן-טוב (עורך) *חסמים לשלום בסכסוך הישראלי-פלסטיני*, 27-75. ירושלים: קרן קונרד אדנאואר ישראל ומכון ירושלים לחקר ישראל.
15. הרמן, ת. (2002). הרהורים על השימוש התיאורטי והמעשי במושג התפייסות. *פוליטיקה*, 9, 77-94.
16. הרמן, ת., אטמור, נ., הבר, כ., הלר, א., וולטר, ד., ונטורה, ר. ולבל, י. (2011). *מדד הדמוקרטיה הישראלית לשנת 2011*. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה. נשלף ביום 1/10/11, מ-
http://www.idi.org.il/events1/Events_The_President's_Conference/2011/Pages/main.aspx
17. הרמתי, א. ושפירא, מ. (2001). ניהול דיאלוגים בין מנהיגויות של זרמים בחברה הישראלית. בתוך ח. דויטש ומ. בן-שושן (עורכים) *האחר: אדם לעצמו ולזולתו*. 260-290. תל אביב: ידיעות אחרונות וספרי חמד.
18. זילברמן-פ"ז, ת. (2006). *מתן לגיטימציה ל"אחר" ותפיסת הפתרון לסכסוך הישראלי-פלשתינאי: השוואה בין תלמידי תיכון חילוניים ודתניים*. חיבור לשם קבלת תואר מוסמך למדעי הרוח וחברה. אוניברסיטת בן גוריון בנגב.
19. יער, א. ואלקלעי, י. (2010). עמדות פוליטיות וחברתיות של הנוער הישראלי: מגמות לאורך זמן. בתוך: ה. צמרת-קרצ'ר (עורכת) *גם וגם: סתירות בזהות בקרב צעירים בישראל*. מחקר הנוער הישראלי של קרן פרידריך אברט שינוי בעמדות לאומיות, חברתיות ואישיות. 105-186. הרצליה: ד"ר ראלף הקסל וד"ר רובי נתנזון.
20. יער, א. והרמן, ת. (2010). *מדד השלום - ספטמבר 2010*. אוניברסיטת ת"א, התכנית לחקר סכסוכים ויישובם ע"ש אוונס והמכון הישראלי לדמוקרטיה. נשלף ביום 27/10/10 מ-
http://www.idi.org.il/ResearchAndPrograms/peace_index/Documents/2010.pdf
21. יער, א. והרמן, ת. (2011א). *מדד השלום - יוני 2011*. אוניברסיטת ת"א, התכנית לחקר סכסוכים ויישובם ע"ש אוונס והמכון הישראלי לדמוקרטיה. נשלף ביום 1/10/11 מ-
[http://www.peaceindex.org/files/2011\(2\).pdf](http://www.peaceindex.org/files/2011(2).pdf)

22. יער, א. והרמן, ת. (2011). מדד השלום - ספטמבר 2011. אוניברסיטת ת"א, התכנית לחקר סכסוכים ויישובם ע"ש אוונס והמכון הישראלי לדמוקרטיה. נשלף ביום 1/10/11 מ-
<http://www.peaceindex.org/files/2011.pdf>
23. כ"ץ, י. מבורך, ב., והורקין, א. (2010). סקר מאגר מוחות ליום עיון בנושא: "הנוער של היום פני המחר של ישראל". מאגר מוחות מכון מחקר ויעוץ בין תחומי בע"מ. נשלף ביום 30/10/10 מ-
<http://www.maagar-mochot.co.il/home/artdetails.aspx?mCatID=14283&artID=9450>
24. כפרי, ב., (2002). תפיסת הסכסוך הישראלי-פלסטיני בקרב בני נוער חילוניים ודתיים בישראל. חיבור לשם קבלת התואר מוסמך למדעי הרוח והחברה, אוניברסיטת בן גוריון בנגב.
25. לבל, א. ורונאל, נ. (2006). אנטומיה של זעם ואובדן - פסיכולוגיה פוליטית של שכול: מחקר משווה בין קבוצות הורים שכולים שהפכו ליזמים חברתיים. סוגיות חברתיות בישראל - כתב עת לנושאי חברה, 2, 116-141.
26. ליטבק הירש ט., ובר-און, ד. (2008). מפגשים בראי הזמן: תרומתה של סדנה העושה שימוש בסיפורי חיים לתהליכי שינוי בתפיסת ה"אחר" כמרכיב בהבניית זהות אצל צעירים יהודים וערבים בישראל. מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית, 27: 56-80.
27. מעוז, י. (2006). חסמים פסיכולוגיים-תפיסתיים בפני שוויון יהודי-ערבי בישראל. בתוך: ש. חסון ומ. קרייני (עורכים) חסמים בפני שוויון הערבים בישראל, 170-176. ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות בע"מ.
28. מעוז, י. (2010). חסמים תפיסתיים-קוגניטיביים בסכסוך הישראלי-פלסטיני. בתוך: י. בר-סימן-טוב (עורך) חסמים לשלום בסכסוך הישראלי-פלסטיני, 111-128. ירושלים: קרן קונרד אדנאואר ישראל ומכון ירושלים לחקר ישראל.
29. מייזלס, ע., וגל, ר. (1996). שנאה לערבים בקרב תלמידים יהודים בבתי ספר תיכוניים. עיונים בחינוך: כתב העת הישראלי למחקר בחינוך. 1 (2): 159-178.
30. סטטמן, ד. (2006). חסמים בציבור היהודי הדתי והחרדי בפני שיפור במעמד של ערביי ישראל ושיפור היחסים בין יהודים לערבים. בתוך: ש. חסון ומ. קרייני (עורכים). חסמים בפני שוויון הערבים בישראל, 177-182. ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות בע"מ.
31. סלומון, ג. (2008). דיאלוג של שלום בעתות של קונפליקט. בתוך: נ. אלוני (עורך), דיאלוגים מעצימים בחינוך הומניסטי. 382-397. תל-אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד.
32. סלומון, ג., עיסאוי, מ. (יושבי ראש שותפים). (2009). דו"ח הוועדה הציבורית לגיבוש המדיניות הממלכתית בנושא חינוך לחיים משותפים בין יהודים לבין ערבים בישראל. נשלף בתאריך

[http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Owl/Hebrew/HoraotNehalim/Vaa
dotUpeiluyot/VaadatSE/VehaadatMeshotafim.htm](http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Owl/Hebrew/HoraotNehalim/Vaa
dotUpeiluyot/VaadatSE/VehaadatMeshotafim.htm)

33. סמוחה, ס. (2009). *מדד יחסי ערבים-יהודים בישראל 2008* : ממצאים עיקריים ומגמות שינוי.

כנס מדד 2008, אוניברסיטת חיפה. נשלף ביום 27/10/10 מ-

<http://soc.haifa.ac.il/~s.smooha/page.php?pageId=162>

34. סמוחה, ס. (2010). העשור האבוד של יחסי ערבים-יהודים בישראל סקירת ממצאי המדד בין

השנים 2009-2003. נשלף ביום 1/8/11 מ-

commonground.cet.ac.il/UIGeneric/FileViewer.aspx?nFileID=847

35. עיני אלחדף, נ. ובר-און, ד. ז"ל (2010) הבדלים בתפיסת הנרטיב הישראלי והנרטיב הפלסטיני

של 1948 בקרב בני נוער יהודים ישראלים התמודדות עם לימוד היסטוריה דו נרטיבי. עיונים

בחינוך, 3, 37-74.

36. פאול, א. ושנהב, ש. (2008). *פורום משפחות שכולות למען שלום, פיוס וסובלנות*, פרוייקט

האיחוד האירופי – "נקודת מפגש". דוח מחקר, היחידה למחקר והערכה, המכללה האקדמית

בית-ברל.

37. צמח, מ. (2010). תוצאות סקר עמדות על זהותם החברתית-מדינית של בני נוער ישראלים.

בתוך: ה. צמרת-קרציר (עורכת) *גם וגם: סתירות בזהות בקרב צעירים בישראל*. מחקר הנוער

הישראלי של קרן פרידריך אברט שינוי בעמדות לאומיות, חברתיות ואישיות. 104-28.

הרצליה: ד"ר ראלף הקסל וד"ר רובי נתנזון.

38. קופרמינץ, ח., רוזן, י., סלומון, ג. וחסיסי, ר. (2007). *תפישת האחר בקרב בני-נוער יהודים*

וערבים בישראל: 2005-2004 סיכום ממצאי מחקר. המרכז לחקר החינוך לשלום, אוניברסיטת

חיפה.

39. קמינסקי, מ. ובר-טל, ד. (1996). תפיסות סטריאוטיפיות לגבי תוויות שונות של ערבים-

ישראלים כפונקציה של גיל ודתיות. עיונים בחינוך: כתב העת הישראלי למחקר בחינוך. 1 (2):

157-121.

40. רוזן, י. (2006) *השפעת תכניות החינוך לשלום על עמדות ואמונות מרכזיות ושוליות בהקשר*

לקונפליקט הישראלי-פלסטיני. חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה. אוניברסיטת

חיפה.

41. רייטר, י. (2010). דת כחסם בפני פשרה בסכסוך הישראלי-פלסטיני. בתוך: י. בר-סימן-טוב (עורך) *חסמים לשלום בסכסוך הישראלי-פלסטיני*, 294-324. ירושלים: קרן קונרד אדנאואר ישראל ומכון ירושלים לחקר ישראל.

42. שאשא-ביטון, י. (2010). למה אתם מתכוונים כשאתם אומרים "שלום"? תפיסת מושג השלום בקרב מתבגרים יהודים-ישראלים ומתבגרים פלסטינאים כפונקציה של נרטיב קולקטיבי והשתתפות בתוכנית חינוך לשלום. *עיניים בחינוך*, 3, 75-96.

43. שגיא, ש. שטיינברג, ש. ופחיראלדין, מ. (2002). האני האישי והאני הקולקטיבי במפגש בין-קבוצתי של יהודים וערבים בישראל: דיון בשתי אסטרטגיות התערבות. *מגמות, מ"א (4)*. 534-556.

44. שיינדלין, ד. (2010). בני הנוער בישראל – לאן? ניתוח מגמות פוליטיות על בסיס מחקר כמותי. בתוך: ה. צמרת-קרצ'ר (עורכת) *גם וגם: סתירות בזהות בקרב צעירים בישראל. מחקר הנוער הישראלי של קרן פרידריך אברט שינוי בעמדות לאומיות, חברתיות ואישיות*. 187-209. הרצליה: ד"ר ראלף הקסל וד"ר רובי נתנזון.

45. שנהב, ש. ופאול, א. (2010). *מפגשי פורים משפחות שכולות ישראל-פלסטיני למען שלום, פיוס וסובלנות עם תלמידי תיכון יהודים וערבים, דוח מסכם*. היחידה למחקר והערכה, המכללה האקדמית בית ברל.

46. שטיינברג, ש. (2002). טיפולוגיה לסיווג השיח במפגשים בין קבוצות בקונפליקט. בתוך: ל. קסן ור. לב-ויזל (עורכות). *עבודה קבוצתית בחברה רב-תרבותית* 65-74. תל-אביב: צ'ריקובר.

47. Abu-Nimer, M. (2004). Education for coexistence and Arab-Jewish encounters in Israel: Potential and challenges. *Journal of Social Issues*, 60(2), 405-422.

48. Adwan, S. & Bar-On, D. (2004). Shared history project: A PRIME example of peace building under fire. *International Journal of Politics, Culture and Society*, 17, 513-522.

49. Albeck, J. H., Adwan, S. & Bar-On, D. (2002). Dialogue groups: TRT's guidelines for working through intractable conflicts by personal storytelling in encounter groups. *Journal of Peace Psychology*, 8, 301-322.

50. Azar, E. E., Jureidini, P. & McLaurin, R. (1978) "Protracted Social Conflict: Theory and Practice in the Middle East", *Journal of Palestine Studies* 8, 41-60.
51. Bar-On, D. (2005). Empirical criteria for reconciliation in practice. *Intervention*, 3 (3), 180-191.
52. Bar-Tal, D. (1998). Social beliefs in times of intractable conflict: The Israeli case. *International Journal of Conflict Management*, 9, 22-50.
53. Bar-Tal, D. (2008). Reconciliation as a foundation of culture of peace. In J. de Rivera (Ed.). *Handbook on building cultures for peace*, 363-377. New York: Springer.
54. Bar-Tal, D. & Rosen, Y. (2009). Peace Education in Societies Involved in Intractable Conflicts: Direct and Indirect Models, *Review of Educational Research* 79 (2), 557-575.
55. Bar-Tal, D., Rosen, Y., & Nets-Zehngut, R. (2010). Peace Education in Societies Involved in Intractable Conflicts: Goals, Conditions and Directions. in G., Salomon, & E., Cairns (Eds.), *Handbook of Peace Education*, 21-44. New York: Psychology Press. Taylor & Francis Group.
56. Bar-Tal, D. & Salomon, G. (2006). Israeli-Jewish narratives of the Israeli-Palestinian.
57. Conflict: Evolvement, contents, functions and consequences. In: R. Rotberg (Ed.). *History's Double Helix: The Intertwined Narratives of Israel/Palestine*, 19-46. Indiana University Press.
58. Clarke-Habibi, S. (2005). Transforming world views: The case of education for peace in Bosnia and Herzegovina. *Journal of Transformative Education*, 3, 33-56.
59. Danesh, H. B. (2006). Towards an integrative theory of peace education. *Journal of Peace Education*, 3(1), 55-78.

60. Gross Stein, J. (2001). "Image, Identity, and the Resolution of Violent Conflict, in A. Chester, C.A. Crocker, F. Osler Hampson, & P. Aall (Eds.), *Turbulent Peace – The Challenges of Managing International Conflict*, 189-208. Washington: United States Institute of Peace Press.
61. Iram, Y. (2006). Culture of peace: Definition, scope, and application. In Y. Iram (Ed.) *Educating towards a culture of peace*, 3-12. Greenwich, CT: Information Age Publishing.
62. Kelman, H. C. (2004). Reconciliation as identity change: A social-psychological perspective. In Y. Bar-Siman-Tov (Ed.), *From Conflict Resolution to Reconciliation*, 111-123. New York: Oxford University Press.
63. Kelman, H. C. (2008). Reconciliation from a social-psychological perspective. In A. Nadler, T. E. Malloy & J. D. Fisher (Eds.). *The social psychology of intergroup reconciliation*, 15-32. Oxford and New York: Oxford University Press.
64. Kriesberg, L. (1998). Intractable conflicts. In E. Weiner (Ed.), *The handbook of interethnic coexistence*, 332-342. New York: The Continuum Publishing Company.
65. Kupermintz, H., & Salomon, G. (2005). Lessons to be learned from research on peace education in the context of intractable conflict. *Theory Into Practice*, 44, 293-302.
66. Nadler, A., & Liviatan, I. (2004). Intergroup reconciliation process in Israel: Theoretical analysis and empirical findings. In N. R. Branscombe & B. Doosje (Eds.). *Collective guilt: International perspectives*, 216-235. New York: Cambridge University Press.
67. Orr, E., Sagy, S., & Bar-On, D. (2000). Social representations in use: Israeli and Palestinian high-school students collective coping and defense. *Social Representations: Thread of Discussion*, 9, 21–22.

68. Rosen, Y. (2009). Transformation of central and peripheral beliefs: Challenges for peace education. *Journal of Transformative Education*, 7, 1-12.
69. Rosen, Y. & Salomon, G. (2011). Durability of peace education effects in the shadow of conflict. *Social Psychology of Education: An International Journal*, 14 (1), 135-147.
70. Rouhana, N. N., & Bar-Tal, D. (1998). Psychological dynamics of intractable ethnonational conflicts: The Israeli–Palestinian case. *American Psychologist*, 53, 761–770.
71. Sagy, S., Adwan, S. & Kaplan, A. (2002). Interpretations of the Past and Expectations for the Future Among Israeli and Palestinian Youth. *American Journal of Orthopsychiatry*, 72 (1), 26–38.
72. Sagy, S., Ayalon, A., Diab, K. (2011). Perceptions of the narrative of the ‘other’ among Arab and Jewish adolescents in Israel: between peace talks and violent events. *Intercultural Education*, 22 (2), 191-206.
73. Sagy, S., Orr, E. and Bar-On, D. (1999). Individualism and Collectivism in Israeli Society: Comparing Religious and Secular High-School Students. *Human Relations*, 52 (3), 327-348.
74. Salomon, G. (2002). The nature of peace education: Not all programs are created equal. In: G. Salomon & B. Nevo (Eds.), *Peace education: The concept, principles, and practices around the world*, 3-13. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
75. Salomon, G., (2004). A Narrative-Based View of Coexistence Education. *Journal of Social Issues*, 60 (2), 273-278.
76. Tessler, M. & Warriner, I. (1997). Gender, Feminism, and Attitudes toward International Conflict: Exploring Relationships with Survey Data from the Middle East. *World Politics*, 49, (2), 250-281.

77. Thomson, B. (in preparation) *Educating for Peace and Reconciliation, Impact Assessment: Evaluating the 'Dialogue Encounters' of the PCFF*. School of International Relations, Centre for Peace and Conflict Studies, University of St Andrews, Fife, Scotland, UK.
78. Yablon, Y. B. (2009). Gender differences in peace education programmes. *Gender and Education*, 21 (6), 689–701.
79. Yanay, N. National Hatred, Female Subjectivity, and the Boundaries of Cultural Discourse. *Symbolic Interaction*, 19 (1), 21-36.

נספחים

נספח 1
אוניברסיטת בן גוריון בנגב
המחלקה לחינוך
מחקר "נוער והיסטוריה"

תלמיד/ה יקר/ה,

כיתתך נבחרה להשתתף במחקר שלנו "נוער והיסטוריה" אשר עוסק בהשקפות היסטוריות ופוליטיות של בני נוער.

אנא, ענה/י על כל השאלות בשאלון המצורף. אין תשובות "נכונות" או "לא נכונות". התשובות צריכות לשקף אך ורק את הדעות שלך בנושאים הכלולים בשאלון.

התוצאות של המחקר ישמשו למטרות מדעיות וחינוכיות בלבד. התשובות יישאו אופי אנונימי. אנא, אל תרשום/י את שמך על השאלון. ההשתתפות במחקר היא רשות.

תודה רבה לך על שיתוף הפעולה,

צוות המחקר

שאלון

1. מין:

1 זכר

2 נקבה

2. באיזו כיתה את/ה לומד/ת?

1 כיתה י'

2 כיתה י"ב

3. לאיזו קהילה דתית את/ה שייכת:

1 יהודית

2 מוסלמית

3 נוצרית

4 דרוזית

5 אחר (פרט): _____

4. היכן נולדת?

1 ישראל
2 מזרח אירופה
3 מערב אירופה או ארה"ב
4 דרום אמריקה
5 דרום אפריקה / אוסטרליה
6 צפון אפריקה או המזרח התיכון
7 אחר (פרט): _____

5. היכן נולדה אמך?

1 ישראל
2 מזרח אירופה
3 מערב אירופה או ארה"ב
4 דרום אמריקה
5 דרום אפריקה / אוסטרליה
6 צפון אפריקה או המזרח התיכון
7 אחר (פרט): _____

6. היכן נולד אביך?

1 ישראל
2 מזרח אירופה
3 מערב אירופה או ארה"ב
4 דרום אמריקה
5 דרום אפריקה / אוסטרליה
6 צפון אפריקה או המזרח התיכון
7 אחר (פרט): _____

7. באיזו מידה את/ה מגדיר/ה את עצמך כ:

	מעט מאד או בכלל לא	מעט	במידה מסוימת	הרבה	הרבה מאד
(1)	ישראלית				
(2)	יהודיה				
(3)	יהודיה-ישראלית				
(4)	עולה חדש				
(5)	יהודיה-מזרחית/ספרדית				
(6)	יהודיה – אשכנזיה				
(7)	חילוניה				
(8)	דתיה				
(9)	אחר (פרטי): _____				

8. כיצד היית מגדיר את עצמך מבחינה דתית?

1 חילוני 2 מסורתי 3 דתי לאומי 4 חרדי לאומי 5 חרדי 6 אחר: _____

9. איפה את/ה גר/ה? 1 עיר גדולה 2 ישוב עירוני קטן 3 כפר/מושב/קיבוץ

10. אזור המגורים שלך הוא:

1 מרכז 2 אזור ירושלים 3 צפון 4 דרום 5 יהודה ושומרון 6 אחר: _____

11. מה רמת ההשכלה של אביך?

1 לא למד בבית ספר 2 בית ספר יסודי 3 בית ספר תיכון 4 תואר אקדמי

12. מה רמת ההשכלה של אמך?

1 לא למדה בבית ספר 2 בית ספר יסודי 3 בית ספר תיכון 4 תואר אקדמי

13. במה עוסק אביך?

1. עובד, באיזה מקצוע? _____ 2. איננו עובד 3. לומד 4. נפטר

13.א. במה עוסקת אמך?

1. עובדת, באיזה מקצוע? _____ 2. איננה עובדת 3. לומדת 4. נפטרה

בשאלות הבאות ישנן חמש תשובות אפשריות. אנא סמני X במקום המתאים לך ביותר.

14. עד כמה חשובים לך הדברים הבאים?

מעט מאד	מעט	במידה מסוימת	הרבה	הרבה מאד

					משפחה	(1)
					חברים	(2)
					תחומי עניין אישיים ותחביבים	(3)
					המדינה שלי	(4)
					העדה שלי	(5)
					הלאום שלי	(6)
					האזור שלי (המזרח התיכון)	(7)
					כסף ועושר לעצמי	(8)
					האמונה הדתית שלי	(9)
					שיתוף פעולה בין-לאומי	(10)
					דמוקרטיה	(11)
					חופש דעה לכל	(12)
					שלום בכל מחיר	(13)
					הזדהות עם העניים בעולם השלישי (ארצות נחשלות)	(14)
					רווחה וביטוח לאומי	(15)
					שמירה על איכות הסביבה	(16)
					חופש	(17)
					הקריירה שלי בעתיד	(18)
					שלום ויציבות	(19)
					הזדהות עם העניים בארצי	(20)

השאלות הבאות מתייחסות לצדדים שונים בקונפליקט הישראלי-פלסטיני. עמדות אלה אינן בהכרח נכונות או לא נכונות, אלא משקפות תפיסות בציבור. אנו מבקשים ממך לענות על השאלות הבאות בהתאם לעמדתך שלך כלפי האירועים.

15. ישראלים רבים רואים בהצהרת בלפור את ההכרה המדינית הבין-לאומית הראשונה בזכותם של היהודים למדינה בארץ-ישראל. איך את/ה מרגיש/ה כלפי העמדה הזו או מה את/ה חושב/ת עליה?

		מאוד לא נכון	לא נכון	נכון במידה מסוימת	נכון מאוד
1	אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הישראלים היא לגיטימית (מוצדקת)				
2	אני מרגיש/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הישראלים				
3	אני כועס/ת על העמדה של אותם הישראלים				
4	אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה				

16. פלסטינים רבים רואים את הצהרת בלפור כהבטחה של הבריטים ליהודים שהייתה לא הוגנת ולא "לגיטימית". איך את/ה מרגיש/ה כלפי העמדה הזו או מה את/ה חושב/ת עליה

?

		מאוד לא נכון	לא נכון	נכון במידה מסוימת	נכון מאוד
1	אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הפלשתינאים היא לגיטימית (מוצדקת)				
2	אני מרגיש/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הפלשתינאים				
3	אני כועס/ת על העמדה של אותם הפלשתינאים				
4	אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה.				

17. ישראלים רבים רואים את השואה כטרגדיה הגדולה ביותר אשר אירעה לאומה כלשהי, אשר מספקת הצדקה להקמת מדינה יהודית עבור היהודים. איך את/ה מרגיש/ה כלפי העמדה הזו?

נכון מאד	נכון	נכון במידה מסוימת	לא נכון	מאוד לא נכון		
					אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הישראלים היא לגיטימית	(1)
					אני מרגיש/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הישראלים	(2)
					אני כועס/ת על העמדה של אותם הישראלים	(3)
					אני יודע/ת מעט מדי על הנושא	(4)

18. פלשתינאים רבים רואים את השואה כטרגדיה של העם היהודי, אשר איננה מצדיקה גרימת סבל לעם הפלשתינאי. איך את/ה מרגיש/ה כלפי העמדה הזו?

נכון מאד	נכון	נכון במידה מסוימת	לא נכון	מאוד לא נכון		
					אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הפלשתינאים היא לגיטימית	(1)
					אני מרגיש/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הפלשתינאים	(2)
					אני כועס/ת על העמדה של אותם הפלשתינאים	(3)
					אני יודע/ת מעט מדי על הנושא	(4)

19. ישראלים רבים רואים את מלחמת 1948 (מלחמת העצמאות) כאירוע חשוב אשר מסמל את יכולת ההשרדות שלהם ואת עצמאותם. איך את/ה מרגיש/ה כלפי העמדה הזו או מה את/ה חושב/ת עליה?

נכון מאד	נכון	נכון במידה מסוימת	לא נכון	מאוד לא נכון		
					אני מרגישה/ה שעמדתם של אותם הישראלים היא לגיטימית (מוצדקת)	(1)
					אני מרגישה/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הישראלים	(2)
					אני כועס/ת על העמדה של אותם הישראלים	(3)
					אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה.	(4)

20. פלסטינים רבים רואים את מלחמת 1948 אסוף/נכבה" עבורם. איך את/ה מרגישה/ה כלפי העמדה הזו או מה את/ה חושב/ת עליה?

נכון מאד	נכון	נכון במידה מסוימת	לא נכון	מאוד לא נכון		
					אני מרגישה/ה שעמדתם של אותם הפלסטינים היא לגיטימית (מוצדקת)	(1)
					אני מרגישה/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הפלסטינים	(2)
					אני כועס/ת על העמדה של אותם הפלסטינים	(3)
					אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה	(4)

21. ישראלים רבים רואים את הרצח של ראש הממשלה רבין כהוכחה לכך שתהליך השלום איננו יכול להמשיך, אלא אם יש הסכמה לאומית מלאה לגביו. איך את/ה מרגישה/ה כלפי העמדה הזו או מה את/ה חושב/ת עליה?

נכון מאד	נכון	נכון במידה מסוימת	לא נכון	מאוד לא נכון		

					אני מרגישה/ה שעמדתם של אותם הישראלים היא לגיטימית (מוצדקת)	(1)
					אני מרגישה/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הישראלים	(2)
					אני כועס/ת על העמדה של אותם הישראלים	(3)
					אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה	(4)

22. פלסטינים רבים רואים את הרצח של ראש הממשלה רבין כמכה לתהליך השלום. איך אתה מרגיש כלפי עמדה זו או מה אתה חושב/ת עליה ?

נכון מאד	נכון	נכון במידה מסוימת	לא נכון	מאוד לא נכון		
					אני מרגישה/ה שעמדתם של אותם הפלסטינים היא לגיטימית (מוצדקת)	(1)
					אני מרגישה/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הפלסטינים	(2)
					אני כועס/ת על העמדה של אותם הפלסטינים	(3)
					אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה.	(4)

23. ישראלים רבים מסבירים את האינתיפאדה ("אל אקצה") בכך שהפלסטינים לא התכוונו ברצינות לשלום אמיתי עם ישראל. איך אתה מרגישה/ה כלפי עמדה זו או מה אתה חושב/ת עליה ?

נכון מאד	נכון	נכון במידה מסוימת	לא נכון	מאוד לא נכון		
					אני מרגישה/ה שעמדתם של אותם הישראלים היא לגיטימית (מוצדקת)	(1)

					אני מרגישה/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הישראלים	(2)
					אני כועס/ת על העמדה של אותם הישראלים	(3)
					אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה.	(4)

24. פלסטינים רבים מסבירים את אינתיפאדת "אל אקצה" בכך שהישראלים לא התכוונו ברצינות להגיע לשלום אמיתי והקמת מדינה פלסטינית עצמאית. איך את/ה מרגישה/ה כלפי עמדה זו או מה את/ה חושב/ת עליה?

נכון מאד	נכון	נכון במידה מסוימת	לא נכון	מאוד לא נכון		
					אני מרגישה/ה שעמדתם של אותם הפלסטינים היא לגיטימית (מוצדקת)	(1)
					אני מרגישה/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הפלסטינים	(2)
					אני כועס/ת על העמדה של אותם הפלסטינים	(3)
					אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה	(4)

25. ישראלים רבים רואים את אירועי אוקטובר 2000 (הפגנות של ערביי ישראל בהן נהרגו 13 מפגינים) כמסמלים את חוסר הנאמנות של הערבים הישראלים למדינת ישראל. איך את/ה מרגישה/ה כלפי העמדה הזו או מה את/ה חושב/ת עליה?

נכון מאד	נכון	נכון במידה מסוימת	לא נכון	מאוד לא נכון		
					אני מרגישה/ה שעמדתם של אותם הישראלים היא לגיטימית (מוצדקת)	(1)
					אני מרגישה/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הישראלים	(2)

					אני כועס/ת על העמדה של אותם הישראלים	(3)
					אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה	(4)

26. פלסטינים רבים רואים את אירועי אוקטובר 2000 (הפגנות של ערביי ישראל בהן נהרגו 13 מפגינים) כמסמלים את המחויבות וההזדהות של הערבים הישראלים לזהות הלאומית הפלסטינית. איך את/ה מרגיש/ה כלפי העמדה הזו או מה את/ה חושב/ת עליה ?

נכון מאד	נכון	נכון במידה מסוימת	לא נכון	מאוד לא נכון		
					אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הפלסטינים היא לגיטימית (מוצדקת)	(1)
					אני מרגיש/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הפלסטינים	(2)
					אני כועס/ת על העמדה של אותם הפלסטינים	(3)
					אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה	(4)

27. ישראלים רבים רואים בגדר ההפרדה צורך חיוני לשמירת הבטחון האישי של אזרחי ישראל. איך את/ה מרגיש/ה כלפי עמדה זו או מה את/ה חושב/ת עליה ?

נכון מאד	נכון	נכון במידה מסוימת	לא נכון	מאוד לא נכון		
					אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הישראלים היא לגיטימית (מוצדקת)	(1)
					אני מרגיש/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הישראלים	(2)
					אני כועס/ת על העמדה של אותם הישראלים	(3)

					אני יודעת/מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה	(4)
--	--	--	--	--	---	-----

28. פלסטינים רבים רואים בגדר ההפרדה אמצעי של מדינת ישראל להמשך הכיבוש. איך את/ה מרגיש/ה כלפי עמדה זו או מה את/ה חושב/ת עליה ?

נכון מאד	נכון	נכון במידה מסוימת	לא נכון	מאוד לא נכון		
					אני מרגישה שעמדתם של אותם הפלסטינים היא לגיטימית (מוצדקת)	(1)
					אני מרגישה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הפלסטינים	(2)
					אני כועס/ת על העמדה של אותם הפלסטינים	(3)
					אני יודעת/מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה	(4)

29. ישראלים רבים רואים במבצע עופרת יצוקה (מלחמת עזה) צורך חיוני לשמירת הביטחון האישי של אזרחי ישראל. איך את/ה מרגיש/ה כלפי עמדה זו או מה את/ה חושב/ת עליה ?

נכון מאד	נכון	נכון במידה מסוימת	לא נכון	מאוד לא נכון		
					אני מרגישה שעמדתם של אותם הפלסטינים היא לגיטימית (מוצדקת)	(1)
					אני מרגישה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הפלסטינים	(2)
					אני כועס/ת על העמדה של אותם הפלסטינים	(3)
					אני יודעת/מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה	(4)

30. פלסטינים רבים רואים במלחמת עזה (מבצע עופרת יצוקה) תוקפנות ישראלית כנגד העם הפלסטיני. איך את/ה מרגיש/ה כלפי עמדה זו או מה את/ה חושב/ת עליה ?

נכון מאוד	נכון	נכון במידה מסוימת	לא נכון	מאוד לא נכון	
					1) אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הפלסטינים היא לגיטימית (מוצדקת)
					2) אני מרגיש/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הפלסטינים
					3) אני כועס/ת על העמדה של אותם הפלסטינים
					4) אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה

31. הקונפליקט הישראלי-פלסטיני ייפתר בסופו של דבר על ידי:

בהחלט מסכים	מסכים	לא כל כך מסכים	לא מסכים	בהחלט לא מסכים	
					1) הסכם הדדי בין הישראלים והפלשתינאים
					2) לחץ והתערבות בין לאומית
					3) בניית אימון הדדי
					4) מלחמות וסכסוכים נוספים
					5) אינטרסים כלכליים משותפים
					6) תהליך של חינוך וסוציאליזציה
					7) אינטרסים סביבתיים משותפים
					8) הסכסוך לא ייפתר כלל
					9) פתרון דתי
					10) צד אחד יוותר בסופו של דבר ויעזוב

					הקונפליקט לא ייפתר כי כל צד ידבק במטרותיו	(11
--	--	--	--	--	--	-----

32. קרא/י את המשפטים הבאים והקף/י בעיגול את המספר שמראה עד כמה את/ה רוצה שיקרה מה שכתוב במשפט.

מאוד מקווה שיקרה						בכלל לא מקווה שיקרה		
	6	5	4	3	2			
	6	5	4	3	2	1	אצליח בבית הספר	(1)
	6	5	4	3	2	1	יהיו לי יותר חברים	(2)
	6	5	4	3	2	1	מצב בריאותי יהיה טוב	(3)
	6	5	4	3	2	1	אהיה אדם מצליח	(4)
	6	5	4	3	2	1	אשיג מטרות ארוכות טווח	(5)
	6	5	4	3	2	1	אהיה מאושר	(6)
	6	5	4	3	2	1	יהיה לי כסף	(7)
	6	5	4	3	2	1	יהיה לי זמן פנוי	(8)
	6	5	4	3	2	1	אנשים יעזרו זה לזה	(9)
	6	5	4	3	2	1	רמת הפשע תרד	(10)
	6	5	4	3	2	1	המדינה תהיה יותר משגשגת כלכלית	(11)
	6	5	4	3	2	1	המשפחה שלי תבין אותי	(12)
	6	5	4	3	2	1	יהיה צדק בעולם	(13)
	6	5	4	3	2	1	יהיה שלום בעולם	(14)
	6	5	4	3	2	1	יהיה לי חופש אישי	(15)
	6	5	4	3	2	1	לאנשים יהיה מה שצריך כדי לחיות	(16)

33. קרא את המשפטים הבאים והקף בעיגול את המספר שמראה עד כמה אתה מצפה, לפי הערכתך, שמה שכתוב במשפט באמת יקרה.

בטוח שיקרה						בטוח שלא יקרה		
	6	5	4	3	2			
	6	5	4	3	2	1	אצליח בבית הספר	(1)
	6	5	4	3	2	1	יהיו לי יותר חברים	(2)

6	5	4	3	2	1	מצב בריאותי יהיה טוב	(3)
6	5	4	3	2	1	אהיה אדם מצליח	(4)
6	5	4	3	2	1	אשיג מטרות ארוכות טווח	(5)
6	5	4	3	2	1	אהיה מאושר	(6)
6	5	4	3	2	1	יהיה לי כסף	(7)
6	5	4	3	2	1	יהיה לי זמן פנוי	(8)
6	5	4	3	2	1	אנשים יעזרו זה לזה	(9)
6	5	4	3	2	1	רמת הפשע תרד	(10)
6	5	4	3	2	1	המדינה תהיה יותר משגשגת כלכלית	(11)
6	5	4	3	2	1	המשפחה שלי תבין אותי	(12)
6	5	4	3	2	1	יהיה צדק בעולם	(13)
6	5	4	3	2	1	יהיה שלום בעולם	(14)
6	5	4	3	2	1	יהיה לי חופש אישי	(15)
6	5	4	3	2	1	לאנשים יהיה מה שצריך כדי לחיות	(16)

34. קרא/י את המשפטים הבאים וסמן/י עד כמה את/ה מסכים/ה עם כל אחת מהעמדות:

מסמ	מסכים	לא כל כך מסכים	לא מסכים	לא מסכים כלל		
					(1) אני חושב שהיחסים בין יהודים לערבים יישארו יציבים בשנים הקרובות	
					(2) היחסים הנוכחים בין ערבים ליהודים הם זמניים בלבד	
					(3) היחסים בין ערבים ליהודים לא ישתנו בקלות	
					(4) זכותם של היהודים להיות במצב טוב יותר מאשר הערבים	
					(5) הערבים יכולים לדרוש להיות במצב טוב, לפחות כמו היהודים	
					(6) זה מוצדק שמצבם של היהודים טוב מזה של הערבים	
					(7) לא משנה איזה מאמץ יעשו הערבים לא יוערכו כמו יהודים	
					(8) בעקרון, לערבי לא קשה להיות מוערך כיהודי	
					(9) כמעט בלתי אפשרי שיתייחסו אל ערבי כפי שמתייחסים ליהודי	

האם יש לך הערות לצוות המחקר לגבי השאלון והמחקר?

ושוב, תודה לך על שיתוף הפעולה!
פרופ' שפרה שגיא
וצוות המחקר

התוכנית לניהול ויישוב סכסוכים,
אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

נספח 2

שאלות לבני נוער בעקבות פעילות בכיתות של פורום המשפחות השכולות

1. מה אתם זוכרים מפעילות הפורום שהועברה בכיתתכם?
2. ספרו על החוויה שעברתם בעת הפעילות?
3. אילו מחשבות עורר בכם המפגש?
4. מה הרגשתם בעת המפגש?
5. מה הרגשתם לאחר המפגש?
6. האם חשבתם על הדברים לאחר מכן? שתפו אותנו במחשבות
7. מה לקחתם מהמפגש, ספרו לנו האם היתה לכם תובנה כלשהי אחרי המפגש, בנוגע ליחסי יהודים ערבים?
8. איך אתם מתייחסים לשכול הישראלי לעומת השכול הפלסטיני?
9. אילו רגשות עורר בכם סיפור השכול הפלסטיני ששמעתם?
10. האם אתם יכולים לקבל את הסיפור הפלסטיני האישי ששמעתם כסיפור אמין ולגיטימי?
11. (אם התשובה היא כן) מה גורם לכם לחוש כך כלפי הסיפור?
12. האם אתם יכולים לעשות חיבור בין הסיפור הפרטי ששמעתם לסיפור הכללי של הצד הפלסטיני? האם אתם יכולים להבין את הסיפור הפלסטיני?
13. האם משהו בתפיסה שלכם לגבי הסיפור הפלסטיני, למשל בנוגע לאינתיפאדה, השתנה בעקבות הפעילות?
14. אם כן, נסו להסביר מה השתנה, ומה גרם לשינוי?
15. האם התפיסה בנוגע ל [נרטיבים נוספים על האינתיפאדה – עופרת יצוקה, מלחמת העצמאות הצהרת בלפור וכו'] השתנה?
16. איך אתם חושבים יסתיים הסכסוך הישראלי פלסטיני?
17. האם משהו בתפיסתכם לגבי סיום הסכסוך השתנה בעקבות פעילות הפורום?
18. איך אתם רואים את מצב היחסים בין יהודים וערבים במדינת ישראל?
19. האם אתם חושבים שמצב היחסים יישאר כך לאורך זמן, או שעשוי לחול בו שינוי? אם כן, איזה ומה לדעתכם יכול לגרום לשינוי?
20. מה דעתכם לגבי זכויות הערבים ביחס לזכויות היהודים במדינה?
21. האם הסיפור האישי ששמעתם מפי פלסטיני, שינה במשהו את גישתכם בנושא זה?
22. איך לדעתכם ערבים מוערכים במדינת ישראל?
23. מה אתם חושבים על זה?
24. האם פעילות הפורום השפיעה על דעתכם בנושא זה?

נספח 3

קבוצת מיקוד ביי"ס אזורי

תאריך: 8.3.11

משתתפים: עינב, מור, אורי, עודד, אסף, ספיר.

מראיינים: בועז ומרב

- בועז: בוקר טוב לכם. מרב ואני ובוועז עורכים מחקר במסגרת העבודה שלנו באוניברסיטת בן גוריון בנגב. מחקר על שייך למחקר יותר רחב שעוסק בנוער והיסטוריה. מה הנוער הישראלי לאורך השנים חושב על העניינים שקשורים בעיקר לנושא של הסכסוך הישראלי פלסטיני, יהודי ערבי. אנחנו מתרכזים באופן ספציפי במחקר על פעילויות שאולי יש להם איזושהי השפעה או אני רוצה לבדוק אם יש להם השפעה על העמדות שלכם, על הדעות שלכם, או מה אתם חושבים. למשל על הנושא של פעילות שהייתה לכם של פורום המשפחות השכולות. כולם זוכרים?
- עונים: כן.
- בועז: אנחנו אמורים להיות פה באמת כשעה וחצי, (?) ואנחנו נשאל שאלות, ואני מבקש שתייחסו באופן חופשי הכי טבעי והכי מדויק שאתם יכולים, נראה לכם? מתאים לכם? על הכיפאק.
- מרב: אני רוצה רק להוסיף אנחנו יש לנו פה שאלות שבעצם המטרה שאני אבדוק כל מיני דברים שקשורים לפעילות הספציפית הזאת שעברתם, שזה פורום המשפחות השכולות, ואני רוצה להוסיף למה שבועז אמר, שבאמת מאוד, מאוד חשוב לנו שתגידו את הדעות שלכם, שאתם מרגישים בכנות ופתיחות וגם אם נראה לכם שאולי לא יהיה לנו נעים לשמוע משהו,
- בועז: אין לא נעים.
- מרב: כאילו,
- בועז: לא נעים זה רק דברים לא מדויקים.
- מרב: כאילו מאוד אמיתיים, כי ככל שתהיו יותר אמיתיים אז ככה המחקר הזה יש יותר ערך אמיתי.
- בועז: רק שנייה לגבי ההקלטה, כשדיברתי עם האלה שהיו פה, אנחנו רוצים להקליט – את מה שתגידו, כי אנחנו אחר כך משכתבים את זה.
- מרב: זהו, אז בדיוק עכשיו בשביל ללכת – לתמלול, אנחנו גם כל פעם נפנה אליכם בשם למרות שזה כאילו טיפה מלאכותי, כדי שאחר כך כשאנחנו מקשיבים נדע מי אמר מה. שלא יהיה לנו בלבול. אז רק היות וכל השמות, אז אנחנו נוודא רגע שאנחנו יודעים. עינב, מור, אסף אוקי, עודד ואורי?
- עונים: כן.
- מרב: יופי, ואנחנו מרב ובוועז, ואפשר להתחיל.
- בועז: כן תפאדלי, מרב תהיה השואלת ה.. אני אוסיף אם יהיה צורך.
- מרב: טוב, אנחנו רוצים לשמוע מה אתם זוכרים מהפעילות של הפורום משפחות השכולות, שהועברה בכיתות שלכם. אגב רגע לא שאלנו לפני זה משהו יותר טכני, אתם באותה כיתה כולם?

- עונים : לא.
- מרב : אז זאת אומרת שעברתם בעצם פעילויות שונות. אתם מאותה כיתה, ואתם, כל אחד מכיתה אחרת?
- עונים : כן.
- דובר : פחות או יותר אותו דבר אבל לא, לא אותם אנשים.
- בועז : זאת אומרת פגשתם את אותם,
- מרב : אז אנחנו רוצים לשמוע מה אתם זוכרים מהפעילות מה היה שם?
- בועז : אולי תזכירו אחד לשני.
- דובר : אלינו הגיע אב שכול,
- בועז : אסף כן.
- אסף : לא זה היה אח שכול. שני אחים שכולים. אחד ערבי אחד ישראלי יהודי. כל אחד סיפר את הסיפור שמה שקרה לאח שלו, לספר בדיוק מה היה?
- מרב : לא, אם אתה זוכר במקרה את השמות
- בועז : איך נהרג אולי,
- אסף : אני זוכר שאת הישראלי חטפו, את היהודי חטפו והפלסטיני חיילים בטעות ירו בו.
- דובר : הם נתנו לו הוראה לעצור הוא לא עצר אז הם,
- אסף : כן, היה עוצר והוא שוטט בחוץ, ואז ירו בו. זהו.
- מרב : אוקי, עינב.
- עינב : כן, אני זוכרת היה לנו אב שכול, שהבן שלו נהרג בפיגוע. ואח (?) שגם כן היה עוצר, ואח שלו ניסה לעבור מבית של חברים לבית של חברים, והחיילים (?) אותו,
- בועז : אתה סופר את הנוספים? ((עושים שם רעשים לא ברור))
- מרב : אז מי הצטרפה?
- ספיר : ספיר.
- מרב : ספיר?
- בועז : מאיפה את ספיר?
- ספיר : דרביה.
- בועז : דרביה. שנייה כן, אני מכיר. אנחנו נגיד עוד משפט בשבילך.
- מרב : כן, כן,
- בועז : אנחנו מרב ואני, שמי בועז, מקיימים מחקר חלק מהעבודה שלנו באוניברסיטת בן גוריון בנגב, על נוער והיסטוריה, זאת אומרת מה הנוער שלנו חושב, לאורך שנים, על בכלל שאלות כלליות, בעיקר על הסכסוך הישראלי פלסטיני, יהודי ערבי, והיום אנחנו מתמקדים בפעולות שנעשות נבדוק באיזה מידה יש להם קשר הם משפיעות לא משפיעות, ואנחנו מתייחסים ספציפית לפעילות שהייתה לכם של פורום המשפחות השכולות אם את זוכרת.
- ספיר : כן.
- בועז : כן, אז על זה אנחנו רוצים לשאול. אנחנו ביקשנו רשות להקליט כי אנחנו אחר כך מקשיבים לזה, מתמללים את זה, והתחלנו בדיוק בסבב לראות מה זוכרים מהפגישה. בסדר?
- מרב : אז בואו נשמע את מור.

- מור : אני זוכר, היה לנו שני אבות שכולים, הערבי את האמת שאני לא זוכר איך הבן שלו נהרג, אבל היהודי
- דוברת : אח שלו.
- מור : כן נכון (?) אז הערבי זה אח שלו נהרג. היהודי הבת שלו באוטובוס. (מדברים יחד))
- דוברת : היהודי זה אבא שלו.
- מור : זה אבא של זאת שהבת שלו נהרגה.
- בועז : איך הוא נראה, עם זקן.
- מור : כן, כן, אז זהו, אני
- עודד : אחד היהודי הישראלי היה בעצם (?) הוא היה בבופור, איזה חודש משהו כזה לפני שהוא השתחרר העלו אותו עוד פעם לשם, והוא היה צריך לפלס דרך כלשהי, והוא נהרג ממטען. דרך אגב הסרט בופור אז סיפור אחד
- בועז : לאבא קוראים אהרון ברנע. שם הוא מופיע כזיו, בעצם קוראים לו נועם לבחור.
- עודד : נכון, והערבי ישראלי הוא בעצם מתקופת האינתיפאדה, הוא יצא (?) וחיללי צה"ל ירו בו שבעה כדורים בחזה. ונהרג. וכל אחד סיפר (?) היה כעס, הם אמרו שהם מוכנים לעשות הכל בשביל להרוג ופה ושם, וכל הדברים האלה. ולאט לאט הם התחברו לפורום הזה של ההורים שכולים, וזהו, זה מה שהם עושים.
- מרב : תודה.
- ספיר : אני זוכרת הייתי איתך אבל אני זוכרת משהו אחר.
- מרב : תספרי מה שאת זוכרת.
- ספיר : אני זוכרת שליהודי זה היה אבא שלו שנהרג, מפיגוע אם אני לא טועה, והערבי אח שלו נהרג. כאילו רק הלך לחבר כאילו והרגו אותו בלי שהוא עשה כלום.
- מרב : אוקי,
- מור : גם אפשר (?) שגם אצלנו הם התרכזו ממש בזה שבהתחלה הם רצו לנקום והם ממש היו כאילו כעסו ואמרו האבא, היהודי בעיקר דיבר שהוא נכנס לדיכאון והוא ממש חיפש לנקום, חיפש ואז בסוף אני לא זוכר מה הוא אמר, שגרם לו להבין שלנקום לא יעזור, והוא התחיל בפעילויות כאלה.
- מרב : כאלה שמה, שמה ההבדל בתפיסה, מה הוא פיזית השתנה? הוא רצה לנקום, ואז מה קרה, מה הוא רוצה עכשיו?
- מור : הוא כאילו שהיה בדעה, והבין שלנקום לא יעשה שום דבר, כי אז הוא ינקום ואז ינקמו בו על זה שהוא נקם, ואז ככה זה לא ייגמר, אז פשוט הוא הצטרף לפורום הזה של המשפחות השכולות שכאילו לא יודע, לשתף את בני נוער בסיפור וכאילו לתת לנו להבין גם שכאילו גם אחרי שהרגו את הבת שלו עדיין הוא מצליח לחיות בשלום עם ערבים ולהשתתף איתם בפורומים, ושזה אפשר. כאילו שלא כולם האלה שהורגים.
- מרב : זאת אומרת בעצם מה, מה המסר שאתם הרגשתם שאתם מקבלים מהפעילות של הפורום? אורי, אה אורי עוד לא, אז אורי יספר לנו על המסר שאתה קלטת בפעילות הזאת.
- אורי : אני המסר שקלטתי בפעילות הזו, זה בעצם שעוד פעם שגם בצד השני יש כאב ושכול וכל ה... אבל לפי דעתי זה כאילו זה היה לי ברור מאלי. לא הייתי צריך את הפעילות כדי להבין שיש משפחות בצד השני שגם הן חוות את הכאב ואת כל המעבר הזה של ההתמודדות עם השכול.

- מרב : אז בכל זאת תספר לנו על החוויה מהפעילות הזאת. מה כן, אתה אומר ידעתי כבר לפני, לא הייתי צריך את הפעילות הזאת כדי לדעת, נשמע גם ממקור ראשון.
- אורי : אבל איך, איזה חוויה עברת כששמעת את זה פתאום במפגש הזה?
- מרב : אני אגיד את האמת, אני במפגש הזה הייתי מאוד עצבני על כל ה... כי עשו סוג של יותר הישראלי שבא וסיפר הוא עשה מן השוואה בין הרצח של אח שלו לבין ההריגה של האח הפלסטיני, ואני בכוונה אומר הריגה לא רצח. וזהו, לפי דעתי זה שני סיפורים שונים וכל ה... אני בכלל לא, כאילו אין לי ספק שהפלסטינאי עבר כאילו טראומה וכאב וכל העניין של שאח שלו נהרג, אבל זהו זה יותר
- בועז : הרגיו אותך ההשוואה שבין הרצח שרצחו חייל ישראלי לבין ערבי שנהרג בגלל בטעות ולא בכוונה. כאילו לא אותו משקל מוסרי.
- אורי : בדיוק.
- דובר : זה לא שהחיילים התכוונו לרצוח, זה היה רשלנות.
- מרב : אז זה הפריע לך מה, שמספרים את זה ביחד, מה בעצם מפריע לך?
- אורי : הייתה לי הרגשה כאילו – הם עושים, הם רצו להגיד – שהכאב הוא אותו כאב, זה לא משנה, וזה נכון.
- בועז : זה נכון אוקי.
- אורי : אבל מצד שני זה קצת מבחינתי אני לא יודע, אני עדיין לא עברתי חס וחלילה לא עברתי דבר כזה, אבל לא יודע נראה לי הכעס מרצח הוא הרבה יותר משמעותי וגדול מאשר הכעס הזה. זהו אבל כאילו החוויה שקיבלתי ממנו, זה באמת לשמוע ממקור ראשון שיש שני צדדים לכל הסיפור.
- מרב : עינב כן אני אומרת,
- עינב : אחד הדברים שדיברו שם הכי הרבה שזה לא חובה לסלוח. כי הוא לא מסוגל לסלוח על זה שיש לו שהוא שכול, (!) חלק ממנו, הוא לא צריך לסלוח ואין לו גם רשות לסלוח בשם מי שנהרג, אבל שיש, זה מאוד חשוב לא להשליך את זה על מי שחי. זאת אומרת שאם אדם איקס הרג מישהו, זה לא אומר שכל האנשים שבאמת גם הם רוצחים, או שגם הם יש להם אותם כוונות. ושזה נראה לי מאוד חשוב כי למרות שזה עניין של רצח ושל הריגה, בסופו של דבר זה כאב משבר. בשני המקרים אתה מאבד מישהו שיקר לך, ובשני המקרים זה נדמה לך שזה לעולם לא נגמר. ואני יודעת כי יש לי בן דוד שנהרג, כאילו הוא היה חייל ונהרג, זה לא היה עניין של פיגוע. אבל העניין שזה לא כל הערבים בריאים, וזה לא כל היהודים בריאים, זה חיילים עושים שטויות בטעות, וזה אני בטוחה שהם אוכלים את עצמם על זה שהם ירו במישהו והוא מת. ובאותה מידה אבא שהבן שלו נהרג זה בלתי נתפס, והוא באמת רצה לנקום. אבל אני חושבת, אני מתבלבלת לגמרי. ((מדברים יחד))
- דובר : יכול להיות שזה לא היה באותה שעה.
- עינב : ובשני המקרים זה חשוב אתה צריך לסלוח למי שעשה את זה, אבל אתה צריך להבין שלא כולם כמוהו. שזה המקרה כל אדם עומד בפני עצמו והוא לא מיצג קבוצה.
- מרב : מה הרגשת כשישבת בפורום, איזה רגשות זה הוביל?
- עינב : הייתי נסערת מעל ומעבר, לא כעסתי, זה לא היה עניין של כעס, זה היה עניין של תמיד ידעתי שיש גם את הצד השני, וזה חשוב מאוד לדעת שיש את הצד השני, ולא שעמדתי באחד הצדדים באופן מובהק, אבל תמיד ידעתי שגם יש בעיות וגם שם זה קורה, וגם

שם ערבים נהרגים. אבל בעצם העובדה שאתה רואה את הבן אדם פגיע והוא מדבר אליך ואתה רואה שהוא נסער, ושאתה יכול לדעת מה הוא מרגיש, ואתה שומע את הסיפור האישי שלו, זה הופך את זה מערבי נהרג לאח שלו נהרג. זה הרבה יותר אישי, וזה שייך אליך. כי אני יודעת מה זה אחים שאיבדו את האח שלהם, אני יודעת מה זה אמא שאיבדה את הבן שלה או אבא שאיבד את הבן שלו. ובסך הכל זה אותו כאב זה לא משנה מה, איך זה נקרא.

מרב : ואמרת שזה גרם לך לסערת רגשות.

עינב : כי זה סיפורים קשים. זה מאוד קשה לשמוע את הסיפורים האלה. אני חושבת שהכי חשוב זה איך הם התגברו על היצר לנקום. שאתה רוצה ברגע הראשון לקום לקחת גרזן ולמלוך את הראש של מי שנמצא הכי קרוב אליך. אבל אז אתה מבין שאתה עושה את זה מתוך שום הבנה. אתה בכלל לא מבין מה אתה עושה כשאתה בא ורוצה לנקום. וכשאתה מבין שזה עניין של תהליך ארוך ושיקום ולהבין שזה נדמה שכל העולם נגדך, אבל יש גם אנשים בצד השני שרוצים לעזור לך ורוצים להתקדם הלאה ולהביא למצב של פיוס והשלמה, אבל לאו דווקא סליחה. זאת אומרת לא צריך לשכוח מה שקרה, אבל צריך להגיע למצב שאתה מבין שיכול להיות יותר טוב.

מרב : ויש הבדל לפי מה שאת הבנת, בין סליחה לבין פיוס. זאת אומרת אפשר להשלים ולהתפייס אבל לא חייבים לסלוח.

עינב : אפשר לנקום שזה היה את האדם הזה שהרג את הבת שלי, אבל שיש לי עכשיו את האפשרות לנהל משא ומתן כמו שצריך עם אנשים אחרים. זה לא צריכה לשכוח שזה היה.

מור : אני חושב שגם איכשהו גרם לי די להיכנס לפרופורציה בקטע של יש במדיה מלא אנשים כאילו ששונאים ערבים לא יכולים לחיות עם ערבים, ולא יודע כאילו אם אנשים שערבים הרגו להם בן אדם קרוב, או משפחה או זה, והם עדיין מצליחים עכשיו לחיות עם ערבים ולהשתתף איתם בפורום וכאלה, אז כאילו אם הם יכולים כל אחד יכול.

מועז : מור זה המידע שאתה קלטת. כן אם הם יכולים אז כולם יכולים.

מור : זה כאילו לא היה הרעיון המרכזי של ה.. זה לא היה המטרה שלהם להעביר לנו, אבל זה מטרה ש,

מרב : זה תובנה שבעצם יש לך בעקבות זה, שאם הם יכולים אז אפשר לדבר.

מור : כאילו הם לא באו כדי להגיד לנו לחיות בשלום לעם הערבים, אבל (!?)

מרב : אוקי תודה מור. ומה הרגשת אז, מה היה, איך הרגשת כשישבת שם בפעילות הזאת?

מור : זה כאילו לא יודע, לא יודע אם זאת המילה המתאימה (!) זה גרם להרגיש טוב שיש אנשים כאילו ש, כאילו אני לא יודע אם הייתי מאבד מישהו קרוב אני לא יודע אם הייתי יכול כאילו לחיות עם הצד השני. כאילו יודע שזה שכמו שהיא אמרה שזה לא אותו דבר וזה לא, הבן אדם שהרג הוא לא (!) אבל הוא יכול זה מישהו קרוב שנהרג לא יודע, כאילו אני מעריך אותם על זה שהם מסכימים ככה להיות ביחד. –

מועז : מה החוויה מה התובנה שיש לך מהמפגש?

עודד : אני דווקא די יצאתי בהרגשה כזאתי שהם באים ואומרים לנו שצריך שבידינו יש את הכוח להשפיע ולומר שדי אנחנו צריכים כאילו להסתדר בינינו, בואו נעשה סוג של שלום נניח את הנשקים ונעשה שלום. זה מה שאני פחות או יותר הצלחתי להבין מהשיחות. ולי קצת קשה, לי קצת היה קשה לדבר איתם לנהל מולם את הדו שיח, כי לי אישית לא היה קרוב, לא בן אדם מאד מאד קרוב שנהרג במלחמה, או משהו דבר כזה. ולבוא אליהם בטענות,

- עמדות, שאתה גדלת איתם ועד היום אתה חי איתם עד היום אני חי איתם, שלדעתי בלי צבא אנחנו לא קיימים, ששלום זה נראה לי קצת רחוק מדי כרגע. אתה לא יכול לבוא ולומר להם, כי זה לא אותו דבר מה שהם מרגישים, החוויות שהם עברו למה שאני עברתי. ודי לא נעים לפחות לי היה, להציג את הדעות שלי מולם. כלומר למרות כל מה שהם,
- בוועז : חששת לפגוע בהם שהם בעצם,
- עודד : חששתי לומר דבר לא נכון דבר מעליב. שיגרום לי ,
- בוועז : מה הדבר המעליב שהיית אומר?
- עודד : לא יודע, ש,
- בוועז : שפה אתה יכול להגיד אבל שם זה היה בעיה.
- עודד : שבלי צבא כולנו לא היינו קיימים, ושאנחנו חייבם שיהיו לנו חיילים, ונכון שנהרגים חיילים וזה דבר עצוב וזה דבר הכי גרוע שיכול להיות, אבל אין מה לעשות.
- בוועז : הבנת שהם בעצם נובע מהדברים שלהם שהם בעד שלא יהיה צבא או שהם חושבים, מה אתה לא מסכים?
- עודד : הם אומרים שצריך להיות שלום, שנניח את הנשקים, שאפשר להיות שלום וכולם יכולים לחיות יחד.
- מרב : ומה אתה חושב על האופציה של שלום.
- דוברת : צריך צבא אבל מה אתה חושב על זה?
- עודד : הלוואי, הלוואי, הלוואי שיהיה שלום. הלוואי. כאילו אבל זה פשוט יש פשוט מדינות סביבנו, כל המדינות בעצם סביבנו לא שהן לא רוצות רק שלום, הן לא רוצות בקיומנו. שזה לא משנה כמה אנחנו נרצה או כמה אנחנו ניתן, ואנחנו רואים את זה על ידי החמאס. נותנים להם ובאמת נותנים להם הרבה, אבל הם פשוט לא רוצים בקיומנו נקודה.
- דובר : זה לא רק החמאס.
- עודד : נתתי דוגמה, הם פשוט לא רוצים בקיומנו, ואתה רוצה לבוא ולהושיט להם יד לשלום, הם נותנים לך כאפה. מה זה?
- מרב : אז אני שנייה מבינה מה שאתה אומר, אני מנסה למקד את זה למה שהרגשת שם כששמעת את הסיפורים. אז מה בעצם הייתה התחושה כשאתה יושב ושומע את זה שזה לא מסתדר לך עם התפיסת עולם שלך או ש, מה הרגשת כששמעת את הסיפורים?
- עודד : כשנכנסתי בהתחלה לשיחות האלה, כבר הייתי עם ראש כזה שאני הולך להתעצבן ואני הולך אם אומרים משהו לא במקום אז אני אגיד משהו בדיוק את דעתי, ולאט לאט זה דעך, כי עוד פעם פשוט לא נראה לי היה הטעם, וזה גרם לי כאילו שאני לא מבין כלום לעומתם. אבל זה מה שזה גרם לי לא יודע,
- מרב : אני רוצה רק אני מקווה שאני לא מציקה בקטע הזה. זה אמרת, דיברת על אי נעימות להתווכח איתם, אבל זה גם עשה לך עכשיו אמרת משהו קצת אחר, גרם לי להרגיש שאולי אני לא יודע או לא מבין. זאת אומרת זה עורר איזה סימן שאלה לגבי האמיתות שהאמנת בהם?
- עודד : כן זה ברור, אתה בא וחושב כן אולי כן יכול להיות שלום. אבל אתה רוצה את זה, כל אחד אני חושב בתוכו כל ימני הכי, הכי קיצוני, באיזשהו שלב רוצה שיהיה שלום, שלא יהרגו אנשים במדינה שלו, לדעתי. אז זה ברור נותן לך לחשוב, אבל הדרך שבה הם אומרים שצריך להיות שלום וצריך להניח את הנשקים אני פשוט לא מצליח להתחבר לזה. זה נראה לי רחוק מהמציאות, זה נראה לי כמו אגדה (!?)

- ספיר : אני הרגשתי כאילו מכריחים אותי לעשות משהו, צעד כלשהו שיהיה שלום. שכן נבין שכן זה, שכאילו הערבי דיבר וכאילו רצה להגיד שגם להם נפגעים וגם אצלהם זה כואב, אז כאילו לא אמרתי כאילו מה אתה רוצה שאני יעשה, גם אצלנו יש נפגעים. כאילו זה לא שאנחנו לא רוצים שלום, אבל יש דברים שאי אפשר להתפשר עליהם.
- מרב : מה הרגשת כשהוא דיבר?
- ספיר : שכאילו הוא רוצה שלום,
- בועז : הרגשת שהוא רוצה שלום, האמנת לו שהוא רוצה שלום?
- ספיר : כן, אבל כאילו הוא יותר רצה להראות שגם אצלהם כואב, שכאילו נבין אותו יותר. אבל לא הצלחתי להבין אותו.
- בועז : לא הצלחת להתחבר לכאב שלו, הכאב שלו לא נראה לך כמו של הישראלים?
- ספיר : לא, לא. הצלחתי להתחבר לכאב, אבל כאילו לא היה לי צעד לעשות כאילו לשנות משהו. אני לא יכולה לשנות את הכאב שלו. כאילו גם לנו יש כאב מה, אז מה נעשה? כאילו זה לא,
- מרב : זאת אומרת הרגשת שזה ציפייה, שזה לא רק הסיפור שיש ממך איזושהי ציפייה ושאת לא יודעת מה לעשות עם הציפייה הזאת.
- ספיר : שנעשה משהו עם זה, אבל אין מה לעשות. כאילו אני לא חושבת שאפשר להתפשר על דבר כזה.
- מרב : אנחנו לא אומרים את השמות ואחרי זה עכשיו ספיר דיברה ועכשיו אסף כן,
- אסף : הגעתי לשם נכנסתי לשיחה הזאת קודם כל עם ראש מאוד פתוח. אמרתי זה הזדמנות מאוד טובה באמת גם אתה שומע סיפורים, אתה שומע מאנשים אחרים, אמרתי זה דרך ממש טובה לשמוע את הצד השני. באתי ככה עם הראש פתוח באמת לא חידשו לי כלום, כאילו שמעתי את הסיפור אבל הבנתי ואללה נכון כאילו יש גם נפגעים בצד השני יש את הנפגעים שלנו, מה חדש פה? אז מה ששאלתי אותם היה, ומה אתם עושים בצד השני. אתה בא לבית ספר שלי אתה בא לכיתה שלי ושואל את השאלות האלה, ומספר את הסיפור שלך. אבל מה הפלסטינים שומעים, כאילו מה הנוער הפלסטיני על מה הוא גדל. אני גדל על הסיפורים של החלוצים שבאו להקים את המדינה, והיה את הפלאחים הערבים שהתנגדו וכל הסיפורים האלה סבא שלי מספר. כאילו אוקי זה אני גדל על זה. אבל על מה הם גדלים, מה הסיפור שלהם. מה הדברים שמגיעים אליהם הביתה. וכמו שזה נראה מגיע להם הביתה שלקחו להם את האדמות, שגירשו אותם, ואלף ואחד דברים. אז אני חושב שאם זה החינוך שמקבלים, אנחנו לא נגיע בחיים להסכמה ולמצב של שלום. זה הדעה שלי.
- מרב : כי?
- אסף : כי הם גדלים על ערכים שגנבו להם את האדמות, שגירשו את סבא שלהם מהבית, שרצחו את כל המשפחה שלהם. אז איך אפשר להגיע ככה לשלום, כי אנחנו נראים כמו מפלצת.
- בועז : אנחנו קוראים לזה הנרטיב שלנו,
- אסף : כן הנרטיב בדיוק,
- בועז : והנרטיב שלהם.
- אסף : אז אם שני הצדדים גדלים על ערכים שונים כאלה, בחיים לפי דעתי לא נגיע (!) לא נגיע להסכמה, ואני חושב ש, אז בגלל זה שאלנו אותם מה אתם איך אתם מגיעים לנוער הפלסטיני. כאילו האם היהודי שבא לפה גם מגיע לשם. כאילו האם הם שומעים את

הסיפור שלו. כאילו האם הם יודעים שחטפו את האח שלו ורצחו אותו באכזריות כאילו. אם הם יודעים את זה, אם שומעים את הדברים האלה.

בוועז : אני מנסה להבין כאשר אתה שמעת את הנרטיב הפלסטיני שאתה בעצם גם יודע אותו כנראה ממקורות אחרים, האם כששמעת את אותו פלסטיני מספר את הסיפור שלו, האם יכולת להבין יותר, למה זה הסיפור שלהם, האם יכולת לקבל את זה יותר, האם זה נשמע לך אמיתי, או שלא יכולת לקבל את זה.

אסף : תראה, אני עד היום אני

בוועז : לפחות אמפתי אליו.

אסף : אני יותר באמת מהשיחה הזאת אני קצת יותר, אני פחות נוקשה כאילו מהבחינה של לשמוע את הדעות ולהגיד ואללה, יכול להיות שאנחנו גם לא בסדר באיזשהו מקום, כי יש הרבה סיפורים על טבח של כפרים שלמים שלא היה אמור להיות בכלל. כאילו פקודות ש, (מדברים יחד) כן דברים כאלה, שזה דברים באמת מזעזעים שאנחנו עשינו. אבל מצד שני אתה כל הזמן מרגיש את הכאב הזה שגם הם פוגעים בנו כל הזמן. אז זה מחלוקת שהיא מאוד קשה. אבל כן אחרי השיחה הרגשתי קצת, אמרתי יכול להיות שאנחנו צריכים באמת להקשיב, יותר להיות פתוחים ופחות כל הזמן, להגיד אבל הם והם, והם, יכול להיות שגם לנו יש פה צד לא קטן.

מרב : זאת אומרת אתה מדבר על כאילו על בחינה עצמית שאנחנו צריכים לעשות,

אסף : כן.

מרב : וגם להקשיב במובן של לנסות לבדוק אולי חלקים לפחות מהסיפור שלהם אפשר לקבל אותם?

אסף : יש, אני לא חושב שכל הנרטיב שלהם הוא צודק, אני חושב שהאומה הפלסטינית הלאום או מה שזה לא יהיה, הם יודעים לסלף המון את האמת, הם יודעים לעצב את הסיפור בצורה שתתאים לעצמם. שהמון פעמים היא לא מסתדרת. קראתי, יש ספר שמציג, חצי ספר מציג את הנרטיב הישראלי חצי ספר מציג את הנרטיב הפלסטיני. דפדפתי בספר קראתי חלק, הם מציגים את אותו סיפור בשני זוויות שונות לחלוטין. זאת אומרת אתה יכול לקחת הם לקחו את הסיפור ועיוותו אותו. אז אני כזה מסתכל בכזה חצי עין ואומר, מה עשיתם פה, כאילו מה מה אתם מצפים להגיע לדבר כזה.

מרב : מה זה הספר הזה, ספר

אסף : אני לא זוכר את השם שלו,

דוברת : הוא כתוב חצי בערבית?

אסף : לא יודע, הוא בעברית נראה לי כולו, אני לא זוכר בדיוק. זה ספר שהוציאו בארץ, בשיתוף של פרופסורים ישראלים ופרופסורים פלסטיניים, שביחד הרכיבו ספר לימוד, (מדברים יחד) כן, כל אירוע פחות או יותר, עכשיו ניסו להכניס אותו בשער הנגב בתוכנית הלימודים, הם לא הצליחו, המדינה טרפדה את זה ישר. אני יודע שבשבדיה לומדים את זה.

מרב : אוקי, וכשאתה ראית את זה, אז אתה אומר שהרגשת שהסיפורים נגיד על כל אירוע, הסיפור של הצד השני הוא,

אסף : כן, בזווית אחרת, כאילו שמו מסך, שמו מסך כזה וכאילו סרט אחר. זה מה שאני מרגיש.

מרב : ומה הרגשת לגבי הסרט האחר הזה שהוא מה?

- אסף : שהוא קצת, אתה מסתכל על העובדות תכלס, ואתה בודק את המקורות תכלס, זה לא אותו דבר, זה לא מה שרשום.
- מרב : קשה לך לקבל.
- אסף : קשה לקבל זה לא עובדות היסטוריות מצטער, זה נרטיב זה לא עובדות היסטוריות.
- בועז : אבל בעקבות הפגישה אתה אומר שיכולת להיות קצת יותר מרוכך אם הבנתי אותך נכון.
- אסף : כן, כן, אולי להבין מאיפה זה בא. כי אני גם אתה קורא יש האמת סיפורים שאתה קורא ואתה אומר, הכעס שלהם אתה יכול להבין אותו. כאילו עכשיו נגיד אני מסתכל עם משקפיים פלסטיניות ואומר כזה, מה זה כל היהודים האלה שבאו לי פתאום לאדמה שלי וקנו לי את האדמות, מה זה הדבר הזה, מה זה אמור להיות. אז אני יכול איכשהו להבין לאיפה זה מגיע, שפתאום אין להם כלום. כאילו הפכו מבעלי אדמות חקלאים מה שזה לא יהיה, לכלום למחנה פליטים, אפשר להבין. כל בן אדם יכול להבין את זה.
- בועז : זה שהרבה (!) בתובנות שלו בחוויה שלך,
- מרב : לא, בחוויה כן שולטים, אבל עכשיו אנחנו עוברים קצת יותר לעניין של ה... להתייחסות באמת לסיפור של הצד השני.
- אורי : אני האמת יש לי דעה קצת יותר קיצונית בעניין.
- בועז : שתף אותנו.
- אורי : נכנסתי למפגש ב, לא הבנתי למה כל המפגש הזה. אני אומר את האמת. נתקעתי אמרתי למה אני עכשיו צריך לשמוע את הצד השני, אני עוד שנה עומד להתגייס, בעזרת השם לקרבי, כשאני עומד במוצב ולא יודע נגיד שאני אקח דוגמה מצוינת לה הוא שסיפר לנו היה עוצר, הוא (!) הוא לא עצר, כאילו החייל קיבל הוראה לירות, הוא ירה. ואני אומר כאילו הם מנסים להגיד לי להפעיל שיקול דעת, כי אני יודע שהמפקד שלי אומר לי לירות אני יורה. כאילו אין,
- מרב : תמיד בכל מצב?
- אורי : ברור שיש את השיקול דעת אם אומרים לי יש פה תינוק ו, אבל הולך בן אדם לקראתי, יכול להיות שהוא ילד תמים, אני לא יכול לדעת. אבל הוא הולך לקראתי, אומרים לו לעצור, הוא לא עוצר, הפקד שלי אומר לי לירות, אני יורה. אז אני לא צריך עכשיו את ה...
מרב : אז מה זה גרם לך כששמעת את זה?
- אורי : אני לא הבנתי למה אני צריך עכשיו כדי שיעוררו בי רגשות אשם חצי שנה, שנה לפני שאני הולך להיות במקום החייל אותו החייל ההוא שם. אז ברור אני כן בן אדם אני כן בן אנוש, אני מבין שיש את הצד השני, אבל חיים של יהודי בשבילי תמיד יבואו לפני חיים של מישהו מהצד השני. זה, ככה זה, כי זה,
- מרב : עכשיו אם אנחנו מנסים לנתק את זה מה.. כאילו א. מההשוואה, וב. מהמצב שאנחנו שומעים שאתה בעצם אתה מדמיין לעצמך שאתה עוד מעט עומד בסיטואציה כזאת. אבל אם אתה והרגשות שלך קשורים לזה, אבל אם אתה מנסה רגע לנתק את זה ואתה אומר רגע אני מתייחס עכשיו לנקודת המבט שלהם, אתה מסוגל להבין אותה, או מה אתה מרגיש לגביה?
- אורי : כמו שאסף אמר, היו, כן יש כן אפשר להבין את המקור כעס שלהם, את ה..
- מרב : מה המקור כעס שלהם?
- אורי : אבל כל הנקבה וה... הייתי בהרצאה לא מזמן של הכתב לענייני ערבים של ערוץ עשר, שכחתי את השם שלו. והוא אמר שאיך שלא נהפוך את זה כאילו אפשר להאמין ב, כאילו

- יש את התנ"ך שזה עובדה שהיינו פה, אבל ככה או ככה אנחנו הגענו לפה אחריהם בדור הזה הקיים. ואין מה לעשות. כמו שאתה כאילו זה פולשים לך לאדמות שלך פולשים לחיים שלך, וזה מקור הכעס. אבל הדרכי פעילויות שלהם וזה אני לא,
- למרות ששמעת את הנציג הישראלי והנציג הפלסטיני, זה במשהו אתה יכול להבחין משהו שזה השפיע על צורת הראייה שלך, קצת התרכז, או ההפך זה דווקא גרם לך להיות יותר נוקשה, איך זה השפיע עליך אם בכלל? מה זה עשה לך אם אתה עכשיו מנסה לבדוק.
- זה האמת שזה גרם לי להיות יותר נוקשה. כי זה אני לא יכול להתנתק מההשוואה. זה הדבר שכאילו ליווה אותי לאורך כל המפגש. שיש את ההבדל בין ההריגה של בכלל זה לא, הוא לא, החייל לא עשה את זה במכוון ואמר אני, ועוד שכן שאותם שלושה ערבים שכן נתנו טרמפ לאותו חייל ורצחו אותו, זה כאילו אני לא יודע, יכול להיות שהסיפורים בקבוצות האחרות זה קצת היה זה, אבל במקרה הזה זה מאוד הכעיס אותי. אין מה לעשות, אני לא אוכל להתחבר לצד הערבי כמו שאני יכול להתחבר, כאילו אני לא אוכל להתחבר לסיפור של הצד הערבי, כמו שאני יכול להתחבר לסיפור שלי של ישראל.
- ונגיד אני מבינה שהסיפור הספציפי הוא קשור בתקופה של האינתיפאדה, הסיפור הזה של ה...
קצת לפני,
- לפני האינתיפאדה השנייה?
- לפני זה השנייה. וכאן גם נכנס הקטע של לנקום. עובדה שהאח הזה הוא אמר בבירור, אני פעלתי כאילו הוא אמר שאני פעלתי באינתיפאדה השנייה, זרקתי אבנים, ותקפתי כאילו חיילים.
- אז מה זה גרם לך לחשוב על האינתיפאדה הזאת?
- פשוט מצטלמים היום לספר מחזור והיא (ספיר) חוששת שהכיתה שלה מצטלמת עכשיו, אז זה בסדר שהיא תקבל אסאמאסים יצטרכו לקרוא לה החוצה?
- בטח אין בעיה. סיפרת שהוא סיפר שהוא השתתף באופן פעיל באינתיפאדה, מה זה גרם לך לחשוב?
- זה עוד יותר, עוד יותר מה?
- עוד יותר כעסים מהצד שלי. אבל אני לא יכול להאשים אותו. כי זה גם קודם כל (!) ויש את הקטע שאח שלו נהרג, ויש את כל העניין של הוא לא בן אדם יחיד בתור חברה, וזה כאילו בתוך קבוצה שיש (!) של האינתיפאדה מן הסתם הוא ילך עם הזרם ויעשה גם את אותו דבר. אבל לא יודע, זה מכעיס. זה אולי אטום, אבל קשה לי להבין את הדברים האלה.
- אבל מה שאני שמעתי אצלך, אבל מצד אחד כן יכולת להבין יותר או הבנת אולי מאיפה הוא בא מצד שני זה קצת הרגיש אותך גם הניסיון לעשות עם משהו שווה, גם העובדה שאולי זה עכשיו יאיים עליך, איזה מן חייל תהיה בעקבות ה... זה גם מאיים,
- את רוצה אולי עוד רק לשתף אותנו במשהו ואז ללכת?
- אני רוצה להגיד, שכאילו, שיש שם את (!) גם שם כאב, אז זה לא שינה אצלי משהו ידעתי את זה. אבל כאילו אם נגיד היית קיצונית והיית אומרת שהערבים ככה וככה, אז כן היית אומרת שלא כולם ככה, כאילו זה מה ששינה אותי.

- מרב : אוקי, זאת אומרת שאת יכולה לראות שיש גם בצד השני כאלה שהם לא עוינים נניח ומעוניינים ב,
- ספיר : תמיד ידעתי את זה, אבל נגיד אם היית אומרת אז פעם לא הייתי מתערבת. כאילו מה שאת חושבת, חושבת. אבל אחרי כאילו שראיתי וממש הרגשתי, אז כן הייתי אומרת. אבל אם זה או אני או הוא, זה אני בכל מצב.
- מרב : אוקי, נשאל אותה אולי משהו מהשאלות הזו?
- בועז : תשאלו כן.
- מרב : אנחנו מיד ניתן לכולכם עוד להתייחס, אבל אם את הולכת אז אנחנו רוצים, מה את חושבת לגבי הסיום של הסכסוך? איך הוא יסתיים? ואו אם יסתיים?
- בועז : איך הוא יסתיים?
- ספיר : שהם יתפשרו.
- מרב : שמי יתפשר?
- ספיר : הערבים לא אנחנו.
- מרב : מה זה אומר שהם יתפשרו ואנחנו לא?
- ספיר : שכבשנו אותכם וזהו.
- מרב : יתפשרו למה? זאת אומרת מה יהיה לדעתך הפתרון איך זה ייראה?
- ספיר : לא יודעת, או שנחיה איתם או שאני לא יודעת.
- בועז : או שלא, או ש,
- ספיר : יקרה משהו בטוח.
- מרב : אבל לאיזה כיוון את חושבת שזה ילך, לכיוון שאנחנו נכפה עליהם משהו, לכיוון שנדבר ביחד ואולי נגיע להבנה, לכיוון שזה ימשיך להיות מלחמות כל הזמן, מה, ככה כשאת מנסה לחשוב מה יקרה?
- ספיר : לא יודעת.
- בועז : מה שהבנתי שאת אומרת, אנחנו נישאר פה. או שיקבלו אותנו, או שיקרה להם משהו. זה בערך מה שיהיה, הבנתי.
- ספיר : כן אנחנו נשארים. כאילו אני יעשה הכל כדי שהם לא נגיד, כמו שאמר אני צריך לעבור עם הבן שלי וזורקים את התעודת זהות על הרצפה. נגיד על זה כעסתי. כי לא חייב לעשות את זה.
- מרב : כי מה, כי מה הרגשת?
- ספיר : שלמה להשפיל ככה סתם? אבל כאילו שיש את המחסומים אני מבינה כי אם אין אנחנו נהרגים. ויש דברים שאי אפשר לשנות, אבל לא הכל.
- מרב : אבל את בעצם אומרת מצד אחד את אומרת אני מרגישה שאני מחזיקה בדעות שלי שאנחנו צריכים להישאר פה, וכל הדברים האלה, ואני מבינה גם שחייבים מחסומים, אבל כן משהו בהתייחסות אני שומעת בכמה דברים ההתייחסות אל הצד השני כאל אנשים.
- ספיר : כאילו אני לא אפגע בהם סתם, כאילו סתם אני לא אפגע בהם. אבל אם זה אנחנו או הם, אז זה אנחנו. אני לא ישפיל סתם ואני לא ארצח סתם, אבל אם צריך, צריך. כשצריך אז עושים את זה.
- מרב : אבל השאלה אני רוצה להבין, אם את אומרת זה אני מבינה מה שאת אומרת, אם זה מצב של מלחמה אז זה או אנחנו או הם. השאלה, אם זה ששמעת, אם הסיפור הזה ששמעת, אם הפעילות הזאת, זה עזר לך לחשוב משהו אחר על הסיכוי שאפשר יהיה מתישהו לדבר

איתם. באיזושהי צורה, שאפשר להבין אותם קצת אחרת, או שזה רק במישור האנושי של להתנהג אליהם,

ספיר : אני תמיד יכולה להבין אותם, אין לי בעיה לחיות איתם ודברים כאלה, אין לי בעיה. כל עוד הם לא פוגעים בנו אז סבבה. אבל הם לא עושים את זה, הם כן פוגעים בנו. כאילו ויש צד שלא רוצה לפגוע בנו.

מרב : למה הם פוגעים בנו לדעתך?

ספיר : הם רוצים את האדמות שלהם. הם רוצים לחיות כמו שצריך. בלי המחסומים בלי הדברים, אבל הם הביאו את זה על עצמם. אם הם לא היו עושים פיגועים לא היו מחסומים.

בועז : (למרב) אם כבר תשאלו גם את האחרים את השאלה. תודה ספיר.

מרב : תודה ספיר.

עינב : אני יכולה להגיד משהו לא על הנושא ששאלת כרגע, אבל העניין של המיתוסים ו, אני

חושבת שאנחנו נמצאים כרגע במעגל קסמים. ממש כאילו מצב רציני. אנחנו גדלים, הוא ניסה באמת כאילו מה שאנחנו לומדים בבית ספר שאין לי תלויות את יודעת לא קובעות לגבי הזה, אני אומרת את העובדות כמו שהן. אזרחות, היסטוריה ספרות, שזה מקצועות או תנ"ך, שזה מקצועות שאנחנו לומדים אותם במטרה ששרד החינוך רוצה להכניס בנו תפיסה מסוימת. לא אומרים לנו תהיה ימני או שמאלני, תהיה יהודי וציוני. עכשיו במדינה היהודית דמוקרטית צריך להיות יהודי וציוני, אחרת אין מדינה יהודית ודמוקרטית. אבל לפחות ממה שאני רואה במה שקורה אצלנו בשיעורים, אנחנו לומדים רק ספרות יהודית, יש קצת דברים אחרים, אבל לא מה שאנחנו לומדים. זה מעציב אותי כי אני חושבת שאנחנו יכולים ללמוד הרבה יותר בזמן שאנחנו לומדים. בנוגע להיסטוריה, אנחנו לומדים היסטוריה יהודית. זה כל מה שאנחנו לומדים. אם אנחנו לומדים על המהפכה הצרפתית זה כדי להצדיק את הקיום של הציונות כתנועה לאומית. אם אנחנו לומדים על השואה, כי זה השואה אי אפשר בלי זה, לומדים על הציונות לומדים על החלוצים, הכל כדי שבסופו של דבר יש מן פחד כזה שהילדים ישכחו שיש לנו לגיטימציה להיות כאן. זאת אומרת שאנחנו חיים במן טראומה שהייתה שואה נכון, אני לא חושבת שיש שום הצדקה להמעיט בערך של השואה בתור אחד האירועים הכי משמעותיים שהיו, אבל קיים פחד שאם אנחנו לא נוכל להראות גם את הצד האחר, שאנחנו חייבים להראות את הצד שלנו לחזק את הצד שלנו, אחרת אנשים, אנחנו נתפזר כאן לכל עבר. והאמת היא שאני חושבת ששם זה כבר דרכים אחרות.

בועז : מה את חושבת לגבי המפגש שהיה?

עינב : אז לגבי המפגש,

בועז : איך זה השפיע על ההתייחסות של החברה היהודית שלנו שלומדים אולי הרבה, או שהוא נגע איכשהו לאיך אחרים יכולים לראות את הנרטיב הפלסטיני.

עינב : ההלם הלם בי, פתאום אתה יודע אתה שומע את זה, ואין לך העדפה לצד מסוים. כי אתה לומד אזרחות והיסטוריה והכל, נותנים לך את הצד שלנו ויש גם את שלהם אבל זה מה שאנחנו לומדים. ואז אתה בא ואתה שומע את שני הצדדים, אתה אומר רגע יש גם דברים מעבר לבועה שאני חי בה. וכשאתה שומע את הצד האחר ואתה מבין שגם להם יש את המיתוסים שלהם ולנו יש את המיתוסים שלנו, ויש את ההיסטוריה שלהם ואת ההיסטוריה שלנו, וכל אחד כותב את ההיסטוריה של עצמו. אז אתה מבין שאנחנו חייבים

למצוא משהו באמצע. כי אנחנו מבינים שלכל אחד יש רקע שונה וחייבים להניח את האידיאולוגיה בצד, ולהגיע למצב שאנחנו חיים פה. קודם נתחיל לחיות ואחרי זה נבנה את ה... את ה...

מאיזה אירוע ספציפי את יכולה להגיד שלמדת עליו או שנתן לך לחשוב על, או אינתיפאדה או משהו בגישה הזאת שעורר אותך. : בועז :

שגם כן על האח השכול הפלסטיני שהוא ואח שלו גם כן הם היו בזמן האינתיפאדה ילדים, והם הלכו לבית ספר, והתחבאו מאחורי קיר כי ירו עליהם כדורי גומי. אז הם (ללא ברור יש רעש רקע רב ולא ניתן להבין)) כי הם מה הם יעמדו מאחורי קיר ויתחבאו, אז אני ידעתי שבסך הכל כולם רוצים את הלגיטימציה לחיות. איפה, מתי, ובאיזה השקפה וזה, בסך הכל רוצים שיהיה לנו כאן טוב. אבל אני לא מסכימה עם זה שרובם לא רוצים שנהיה כאן. אני חושבת שרובם רוצים לחיות ושיעזבו אותם בשקט. לא אכפת להם מאיתנו בכלל. העניין הזה של חיה ותן לחיות, בצורה הכי פשוטה ובסיסית שלו, אם אתה לא מציק לי אני לא אציק לך.

למשל את הסיטואציה הזאת את האירוע הזה של האינתיפאדה, זה נתן לך ראות את זה בצורה קצת שונה, לקבל את זה יותר, להבין את זה יותר? : בועז :

שזה לא לגיטימי העניין של האלימות. אבל העניין הזה שיש להם את הזכות למחות על זה שהם מרגישים שלא טוב להם. אני לא יודעת אם זה מוצדק או לא, כי אני לא מספיק בקיאה בזה, אבל

השאלה איך למחות. : אורי :

אין ספק שהאלימות זה לא הדרך, אבל, : עינב :

זאת הדרך שלהם. : אורי :

זה חלק מהדרך. אני בטוחה שיש עוד דרכים. : עינב :

(?!?) זה רוב הדרך. לפי דעתי יש את העניין התרנגולת והביצה, שזה אנחנו כולנו (!) בקטע : אורי :

הזה, זה הוא התחיל אני אחזיר לו, ((מדברים ביחד))

אז מה אתה אומר אורי על הביצה ועל התרנגולת? : מרב :

ואולי איך זה יסתיים, אם זה יכול להסתיים. : בועז :

זה חשוב מה בא קודם? : מרב :

לפי התיאוריה של הביצה והתרנגולת אף אחד לא יודע מה בא קודם. בגלל זה אני גם לא יכול להגיד מה, כאילו אין לזה סוף. : אורי :

אז לנסות להסתכל על מה שהיה, ולהגיד אוקי זה המצב כרגע, אנחנו צריכים להגיע למצב שאנחנו חיים כמו שצריך. אם אנחנו הולכים להתחשבן מי עשה מה, אז אף אחד לא יצא מזה. : עינב :

ומה את חושבת על מה שספיר התייחסה, איך זה יסתיים, איך זה אם זה יסתיים איך זה יסתיים? : בועז :

(?!?) : עינב :

איך את מעריכה, מה את חושבת? : בועז :

כמו שזה כרגע, זה ילך ויתדרדר. ((מדברים יחד)) : עינב :

זה מלחמת עולם. : אורי :

זה יש את המדינות ששונאות אותנו, ויש את המדינות הערביות ששונאות אותנו, יש את המדינות שבעדנו, אבל בסך הכל הדמות שלנו בעולם היא מאוד לא חיובית במדינות : עינב :

מסוימות. אנחנו לא יכולים להגיד טוב אנחנו נהיה יפי נפש ואנחנו נעשה כל מה שצריך כדי לעזור להם ואז נהיה מושלמים, אם אחרי זה אנחנו מגלים שזה לא עובד. אבל צריך להתחיל להתפשר בצורה רצינית.

אורי : אבל יש פה עוד קלף עכשיו בסכסוך שזה איראן שהם מתסיסים, כאילו את גם, אם הפלסטינים בארץ היו, אם הרשות הפלסטינאית הייתה כאילו אמנם כאילו היא גוף עצמאי אבל היא לא באמת. יש את כל העניין של תסיסה, שאיראן מתסיסה את חמאס וחיזבאללה, והם מתסיסים את הגדה, כאילו זה לא הולך להשתפר בזמן הקרוב.

מרב : הצפי שלך אורי שבזמן הקרוב יש תסיסה

אורי : צריך לטפל במקור.

מרב : באיזה מקור?

אורי : צריך לטפל באיראן. כי אם כל הכבוד לחמאס וחיזבאללה, לבד הם לא שווים כלום מבחינת זה, אמנם יש להם נשקים, אין להם (!) (מדברים יחד)) כשאתה חותך להם את האספקה, הם סך הכל לא, בסך הכל הם רוצים לחיות אבל לא עם הרבה,

בועז : אם אתה אומר שאחרי, אנחנו צריכים עכשיו בעצם להילחם באיראן או העולם, ואחרי שנפתור את הבעיה הזאת, מה יקרה אז?

אורי : אז יהיה לנו בעצם זה כאילו (מדברים יחד)) כאילו אנחנו חלק,

בועז : בכוח אבל,

דובר : לא רק בכוח, גם בלדבר. כל עוד כאילו אם אין את איראן מהצד השלישי כמו שהוא אמר שמתסיסה אותם, ומשכנעת אותם כאילו לא לדבר איתנו ולהרוג אותנו ולשנוא אותנו,

מרב : רגע שנייה, אנחנו ננסה טיפה בכל זאת למקד את זה, כי השאלה שמעניינת אותנו שאנחנו רוצים ככה לשמוע אותכם בעניין הזה, קודם כל חשוב לנו להבין איך אתם חושבים במחשבה שלכם לא ברצון הזה שלכם נגיד שאולי אם היו, אם לא הייתה איראן, אז אפשר היה להגיע לשלום. מה נראה לכם סביר שיקרה במערכת היחסים היום בין יהודים לערבים, כשיש את איראן כרגע וכשיש עוד מדינות בכל המערכת, ומעבר לזה, האם הפעילות הזאת שנחשפתם אליה הפעילות של פרום המשפחות השכולות, גרמה לאיזשהו שינוי במחשבה שלכם איך יסתיים הסכסוך הזה.

בועז : אם יסתיים, איך יסתיים.

מור : כאילו אני כאילו הפעילות הזאת כן גרמה לי להבין שיש הרבה שחיים ביחד ויש הרבה שכן רוצים לחיות ביחד, אבל עדיין אני לא חושב שזה ישפיע על איך שזה יגמר. אני חושב שזה לא ייגמר טוב. כאילו לא יודע מתי, אני די בטוח שתהיה מלחמה בסוף. מלחמה גדולה כאילו לא,

מרב : גדולה שמה יקרה בה?

מור : לא יודע. אבל שלום אני לא חושב שיהיה.

מרב : למה?

מור : הרבה אנשים, כאילו הרבה פה אמרו כמה סיבות. גם שאני לא זוכר מי מכם אמר שהם חיים על כאילו אותנו מגדלים על (!) ואותם מגדלים על לשנוא ולקחו לנו את האדמות, כאילו לא יודע,

מרב : ואותנו מגדלים על?

מור : אולי אותנו לא, אולי פחות.

בועז : זה לא אותו דבר אתה אומר?

- מור : אני אומר שתכלס אנחנו חיים בסוג של סביבה (?)
- מרב : רגע, דווקא מור אומר לא אותו דבר, אבל עודד אתה אומר אותו דבר. זאת אומרת כל צד מגדלים אותו על ((מדברים יחד))
- עודד : לא בהכרח מגדלים אבל הסיטואציות שקורות די גורמות לך לא לאהוב אותם, לא לחבב אותם, ממש לא, ההפך. זה גורם לך יותר לומר מה אני צריך אותם בכלל. הם הורגים ((מדברים יחד))
- בועז : אתה מרגיש שנאה כלפיהם גם אחרי המפגש הזה?
- עודד : תלוי, כי אני לא יכול, עוד פעם אני לא יכול לכלול. יש ברור לי שאם אני אומר לעצמי שאני לא יכול לכלול ויש ערבים טובים ויש ערבים רעים וזה, אני אחיה באופוריה כזאתי ואני יאמין בזה, ולא יצא מזה שום דבר. כי בסך הכל לא יודע אם זה מיעוט או הרוב שאומר ששונא אותנו ולא רוצה אותנו בסופו של דבר, אולי יעשה את הצעד שיגרום לנו לאט, לאט ליפול. אז זה לא משנה אם אני אגיד שיש צד טוב. אז זה לא משנה אם אני אגיד שיש צד טוב זה לא עוזר לי.
- מרב : אבל משהו בדעות שלך בעניין הזה השתנה בעקבות הפעילות או שחודד, משהו התחדד מה שחשבת קודם ומה שאתה חושב עכשיו.
- עודד : היה ברור לי שגם בצד השני יש אנשים שרוצים שלום, ושלא טוב להם איך שהם חיים, והכל פה ושם, אבל אני עדיין לא מצליח להבין את התפיסה איך הם חיים עם זה שמישהו מהמשפחה שלהם נרצח, והם עדיין מוכנים לסלוח ו, אני לא יודע מה זה טפו, טפו, טפו, לא יודע מה זה, ואני לא רוצה גם לדעת מה זה. אבל לא מצליח להבין את זה, ופשוט נראה לי, לא נראה לי שיהיה שלום והם לא כאילו (!?) נגיד את זה ככה.
- מרב : זאת אומרת אם אני מנסה להבין מה שאתה אומר, אתה אומר שמעתי את הסיפור, נחשפתי לרגשות של אנשים, זה גרם לי קצת לחשוב, זה עדיין נראה לי איזה בועה כזאת, כי בסך הכל בגדול אני חושב ש,
- עודד : לא בועה מאוד קטנה, כי בסך הכל אנשים היום גם בתקשורת וגם כל סדר היום לא מדבר על, על משהו קרבה לשלום, אומרים שיהיו שיחות שלום וכולם יודעים אבל שזה יהיה בפועל שאנחנו חיים (!?) קיימת. כאילו אני לא חושב שאיזה מישהו פה בא ושמע שיש שיחות משא ומתן לשלום, ובאמת (!?)
- בועז : בטווח הקרוב, אבל אחרי הטווח רחוק ואחרי מלחמה, מתישהו נגיע לשלום או אתה לא רואה אופציה כזאת מעשית?
- עודד : אני מקווה שנגיע לשלום. לראות אני לא, אני לא, זה לא נתפס. כאילו אתה נולדת לתוך זה, אז אני לא רואה את עצמי אני לא רואה את עצמנו בלי צבא בוא נגיד את זה ככה.
- בועז : שלום זה לאו דווקא בלי צבא.
- עודד : כן, יש את כל העניין של פרויקט הפורום של המשפחות השכולות, פרויקט שהם כאילו הגיעו לפיוס עם הצד השני בגלל הכאב והשכול שהם עברו. אני חושב שמלחמה נשמע מפגר, אבל אני חושב שהיא תעשה משהו.
- מרב : מה היא תעשה?
- עודד : תטלטל את כל ה... כי המלחמה הבאה לפי דעתי תהיה מלחמה כוללת.
- אסף : זהו אני רציתי להגיד קודם, שאם יהיה שלום זה יהיה רק אחרי מלחמה. יש יותר סיכוי לשלום אחרי מלחמה.
- מרב : רגע, הייתה לפני שנתיים מלחמה עופרת יצוקה,

- אסף : אבל זה לא מלחמה, אני מדבר מלחמה כוללת.
- מרב : אבל מה עופרת יצוקה, מה אתם חושבים על זה? זה עלה במפגשים של הפורום? בכלל לא?
- אסף : יש ניתוק מוחלט בין הפלסטינים שחיים (??)
- מרב : כן, אבל השאלה אם הם התייחסו לזה באיזושהי צורה או לא, אוקי. (מדברים יחד)
- דובר : אפילו לא דיברו על זה.
- אסף : תכלס הלחימה הייתה יחסית. אחרי שהיה את הבום הראשוני של המלחמה, המלחמה די התמקדה בחמאס להפיל את החמאס. היינו מאוד קרובים להפיל את החמאס. אבל זה עצר באיזושהו שלב.
- מרב : זה גרם משהו, המלחמה קידמה לדעתכם הידברות או, בעצם אמרתם פה שמלחמה אולי (מדברים יחד)
- אורי : היא השיגה את המטרה שלה וזה אולי קצת שקט בדרום את זה היא עשתה. ועד לא מזמן היה בערך את גל היריות הראשון מאז הזה. (מדברים יחד)
- מרב : אתה אומר אורי, בעיני היא עשתה שנתיים קצת שקט, אוקי,
- אורי : קודם כל היא השיגה את המטרה זה דבר חשוב. ולפי דעתי, אין מה לעשות, זה לא, זה הגיע למצב שזה בלתי נמנע.
- מרב : למה הם ירו אבל?
- אסף : זה באמת שאלה טובה. כי לא,
- מרב : אסף עכשיו.
- אסף : כי אתה בודק, אתה שומע אבא שלי היה המון שנים איש קבע, אז הוא היה בעניינים. פיקוד דרום וכל העניין של העורף. והוא יודע שאספקה לתוך עזה נכנסת בלי הפסקה. כל יום טונות של חומרי בניין, טונות של ציוד, טונות של אוכל, טונות של, הוא יודע כי הוא היה שם, הוא ראה את זה בעצמו. את המשאיות שעוברות במחסומים. וכשאתה שומע שכן המדינה נותנת, וכן המדינה מספקת להם חשמל, וכל מה שהם צריכים, ובסוף אנחנו חוטפים טילים, אז אתה אומר רגע מה, למה זה קורה, כאילו מה,
- מרב : ולמה צריך להבין למה, (מדברים יחד)
- אסף : זה כפיות טובה.
- בועז : מה התשובה שלך?
- אסף : התשובה שלי זה,
- בועז : למה זה קורה?
- אסף : למה זה קורה, כי עוד פעם חיים כפליטים. כאילו כשאתה חי כמו פליט אתה מבין שאני צריך להילחם על ה..
- מרב : מה זה אומר חיים כמו פליטים?
- אסף : אם תסתובבי בעזה את תראי שאין שם תשתיות, אין שם זה, גם כשניסו להקים דמוקרטיה, הם ירו לעצמם ברגל. זאת אומרת הם הקימו ארגון טרור בדרך דמוקרטיה. ככה שכל מה שהם עושים בעצם לא הולך להם. זאת אומרת תמיד יבוא מישהו המנהיג הזה שיפיל אותם כאילו. גם עם ערפאת למשל. שערפאת היה ידוע בזה שהוא לוקח תרומות בשביל לשלוח מחבלים. כאילו הוא שולח מחבלים בשביל לקבל עוד תרומות. אז זה תמיד קורה שם. ככה שלפי דעתי המבצע עופרת יצוקה נורא חשוב בשביל להבהיר להם שרבאק אנחנו יודעים מה אתם עושים, כאילו או שאתם (?) לעזור לכם ובאמת משתפים איתם פעולה, שאנחנו ניכנס בכס. וזה הזמין את זה.

- מרב : ואיך אתה רואה מעבר ל, נגיד עכשיו היה עופרת יצוקה ועברו שנתיים, מה הצפי שלך מה יקרה בסכסוך הישראלי פלסטיני?
- אסף : אני מאמין שבסופו של דבר מה שנקרא שטחי הגדה הרשות הפלסטינית, מה שהתנתקנו, זאת אומרת עזבנו את יהודה ושומרון פחות או יותר,
- מרב : עזבנו?
- אסף : כן, אין שם אין שמה מאחזים, יש שם ישובים יהודיים אבל את לא רואה שברוב הגדה, רוב הגדה זה פלסטינים. (מדברים יחד)
- מרב : אז מה אתה חושב שיהיה שם בשטחים?
- אסף : אני חושב שברוב השטחים תקום מדינה פלסטינית, זה מה ש, זה הפתרון היחיד.
- דובר : אני ממש מצטער, אני עוד שתי דקות חוזר.
- מרב : טוב, הצפי שלך שיהיו שתי מדינות ואתה צופה שיהיה ביניהם הידברות מסוימת או מלחמה או מה?
- אסף : זה לא קשור לדעות הפוליטיות שלי, אני רואה שתקום איזושהי מדינה, אני לא יודע איך תיראה ההנהגה שלה, אבל אני אומר שכן נעזור להם גם להקים את המדינה הזאת, וכמו שאני זוכר את ההיסטוריה שלהם ואני מכיר ואני שומע סיפורים, הם יפילו את עצמם וייכנסו איתנו עוד פעם למלחמה.
- מרב : עוד שנייה, הפעילות הזאת של הפורום השפיעה איזה משהו על המחשבות שלך לגבי העתיד, ביחסים בין היהודים והערבים?
- אסף : לא, לא ממש. הדבר היחיד שזה השפיע שזה העלה לי את הנורה האדומה הזאת של מה הם מלמדים אותם. זה הדליק לי את זה. חוץ מזה זה לא, לא השפיע עלי. לא גרם לי לחשוב על העתיד. יותר גרם לי לחשוב על ההווה על התכלס, מה שבטח קורה כי מה שעכשיו קורה בתכלס זה מה שהשפיע עלי. וכמו שאני רואה את זה, זה לא מוביל לדרך אפשרית של באמת שלום ושכנות טובה, זה לא משנה.
- מרב : עינב.
- עינב : כמה דברים, אני חושבת כי במקום להגיד שלום, שלום, שלום מה (?) של השלום הזה כאילו, אני חושבת שצריך דבר ראשון אחת הסיבות שישראל תהיה (?) זה שאנחנו נמצאים במצב שאנחנו שולטים או לא יודעת מה בעניין של השטחים, שאנשים שאין להם מדינה יש להם שלטון, אבל אין להם מדינה מסודרת. יש להם איזה התארגנות, אבל אין להם גבולות ברורים של מדינה וממשלה ודברים שצריך להיות במדינה. עכשיו צריך להגיע לפי דעתי גם להפרדת כוחות. תקימו מדינה, יהיו שתי מדינות לשני עמים, וברגע שאם מדינה אחת תוקפת את המדינה השנייה, יש לי לגיטימציה להתגונן. או אם אנחנו כרגע תוקפים אנשים שאנחנו, העולם רואה אותם כחפים מפשע, אז אנחנו נמשיך להיראות גרוע. אז אם אנחנו נאפשר הקמת מדינה ונעשה הפרדה מוחלטת,
- מרב : איך תהיה ההפרדה?
- עינב : צריך,
- בועז : איך נגיע לזה?
- עינב : לתת שטחים.
- מרב : לצאת משטחים שנמצאים בידינו?
- עינב : אני חושבת שכן. (מדברים יחד) התנחלויות
- בועז : במשא ומתן, בהסכם?

- עניב : קודם כל צריך להחליט מה אנחנו מתכוונים לעשות, מה כל צד רוצה שיקרה, ולא להתחיל בכל מיני סיסמאות, אלא להתחיל לעשות בפועל. זה אומר שאם כל הרצון שלי שאנשים יחיו איפה שהם רוצים לחיות לפנות מאחזים, ולהגיד אוקי אין מה לעשות אתם רוצים שיהיה שלום אתם רוצים לחיות במדינה שלכם ממלכת ישראל באופן כזה שאתם תוכלו שם לחיות ובפועל לחיות, צאו משם! אתם תחיו בשטח של מדינת ישראל, שגם חלק ממנה זה ארץ ישראל, אין מה לעשות. אתם רוצים צריך,
- על מי את מדברת עכשיו? : בועז :
- התנחלויות, זה, : עניב :
- המתנחלים כאילו יצטרכו לצאת משם. : בועז :
- כן, ולהקים מדינה באזור של השטחים, מדינה פלסטינית ואני לא כתבתי תוכנית מה בדיוק יקרה. ((צוחקים)) אבל אם תהיה מדינה שאנחנו יודעים שיש לה גבולות מסוימים, אז כל פעילות שמדינה תעשה נגד מדינה אחרת, יש לנו את כל הלגיטימציה לפעול.
- הפעילות הזאת בפגישה עם אותו פלסטיני חיזקה בך את במשהו את האפשרות שזה יקרה? : בועז :
- אני חושבת שזה יקרה. כי ממה שהפלסטיני סיפר מהצד שהוא שומע מהחיים היומיומיים, אנשים שם רוצים שיעזבו אותם בשקט. הם רוצים לחיות, הם רוצים שיהיה להם טוב, הם לא רוצים עכשיו לצאת למלחמה עם אף אחד, כי הם לא רוצים להרוג אנשים והם לא רוצים שיהרגו אותם. נגיד אם יהיה להם מדינה תתמודדו עם הבעיות שלכם, אתם לא צריכים להתמודד איתנו. כי אם אתה צריך להתמודד עם שני אנשים במקביל, אז בסוף אחד מהם (!) : עניב :
- אז את אומרת שזה בסוף יסתדר בניגוד לאסף. כי אסף חושב שבסוף הם יקלקלו לעצמם. : בועז :
- אז תראה עובדה שכל המהפכות, : עניב :
- והוא מביא גם דוגמאות. : בועז :
- כן, (!?) שאתם רואים ((מדברים יחד)) : עניב :
- נשאר את זה בינתיים פתוח. ((מדברים יחד)) : דובר :
- רואים שיש בסך הכל אנשים רוצים שיהיה להם טוב. אז אנחנו לא יודעים איך המדינות החדשות שיקומו יתנהגו כלפינו, אבל ברגע שיהיה שלום בתוך הבית, אז אנחנו יכולים גם להגיע למצב שאנחנו יכולים להתנהל איתם. : עניב :
- עכשיו את דיברת קודם על לגיטימציה, אמרת כמה פעמים את המילה לגיטימציה, איזה לגיטימציה את, או האם את נותנת לגיטימציה לרצון הזה שלהם או לסיפור שלהם, דיברת על זה שפה בחינוך מנסים לבנות את הלגיטימציה שלנו, משהו, הפעילות הזאת גרמה לך לאיזה מחשבה על הלגיטימציה של הצד השני? : מרב :
- כן, כי הם קבוצה לאומית. (!?) אבל הם נחשבים לאום, כי הם רוצים הגדרה עצמית. הרצון שלהם להגדרה עצמית, אנחנו גם רצינו הגדרה עצמית. גם אנחנו רצינו מדינה. אז הנה. אפשר לתת להם מדינה, זה לא, : עניב :
- אני מוכרח לציין שאני לא מסכים עם הדרך שלך לתת להם מדינה, כאילו אני חושב שכן צריך לאפשר להם אוטונומיה בגבולות ברורים, אבל התהליך הוא לא, הוא לא כזה פשוט שטוב בוא נצא מהשטחים וניתן להם. כי ניסינו את זה. ניסינו את זה בעזה. ניסינו את זה בעזה, ((מדברים יחד)) נכון, אבל זה היה בדיוק זה להתנתק, זה מה שאת אומרת זה להתנתק. וזה אני תופס את זה כבריחה מאחריות. כי אם אתה מתנתק ואתה נותן להם

תקחו את השטחים תקימו מדינה תעשו מה שאתם רוצים שם, אני חושב שאנחנו מפספסים את הנקודה.

מרב : רגע נתנו להם להקים שם מדינה אבל?

דובר : הם יכלו להקים שם מדינה, הם יכלו לבחור בארגון ש, ((מדברים יחד)) יכלו לבחור בארגון

שכן ייתן להם זכויות ולא יענה אותם, ולא,

עינב : כן, אתה חושב שחמאס דופקים בדלת שלנו, ((מדברים יחד))

בועז : אולי נשמע עוד דעות לגבי מה אתם חושבים ((מדברים יחד)) אולי יש רעיון לאן זה

מתקדם. אתם אמרתם משהו אולי אחרי מלחמה, גם מור אמר אולי אחרי זה, מה לא ברור בדיוק איך אתה רואה את הסוף.

מרב : עודד אמר שהוא לא רואה דברים חיוביים.

בועז : לא רואה חיובי בסדר, אז זו הייתה השאלה איך רואים את הסיום. אם ואיך,

מרב : תראו עכשיו זהו אנחנו רוצים קצת לקחת את השיחה לנושא יותר של יחסי יהודים

ערבים, זה יכול להיות גם הפלסטינים שחיים בשטחים זה יכול להיות גם ערבים שחיים במדינת ישראל. אנחנו רוצים לשמוע קצת על מה, איך אתם רואים את היחסים בין

יהודים לערבים בארץ שלנו, ומה דעתכם על זה, האם הפעילות הזאת גרמה לכם לאיזשהו שינוי, איזה יחסים יש בין יהודים וערבים במדינה לדעתכם?

דובר : כרגע?

מרב : כרגע. יהודים ערבים.

דובר : קשה להגדיר אותם.

עינב : קצת מתוח אני חושבת, טיפה.

מרב : כשאתם רואים ערבים מה אתם מרגישים?

עינב : כלום.

עודד : לא כלום, אבל לא פחד, מן חשש, כאילו לא יודע ישר אתה רואה ערבים, אצלי זה

אינסטינקטיבי אתה ישר בודק אותו. אתה רואה אותו עם מעיל אתה ישר חושב אולי איזה, אתה עולה על איזה אוטובוס אתה מסתכל ובודק ישר אתה חושב אתה אומר רגע,

ואז אתה אומר לעצמך רגע, רגע לא יהיה (!) לא יהיה הוא לא יהיה כזה, לא כולם כאלה. אבל וואלה כל פעם מחדש זה קורה לי, כל פעם מחדש אני אומר כאילו יכול להיות שזה

זה. אין מה לעשות זה התפיסה,

מרב : יצא לכם להיפגש עם ערבים לשוחח?

אסף : כן בטח, יצא לי הרבה.

מרב : איפה?

אסף : ביומיום.

מרב : ביומיום אתה פוגש ערבים?

אסף : לא, כאילו, אני הייתי בקורס למשל עם עשיתי קורס (!?) ועבדתי עם שני חברי ערבים,

בדואים ערבים כאלה. אתה רוצה שלא להעלות את העניין של הסכסוך הערבי יהודי, אתה לא מעלה את זה, עכשיו אתה לא מעלה את זה איתם כי הם יכולים להיות מאוד, כאילו

זה יכול, בני אדם לכל דבר, נחמדים, מדברים איתך, והכל טוב ויפה. אבל אתה מסתכל על (!?) אין מה לעשות, לפחות אני.

עינב : לא זה לא עניין של כאילו ואוו (!) אני לא רואה, אותו דבר קורה לי גם כשאני נוסעת

לחוו"ל, כשאני רואה מישהו עם גוון עור ושיער יותר כהה אז אני מתחילה להיכנס ללחץ.

ואם אני רואה מישהו חשוד באוטובוס ואני אפילו לא חושבת על זה שהוא ערבי, כי אני הייתי בטראומה איומה אז בתקופה של הפיגועים, אני הייתי, ההורים שלי היו יוצאים מהבית אני הייתי תופסת אותם שלא יצאו. הייתי ילדה קטנה. אני מתתי מפחד, זה גם לא היה מתוך מחשבה הוא ערבי הוא רוצה לפגוע בי, מחשבה הם רוצים לפגוע בי. זה מאוד היה,

מרב: אבל הערבים, מה את חושבת על יחסים של יהודים וערבים, כשערבים ויהודים במדינה נפגשים, איזה יחסים יש ביניהם?

עינב: אני חושבת בהתחלה תמיד יש אתה המתח הזה שאתה רואה מישהו שהוא זר, אבל אתה לא חושב, זה לא סתם מישהו זר אתה יודע שאתה רואה איזה סיני או בלונדיני, אז אתה אומר יאללה אני אהיה חבר שלו. אלא מתח שאתה אומר מי ידקור את השני קודם. אתה אומר יש כזה מרחק (??) אז אתה קצת מדחיק את הפחד הזה אבל זה תמיד נמצא שם.

מרב: אבל יש סיכוי לפתח יחסי אמון?

עינב: כן, בגלל זה יש לנו (??)

מרב: ((מדברים יחד))

עינב: היה את הפגנת הימין ביפו, אז

דובר: הכל קיצוני.

עינב: לא, לא אני לא מדברת על אלה, אני מדברת על התגובות שהיו שם והקהל הערבי והיהודים אמרו, מה אתם באים לפה, תעזבו אותנו בשקט, טוב לנו. מה אתם ימניים באים לכאן, אנחנו חיים לפחות אלה שהראו בטלוויזיה. אלה שהראו אותם בטלוויזיה וראינו גם יהודים וגם ערבים, הם אמרו מה הם באים לכאן לבקש יפו יהודית, אנחנו בסדר. כאילו מה אתם באים ומביאים משהו.

מרב: זאת אומרת יש איים נגיד יש מקומות בארץ שכן יש דו קיום בין יהודים לערבים.

דובר: יכול כן, יכול להיות אני לא חושב, הם בני אדם.

מרב: אבל זה קיים בפועל או לא?

אסף: כן, יש אני יצא לי לבקר במעלות כן אני רואה שם יהודים וערבים מסתובבים באותו פארק, הם בעניינים שלהם הם בעניינים שלהם, לא ראיתי אינטראקציות יותר מדי, אבל וודאי הם חיים אחד ליד השני כאילו.

עודד: (??) כל פעם שאני בסופרלנד לונה פארק מקום ציבורי כזה, נרחב, את רואה התלהבות לפעמים יותר גורפת מצד הערבים מאשר מצד היהודים. לא יודע כל הקטע של העמידה בתורות למשל, הם באים עוקפים, מדברים בגסות,

דובר: זה ישראלים, ((מדברים יחד))

בועז: אתה מזהה ערבים יותר מהיהודים בקטע הזה.

מרב: למה אתה חושב?

עודד: כי הם כבר ((מדברים יחד)) החינוך שלהם שמים פס על כולם, לא רואים בעיניים, לא מעניין אותם שום דבר, אין להם נימוס, אין להם שום תרבות, הם עושים מה שבראש שלהם מתי שבראש שלהם. ((מדברים יחד)) אתה אומר כאילו רבאק, מה אתם כפויי טובה? בוא הנה כאילו אנחנו לא חייבים להחזיק אותם פה, אבל לא חייבים להחזיק אותם פה.

בועז: מה פירוש? איזה אופציה יש לנו בעניין?

- עודד : מה זה לא להחזיק אותם פה, שכאילו מה הקטע שלכם, למה אתם מתנהגים ככה, מה לא יודע. ((מדברים יחד))
- מרב : עודד מתאר את החוויה שלו, אתה אומר,
- עודד : לי זו החוויה שאני מקבל כל פעם שאני מגיע למקומות כאלה. סופרלנד, לונה פארק, כל פארק מים. הולכים וצועקים, לא מדברים, וצועקים מה שבראש שלהם. צועקים, לא יודע עושים מה שבראש שלהם.
- בועז : מה החוויה שלך בקשר לזה, איך קורים היחסים, איזה יחסים יש בין יהודים וערבים שאתה פוגש?
- אורי : אני עבדתי במצטבר ארבעה חודשים עם ערבים, במפעל אצלנו עובדים ערבים, וזה כאילו לא יודע אולי כי זה במסגרת העבודה אתה לא בדיוק, זה לא בדיוק משנה לך.
- אסף : טוב גם אני אמרתי שהייתי בקורס עם אותו בן אדם, הוא היה מאוד נחמד. האמת שגם דיברנו על זה, דיברנו על היחסים. אין מה לעשות, הוא אומר לי ככה זה לא טוב.
- בועז : מה לא טוב?
- אורי : תראו אני לא יודע בדיוק מה הוא עובר, אבל לא בדיוק נחמד לו שם, וזהו. אבל הוא,
- בועז : מאיזה בחינה, התנאים שלהם?
- אורי : התנאים, היחס, זה לוקח הרבה זמן להגיע בבוקר. הוא יוצא איזה ארבע שעות לפני. כשאני ישן הוא עדיין, אז זהו, כאילו כשאתה בתוך מסגרת שיש לך נקרא לזה מטרה משותפת, כאילו עבדנו על אותה מכונה, אז כאילו יש לנו זה, כאילו אתה עובד ביחד.
- מרב : אבל זה קצת מוריד את המתח והפערים.
- אורי : בסופו של דבר כאילו נוצר מצב שאין מתח. יושבים בצהריים אוכלים ביחד.
- בועז : רמזת שאין שוויון, ארבע שעות לפני, יש לו בעיה שלא נעים, האם אתם, איך אתם מתייחסים לעניין הזה של יחסים של שוויון לזכויות של הערבים.
- עודד : אין להם את כל (!)
- מרב : מה מצב הזכויות שלהם?
- עודד : הם לא מקבלים את כל הזכויות. הם לא מקבלים את כל הזכויות. אתמול הייתה כתבה בחדשות ערוץ שתיים על זה, שהם עובדים ב, לא זוכר בדיוק איפה, ואז בגלל שהם לא מספיקים כל פעם לחזור, הם גרים בתוך מחסני האוכל. איזה עשרים חבר'ה במן מקום של מאתיים עשרים מטר רבוע. משהו קטן, קטן, חדר בגודל הזה, הם ישנים עשרים אנשים מבוגרים שבוע שלם בסוף שבוע הם חוזרים הביתה, שוב פעם אותו דבר,
- בועז : איך אתה מתייחס למצב הזה שהם חיים ככה ויהודים לא ככה.
- עודד : זה לא בסדר, כאילו כל בן אדם חייב שיהיה לו את הזכויות שלו הספציפיות. זכויות (!) אבל בסיסיות.
- מרב : רגע אבל שנייה, אבל אמרת קודם שערבי, שיצא לך להיתקל בהתנהגות של ערבים שהרגיזה אותך, אני רוצה לשאול אותך לא ואמרת איזה אמירה כזאתי אנחנו לא היינו חייבים לתת להם. מה, איך הזכויות של יהודים לעומת של ערבים לפי דעתך זה מוצדק שליהודים יש יותר זכויות?
- עודד : עכשיו אולי בגלל שעלה לי פתאום איזה קטע של עצבים, זה לא (!)
- מרב : אז מה אתה חושב בלי העצבים, מגיע להם שוויון זכויות?
- עודד : שוויון זכויות, בטח. כל זמן שהם לא משתמשים בו לרעה, או,
- מרב : מה זה אומר?

- עודד : איך זה יכול לבוא לידי ביטוי,
- בועז : אבל ממש שוויון מלא, או שצריך להיות הבדל בכל זאת בין יהודים לערבים?
- עודד : שוויון שלם. כאילו שזה אין מה לעשות במחסומים אין מה לעשות בקטע של ה.. כי אין מה לעשות, זה עובדה שאין פיגועים. (??) כאילו כמות הפיגועים ירדה.
- מרב : זאת אומרת המחסומים והגדר וכל ההפרדה אתה אומר, זה משהו שאולי פוגע בזכויות כי בן אדם צריך לקום ארבע שעות קודם, (מדברים יחד) אבל אתה אומר זה הכרח המציאות. אני פוגע בזכויות, אני מבין שאני פוגע בזכויות, אבל זה הכרח המציאות?
- עודד : כמו שאת שמה מישהו בכלא כי, (מדברים יחד)
- מרב : זאת אומרת אתה אומר הם פוגעים לנו באיזה זכות?
- עודד : הזכות לביטחון באופן גורף.
- מרב : אוקי, ואז יש הצדקה
- עודד : יש לי הצדקה להגן על עצמי בדרך שנראית לי. זאת אומרת שכמה שפחות לפגוע בהם.
- עודד : כי יכולתי לקחת טרקטור ולשטח להם את השטח, יכולתי לעשות את זה. יש מקומות שכן עושים בהם את זה. אני לא רוצה להיכנס לדוגמאות. אבל לא, בחרנו בצורה לפי דעתי הכי הומאנית, לנסות ולעצור, אז יש אירועים,
- מרב : הפרדה אתה מתכוון?
- עודד : כן, כן לחסום אותם נטו. זה שיש אירועים כאלה ואחרים של דברים שהם פוגעים בזכויות נגיד שאני גם לא חושב שזה דברים שצריכים לעשות אותם, שכן אפשר לוותר עליהם, וכן אפשר לשכלל את המחסומים ולהפוך אותם לקצת יותר חדישים, שלא (??) חיילים וערבים, שכן יהיה מעברי גבול מסודרים. כן צריך לעשות את זה. אבל ההפרדה הזאתי היא הכרחית. כי ברגע שהגבול שלך פרוץ ויש את המעבר הזה אין לך שליטה ואתה תיפגע.
- אסף : היה לנו איזשהו ויכוח בכיתה על הקטע הזה עם המורה היה לנו ויכוח. שהוא טען שגם צריך לתת לערבים להתגייס לצבא.
- מרב : לערבים אזרחי ישראל כן?
- אסף : להתגייס לצה"ל. ובאופן גורף בכיתה אמרו שלא צריך לתת להם.
- מרב : מה אתה חושב?
- אסף : אני גם חושב שזה די בעייתי לסמוך על הקטע הזה שבסופו של דבר חייל מרים רובה מול ערבי, הוא צריך לקבל החלטה עם לירות או לא, מסיבה מוצדקת, לא בטוח שערבי יהיה מוכן לעשות את זה, פתאום (מדברים ביחד)
- דובר : יש ערבים שכן משרתים בהתנדבות. הדרוזים. ובדואים.
- דובר : אני הכרתי אחד שהיה, הוא התגייס, הוא התגייס כאילו בשביל הכסף, כי היה לו (מדברים יחד)
- מרב : אז מה אתה חושב על העניין של גיוס של ערבים ?
- אסף : מי שמוכן להתגייס כאילו יתכן שהוא באמת כאילו מוכן מחבל בא אליך רוצה להתגייס, לא יודע לעשות לך טרור בתוך הפלוגה או משהו. אתה לא יכול, אני חושב שיש כאלה שהם אזרחים במדינה מקבלים משאבים ושירותים וכל מה שזה, כמו שאני הולך לשרת שלוש שנים ואולי יותר, גם הם יכולים לשרת אני לא חושב שבצבא, אבל אני לא חושב שבצבא, אבל אני חושב שבהחלט בכל תחום אח. בבתי חולים בזה, לא משנה איפה, אני כן חושב שהם יכולים לתרום מעצמם כמו שאנחנו תורמים.
- מרב : אתה בעצם מדבר על שוויון, שווה בזכויות ושווה בחובות.

- אסף : כן, כי זה בעצם מדינה, ואם הם טוענים שהמדינה הזאתי היא לא שלהם, כאילו הם לא מרגישים חלק ממנה, תעבדו בשביל להיות חלק ממנה. אל תשבו ותגידו תתנו לי זכויות ואל תעשה כלום בשביל זה.
- מרב : נכניס רגע את מור לעניין, אנחנו מדברים קצת על נושא של יחסים בין יהודים וערבים, זכויות של ערבים לעומת זכויות של יהודים, ורצינו לשמוע קצת את הדעות שלכם ככה בעניין של, אז בוא נשמע אותך עכשיו בעניין הזה.
- מור : אני חושב מבחינת הגיוס ש, אני לא חושב שגם כמו אסף, אני לא חושב שצריך לגייס אותם, אבל כן שיעשו שירות לאומי כמו שהוא אמר בתי חולים וכאלה.
- מרב : מה אתה חושב על הזכויות שלהם, יש להם זכויות,
- בועז : יש להם זכויות מלאות ושוות ליהודים או שצריך להיות איזה הבדל בין יהודים לערבים?
- מור : לא חושב שצריך להיות להם זכויות מלאות.
- מרב : למה?
- מור : כי נגיד סתם בבחירות אם היה לכולם את הזכות לבחור אז כאילו הם יהיו כבר כמעט ברוב.
- מרב : למי אתה מתייחס עכשיו, לערבים אזרחי מדינת ישראל או לערבים בשטחים?
- מור : אנחנו מדברים על הערבים שגרים ביפו?
- מרב : אנחנו מדברים גם וגם, גם וגם. אז תסביר למה אתה מתכוון כרגע.
- מור : נגיד כמו שאסף אמר, ערבים שהם כן גרים נגיד ביפו או עכו כל מיני מקומות כאלה, אז כן חושב שצריכים, אבל,
- מרב : צריכות להיות להם מה?
- מור : זכויות שוות.
- מרב : למשל אתם יודעים מה נעשה בישובים הערבים מבחינת השקעות, ((מדברים יחד))
- דובר : יש מקומות שאין להם שם מים זורמים ויש מקומות (??)
- מרב : השאלה מה אתה חושב על המקומות שהם לא כמו שלנו. הכפרים הערביים שהם לא בדיוק באותה, יצא לכם פעם לנסוע עם רכב בתוך כפר ערבי?
- דובר : בטח לי יצא.
- מרב : מה ראיתם שם מבחינת תנאי החיים?
- דובר : הם לא חיים באותם תנאים שלנו. הם לא חיים באותם תנאים שלנו.
- מרב : ומה אתה חושב על זה?
- דובר : אני לא חושב שזה בגלל שאנחנו לא נותנים להם את ה.. לא יודע לא בגלל שאין זכויות שוות.
- מרב : לא בגלל זה?
- דובר : אני לא חושב.
- מרב : למה?
- דובר : אני חושב שזה אולי בגלל שאו ההשכלה שלהם נמוכה אז הם לא מצליחים לעבוד בעבודות מכובדות, יכול להיות שהם לא עובדים בעבודות מכובדות בגלל שאין להם אותם זכויות כמו שלנו.
- מרב : למה ההשכלה שלהם נמוכה יש לך מושג, השערה, מחשבה?
- דובר : כי החינוך שלהם התרבות שלהם לא דוגלת בזה.
- מרב : למה מי אחראי על הלימודים שלהם?

- עינב : כי אתם בקטע הזה, (?) מבקש תקציב, (??) בית ספר חדש בגדרה, אבל אני יודעת איפה הוא, ואז בית ספר שכבר לא צריך לשפץ אותו, איפה הקימו בית ספר קודם, בגדרה.
- מרב : מי זה ה"הקימו" הזה?
- עינב : הממשלה.
- מרב : זאת אומרת שהמדינה בעצם,
- בועז : נותנת העדפה ליהודים לפני הערבים. אולי זה מסביר חלק מההבדלים לפי דעתך?
- עינב : כן בטח.
- בועז : אבל יש לי שאלה באמת, אנחנו מתחילים להתקרב לסיום אני רואה, לפי מה שאני שומע ממך עודד למשל, בסך הכל אם אתה מסתכל על הציבור הערבי ואתה מסתכל על הציבור היהודי, האם אתה מתייחס אליהם בצורה מבחינת ההערכה, האם תעריך אותם באותה מידה, או שהם לא באותו מקום. אתה לא מעריך באותה מידה.
- עודד : אני מאוד, מאוד רוצה להסתכל עליהם באותה עין יפה, אני רוצה להסתכל על שניהם באותה עין יפה, אבל כרגע אני לא מצליח להסתכל, אני לא יודע אם זה בגלל שגדלתי לתוך זה, או שפשוט יש לי נגיד,
- בועז : אתה לא רואה אותם שווים, אתה לא מעריך במידה שווה את המקום שאנחנו נמצאים בו כרגע, אולי, למרות שהיית רוצה.
- עודד : הייתי מאוד רוצה להסתכל עליהם באותה עין ולומר כולנו באותה סירה, והכל טוב ויפה, אבל זה לא. אני לא רוצה להשוות, לא רוצה להשוות אף אחד, זה לא חיים בעולם ורוד מבחינת הסכסוך היהודי ערבי הזה, צריך להסתדר עם מה שיש כרגע, כן צריך לדבר על השלום כן צריך לקדם את זה, אבל לא בכל מחיר נגיד את זה ככה.
- מרב : אני רוצה רגע לשאול לחדד טיפה, זאת אומרת אנחנו דיברנו עכשיו על יחסים על זכויות, אנחנו מכניסים כאן עוד איזושהי נקודת מבט של הערכה, איך לדעתם ערבים מוערכים במדינת ישראל, ואיך אתם מעריכים אותם, נאמר א.. אתם תראו ערבי, כשיגידו לכם תלכו להיות מטופלים למשל אצל רופא ערבי, האם תעריכו אותו כמו רופא יהודי, או שיהיה לכם איזה,
- דובר : ללא ספק.
- דובר : כן, אני לא חושב שצריך להיות הבדל.
- מרב : רגע ועוד שאלה, האם הפעילות של הפורום שדיברנו עליה שעברתם, האם היא השפיעה במשהו על הרכיבים האלה ש, במשהו אצלכם במחשבה שלכם על נושא של יחסים בין יהודים ערבים ושל זכויות של ערבים. על הערכה שלכם כלפי ערבים. הפעילות שינתה משהו בכל ה..
- עינב : הפעילות קצת,
- מרב : אנחנו מיד מסיימים. עוד כמה דקות מסיימים.
- עינב : הפעילות הזאת ספציפית לא ממש, כי היא התמקדה יותר בעניין של הכאב והשכול. וזה כאילו מזה (??) ואתה מתחיל לחשוב על העניין הזה, אז כן, אבל לא תוך כדי הפעילות. הפעילות הייתה בנפרד. אבל,
- מרב : אבל זה גרם לך אחרי זה לחשוב על זה בהיבט הרחב הזה?
- עינב : כן, בהקשרים הפלסטינאים. כאילו אתה לא יכול אחר כך להגיד, טוב יהודים יש להם^א (?) ולהשאיר את זה ככה, אתה צריך גם לחשוב על מי שהרגע דיברת איתו. אז מבחינת

הערכה זה לא העלה את הערכה. זה לא שינה באמת את הערכה, גם את המודעות בנוגע לעניין של, אין שוויון.

מרב : מודעות לזה שאין שוויון בעצם בין יהודים לערבים?

עינב : כן.

מרב : חשבת על זה אחרי זה, יצא לך ככה אחרי הפעילות לחשוב על זה, או שהיה, נגמר,

עינב : אחותי הקטנה רואה סדרה בטלוויזיה, ויש שם שחקן בערוץ הילדים, יש שם שחקן שהוא

ערבי נוצרי. הוא מדבר עברית שוטפת, אין לו מבטא אין לו כלום, כאילו את יודעת הוא ערבי אשכנזי. אז היא רואה אותו בטלוויזיה, אין לה שום דעות קדומות עליו, אין משהו בעניין של אסוציאציות לגבי זה שהוא ערבי או לא, רק בסוף בכתוביות יש לו שם שהוא לא ממש יהודי. אז זה דוגמה אישית לסופר סייד קשוע, הם שני אנשים מאוד בודדים כאילו בימים האלה, זה מה שאפשר לראות.

בועז : יוצא דופן את מתכוונת?

עינב : יוצא דופן, כי מהבחינה אנחנו רואים אותם כשווים לנו כי הם מדברים בעברית, הם

עושים תרבות עברית. הם כותבים ספרים בעברית, הם מסתכלים בתוכניות ישראליות, הם לא מופיעים עם כאפייה וכל מה שאנחנו מזהים בתור ערבים,

דובר : אבל לא כל הערבים הולכים עם כאפייה.

עינב : ברור, (!?) לראות יושב עם נרגילה וכוס תה, ו,

מרב : זאת אומרת הם קצת היוצא מהכלל ש,

בועז : הוא דומה לנו, אין דברים שמחריגים אותו.

דובר : אם אתה תלך בכל המקצועות ספורט למיניהם, אתה כן תראה ספורטאים ערבים אתה כן

תראה מאמנים ערבים, אני מקבל אותם כמו כל אחד. (מדברים יחד)

דובר : תלך לביתר ירושלים במשחק שלהם מול בני סכנין, יהיה שם,

דובר : כן, אם תלך למקומות כאלה ברור שתקבל, (מדברים יחד)

דובר : בכל קבוצה, כאילו בכל אזור יש את האנשים האלה שאין להם בעיה והם רואים בערבי

והיהודי כשווה, ויש כאלה (מדברים יחד)

מרב : מה אתה חושב על זה?

בועז : איך אתה מתייחס לערבים מבחינת הערכה שלך עליהם? לא רק כדורגל בכלל.

דובר : כן הבנתי. אני אגיד בקשר למה ששאלתם מקודם על הערכה שלנו, נגיד אני אלך לרופא

ערבי אני חושב שלא יהיה כאילו, אני לא יגיד אה הוא ערבי, אז אני לא רוצה להיות

מטופל. להפך אפילו אני יעריך אותו יותר כי סביר להניח שאם הוא, שכאילו הגיע למקום

קצת יותר קשה והיה לו יותר קשה כאילו רוב הערבים יש להם חינוך פחות ברמה

מהיהודים, והכל כאילו פחות באמת תנאים הכל. אז אם הוא הגיע לאן שהוא הגיע, עם כל

הרמה הנמוכה הזאת, אז להפך זה כאילו יגרום לי להעריך אותו יותר. כמו כל דבר, רופא,

מרב : והפעילות של הפורום אתה מרגיש שהיא שינתה משהו בהערכה שלך ביחס שלך לערבים,

במחשבה שלך על הזכויות שלהם?

דובר : אולי קצת כן, אבל לא, כאילו גם לפני, לפני הפעילות גם הייתי כאילו די באותה דעה,

וקצת גם יותר לחשוב עליהם יותר להבין אותם, אבל מבחינת הערכה,

בועז : התייחסתם באותה הערכה שווה לישראלי ולפלסטיני שפגשתם?

דובר : מה?

- בוועז : התייחסתם באותה הערכה גם לישראלי גם לפלסטיני, זה העלה בעיניך את ההערכה לפלסטיני אם הוא בא עד אליך ומספר את מה שהוא מספר.
- דובר : די הערכת את אותו כן, כאילו מבחינת,
- בוועז : זה לא שינה את ההערכה הכללית אולי על ערבים.
- דובר : כן, כן.
- מרב : שינה או לא?
- דובר : לא, לא שינה. כי היא הייתה די דומה גם לפני. לערבי הספציפי הזה כן, כאילו שהוא כמו היהודי שהרגו לו מישהו מהמשפחה והוא בא ומדבר על זה עם העם שהרג לו את האח, אז זה יש הערכה כמו שליהודי.
- בוועז : חייבים לשאוף לסיום.
- מרב : שואפים לסיום, אז אני רוצה לשמוע, עודד לך זה שינה משהו הפעילות, בהערכה בתפיסה של הערבים, במחשבות לגביהם?
- עודד : תמיד היה לי בראש שהם בני אדם כמו כולם, והכל, התוכנית הזאתי אם שינתה לי משהו, רק נתנה לי עוד הסתכלות מהצד השני, כי יחסית זה די נדיר לשמוע את ההסתכלות של אדם מהצד השני על כל העניין הזה.
- מרב : אתה רואה את זה כמשהו משמעותי שהייתה לך הזדמנות לשמוע?
- עודד : כמשהו טוב, זה משהו מאוד טוב. אני חושב שספציפית את השיחות האלה, צריך לעשות אחרי שאנחנו בצבא. כאילו בתור בני אדם קצת יותר בוגרים ממה שאנחנו עכשיו, אחרי שעברנו את הצבא אחרי שראינו מה זה מי זה, ואחר כך אנחנו נדע להחליט מה אנחנו עושים עם זה בעצם.
- מרב : ואתה לא רואה ערך לזה שדווקא לפני הצבא שמעתם את שני הצדדים?
- עודד : פחות,
- אורי : ((מדברים יחד)) זה אומר כאילו לכמה אנשים עכשיו להתחיל להסתכל על הצבא (?) אם אני אהיה בקרבי,
- בוועז : זה מאיים במשהו על השירות הצבאי, על איך אני אשירת בצבא.
- עודד : כן, אני די מקובע בדעה שלי על העניין הזה, אבל אני חושב שיש אנשים שזה פתח להם עוד איזה שאלה,
- בוועז : זה הקטע הפחות חיובי נאמר במפגש.
- עודד : כן, זה הקטע ((מדברים יחד))
- מרב : שזה מערער משהו,
- עינב : שזה מנסה למנוע ממך לחשוב על הדברים האלה כדי שתשב ((מדברים יחד)) וגם מרחיבים לך את האופקים אז צצים כל מיני סימני שאלה, רגע מי אני, ולמה אני עושה את זה,
- מרב : השאלה אם זה טוב שזה פתאום מערער וזה,
- עינב : את רוצה לשאול אותי, זה מצוין.
- מרב : מבחינתך זה טוב. ((מדברים יחד)) מיד נשמע אותך ואותך את הסיכום.
- אסף : גם, אמרתי מקודם אולי כאילו פתאום אולי לא כדאי ללכת לקרבי, זה שוב זה לא מה ש,
- מרב : לך זה צבט פתאום היסס גרם ל,
- אסף : לא, אבל אני חושב שיש הרבה בשכבה שלי. כאילו לא שאני יודע, אבל אני חושב שכן.
- בוועז : כל שנה היה לכם חשש שזה יעלה משהו.

- אסף : כן, כי אני אולי לא אלך לקרבי, אולי אני לא צריך אסור להרוג ערבים, אולי אפשר לחיות בשלום עם העולם. וזה כאילו אני לא חושב שלפתוח שאלות כאלה ולערער למישהו לפני השירות זה דבר חכם, כי הוא עוד חצי שנה צריך להחזיק את הנשק וכאילו צריך לעמוד ולחשוב רגע אז אולי אני לא צריך לירות או שכן צריך לירות, ((מדברים יחד))
- מרב : רגע אסף אבל אני רוצה לשאול אותך, אתה אבל אתה בוא נדבר על עצמך, אתה כשאתה הולך לצבא עוד חצי שנה או לא יודעת מתי שזה יהיה, אתה חושב שזה מפריע לך שראית פתאום מישהו מהצד השני ושמעת אותו, זה יושב לי פה,
- אסף : אבל זה חייב להיות שזה יושב בצורה שלילית או שיכול להיות,
- מרב : לא, זה לא יושב בצורה שלילית. זה לא יושב בצורה שלילית, ממש לא. כי זה פתח לי את הראייה להבין שיש שם בני אדם. כאילו שהם לא חיות. יש שם משהו שאפשר לדבר איתו. כאילו שזה שכן יש להם אחים קטנים וכן יש להם אמא שדואגת להם, וסבא שצריך לכבד אותם, וכן צריך להיות יותר הומאני. אבל בתכלס כשאתה בתוך הלחימה, אתה צריך לשים את זה בצד ולהבין שזה החיים שלי ושל הצוות שלי, ויש את החיים של המחבלים שיורים עלי, ולעשות את הכל בפרופורציה.
- אסף : אני חושב שמצד שני כאילו כן אפשר להבין למה הם עושים לפני הצבא, שלא יהיו מקרים כמו שהוא אמר, זריקת תעודות זהות או סתם טבח באזרחים חפים מפשע שכאילו נגיד עכשיו אני יכול להגיד לך שאחרי שאני עברתי את הפעילות הזאת, אני לא יהרוג סתם ערבי בלי שקיבלתי פקודה כאילו חף מפשע, שכאילו דברים ש, אתה תהיה מודע לזה יותר לסכנה הזאת.
- בועז : כן, אני חושב שמי ש, כל אחד שרואה את הפעילות הזאת זה ימנע ממנו אם כאילו אני גם לפני לא הייתי עושה את זה, אבל,
- אסף : זה מכניס לפרופורציות.
- מרב : כן, אולי אם מישהו היה לפני כן יכול לעשות את זה, מסוגל לעשות את זה, אז אחרי הפעילות אני חושב,
- מרב : אז בוא נגיד הסימני שאלה האלה זה בעצם,
- עינב : הידע זה מפיל עליך אחריות. פתאום אתה צריך להיות יותר הומאני כלפי אנשים אחרים.
- בועז : אז מצד אחד אתם מאירים את עיני שזה יותר בריא מורכב, מצד שני זה יותר ((מדברים יחד))
- מרב : זה מפחיד אותכם קצת, כי אתה אמרת את זה ממש בהתחלה אורי, שכאילו אתה תהיה חייל ועכשיו מה מצפים ממך שלא תעשה את התפקיד שלך, אז בוא תגיד רגע מה, כשתהיה חייל אחרי ששמעת את ה..
- אורי : לי זה לא ישנה, אני יודע טוב מאוד מה מבקשים ממני. אבל, לא יודע זה, לא יפריע לי. אני רק לא הבנתי כאילו אם זה מה שמנסים לעשות.
- בועז : יש לך חשש שאולי בעצם יש פה כוונה סמויה לערער משהו אצלך מבחינת הנכונות שלך להיות חייל?
- אורי : אני הרגשתי כאילו זה, הצד השמאלי של הפוליטיקה, כאילו השמאל בא אומר לך שלום אנחנו פה, (??) זה ההרגשה שאני יצאתי ממנה. ((מדברים יחד)) כי אמרתי מה אתם באים עכשיו במן מחאה, (??) כאילו להגיד לי יש צד אחר וצריך שלום, זה השמאל, זה השמאל.
- בועז : אבל איך זה מתחבר לצבא? השמאל הוא נגד צבא?

- אורי : הוא נגד צבא, כאילו אין ספק. אתה תלך אתה תראה את השמאל, אתה תראה נגד צבא.
- בוּעז : יש בשמאל אנשים שנגד צבא?
- אורי : תלוי, כאילו הרוב אתה תראה שהם נגד צבא, הם לא מתגייסים, הם לא מוכנים להתגייס, הם עומדים לך במחסומים זורקים על חיילים,
- עינב : רגע ודתיים קיצוניים ימניים שלא מתגייסים מה הם?
- אורי : אותו דבר. בדיוק אני לא חושב שהם טובים.
- מרב : לא, בסדר אבל רגע אז אתה אומר בעצם,
- אורי : אבל אני נגד הלבוא הזה ולהגיד אנחנו פה כאילו הם לא אומרים שהם שמאלנים, אבל הם ((מדברים))
- אורי : הם רק לא מתגייסים אבל השמאלנים הם נגד אשכרה הם נגד החיילים שלנו.
- דובר : גם הדתיים.
- מרב : אתה בעצם אומר שהפעילות היא גרמה לך להרגיש שיש פה איזה כוונת מכוון שהרגיזה אותך.
- אורי : קצת כן, זה היה כזה
- בוּעז : לא מצא חן בעיניך.
- אורי : פחות לפלסטיני שבא לדבר, כי הוא באמת ראיתי שהוא מדבר מאוד מהכאב שלו, כאילו מאוד בא במטרה לעורר בנו כזה תקשיבו תשמעו אנחנו גם אנחנו רוצים, יש לנו המון כאלה שרוצים, אז מאוד הערכת אתה, אבל, הישראלי כאילו תפס טרמפ מאוד כואב לי לומר את זה, אבל כאילו מנצל את המוות של אח שלו בשביל להציג את הדעות הפוליטיות שלו. וזה מאוד הכעיס אותי. כי אני מרגיש ש, רגע מה אתה בא עכשיו אח שלך נהרג, אז אתה בא עכשיו לשכנע אותי להצטרף לדעות כאלה? זה מאוד הכעיס אותי.
- מרב : רק שנייה, אתה כעסת בהתחלה על זה שהישו כאילו את הסיפור, זה הרגז אותך שיהודי השווה כאילו את הרצח של אח שלו למה שקרה לפלסטיני. הכעס שלך הוא כלפי היהודי בסיפור הזה.
- אורי : כן, יש קצת כעס כלפי היהודי.
- עינב : זה נראה כבגידה.
- אורי : לא עניין של בגידה, זה יותר כאילו להסתכל על, בביקורתיות. כאילו יותר לחשוב כזה מעבר.
- עודד : עלי הדבר הזה עבד.
- מרב : מה עבד עליך?
- עודד : שהוא השתמש במשהו, זה לא, אני לא אוהב לומר, עוד פעם זה לומר להשתמש באח שלך. יכול להיות שזה כן הדרך שלו ולא הדרך שלו רק להציג את הדעות הפוליטיות. אבל איכשהו (!) על ידי האח שלו שנהרג, זה עבד עלי.
- בוּעז : באיזה אופן זה עבד?
- עודד : שאתה, אני נכנסתי עם דעה יחסית מאוד, מאוד קיצונית, וזה לאט, לאט בשיחה עצמה נרגע, אחר כך זה,
- מרב : ואחר כך זה חזר?
- עודד : אבל תוך כדי השיחה. אתה לא יכול לומר לו שום דבר. כי לא נעים לך. לפחות לי לא היה נעים לדבר אליו בצורה,
- בוּעז : דרך אגב העובדה שהוא ואח שלו היו חיילים קרביים זה לא משנה את התמונה?

- עודד : לא. יש הרבה חיילים קרביים שמכרו את הנשק שלהם לזה, זה לא אתה תמצא את זה בכל מקום.
- מרב : שנייה, אבל חשוב לי להבין אתה בעצם אומר זה השפיע עלי באותו זמן, והיה לי לא נוח בעצם להביע את הדעות שלי, אבל כשיצאת משם בעצם הרגשת שחזרת למחשבות שלפני.
- בועז : די מהר חזרת, אבל בכל אופן נשארו איזשהם דברים.
- עודד : עדיין נשאר המודע, כאילו עוד פעם הם לא מהקיצוניים האלה שאומרים לך עכשיו (?) הלוואי ויהיה שלום, הלוואי. ואפשר לעשות הרבה בשביל שלום, לא יותר מ, כאילו אפשר לעשות דברים בשביל שלום. אבל הדרך איך שהוא שהציגו את זה, זה אמרו שצריך שלום בכל מחיר, ושזה לא נורא אם פוגעים בנו, גם אנחנו פוגעים בהם, והצד שלנו (?) קשה לשמוע.
- מרב : פתאום כשאתה חושב על זה אתה חוטף שוב את העצבים, ואז הכל,
- דובר : אני דווקא חושבת שזה חשוב.
- עניב : אולי באמת איזה מילה אחת, מישהו נשאר לו עוד מה להגיד, כל אחד משפט סיכום מילת סיכום.
- בועז : בתור (?) הומניסטית, אז זה מאוד חשוב שתהיה פעילות כזאת לפני הצבא, כדי להראות שמראים לחיילים את התמונה השלמה. אתה לא נלחם בשדים שחורים, והם (??) אתה נלחם באנשים. אז אם אתה רוצה להיות צבא הומניסטי אתה רוצה (?) את הדעות של החיילים, להראות שאנחנו לא בשר תותחים. אנחנו אנשים שנלחמים באנשים אחרים.
- אסף : זה משרת את המטרות של צה"ל בסופו של דבר.
- בועז : כלומר?
- אסף : שיש את השיחות האלה.
- מרב : משרת?
- אסף : משרת את האינטרסים של צה"ל. צה"ל רוצה חיילים שלפי דעתך, מה שאני גם גדלתי עם הקטע שלי עם הצבא, כי כן צה"ל כן צריך חיילים שקצת יש להם את הדעה הזאת, וקצת יש להם את החוכמה הזאת, והם לא רק יודעים לירות.
- עניב : כי הם צריכים פקידות.
- אסף : כי הם צריכים, כי צריך אנשים שאם אתה שם להם נשק בידיים אז אתה יכול לדעת שהוא לא ילך ויעשה, משהו, כאילו
- מרב : ומה מילת הסיכום של הפעילות מבחינתך?
- אסף : לא יודע, שזה חשוב. (?) גם אצלנו וגם אצלם.
- מרב : כן, עודד רצית,
- עודד : חשוב לעשות את השיחות האלה מאוד, לא כרגע, אחרי הצבא, ואסור לנו לשכוח שבסופו של דבר סביבנו כל המדינות לא אוהבות אותנו וחלקם לא רוצות בקיומנו, וכרגע אין מה לעשות. אנחנו חייבים להיות במערכה שאנחנו חיים בה כרגע, וזה לא יעזור אם יתחילו להשתנות אנשים.
- מור : אני גם חושב ככה.
- בועז : מה גם חושב מור? חושב מה?
- מור : שגם כמו שהוא אמר שצריך לעשות את זה אחרי צבא, שלפני זה קצת שהוא אמר לנו הרבה פעמים, מערער את הדעות.
- דובר : חשיבות של הצבא.

- מור : בדיוק מערער את הדעות שלך על החשיבות של הצבא. כן צריך להיות אחרי צבא. אחרי צבא זה כן חשוב ש,
- בועז : למה זה חשוב אחרי צבא?
- מור : שהאזרחים ידעו לחיות ביחד עם ערבים. ואז אולי זה אולי בסוף יהיה שלום. זה יהיה קצת יותר משכיל.
- בועז : נראה לי שצריך להגיד מילת סיכום על הפעילות
- אורי : אולי אני לא הקשבת מספיק, אבל אני חייב להגיד שהפעילות הזאת לא משליכה כאילו אני זוכר את הסיפור, אני זוכר לא התעמקתי בו יותר מדי. גם הרגשתי שזה לא בא בזמן מתאים.
- בועז : לא בא בזמן מתאים, כלומר אחרי צבא זה כן זמן מתאים כמו שפה מישהו הציע?
- אורי : אני לא יודע. אני יודע להגיד לך שעכשיו זה לא מתאים. אני לא יודע אם להגיד שאחרי צבא זה מתאים. אחרי צבא אני לא חושב שזה ישנה, זה לא יעשה איזה שינוי.
- בועז : רוצים להגיד לכם תודה רבה. היה מאוד מעניין וחשוב לנו.
- ((סוף המפגש))

נספח 4

קבוצת מיקוד ביי"ס בחיפה

תאריך: 15.3.11

משתתפים: רועי, מאי, גלי, ענת, רון, אבישג

מראיינים: בועז ומרב

- בועז: (דיבורים לא שייכים)
- רועי: בסדר כן. אני רועי.
- מאי: מאי.
- בועז: רועי. כולכם זה, חיפאים? פשוט אם תספרו לנו גם מאיפה אתם מגיעים.
- מאי: יצא שכן. (דיבורים לא שייכים)
- גלי: אני גלי
- ענת: ענת.
- רון: רון.
- אבישג: אבישג.
- בועז: אתם כולם מאותה כיתה, או לאו דווקא? אולי זה לטובה אבל אולי גם תגידו מאיזה כיתות אתם?
- מרב: איך זה הולך פה? אתם, יש כיתות, מגמות של...
- רועי: כיתות לפי מגמות.
- מרב: אז...
- רועי: בכל כיתה יש כמה מגמות כאילו.
- דוברת: אז כאילו בכל כיתה יש כמה מגמות.
- רועי: אם אתה במגמה מסוימת, אז אתה בכיתה של המגמה.
- בועז: אז כמה כיתות אם יש בשכבה? או אצלכם, בשכבה שלכם?
- מרב: ואיזה מגמות יש? אמרת שאת במוזיקה?
- ענת: כן.
- מרב: ומה את?
- דוברת: יש מוזיקה, מחול, תיאטרון, (?) צילום, תקשורת, עיצוב גרפי ועיצוב פנים.
- מרב: רגע, ומה אתם? מאיזה מגמות אתם?
- בועז: עם איזה מגמות אנחנו פה?
- גלי: אני במחול.
- רועי: תקשורת.
- מאי: צילום, תקשורת, מוזיקה.
- רון: צילום.
- אבישג: אומנות פלסטית.
- בועז: יש מגוון כאן.
- מרב: מגוון בהחלט כן טוב יופי.
- בועז: למה שינו את השם? פעם לפני כמה שנים קראו לזה X, היום y? לא?
- מרב: אה התחלפו המקורות מימון, זה כבר לא של X?

- רועי : כן עוד מעט זה גם לא יהיה כאן פשוט, הבית ספר.
- מרב : למה?
- רועי : כי זה מבנה של X ואנחנו כבר לא X.
- מרב : אה זה מבנה של X.
- דוברת : נתאחד עם חטיבת ביניים כאילו של ליד. (דיבורים לא שייכים)
- מרב : מה שנרצה בהתחלה, זה שתספרו לנו ככה מה אתם זוכרים מהפעילות של הפורום. מתי עברתם אותה?
- דוברת : לפני חודש וחצי.
- רועי : לא, יותר.
- דוברת 2 : לא יותר בתחילת שנה זה היה.
- רועי : זה היה כאילו לקראת האמצע שנה.
- דוברת : חנוכה, לא?
- רועי : בסביבות חנוכה, כן .
- מרב : אוקי. אז מה אתם זוכרים, קודם כל מה אתם זוכרים ממה שהיה, ואחר כך נמשיך הלאה. (דיבורים לא שייכים) אז מי רוצה להתחיל קצת מה הוא זוכר. כן. אבישג נכון.
- אבישג : כן. באו שני נציגים, אחד פלסטינאי ואחת יהודייה. שניהם שכולים כמובן. וכל אחד מהם סיפר את הסיפור האישי שלו. ואחרי זה כאילו המשותף זה, שלמרות הסיפור היה טרגי, ונבע מהיחסים המעורערים בין הערבים, ערבים יהודיים, ישראלים פלסטינאים. אז לא הזין את יצר הנקמה וגרם לשניהם להשתתף בפורום. במטרה להגיע לדיון עם הצד השני. ובינתיים זהו.
- מרב : אוקי. מי עוד? את.
- בועז : אולי את זוכרת את הסיפור, כלומר מה קרה ליהודייה ומה קרה לבן המשפחה שלה.
- אבישג : אחות של האישה, היהודייה, אז נראה לי זה היה ברמת הגולן, אם אני לא טועה. אז היא יצאה בדיוק כשנפל טיל היא הייתה בחוץ ונהרגה. היא הייתה אמא לילדים. ואצל הפלסטינאי, אני חושבת שזה היה...
- דוברת : זה היה כזה שאח שלו נהרג ואז גם בן דוד שלו לפני החתונה אני זוכרת,
- דוברת 2 : אח שלו ואז גם בן דוד שלו. כן.
- דוברת : אירוע לפני החתונה או משהו, נסעו באוטו ואז...
- דוברת 2 : הוא סיפר לנו שמכיוון שהוא היה בחוץ או משהו כזה. ואז חיילים... לא יודעת ואז היה איזה מהומות או משהו כזה ואז חיילים אמרו לו לחפש אתו.
- אבישג : כן החיילים הרגו אותו.
- דוברת : זה, מה שהיה אצל האישה גם, היהודייה, זה שהיא סיפרה שהבן, הבן של האישה שנהרגה מהטיל, קרה אצלו משהו כאילו התגובה שלו הייתה לא, קיצונית. מבחינת... עכשיו אין דיבור עם ערבים אני כולי עוין, אלא להיפך התעוררה תגובה נגדית והוא אפילו תלה פוסטר של של דגל פלסטין או משהו כזה בחדר. במובן של, הוא הבין מאיפה זה בא או שהזדהות, או במקום לרצות לנקום על...
- מרב : אוקי. אז אתם שמעתם הייתם בעצם באותה פעילות שלושתכם? (דיבורים לא שייכים)
- גלי : הגיעו שני גברים יהודי ופלסטינאי. אני זוכרת שהסיפור של הפלסטינאי היה שאח שלו, רוקנו עליו מחסנית.
- מרב : באיזה אירוע? איזה נסיבות?

- גלי : באיזה נסיבות? היו מהומות שם כמה ימים והוא יצא לשחק בחוץ.
- מרב : הוא היה ילד?
- גלי : אני חושבת שכן. לא ילד קטן אבל... וזהו. ואחד החיילים החליט לירות בו. והסיפור של היהודי אני חושבת שהבן שלו נהרג, אבל אני לא ממש זוכרת. לא ממש סגורה.
- מרב : אוקי. ואתה רועי, היית עם... אוקי אז, אותו סיפור ששמענו בהתחלה. מאבישג אוקי. אז בקטע הזה זה מספק אותנו.
- בועז : כן. (דיבורים לא שייכים)
- מרב : אנחנו רוצים שתשתפו אותנו ככה במחשבות שלכם ובחוויה שעברתם בפעילות. איזה מחשבות היא עוררה? איזה רגשות. מה התובנות שלקחתם ממנה.
- ענת : אני חושבת שזה היה מאד יפה לראות שהביאו משפחות שממש הסיפור שלהם משני הצדדים, אז הסיפור שלהם היה נורא אמיתי. כי זה לא היה עניין של לנסות לקדם משהו מבחינת הקידום עצמו. מבחינת בואו שלום ועניינים כאלה. זה היה ממש, אנחנו מדברים אליכם. נורא בגובה העיניים ואנחנו מסבירים לכם מנקודת מבט, איך שהם ממש חוו את זה על בשרם את כל העימות הזה. אז אני חושבת שזה היה מאד מאד יפה. היו כאלה שיותר שיתפו פעולה, היו כאלה שפחות שיתפו פעולה. אבל אני חושבת שהקונספט עצמו הוא היה מאד טוב. של, של הרעיון של הפורום. שזה כאלו יכול ממש להצליח בנושאים כאלה. ולעזור, לגרום לבני נוער לחשוב אחרת, או להבין פשוט את המקום שלהם.
- מרב : מה הרגשת ככה תוך כדי? אנחנו, ענת כן?
- בועז : ענת כן.
- ענת : כן. קודם כל כי הם על המשפחות. הסיפורים שלהם. כי זה באמת היה נורא עצוב. והפלסטינאי גם סיפר דברים שזה לא רק על הסיפור האישי שלו. הוא סיפר גם על החיים ששם. שבמחסומים ודברים כאלה. וזה היה מאד, כאילו זה דברים שלי אישית לא יצא לשמוע ביום יום כאילו. מהצד שלהם. אז זה היה מאד מעניין. וזה העלה רגשות מאד מעורבים כאלה, מבחינת שאנחנו חיים כאן ומה שקורה שם. וכן גרם לי לראות את העניין בצורה שונה. ואת כל העניין הסכסוך הזה. אני חושבת שזה היה ממש מוזר. אני בטוחה שגם לא הייתי לבד בנושא הזה.
- בועז : מה את בטוחה?
- ענת : שלא הייתי לבד בעניין של כאילו, פעם ראשונה בשבילי.
- רועי : אני מסכים עם זה. אני מסכים עם זה. ורציתי רק להוסיף שהאווירה שהייתה, היא כאילו הייתה כזאתי די, לפחות אני הרגשתי את זה. די כזה הרגשתי כזה. אני אני לא רוצה להגיד עוינות, כי זה לא בדיוק המלה.
- דוברת : אנטי כזה.
- רועי : כן. פחות או יותר כאילו לא לא אנטי. זה גם לא אנטי פשוט אפילו מתוחה. אפילו מתוחה.
- מרב : מה, בקרב?
- רועי : בקרב כאילו רואים שם כאילו, זה פשוט הרגיש ככה. גם אני לא דיברתי לאורך כל הפורום, למרות שהיה דיון והכל. ובדרך כלל אני מדבר הרבה. במיוחד על הנושא הזה. יש לי הרבה מה להגיד על זה. אבל...
- בועז : יש פה מקום לאיזה תיקון.
- רועי : מה?
- בועז : יש פה ההזדמנות לתיקון.

- רועי : כן. אבל, כאילו האווירה פשוט גרמה לי להסתגר ולא לרצות לדבר יותר מדי. האווירה היא כאילו נוצרה כאילו, לפחות מה שהרגשתי מהתלמידים שישבו, זה כאילו, במיוחד כשהבן אדם הפלסטינאי כשהוא דיבר. אז כאילו, זה הגיע לא כאילו מתי שהוא סיפר את הסיפור שלו, זה הגיע מתי שהוא באמת עבר איך החיים שם וכל זה. אז הרגשתי הרבה מתח כאילו.
- ענת : למה אתה קורה מתח? שלא היה לך נעים לשמוע את זה? היית בשוק? כאילו לא סתם היית (?)
- רועי : זה משהו באווירה הכללית של הדיון כאילו ואיך שהדברים נאמרים, והתגובות שהיו לחלק מהתלמידים והתגובות שהיו לו. כאילו, כי הכל ביחד זה יצר כזה הרגשה לא נוחה. כאילו שלא..
- ענת : כן אבל השאלה אם זה בגלל מה שהוא מספר, שזה המציאות וכאילו שאתה שומע מציאות של מישהו אחר שאתה מרגיש איכשהו חלק בזה. אתה אומר, וואי שנה הבאה אני הולך להתגייס ואני אולי אני הולך לעמוד במחסומים. ולא נעים לי לשמוע את זה שזו המציאות או לא, או שזה באמת משהו באיך שהוא אמר ואתה מבין?
- רועי : לא, אני לא התכוונתי כאילו...
- מאי : לתוכן?
- רועי : כן, לא התכוונתי לתוכן של הדברים שלו. התכוונתי פשוט שזה האווירה שנוצרה. זה עוד פעם התגובות של
- רועי : רועי.
- מאי : ואתה לא חושב שככה?
- רועי : מה?
- מאי : אתה לא חושב שהתוכן השפיע על האווירה? כי זה תוכן יותר מזעזע.
- רועי : התוכן, בטח שהתוכן השפיע על האווירה. בטח שהוא השפיע. על האווירה.
- מאי : אז האווירה נוצרה מקרב האנשים.
- רועי : זה הכל מערכת.
- מאי : נכון אבל זה כולנו. אנשים שכאילו שכולנו נרגיש לא נעים. אני רוצה להאמין לפחות. שלא נעים לשמוע את הצד הזה מדבר ככה שזה מה שקורה. זה מה שהוא רואה מאתנו. וזה מה שהילדה שלו לא רוצה לראות ישראלים ומפחדת. כאילו שונאת ישראלים. זה כאילו קשה לשמוע את זה, כי קשה להאמין שזו המציאות שלהם, אבל אני לא חושבת שזה משהו בשיחה ואיך איך שהוא הציג את זה שגרם לזה. פשוט עצם זה שזו המציאות, זה לא נעים. זה לא נעים שמישהו מראה לך את זה בפרצוף.
- מרב : זאת אומרת זה מה שאת, מאי. זה מה שאת הרגשת? זה מה שאת הרגשת בעצם? מה שאת אומרת עכשיו?
- מאי : לא לא כאילו כן הופתעתי. אני לא ידעתי שזה עד כדי כך. או לא היו לי את הדברים כל כך ברורים באמת מול מול העיניים. אף פעם. אז זה כן האיר באיזשהו, באיזה שהיא צורה. אבל אחרי הדיון כאילו דיברנו על זה בכתה ואני אמרתי, לא זוכרת כאילו למה הגעתי, אבל כאילו אמרתי, שאני חושבת שזה, זה מה שצריך להיות במרכז. אני חושבת שמישהו אמר שזה לא צריך להיות דווקא במרכז, המשפחות השכולות, וזה כל כך הרבה
- דוברת : אמוציות?

מאי : כן, אמוציות כאילו בדיון. שזה לא באמת יכול, כאילו זה מעורר. ואני אמרתי שזה צריך להיות כל הזמן במודעות שלנו. כי בסופו של דבר זה מה שקורה. ולא לחשוב על שטחים והסכמים ואז לא יודעת. כאילו דברים כאילו שבראש שלנו כל הזמן יהיה הכאב הזה והצער כי בסופו של דבר זה מה שקורה. כאילו שאנשים נהרגים והמשפחות אבלות וזה לא מסלול כאילו שזה ממשיך להיות ככה. אז, אז כאילו אני לא יודעת אם זה אבסולוטי כאילו מה שאני אומרת עכשיו. אבל לפחות בהרגשה שלי זה, זה נכון.

אבישג : כן אני מסכימה עם מה שמאי אומרת.

בועז : כלומר? תגידי מה זה.

מרב : במה?

אבישג : אני בכלל הופעתי לראות שזו הייתה התגובה של המשפחות. כאילו לא יודעת, בראש שלי תמיד הדבר ראשון שעולה זה בטח נקמה. או רצון דווקא להתנגד לו. והופתעתי מזה שהם מהיכולת שלהם כן לבוא ולדבר ולספר. ואני חושבת שכשרואים את זה ככה, את שני הצדדים כאילו ש... ושומעים סיפורים דומים. ושומעים על החיים הקשים של הצד השני. ומה החלק שלנו כמדינה, כחברה בזה. אז, אז זה שם את הדברים בפרופורציות אחרות נהייה. לא יודעת, ממה ששומעים בחדשות, מהאקטואליה היום יומית, כאילו אנחנו נחזיר את הטריטוריה הזאתי או לא. ונמדוד את זה בסנטימטרים. זה שם את זה, כאילו לדעת, לי זה הקטין את זה הרבה יותר. וכמו שמאי אמרה לדעתי באמת מה שחשוב זה כאילו המשפחות שנשארות מפורקות אולי, או אבלות כאלה. שזה, כאילו אלה ההשלכות של הסכסוך הזה. הרציניות. ולא אם אנחנו נחיה שלושה מטר מכאן או עשרים סנטימטר מכאן.

רועי : ועובדה שהשיחה הגיעה אחרי שעה כן לפוליטיקה.

ענת : אצלנו לא.

רועי : אצלכם. אצלנו זה הגיע בסופו של דבר לפוליטיקה.

דוברת : ולגלעד שליט.

רועי : כן. זה...

אבישג : אבל דווקא לפי דעתי זה מראה שהדברים כן קשורים ואתה לא יכול להפריד מזה כאילו את זה מזה ולעסוק בדיון רק, רק בפוליטיקה. כאילו בדיון האקטואלי אתה עוסק תשעים אחוז מהזמן רק בפוליטיקה ולא...

גלי : אני חושבת שפשוט הקטע הוא שאם היו באים ומדברים אתנו מלכתחילה על פוליטיקה והדיון עצמו היה על פוליטיקה, אז לא, זה לא היה מעורר את, את אותם, את אותם האמוציות. כאילו זה שהביאו מהתחלה את הפרום משפחות, אז יכול להיות אני לא זוכרת פשוט שזה הלך לפוליטיקה, אבל זה, זה זה עורר. וזה זה מה שהדבר הנכון, ששום דבר אני חושבת לא היה מעורר את הרצון שלנו לדבר או לדון על זה או לחשוב על זה, כאילו אין דבר יותר חזק מאשר הכאב של המשפחות עצמן משני הצדדים. בגלל לדעתי זה רק היה. כאילו...

בועז : את הרגשת את המתח, או את האי נוחות שרועי מדבר עליה? או...

גלי : האמת שכן.

בועז : כן

גלי : הרגשתי אותה בעיקר מצד התלמידים. שישבו וחלק היה... זה היה ממש...

- בוועז : איך את, איך את מסבירה את זה. מה גרם לזה מבחינתם. מבחינת התהליכים שהם עברו, חוו?
- גלי : אני, ברגע, שאני ראיתי את זה בעיקר ברגע שהתחילו לדבר על עניין המחסומים ועל עניין החיים שלו שם. שהיו המון ילדים ש... כאילו זה ימנים אפשר לקרוא לזה, אני לא יודעת. אז היה להם מאד קשה. היו, יש המון ילדים שהיה להם מאד קשה לשמוע את זה, וישבו וכאילו רצו רק שזה יגמר. זה לא היה להם... לפעמים זה בא בקטע של זלזול, לפעמים זה בא בקטע של (??)
- דוברת : כעס. גם של כעס.
- גלי : כן גם של כעס, נכון.
- דוברת : כן.
- גלי : היו כאלה שכעסו באמת (!) כאלה שפשוט ישבו וצחקו על זה אמרו טוב, מתי זה יגמר כבר. פשוט ישבו ודיברו אחד עם השני בלי להתייחס בכלל לדיון. שאני לא חושבת שהם באו והיו בטוחים שכולם ישתתפו וכולם יהיו בעניין במאה אחוז, אבל בכל זאת זה היה ממש... הם ראו ממש את החלקים שכן השתתפו וכן היו בעניין, לבין אנשים שהיו כזה לא כל כך.
- מרב : איפה את היית? זאת אומרת איפה את היית בתוך זה?
- גלי : אני הייתי בעניין של להבין יותר את המצב. כאילו את מה שהוא מרגיש מבחינתו לפחות. כי זה מה שאני לא יודעת. והייתי נורא פתוחה למה שהוא אמר. ולהבין יותר כי באמת אני לא יודעת מה הולך שם.
- רועי : לפי מה שהבנתי גם אצלנו זה היה קצת שונה, כי הם בדרך כלל הם עושים את זה בקבוצות קטנות כאילו. ואצלנו אנחנו היינו קבוצה ממש גדולה.
- גלי : אנחנו היינו כן.
- מרב : וכמה הייתם?
- רועי : אנחנו היינו שתי כתות בפורום.
- גלי : בכל קבוצה.
- אבישג : אז הדיון לא יכל למצות את עצמו בכלל.
- גלי : בסביבות הששים יחד.
- מרב : זאת אומרת, את את אומרת אבישג שאת מרגישה ששמה זה לא מוצא בגלל הגודל?
- אבישג : אה כן זה כאילו כולם הרגישו את זה אני חושבת גם, גם האנשים שבאו. אבל הגודל גם לא אפשר לכל אחד להגיד את מה שהוא חושב. וגם הייתה, יכול להיות שזה גם גרר פחות הקשבה מקרב מסוימים, אנשים מסוימים.
- מרב : איך את הרגשת במהלך הפעילות?
- אבישג : גם כן רגשות מעורבים. אני מניחה שהיה לי הרבה מה להגיד שלא יכולתי. מה מבחינת, אני חשבתי שהיה חשוב גם להראות שתמיד מדברים על שלום במושגים כאלו אוטופיים. ומה שהיה יפה לראות זה שאפשר להגיע לרמה כזאת של שלום, שהיא לא הסכמה. וכאילו לא שוררת בין האנשים האלו הסכמה, אבל בכל זאת הם מצליחים להגיע לדיבור ולהיות יחד במסגרת משותפת. וכשאומרים שלום אז לא חייבים לראות את זה בתור כולם חיים יחד באהבה שלום וכאילו... אלא לפחות בקבלה של השני והקשבה, לאו דווקא הסכמה. זה...
- בוועז : הדוגמא של חברי הפורום הייתה משמעותית בשבילך? העובדה שהם, הם דוגמא לחיים בשלום, גם אם אין הסכמה מלאה? זה סוג של מסר שיכולת לקבל מהפעילות הזאת?

- אבישג : כן כן .
- בועז : וזה לא רק דיבורים כאלה גבוהים, אלא זה משהו בכס.
- אבישג : כן, כן. שזה גם משהו שאנחנו גם לא יכולים להגיע ישר לשלום במושגים הגדולים, אלא קודם כל צריך להיות שלום בין פרטיים. כאילו, גם שבאו אלינו לכתה להציג את זה, אז הרכזת חברתית נראה לי, זה התפקיד? עפרה כן.
- מרב : מי את אומרת? עפרה, כן.
- אבישג : אז היא אמרה שתדעו שהם לא נושכים. וזה חשוב כי יש כאלו שכן יצא להם להיות בקשר עם ערבים. אבל יש כאלו שעדיין חיים בתוך בועה של, מה פתאום, זה, הם מזיקים ונושכים.
- דוברת : נגלה עם הזמן.
- אבישג : והם לא יעלו על דעתם לשבת ולדבר. ושלא לדבר על להיות בקשר חברותי עם מישהו שהוא ערבי פלסטינאי. אז...
- בועז : רובם זה פעם ראשונה שהם דיברו בגובה העיניים. פלסטינים, נוספים.
- אבישג : אני לא בטוחה שרובם, אבל אני בטוחה שהיו הרבה בעיקר אלו שמסתגרים בדעות.
- מאי : מוזר אה?
- אבישג : כן.
- רועי : מוזר כאילו.
- מרב : מה מוזר מאי?
- מאי : לא, זה כאילו מוזר לי כל הדיון הזה. זה כאילו, זה הכי מוזר בעולם.
- אבישג : זה לא כזה מוזר. (דיבורים לא שייכים)
- מאי : כאילו אני באמת מנסה לחשוב, זה בכלל אבל לא קשור, אז אולי אני אשמור את זה.
- מרב : לא לא, דברי דברי.
- מאי : אוקי אני אומרת, מאיפה זה הגיע לעזאזל, זה שאנחנו מחליטים פתאום שאנחנו צריכים לארגן לעצמנו קבוצה ולשנוא קבוצה אחרת כזה הבדל ולעזאזל, זה כאילו לא להתחלף, כי בגלל שהוא מדבר קצת אחרת, או היה פה, לא יודעת, מדת אחרת? כאילו פשוט זה לא נתפס. אני, זה לא במנגנון שלי. כאילו קשה לי לעכל את זה, שזה כן אצל אנשים אחרים. ועוד סבבה שיהיה לכם מנגנון אחר, אבל זה מביא כל כך הרבה סבל ולא רק עליכם. אז כאילו לא יודעת, זה משהו שהוא בעיניי תמוה. למה זה צריך להיות ככה? ולמה אחרי זה דיונים שנים על גבי שנים איך להפטר מהמצב הזה, שמלכתחילה אתה לא מבין למה הוא נוצר. ואני לא יודעת, אולי זה פשוט מהצורך של להתעסק במשהו. שהנה אנחנו עכשיו יושבים ומדברים על זה שפגשנו פלסטינאים, אבל מה, מה ההבדל?
- בועז : אז בפעילות הזאת היה משהו שזירז או חיזק את המחשבות האלה שלך?
- מאי : אני לא, אני לא יודעת כאילו כמה נכנסתי אחרת. נכנסתי אחרת ואיך יצאתי אחרת. כאילו, אתה מבין, זה היה מעורר, זה היה מעניין, יצאתי ובאותו יום חזרתי הביתה בהרגשה, שכן פגשתי משהו מעניין, אבל לא, זה לא היה מבחינתי.
- אבישג : כאילו החזקת בדעות האלה גם קודם?
- מאי : כן.
- רועי : גם אתי זה היה די ככה. (דיבורים לא שייכים)
- מרב : זהו רגע. את רועי אתה סיפרת לנו בכללי, אבל לא שמענו כל כך את החוויה שלך ואת המחשבות שלך. אז, אז עכשיו זה ההזדמנות.

- רועי : כאילו, א. גם אתי זה היה ככה. כאילו זה היה מעניין. אני הסכמתי גם עם מי שזה. כאילו זה פתח אנשים לצד אחר. בקטע שאני פתוח אליו די די קודם. ואני מסכים גם עם מאי. כאילו, זה לא שינה אצלי יותר מדי. אולי באמת כי אני באמת לא... אני כבר, אני לא רוצה להגיד שהכרתי את הצד הזה כי בכל אופן לא הכרתי אותו ככה. ידעתי שזה ככה, אבל לא שמעתי עליו ממקור ראשון וזה. אז כאילו זה באמת היה מעורר, זה כאילו. היא מלה שמאד מגדירה את זה טוב. זה היה כזה, אוקי, אז זה ככה והנה אני שומע את זה מכאן והנה עוד פעם זה מזכיר לי שככה וצריך זה. אבל הרגשתי שאלה אנשים שאולי זה כן היה אמור להשפיע, כי הרי המטרה של הפורום בסך הכל, לפי מה שאני הבנתי, כן אבל לפתוח את האנשים, כאילו שיהיו קצת יותר פתוחי מחשבה ויכירו גם את הצד השני. אבל שנראה לי שאלה שזה כן היה אמור בכל זאת, אולי.
- אבישג : לשנות משהו?
- רועי : כן. אז אני לא הרגשתי בדיוק שזה שינה מספיק. כי מי שהיה כזה אז הוא מהתחלה היה כזה.
- אבישג : נכון. הוא היה מבוצר בעמדה.
- רועי : בדיוק. מסתגר. ומי שכבר היה בראש פתוח, כאילו תקני אותי אם אני טועה כמו ענת, אז כאילו...
- אבישג : אז זה היה כבר לפני אז זה היה כבר לפני. זה לא...
- רועי : אצל ענת זה שינה. היא הייתה, היא מראש באה עם כאילו להקשיב.
- מרב : אז אתה אומר אבל, שאז כן יש כאלה שאתה חושב שזה עשה להם איזה שינוי, או שלא. אני רוצה להבין.
- בועז : מי שבא עם ראש פתוח אבל עדיין בלי כיוון ברור.
- רועי : כן, אבל כאילו...
- בועז : זה מה שאמרתם?
- מרב : יצא לך לדבר עם כאלה שהרגשתי, שאתה חשבת שאולי זה הכוונה היא לשנות את דעתם אבל ראית שזה לא שינה כלום?
- רועי : אם יצא לי לדבר אתם?
- מרב : כן.
- רועי : לא, בגלל, בעקבות האווירה המתוחה שהייתה וזה ובעקבות זה שבאמת לא היה לי חשק, זה המלה שאני מצליח למצוא, לא היה לי חשק לדבר בתוך הפורום. ולא היה לי חשק, אז גם לא היה לי חשק לדבר אחריו. או עליו כאילו.
- מרב : לא היה לך חשק לדבר, כי מה?
- רועי : זה זה פשוט עשה לי הרגשה כזאת של, אין אין אין אני לא רוצה להיות פסימיסט או משהו כזה, אבל אין יותר מדי מה לעשות. עם אנשים שהם אנטי. אין יותר כאילו ככה זה הרגיש לי. הם לא..
- מרב : זאת אומרת הרגשתי בעצם אי נוחות לדבר, או חוסר כאילו מה זה יעזור בגלל האווירה של האנטי?
- רועי : בגלל האווירה של האנטי אז באמת הייתי כזה לא רוצה להשתתף. לא טוב לאנרגיות שלי או משהו בסגנון. זה לא זה לא מתאים לי עכשיו. רגשית כאילו האווירה הזאת.
- בועז : אני אני הייתי רוצה לשאול שאלה נוספת (קודם כל תודה ששיתפתם אותנו בקטע הזה) עדיין מתחברת לפעילות עצמה. לגבי משפחות שכולות ישראליות, אני מניח שיש איזה

- שהיא פתיחות, הנחה אתם יכולים לסתור אותה. יש פתיחות, או כמו שהיום גלעד שליט. יש איזה מראש נכונות להקשיב. היוצא דופן זה הצד הפלסטיני. שאין הרבה הזדמנויות שישראלים יכולים לפגוש פלסטינים. רציתי לשאול אתכם האם הסיפור שכל אחד מה שהוא שמע, הסיפור שהוא שמע מהפלסטיני. האם קיבלתם את זה כסיפור, אנחנו קוראים לזה לפעמים נרטיב, הנרטיב האישי המשפחתי שלו. כן. זה נשמע אמין, זה נשמע נכון. זה נשמע דבר שאפילו יכולתם להזדהות עם הכאב, או להיות אמפתיים לכאב. כלומר, ששמעתם את הסיפור של הפלסטיני, איך התייחסתם לסיפור הזה? מבחינת האמינות, מבחינת הלגיטימציה, מבחינת האמפטיה? אתם מבינים את השאלה?
- מאי : לא בשונה מההתייחסות לכל סיפור אנושי. כאילו, אני לא חושבת שאמרת טוב אז הפלסטיני הזה לא נורא. זה ברור שלא. אבל
- בועז : אבל אמפתית ל...
- מאי : אני חושבת שאסור, אסורה להיות הפרדה בין סיפור מסוים של פלסטיני או של יהודי. כי הוא בן אדם והוא חווה כאב שכל אדם ירגיש. לא משנה, כאילו הרגשות שלהם כאילו, אין אין שוני ברגשות בין אובדן של בן יהודי, או את, או משהו יהודי לבין אובדן ערבי. זה...
- בועז : אז יכולת לחוש אמפטיה לכאב שלו ולסיפור שלו.
- מאי : כן בלי שום הפרדה.
- בועז : לא לא הייתה הכללות.
- מרב : טוב את התייחסת בעצם לשני הסיפורים באותה צורה? בהרגשה.
- אבישג : באותו, בגובה העיניים כאילו.
- מאי : כן.
- בועז : וזה נראה לכם אמין? זה היה לכם, אפילו אם הוא סיפר משהו...
- מאי : כן. זה שאלה מצחיקה אם זה נשמע לנו אמין. כאילו זה קצת אוקי יכול להיות שזה לא אמיתי?
- בועז : לגיטימי (?)
- מרב : לא. איך את הרגשת? היה איזה מצב שאמרת, רגע מה הוא מבלבל לי פה את המוח?
- בועז : מה, הוא מספר על חיילים שירו סתם במישהו? זה נשמע הגיוני? נשמע הגיוני שחיילים ירו סתם במישהו? אם הבנתי נכון את הסיפור.
- אבישג : מאי אני חושבת שכאילו, אני חושבת שבאנו אנחנו עם עמדה, אני מניחה שכן, שזה באמת מעלה, את אומרת מה מה פתאום מי מעלה על דעתו להטיל בזה ספק. אבל יש אנשים.
- מאי : זהו.
- אבישג : יש אנשים.
- רועי : אם אתה מטיל...
- מרב : שמעתם קולות של אנשים שהטילו ספק?
- בועז : לא זה מה שאתם חושבים. השאלה אם שמעתם.
- אבישג : לא, לא כאן. בית הספר שלנו הוא בעצמו בית ספר יותר כאילו פתוח.
- מאי : פתוח לא כולם, אם אני חושבת על זה, אבל היה איזה סיפור.
- אבישג : לא כולם אבל בהשוואה למקומות אחרים, אז לחלוטין כן. זה אבל אני מניחה, אני בטוחה שאם הייתם הולכים למקומות אחרים או לישובים אחרים אז היו כאלו שהיו מטילים בזה ספק. (?)
- בועז : בחוויה האישית שלכם מה אתם הייתם...?

- רועי: אבל מעבר לזה. אם יוצאים מנקודת הנחה, אם יוצאים מנקודת הנחה שכאילו לכל סיפור יש שני צדדים ואי אפשר באמת לדעת מה הצד הנכון, שזה כאילו, זה כמו שמגשרים בין שני ילדים קטנים אז כל אחד יגיד יגיד מה שהוא חושב שבאמת קרה וזה. אתה לא באמת יכול לדעת מי מהם צודק ומה באמת קרה שם. אז אתה יוצא מהנחה, מהנחת יסוד, כביכול ששני הסיפורים נכונים. גם אם הם לא נכונים. אז...
- מרב: אז אתה יכול לצאת מנקודת הנחה כזאתי כשאתה שומע סיפור כזה?
- רועי: כן. פה אין לי ספק. מצד שני...
- אבישג: אבל פה אלה סיפורים שלא סותרים אחד את השני.
- מאי: נכון.
- אבישג: זה כל אחד מהם זה סיפור אישי על רקע מציאות פוליטית מעוותת. כשהמציאות עצמה היא מעוותת.
- מרב: נכון אבל למשל הסיפור שגלי, שאת סיפרת לנו שחיילים את הגדרת את זה, שחיילים רוקנו מחסנית על ילד.
- גלי: לא הוא פשוט זרק מספר של של שלושים, שלושים כדורים.
- מרב: כן אז למשל, כששמעת את זה, מה חשבת, שזה נכון, זה לא נכון?
- גלי: שזה נורא. שזה לא נכון. ברור שזה לא נכון ושזה נורא.
- מאי: לא, שזה...
- בועז: חשבת שזה נורא.
- גלי: אה, כן.
- בועז: לא הטלת ספק או משהו?
- מרב: לא, חשבת שזה אמת מה שהוא מספר?
- גלי: כן לא לא הטלתי ספק, לא היה לי ספק.
- מרב: וחשבת שזה נורא.
- גלי: כן. גם כן. זה ונראה לי, כאילו לא הצלחתי לתפוס את זה, אבל לא לא חשבת שזה לא אמיתי. גם לשמוע אותו לראות אותו מספר את זה, זה היה אמין מאד. זה כאילו זה היה נשמע לי לא מציאותי ולא משהו אנושי, אבל...
- מאי: מי שיגיד שזה לא אמין, כאילו מצחיק אפילו, לקבור את הראש בחול ולהגיד, לא, הצד שלנו לא עושה דברים כאלו כאילו.
- גלי: כן אבל בסדר (!) את את, כאילו, בכללי בדעות שלך עליו אני לא אומרת שזה לא בסדר, או כן בסדר כאילו, לא בקטע של די, שאני פשוט אומרת שיש לך את דעות שהם ככה מאד מאד כאילו בעד, אחרות מאשר של אנשים שם וכאילו המון ילדים ברחוב...
- מאי: מה מה, מאשר מה?
- גלי: כאילו שמה שיש לכמה ילדים, אני יכולה להגיד לך שהמון ילדים גם היו בקטע של, הם, אני בטוחה שהם, אני חושבת שאם איזה שהיא חוסר אמינות הייתה, זה לא היה בסיפור האישי, זה היה בקטע שהוא... כי היה ממש חלק של המציאות, גדול בסיפור שהוא סיפר לנו על המציאות שלהם שם.
- מרב: מה כן. ומה הרגשת בקשר לקטע הזה?
- גלי: אני חושבת שהמון, אני זוכרת שראיתי שהמון ילדים. אני חושבת שהמון ילדים, לפי מה שאני ראיתי לפחות היו, כאילו הוא מספר לנו שבשביל לעבור מכפר לכפר אם אני לא טועה אז צריך לעבור מחסומים. במחסומים אז בודקים אותך ולפעמים מפשיטים אותך וזה ואז

ילדים אמרו, נו באמת זה לא עובד ככה והוא מגזים (?) ולמה שסתם ככה חיילים יפשיטו אותך באמצע הרחוב וזה. עכשיו, שוב, אין לי מושג אם זה באמת נכון או לא נכון, כאילו אני מניחה שזה נכון אין לו שום סיבה לבוא ולשקר לנו. אבל היו המון ילדים שאמרו נו באמת זה בכלל זה לא לא נכון. כי אתה מגזים.

אתה מגזים. אבישג :

כי מה שאנחנו ראינו ומה שהם ראו בכתה שלהם זה ילדים יש לי כמה ילדים ספציפיים בכתה שחלומותיהם זה להיות קרביים הכי קרביים שיש. אז הם רואים את זה בקטע של אני מחר עומד שם עוד שנה ולמה שאני אסכים לעשות את זה בכלל. כאילו איזה אינטרס יש לי לקחת אותך, בן אדם פשוט כזה תמים למדי ולהפשיט אותך באמצע הרחוב. אז פה זה התחיל אני חושבת, העניין של התוקפנות קצת. שהוא ממש סיפר לנו על החיים האמיתיים שם ואנשים היו ממש אנטי לגבי זה. כי אנחנו לא רואים את זה. אנחנו לוקחים את הסיפור של החיילים שעומדים במחסומים ומפחדים שיתפוצצו עליהם וירו בהם. ואנחנו לא רואים את...

ענת :

זה בדיוק נותן להם סיבה לדעתי כאילו איך שאני רואה את זה זה בדיוק נותן סיבה לחיילים לחשוד בכל בן אדם ולא לתת לו את היחס הכי אנושי, או הכי טוב.

גלי :

מה מה, גלי מה נותן סיבה לחיילים?

מרב :

זה שהחיילים מפחדים. בצדק כמובן.

גלי :

נכון נכון גם להגיד את זה להם.

דוברת :

זאת אומרת את עד עכשיו באמת נחשפת בעיקר לסיפור של החיילים, אבל פתאום נחשפת לסיפור אחר. שני הסיפורים נראו לך הגיוניים, אמינים?

מרב :

כן כן. זאת אומרת...

גלי :

זה גרם לך לחשוב על זה שיש שני סיפורים?

מרב :

אני חושבת שמהבית שאני מגיעה, תמיד יש אצלנו את הדיון של מה שקורה גם בצד השני. אבל אבל אף פעם לא ככה. אף פעם זה לא היה כל כך ברור. כל כך... לי זה היה נשמע מאד אמיתי ומאד כנה איך שהוא סיפר את זה. כאילו אף פעם זה לא הגיע ממקור ראשון ואף פעם זה לא, לא יודעת פנים כאילו פנים מול פנים.

גלי :

אם, בגלל שאת באמת שמעת סיפור אחר. קודם כל אני רוצה לרון להציע לך תפקיד. מכיוון שאתה לא ממש, לא ממש זה ששמעת אז כלומר, לא היית בפעילות כמו שאתה אומר. מצד שני אתה מכיר את החברה האלה הרבה יותר טוב מאתנו. את החברים שלך. אז הייתי שמח שבאיזשהו שלב שתשתלב, תגיד מה אתה חושב, מה אתה הבנת שהשתנה אצלם, אם השתנה אצלם. כתוצאה מהסיפורים, מהחוויה שהם חוו. כלומר, תעזור לנו בקטע הזה לראות האם, מהסיפורים שלהם מה אתה לומד. לגבי מה שהשפיע עליהם, לא השפיע עליהם באיזה כיוון.

בועז :

אני חושב שהסוג של הפעילויות האלה דווקא גורמות לך כן לרצות באמת לפעול והכל והילדים שפה, זה באמת ילדים פתוחים. כאילו כמו שאמרנו שזה כן יכול לשנות בהם משהו. הבעיה זה אנשים שלא באמת...

רון :

בסדר עם עם התובנה הזאת תישאר רגע. ותעזור לנו בהמשך.

בועז :

כן אוקי.

רון :

בסדר תעזור לנו להיות צופה. כי אם אתה לא יכול... מה שרציתי לשאול עוד את גלי בעניין הזה, כי לך היה סיפור קצת אחר. מכיוון שהסיפור שלך אני מבין שקרה באינתיפאדה,

בועז :

- האם יש, האם עכשיו שאתה חושבת על זה, או קודם שחשבת על זה, זה נותן לך איזה שהיא תובנה לגבי האינטיפאדה, האירוע הזה שנקרא אינטיפאדה? באיזה שהוא אופן זה נותן לך תובנה חדשה. מרחיב באיזשהו אופן את ההבנה את יכולה להבין יותר טוב את הצד הפלסטיני באינטיפאדה את הנרטיב שלהם את הסיפור שלהם באינטיפאדה?
- גלי : אני חושבת שכן זה עזר לי להבין יותר טוב את הצד השני. במיוחד איך שהוא סיפר איך הם חיים ומה השגרה שלהם והתנאים הלא טובים שהם חיים בהם. אז כן זה עזר לי להבין את הצד השני בסיפור הזה. אבל אני לא חושבת שהשתנה משהו כל כך מהותי באיך שראיתי את הצד השני. אני חושבת, זה היה לי די ברור שהתנאים שם ואולי גם החינוך, שהם מקבלים תורם מאד לשנאה כאילו, ללמה הם ישנאו אותנו ללמה הם ירצו לזרוק עלינו אבנים. או ללמה כל מיני דברים אחרים. ואני חושבת שזה גם די דומה לצד שלנו. שגם אנחנו מקבלים איזה שהיא מראה של המציאות שהיא לא תמיד כל כך...
- דוברת : אמינה?
- גלי : גם אמינה, אבל גם...
- דוברת : נעימה?
- גלי : אה אוקי. יכול להיות. בעיקר נעימה. אבל כאילו היא לא כאילו לדעתי היא לא מכילה את הכל. כאילו הדברים שאנחנו נחשפים אליהם. מאד, כאילו יש קו אחד מאד ברור של מה שאנחנו סופגים ואני חושבת שזה מועיל לשני הצדדים. מועיל זה לא המלה הנכונה. להיפך אבל כן לשנוא אחד את השני ולהילחם אחד בשני.
- בועז : מה זה שכל אחד יש לו את הנרטיב שלו? את הסיפור שלו.
- גלי : כן.
- בועז : והוא לא פוגש את הסיפור של האחר.
- גלי : כן שכאילו יש איזה שהיא, אנחנו מקבלים איזה שהיא תפיסה של המציאות, שהיא, אנחנו חושבים שזה זה הסיפור וזה הכל, אבל זה בעצם חצי סיפור או אפילו פחות.
- רועי : ברור מעניין. גם אם הם מבינים כאילו מאיפה זה מגיע. עדיין מגיעים הרבה רגשות מעורבים. זה לא גורם לך להסתכל על זה פתאום באופן שונה.
- גלי : כן.
- מרב : איך אתה מסתכל על הסיפור הפלסטיני, למשל בקשר לאינטיפאדה?
- רועי : למשל בקשר לאינטיפאדה?
- מרב : כן.
- רועי : אני לא תומך במחאה אלימה בשום צורה שהיא.
- דוברת : במה אתה לא תומך?
- רועי : במחאה אלימה. בשום צורה שהיא. למרות שאני יודע שזאת מחאה. ואני יודע שזה מגיע מתוך כעס. מתוך התפיסה שלהם.
- מרב : כעס על מה?
- רועי : על כמובן השלטון הישראלי. וזה מגיע מתוך כעס שלהם על כאילו על מה שקורה, על ההתנחלויות, על המחסומים באמת. אבל זה זה עדיין מרתיח אותי שאני שומע שזה, שזאת תהיה התגובה.
- גלי : כן אני מסכימה עם רועי. זה עזר לי להבין מאיפה זה מגיע. אני פשוט לא חושבת שהתגובה היא נכונה. או רצויה.

רועי : זה שאני מבין מאיפה זה מגיע, זה גורם לי להבין אותם בתור בני אדם באופן כללי, אבל ביחס לאינטיפאדה זה עדיין גורם לי, הנה אני רק חושב על זה עכשיו ואני כאילו יש לי הרבה כעס. המון כעס. אבל כאילו אני מבין.

אבישג : על האינטיפאדה?

רועי : על האינטיפאדה, כן.

מאי : אני חושבת שאני לא סתומה, להגיד שהבנת מאיפה זה מגיע (?) בשביל זה יש שם כללים. אז הבנת? כאילו פשוט לא יכולתי, זה לא מאיפה שזה מגיע. זה הסיפור שקרה לילדים מאיפה שזה מגיע. זה כאילו, זה לא כל כך נכון, כי עובדה שאנחנו רואים את הסיפור הזה וקרה הדבר הנורא הזה. וכאילו קורה לך דבר נורא, אתה במצב אומלל, מיוסר, מיואש, מוכה. לא משנה אתה יכול לנתב את זה להמון כיוונים. ולבחור, לעשות כאילו לבחור בצעד האלים באמת, שחלק בוחרים כאילו זה גם חלק הרוב בצד שלנו. הרוב אולי שבחרים גם בצד שלנו להיות אלימים ותוקפנים וגם המון. אז, אז זה דרך אחת. אבל זה לא המצב לא משליך על ההתנהגות האלימה. זה לא אחד נובע מהשני. כי עובדה, עובדה המשפחות האלו דווקא הפוך אם כבר כשאנחנו רואים את הסיפור שלהם אנחנו רואים שזה לא נכון. כאילו.

בועז : או שלא בהכרח.

מאי : מה?

בועז : לא בהכרח נכון. יש ויש.

מאי : שזה לא. שזה לא בהכרח, כן מה שאמרתי לפני זה זה לא...

מרב : תגידי ומה את חושבת על הסיפור של הצד השני? על, על התפיסת עולם שלהם לגבי הסכסוך. אולי אפילו אפשר להרחיב את זה לא רק על האינטיפאדה. אז באופן כללי על הנרטיב הפלסטיני.

בועז : הסיפור שלהם קשור למלחמת לבנון למשל.

מאי : אז בוא תיתן לי על הנרטיב הפלסטיני. אבל זה לא נרטיב אחד. זה ממש שונה. אני יכולה להביא את סבתא שלי אפילו. סבתא שלי, כאילו דוד שלי הוא נהרג גם במלחמת לבנון. והיא אפילו חושבת שונה בתכלית מכל המשפחה המצומצמת שלי. מאבא שלי כאלו ממני. ואנחנו אותה משפחה.

מרב : מה את חושבת?

מאי : כאילו היא קצת כזה אומרת דברים מבולבלים. זה לא שהיא ימנית אבל כאילו היא כן כזה במין דעות קצת אולי כאילו זה נשמע קצת קדום כזה. כי היא נולדה דווקא בארץ. היא עירקית אבל היא נולדה בתל אביב. והיא חושבת שצריך כן להילחם וכאילו אי אפשר לשתוק על מעשים. כאילו כזה סוג של כל דבר שנכון, שהארץ עושה, יוצאת למלחמה נגיד לבנון השנייה או שבמצע עופרת יצוקה. אז זה זה כאילו קצת נותן חיזוק חיובי כזה. לכל דבר כי אין דרך אחרת. כאילו...

דוברת : ח.ח.

מאי : כן סוג של שזה. אז אפשר להחשיב את זה דעה.

מרב : ומה את חושבת על זה?

מאי : על מה ?

- מרב : למשל אז בואי ננסה לעשות את זה באמת יותר ספציפי. אז את יכולה לבחור. יש את האינתיפאדה. למשל לבנון התייחסת למלחמת לבנון השנייה, עופרת יצוקה. תנסי להגיד איך את רואה את הסיפור של הצד השני.
- מאי : מה הדעה שלי על זה?
- מרב : הסיפור שלנו אנחנו יותר חשופים אליו.
- מאי : אני זוכרת את הסיפור שבטח כולם זוכרים. של מישהו רופא.
- רועי : רגע אז אפשר, אפשר רק שנית. לא הבנתי מה הקשר של מלחמת לבנון השנייה לפלסטינאים. אני כאילו לא יודע, אולי זה איזה סטראוטיפ.
- בועז : לא לאו דווקא הפלסטינאים .
- רועי : אה לאו דווקא הפלסטינאים פשוט (דיבורי רקע) לא יודע פשוט באופן כללי ה... כן, השאלה היא במקום. רק ככה אנחנו אומרים יש נרטיב של הישראלים, ויש הנרטיב של הערבים. שיש נרטיב פלסטיני ויש נרטיב לבנוני. ויש נרטיב של החמאס. ויש...
- רועי : לא אבל צריך להפריד.
- מרב : לא עושים את זה.
- דוברת : כן, מה?
- רועי : אבל יש הבדל. כמו שיש הבדל בין הגדה המערבית לעזה.
- בועז : נכון. מבחינתנו הסיפור הוא הנרטיב שלנו והנרטיב של האחר. האחר זה הפלסטיני, האחר זה יכול להיות החיזבאללה או לבנון. אחר יכול להיות מצריים.
- מרב : אוקי אז בואו, אבל אנחנו, בסדר אני מסכימה אתך גם שיש מורכבות וזה לא בהכרח אותו אחר.
- בועז : כן.
- מרב : מאי את התחלת להגיד משהו בקשר לעופרת יצוקה. נכון?
- מאי : על הרופא.
- דוברת : על הרופא.
- מאי : על הרופא, שאני.
- בועז : הוא גם משפחה שכולה.
- מאי : הוא גם בפורום?
- דוברת : על הרופא ההוא.
- בועז : זה, הוא קשור לפורום אבל הוא לא פעיל בפורום. הוא רשום.
- מאי : בכל מקרה אז כן. אני זוכרת מאד נחקק לי המחזה הזה. ועוד נחקק לי בראש שאחרי זה הוא דיבר על זה באיזה שהיא סוג של כתבה. של, לא מסיבת עיתונאים, אני לא יודעת איך לקרוא לזה, אבל כן כאילו עם כתבים וזה. ראינו אותו וזה היה ממש באותו יום בערב או יום אחרי. והייתה שם איזה אשה ישראלית שהתחילה לצעוק עליו פשוט. זה מה פתאום, חיילים לא עושים את זה. הבן שלי משרת בשריון, אני יודעת. הם לא עושים דברים כאלה והיא צורחת עליו והבן אדם עכשיו איבד את הבנות שלו.
- רועי : איזה סיפור זה.
- מאי : לא, אני פשוט הייתי בשוק. בוא נגיד זה לא...
- רועי : את יכולה לספר את הסיפור כולו.
- מאי : שהיה טנק מול הבית שלו, של הרופא ועם שתי, שתיים שלוש פגע בהם.
- בועז : נהרגו שלוש.

- מאי : שלוש בנות. והם היו בסלון, והוא בדיוק הלך למטבח. אתם זוכרים יותר טוב ממני לספר.
- מרב : לא, כן, לא. זה פחות חשוב הפרטים הקטנים, אבל מה שאת זוכרת.
- מאי : אני באמת, אני לא יודעת כל זה...
- בועז : זאת היית דוגמא לאשה שלא מקבלת את הצד השני.
- מאי : נכון (?)
- בועז : בעיקר כשהוא אומר דברים קשים על הצד שלה.
- ענת : אבל זה לא רק שהיא לא מקבלת, היא גם מתעלמת באיזשהו מקום כאילו. אם היא אומרת שזה לא יכול להיות וחיילים לא עושים את זה ונהרגו לו שלוש בנות, זה איזשהו מחסום כאילו...
- מאי : הדחקה.
- ענת : כן היא ממש, היא ממש היא ממש מדחיקה את הסיפור. זה לא שהיא מתעלמת רק.
- מרב : אם היא, מה מה את חושבת שגורם לה לזה, או איך את רואה את זה שיש שני סיפורים ואת ההתייחסות?
- ענת : מצד מי?
- מרב : למשל את ההתייחסות מצדנו לסיפור של הצד השני.
- ענת : אני חושבת שבתור חברה ישראלית אנחנו לא מתייחסים מספיק. ויש מקומות שלא מתייחסים אליהם בכלל. לסיפור של הצד השני. אני חושבת שזה היה מאד מאד נקודתי המפגש הזה עם הפרום משפחות שכולות. שנחשפנו הרבה מאתנו פעם ראשונה לסיפור של הצד השני.
- מרב : וזה עזר להבין את הסיפור של הצד השני לך? הסיפור מעבר לסיפור האישי.
- ענת : אני חושבת שכן. אבל אני חושבת שזה גם בא על רקע זה שהמשפחה שלי כן חשוב לה מה הצד השני. וההורים שלי לוקחים חלק בשיחות עם ערבים וכל מיני. אז אני חושבת שלי זה עזר בגלל שיש לי כבר את הרקע הזה. ואני באה מבית כזה. אז אני חושבת שאם מסתכלים קצת יותר רחב ולא רק אני, אני חושבת שרוב האנשים, רוב האנשים בני גילי, לא נחשפים לזה מספיק.
- בועז : אולי באמת נשמע עוד מה את אומרת על זה בקשר לשאלה הזאת של...
- ענת : לדוגמא בנוגע לאשה הזאת אני לא חושבת שהיא צודקת בדעות שלה אבל אני חושבת שזה דבר שהוא לא כל כך נדיר. כאן. כי לפחות מה שאני רואה ככה בחדשות או בעיתונים או בדברים כאלה. אז רואים רק את האנשים שהם מוצאים, כי זרמים מתונים יש גם פה וגם שם. אבל גם זרמים קיצוניים יש גם פה וגם שם. בשני הצדדים. וגם כאן יש אנשים שחלום חייהם זה ללכת לצבא ולהילחם למען המדינה ואם זה כרוך בלהרוג אז זה להרוג. וגם שם יש אנשים שנולדים וחיים ומתחנכים על פי אנשים שצריך להשמיד אותנו. אבל כאילו זה בשני המקומות ככה. אבל אז כאילו אני גם אני יודעת עד כמה, כמה הם רואים את הצד שלנו ואנחנו בטח שלא רואים את הצד שלהם. כי עוד פעם אני אומרת כמו שהוא סיפר, אני לא ידעתי את זה. כאילו כן ידעתי את זה אבל לא מהצד שלו. אני כן ידעתי את זה. יש לי בן דוד שהוא בצבא והוא מספר לי שהוא עומד במחסומים ממש והוא מספר לי כמה זה קשה לעמוד שם. ואני הייתי בדעה שלו כי הוא מספר לי. אני רואה מנקודת מבט ראשונה איך זה. וגם דודים שלי שהם משרתים זהו. המון שרתו ביחידות עליות בצה"ל אז רואים את הצד שלהם. אתה לא רואה את הצד של האנשים האחרים, כי אצלנו אין אצל רובנו

- אין את האופציה אין אצלנו את האח או האחות שהם גרים בשטחים ויכולים לספר לנו.
יש לנו את האח או האחות שמתגייסים לצבא ורואים את זה.
זאת אומרת עכשיו ששמעת כבר. : בועז :
- זה נורא מוזר לי, כי פגשתי פעם, פגשתי מישהו, כאילו יצא לי לדבר אתו וזה. והוא הסביר :
לי שדווקא מתישהו בתקופת שירותו הצבאי הוא קצת מבוגר יחסית. הוא הסביר לי הוא
הסביר לי שדווקא מתי שהוא נכנס לשם וראה מה קורה וזה, אז כאילו הוא הבין מאיפה
התסכול מגיע ואיך נוצר מצב של כעס ואיך נוצר מצב של...
יש גם כאלה. ברור שיש גם כאלה אבל... : ענת :
- ברור יש המון אנשים כאלה. יש את השוברי שתיקה, שאם פעם שמעת עליהם. שזה ארגון :
של חברה שהיו כאילו נפגשים לדבר על זה. אבל הבעיה היא שבאמת שבאמת יש מלא
קיצוניים שמכל מיני סיבות לא מוכנים לשמוע את הצד האחר. אז ברור.
מה אתה חושב לגבי הצד האחר? : מרב :
- אין לי, אני לא מבין כאילו, אין לי בכלל עניין, אני חושב שגם כמו שמאי אמרה שאין לי :
את הרגש הזה של הכאילו מקום מסוים ושצריך להרוג וצריך להיות פה ולכבוש וצריך לא
יודע, לדעתי צריך איכשהו...
אתה אומר לחשוב על פתרונות. אנחנו נגיע לזה עוד מעט. : בועז :
- אנחנו נגיע לזה עוד מעט. : מרב :
- עוד מעט אבל לפני זה. : בועז :
- אבל היינו האמת היא : מרב :
- כן נכון. : בועז :
- אתה התחלת לשאול את ענת. : מרב :
- אני רוצה לשמוע את ענת באמת מבחינה זאת, רועי גם הוסיף מה קורה לאחרים שנחשפו :
בשטח. אתם נחשפתם בסיפור בינתיים. כן מה קורה, אז מה קרה לך כשנחשפת לסיפור או
לחברים שלך של, כמו שאמרת שעד היום זה לא קרה. שמעת סיפורים של אחרים. איך זה
השפיע אי על היכולת שלך לראות את הסיפור של הצד השני?
ברור ברור שזה השפיע כי מה שהוא תיאר זה היה דברים שהוא לא נעים לשמוע. וגם איך :
הם חיים שם. אני חושבת שלא חשבת, או לא חשבנו שהם חיים שם באיזשהו אידיאל
מטורף כזה והולכים וכיף להם וכאילו כולם שם...רואים כן רואים, אני כן רואה לפעמים
תמונות בחדשות שמראים את עזה איך הם חיים שם. או מצב. אבל מבחינת הסיפור
האישי שלו שהוא ממש סיפר לנו זה היה ממש, זה העלה בי רגשות נורא מעורבים. כי זה
היה מצד אחד, ממה שאני שומעת ומה שאני יודעת, אני כמעט בטוחה שיש לזה סיבה.
לעובדה שזה ככה. איזה שהיא סיבה. אולי אנחנו לא מודעים אליה אולי, סביר להניח
שאנחנו לא מודעים לסיבה הבאמת אמיתית כי יש שם את כל העניין הזה אבל בטוח
יש כזאת סיבה. ומצד שני זה לא, כאילו זאת מלה נורא ילדותית, אבל זה לא פייר שהם
חיים ככה. אני בטוחה שלא אני ולא אף אחד היה רוצה לחיות ככה. וזה היה מאד
קשה וזה כן היה רגשות של יותר אהדה כלפיהם, או יותר הבנה או ניסיון להבין, מה הם
עוברים כי באמת הוא אמר שהילדה שלו פשוט שונאת ישראלים וממש מפחדת מהם. וזה
ממש נורא, כי אנחנו רובנו בוא רק ואני זוכרת שגם עניתי לו שגם אצלנו יש ילדים
שמפחדים מערבים ששנאו אותם. שהולכים ברחוב ומפחדים. אז משני הצדדים. כי גם
אצלם וגם אצלנו יש את העוינות הכל כך גדולה הזאת בקרב מי שלא יודע. ובאמת אני

חושבת שלמרות הסיפור שלו, אנשים עדיין נשארו, המון אנשים המון או חלק עדיין נשארו בעוונות הזאת של... זה לא זה לא משנה לי כלום. אני בכל זאת מחר אמשיך עם הדעות שלי.

השאלה השאלה היא מהבחינה הזאת הדיסוננס הזה שנוצר פתאום שאתה פוגש סיפור שלא קל לך אתו. לא שינה. אם אני מבין נכון מה שאת אומרת, זה לא שינה את העובדה שהם רוצים להמשיך להיות קרביים ושהם אפילו לא מתייחסים באהדה לסיפור של הצד השני. אבל עדיין אני שואל האם הם בכל אופן, נפתח להם איזה נפתחה להם נקודת מבט חדשה מה קורה לצד השני.

ענת: אצל חלק זה היה ככה. לרוב לרוב כן.

בועז: על הסיפור השני, גם אם יכול להיות שלא אהבו את זה. אבל זה דבר שקודם לא היה. והיום הם מכירים את הסיפור של הצד השני יותר טוב.

ענת: אני בטוחה שכמוני היו גם עוד אנשים שקרה להם את זה כאן. שפתאום נפתחו.

בועז: האם זה שינה במשהו למשל את היחס שלך, האם את יכולה היום שאת חושבת על זה, להגיד אוקי אני מבינה יותר טוב מה זה אינתיפאדה מבחינת מבחינת

ענת: כן, כן בטח.

בועז: הצד השני?

ענת: כן אני אישית ללא ספק. ממה שאני רואה את הרצון שלהם, אני לא יודעת איך להגיד את זה בצורה שלא, כי אני באמת לא כל כך יודעת אבל, את הרצון שלהם להילחם יותר או את הרצון שלהם... מבחינתי זה היה להשיג את התנאי מחיה ההוגנים כאילו. ואם זה בדרך הזאת אז הם כאילו כל אחד בוחר את הדרך שלו. אז כן, אני אישית ממש הבנתי הרבה יותר את הצד שלהם ואת העניין שלהם ואת הדרך שבה אולי קצת אולי את הדרך שבה הם חושבים.

בועז: ואין לך את הבעיה לעשות את החיבור. אני שמעתי, עשית אדם אחד אבל אני מדרך זה לומדת על כל החברה.

ענת: כן כאילו...

בועז: זה לא שיש פה איזה הבדל, טוב. אז יש אחד כזה אבל האחרים הם לא כאלה.

ענת: לא, אני בטוחה, שוב יש שם דברים ממש קיצוניים, אני בטוחה שיש המון מתונים ואני בטוחה שיש המון קיצוניים. אבל זה שהוא היחיד זה אני בטוחה שהוא לא היחיד יש המון כמוהו.

אבישג: גם אצלנו, אצלנו בדיון, אז הוא דיבר על על הדעות שהוא שומע ברחוב והוא דיבר על זה שרוב, רוב האנשים שהוא פוגש הם מתונים. והם...

מרב: והם רוצים מה?

אבישג: הם רוצים שקט. ולא רוצים מלחמות.

מאי: דווקא אצלנו לא ככה. רוב האנשים שאני פוגשת הם די ימניים.

אבישג: נכון.

דוברת: צודקת.

רועי: את יודעת שזה לא באמת ככה. זה פשוט רוב האנשים המתונים כבר מתחבאים, כי יש כאילו כל כך הרבה אנשים גזענים.

אבישג: מה זה לא באמת ככה. לא אני חושבת, אם כבר, אז רוב האנשים פשוט זורקים כי הם לא מבינים שיש לזה בכלל משמעות. זה ערבי...

- מאי : זה נכון כי הם, זה נכון כי זה, זה קטן כאילו
- רועי : לא הם פשוט שומעים קיצוניים.
- מאי : זה נשמע משהו נורא קטן. וכאילו לא יודעת, משהו שהוא מאד יום יומי כאן אז הוא לא, הוא לא, הם לא נותנים למלה הזאת חשיבות.
- דוברת : יש...
- מאי : כאילו הם לא חושבים שזה אסור .
- רועי : כי כל הזמן מתייחסים לזה יהודים ערבים במקום ישראלים פלסטינאים. כל הזמן מתייחסים לזה מה זה מה זה מאחורי זה במקום (?) במקום כאילו וזה לא. זה יהודים ערבים זה לא מתייחסים לזה בני אדם בני אדם.
- מאי : במקום אדם לאדם.
- רועי : זה הבעיה.
- אבישג : נכון, תפיסה שגויה.
- רועי : אני גם חושב שזה תפיסה שגויה. אני חושב שצריך...
- אבישג : נכון.
- בועז : אנחנו תכף נדבר עוד על הנושא יהודים ערבים. לא רק ישראלים פלסטינאים. כי עכשיו דיברנו יותר על ישראלים פלסטינאים. או הערבים בחוץ. אבל לא, תכף נדבר גם על זה. אני רואה שאבישג עוד לא שיתפה אותנו ואנחנו רוצים לשמוע את דעתך, על האם הייתה השפעה על המפגש הזה ועל היכולת שלך לראות את הנרטיב של הצד השני. את הסיפור של הצד השני. כלומר לא רק של האדם עצמו, שהבנתי שהתייחסתם לזה שכל הצד השני.
- אבישג : אני חושבת שגם בחדשות, כאילו שזה לא פעם ראשונה שהם האירו את עיניי ואוי יש גם צד שני. גם בחדשות שמעתי מלא פעמים על סיפורים. זה שחשפו את המצב הקשה של הצד השני. ורציתי לומר משהו בקשר לזה שאני לא רואה לחלוטין, אני יודעת שאין פה צד צודק. אין פה צד צודק או לא. אני יכולה להצביע על פעולות ומעשים שהם לא צודקים. למשל למשל...
- בועז : מהצד שלנו?
- אבישג : גם וגם. שכאן זה בעצם זה הקיצוניים. פה ופה. אני יודעת שאני אתחיל מהצד מהצד שלנו, שאני יודעת שצבא זה גוף הכרחי. אני לא, אני לא יכולה להגיד אסור להיות צבא, אסור להילחם. ודווקא הדעה שלי שמכירה בצד השני ובזכות שלו להיות בדיוק כמונו. דווקא זה באופן טיפה סותר, גרם לי לרצות לשרת בקרבי. אני לא אשרת, זה סיפור אחר. אבל דווקא גישה שיותר רואה את הצד השני. ובמובן הזה של אני חושבת שהצבא כגוף אמרתי שהוא הכרחי, אבל יש אנשים פרטיים שעל דעת עצמם פועלים באופן לא ראוי. לא פעם אחת שומעים על סיפורים, על חיילים שמתעללים ואני חושבת שכל אחד יכול בתור אדם להשפיע על האופן שבו הצבא מתנהג. על האופן שבו מתנהגים נגיד בגדר הפרדה, אנשים במשמר הגבול.
- בועז : קרבית בעצם אילו את היית הולכת להיות קרבית, היית מנסה להשפיע על ההתנהגות של החיילים וההתנהגות שלך שתהיה יותר בסדר.
- אבישג : כן. כן אני...
- דוברת : לא אבישג יש...
- אבישג : אני...
- רועי : לצערך את לא יכולה כי(?) לא נכנסים לשטחים.

- דוברת : יש חיילים שמשרתים בשטחים. יש אנשים שמשרתים בשטחים.
- אבישג : מה (דיבורים לא שייכים) אבל אני לא, אני לא הייתי, אני לא מנסה לומר שאני הייתי רוצה להילחם כאילו בהרג או בעת מלחמה, אבל אני חושבת שנגיד לעמוד בשטחים בתור אדם, אתה יכול גם לקבוע את היחס שלך כי אני ...
- מאי : אבל יש היום מתנחלים.
- רועי : מה הקשר? היא לא דיברה על פוליטיקה, היא דיברה על יחס אנושי.
- אבישג : אני, נגיד, נגיד האנשים ...
- מאי : לא היא אמרה שזה גוף הכרחי. ואז אני אומרת שכל אדם, הקשבתי למה שהיא אמרה. ואני אומרת, אז סבבה, אני בתור אדם אני אתגייס לצבא מחר. ואני מאמינה בדעות שלי ואני אהיה בסביבה שלי אני יעשה טוב, אני אתנהג יפה וזה. אבל תשימו אותי בשטחים ואני צריכה, כאילו את מבינה למה זה מתנגש?
- מרב : ואז מה הקושי שלך שאת צריכה ...?
- מאי : כי אני אני שומרת על מתנחלים שיושבים במקום שאני לא רוצה שהם ישבו. וזה רק עוד יותר מעורר את הקונפליקט וכן.
- מרב : למה בעצם את חושבת שהמתנחלים לא צריכים לשבת שם איפה שהם יושבים.
- אבישג : זה לא משנה לי, כאילו זה לא משנה לי איפה, עצם זה שזה בשטח האדום זה שאני מציירת בו שהם יושבים שם. אבל במצב היום שזה דורש, שניה. גורע או מעכב, זה סתם...
- מאי : האמת ש.. אוקי סליחה.
- רועי : זה יוצר בעיות בקיצור.
- מאי : כאילו מכשולים.
- אבישג : מכשולים, מכשולים להגיע לאיזשהו הסדר אז זה בעיתי. אז כן אתם לא צריכים להיות שם.
- מאי : אני האמת שלא לא לזה בדיוק רציתי לחתור. אני מתכוונת, אני עוד מעט יגיד מה שכן רציתי, אבל אני מתכוונת יותר למקרים, הרי רוב המקרים שאנחנו שומעים על שחיתות בצבא הישראלי, זה על חיילים שנגיד שלא נהגו כדין. או נגיד אנשים, הרי אף אחד בצבא אין שום הוראה שמורה להפשיט ערבי. או להתעלל בערבי או לכפות אותו.
- אבישג : זה לא נכון יש יש חיפושים יש חיפושים .
- דוברת : אבל הבן אדם הזה.
- מאי : יש חיפושים אבל אפשר לעשות את זה, אפשר לעשות את זה בדרכים הולמות.
- אבישג : אפשר לעשות את זה בדרכים הולמות, אבל כשאתה עובר איפה שהוא...
- מאי : כאילו זאת המדיניות. את יכולה לעשות את זה על הצד הטוב ביותר, אבל...
- אבישג : נכון אתה יכול לעשות את זה איך שאתה רוצה, אבל כשיש איזה שהיא שטיפת מוח שמתחילה מהרגע שאתה נולד. למציאות הזאת. שהיא מגיעה מהבית, מגיעה מבית ספר, מגיעה מהחדשות. ואז מגיעה גם בצבא, במיוחד שאתה משרת בשטחים. אז זה רק הגיוני שאנשים לא ינהגו כאילו בדרך שאני אנהג או שאני מצפה שאנשים ינהגו. את מבינה מה אני אומרת?
- מאי : כן.
- בועז : סליחה שאני אני רוצה להיות הרע כי זה זמננו מוגבל ויש לנו עוד כמה שאלות. ודווקא עכשיו הדיון נעשה יותר סוער.
- אבישג : האמת אבל שזה לא מה שרציתי לומר.

- מרב : אז תאמרי. מה שרצית לומר.
- בוועז : תשלימי את מה שאת רוצה.
- אבישג : אמרתי אני לא חושבת שיש צד צודק. אלא יש מקרים מסוימים שהם לא צודקים. וכאילו פעולות של אנשים וכו... אבל אני בטוחה שמרבית האוכלוסייה, אני חושבת שגם אני בתור אזרחית אני בטוחה שגם המון אזרחים פלסטינאים או ערבים הם מתוסכלים לפעמים, עקב פעולות שהם לא שולטים בהם. שהקיצונים נגיד, רצח פה ושם או התעללות בערבי. או שערבים, אני בטוחה שקבוצת טרור שהיא קבוצת טרור שהיא קיצונית אני לא בטוחה שהיא מייצגת, אני בטוחה שהיא לא מייצגת את רוב הציבור שם.
- מרב : את כל הציבור.
- אבישג : אני בטוחה שאנשים מתוסכלים שם. יופי, עכשיו היה פיגוע [הראיון נערך בסמוך לפיגוע הרצח באיתמר (המראיינים)]. זה רק מוסיף עכשיו על על הדעות הקדומות ועל השנאה לערבים שמחכים...
- בוועז : זה משפיע על הדעות שלכם? כרגע בדיון הזה בגלל שהיה פיגוע. זה משפיע במשהו?
- אבישג : הערבים. לא זה ברור זה זו קבוצה זו קבוצה שלא מייצגת זה קבוצה שלא מייצגת את הצד הערבי בכלולו כאילו ומוסיפה לשנאה. כאילו לשנאה כלפי כל הצד הערבי.
- מרב : כן כן כן. את אומרת, יש מעשים קיצוניים שמשפיעים, שבעצם מגבירים את השנאה ובמחשבה שלך ככלל לא שני הצדדים כל כך, לא רוב האוכלוסייה בשני הצדדים עוינת כלפי הצד השני.
- אבישג : כן. נגיד רצח עכשיו של ערבים בשטחים אני, אנחנו נתקומם עליו. אני לפחות אתקומם עליו ואני לפי מה ששמעתי פה גם אתם. אבל אבל זה בכל זאת יזין שנאה כלפי. אפילו שאני מגנה את זה. כלומר,
- מרב : כן כן כלפי העם היהודי.
- אבישג : כנ"ל לגבי כנ"ל לגבי הערבים. אני אני אני לא חושבת שכל אחד מהם היה אומר, אני בטוחה שלא הרבה משם, זה האינטרס שלהם שלא יהיו אירגוני טרור וזה גם דיכוי כלפיהם. כאילו כציבור. אבל בכל זאת כל פיגוע או איזה שהיא גישה קיצונית שתינקט מצדם תזין את השנאה שלנו כלפי ערבים אחרים. וזה בעצם מה שגורם כאילו...
- מרב : אז זה מעגל קסמים כזה.
- אבישג : מעגל קסמים.
- מרב : אז אם אנחנו רגע אז אני רוצה להמשיך אתך
- אבישג : שהקיצוניים יהיו משפיעים על כולם.
- מרב : שניה לשאלה הבאה שלנו ואחר כך נרצה לשמוע עוד דעות בעניין הזה. מה את חושבת לגבי סיום הסכסוך? איך הסכסוך יסתיים והאם הפעילות של הפורום השפיע במשהו על המחשבה שלכם בעניין? (דיבורים לא שייכים)
- אבישג : בהתחלה ראיתי לי שזה קצת גדול מדי. בהתחלה רציתי לומר. שזה קצת גדול מדי. לומר הדיון הזה שינה בי משהו גם כי הוא לא מיצה את עצמו. גם כי הוא היה חד פעמי וזה צריך להיות תהליך. אבל בכל זאת הוא כן חיזק בי את הרצון ואת האמונה ביכולת של קשרים אישיים בין שני הצדדים. כי צריך להתחיל לפעול בקטן. ואי אפשר להגיד אוקי, עכשיו יש פתרון לסכסוך ערבי יהודי. אין לזה כרגע פתרון וזה אני מניחה שגם לא...אני לא יודעת, אבל אבל כן צריך להתחיל לפעול מפנים החברה ולא מחוצה לה בדיבורים הגדולים, שטחים לא שטחים זה...

- מרב : זאת אומרת, את אומרת צריך להתחיל מלמטה ולבנות את הקשר מתוך תקווה שזה יביא בסוף גם להסכם כולל?
- אבישג : להתחיל, לא רק להתחיל... כן, זה מה שהדיון עשה לי.
- מרב : זה מה שהדיון עשה.
- אבישג : שאמרתי כן צריך להמשיך ככה יותר ויותר קשרים לא בתחום הפוליטי ובתחום הגדול של... כאילו אלא בתחום, במישור האישי. בקשרים אנושיים ולא בתור (?) ולא בתור ערבי יהודי אלא בתור אדם לאדם.
- גלי : אבישג אבל מעניין אותי כאילו, אני בעיקרון מסכימה עם מה שאת אומרת. מעניין אותי איך תביאי מישהו קיצוני מאיזה שהוא צד
- אבישג : להדברות עם מישהו קיצוני אחר?
- גלי : לא להדברות אפילו עם מישהו מתוך מהצד השני. אבל איך איך תביאי אנשים, נגיד ישראלים, ימניים קיצוניים שלא מוכנים להכיר בכלל שיש פלסטינים.
- דוברת 2 : אל תגדי לו שאת פלסטינית.
- מרב : אז רגע גלי את...
- רועי : אל תלכי אתם כל כך רחוק אל תדברי על הצד השני. תנסי לגרום למישהו קיצוני (?)
- מרב : אז גלי אני רוצה לשאול אותך עכשיו, מה את חושבת שיקרה בסכסוך הישראלי פלסטיני איך הוא יסתיים והאם הפעילות של הפורום שינתה משהו ב...?
- גלי : איך הוא יסתיים מבחינת איך הוא יגיע לשלום? איך מה?
- מרב : האם הוא יגיע לשלום לאן הוא יגיע? ואיך הוא יגיע?
- גלי : בעיניי יש שתי אופציות. אחת ממש רעה שאני מעדיפה לא להיכנס אליה. והשנייה היא באמת כמו שאבישג אמרה, להתחיל מקטן.
- אבישג : אני חושבת מה שניסיתי לומר זה...
- מרב : ואת מוטרדת איך להתחיל מקטן? זה מה ששאלת עכשיו את אבישג?
- גלי : כן.
- אבישג : שניה. אני רוצה לענות לזה. שאני, אני יודעת שאי אפשר לשנות עמדה של מישהו שהוא מבוצר בדעתו, קיצוני מפה ומשם. אבל מה שאמרתי מקודם זה שיש בעצם רוב שאנחנו לא מודעים אליו. כמו שפה יש, לא יודעת אם רוב, גם אני לא יודעת אם שם רוב, אבל שהם לא מודעים אליו פה. אני חושבת אבל שצריך לדעת גם לתת, לתת קול למתונים. ליצור אינטראקציה בין הרוב פה והרוב שם ובין המתונים פה והמתונים שם. לתת להם קול. כמו שיש קול כרגע לקיצוניים שהוא
- גלי : אני מסכימה אתך.
- אבישג : מה שנשמע והוא זה שמעמיק את הסכסוך אז צריך לתת גם קול למתונים
- גלי : נכון מה שנשמע, אבל אפשר ביחד.
- אבישג : שלמה, איך כאילו מישהו מפה מודע לזה, כאילו המון לא מודעים לזה שבערך תשעים אחוז מהערבים אני לא יודעת מתישהו היה איזה סקר מעוניינים בשלום.
- גלי : זה נכון.
- אבישג : אינטראקציה כזאת תוכל בעצם לתת את הקול הזה.
- גלי : כן אבל להגיד הם מעוניינים בשלום זה קצת למה את חושבת שזה קצת?
- רועי : אבל מי אמר שהרוב הוא מתון?
- אבישג : אה לא, זה באמת מופשט.

- גלי : כאילו הם אומרים אנחנו רוצים שלום אבל אנחנו רוצים את כל הארץ ורוצים...
- מרב : לא אוקי. שניה, שניה אנחנו רוצים אנחנו רוצים לשמוע קולות.
- אבישג : לא אמרתי רוב אבל היה מחקר
- רועי : הרוב מי אמר שהרוב הם מתונים?
- אבישג : על זה ש...
- מרב : רגע חברים. שניה אנחנו רוצים, מאד חשוב לנו לשמוע את הקולות שלכם אז אני קצת מסכמת את מה שאת אומרת. את אומרת אני לא יודעת אם זה רוב או לא, אבל יש, איך?
- אבל
- בועז : אולי תשעים אחוז .
- מרב : אבל יש מתונים ויש קיצוניים.
- אבישג : שצריך להקשיב לכולם.
- מרב : את אומרת שהיום הקול של הקיצוניים הוא בעצם זה שנשמע. וצריך לשמוע גם את הקול של המתונים.
- אבישג : זה כאילו זה מעטים.
- מרב : שנראה לך שהם הרבה יותר רבים ממה שזה נשמע.
- אבישג : שהם התחילו להשפיע על העמדות כמו כמו שקיצוניים משפיעים על עמדות האנטי שהם ישפיעו על עמדות בעד.
- מרב : כן והפעילות של האנטי גרמה...אוקי, אז בוא נשמע קצת עוד דעות בעניין הזה. רועי אתה התחלת לדבר?
- רועי : כן. איך אני רואה את הסוף של הסכסוך?
- מרב : כן. ואם הפעילות השפיעה באיזושהו אופן.
- רועי : אני לא רואה את הסוף של הסכסוך. לצערי. אני כאילו זה משהו שהגעתי אליו דווקא בימים האחרונים. אם כבר דיברנו על הפיגוע אז זה כאילו...
- מרב : כן.
- רועי : זה בדיוק מה שאבישג אמרה, בדיוק אבל. שכשרואים את הצד הקיצוני ורואים מעשה שהוא קיצוני, אז מחזק דעות.
- אבישג : זה מזין את הדעות שלך.
- רועי : בדיוק. זה אנשים שוכחים לפעול מכאן. פשוט, פשוט שוכחים לפעול מהראש. הם לא, פה, שם, זה לא משנה לי. זה פשוט ככה. וראיתי את זה בעיקר כאן כשאני רואה חוזרים למשפט הגדול הזה, כהנא צדק. וחוזרים למוות לערבים כאילו. ואני שומע את זה פתאום ואני רואה כאילו ואני נכנס לאתר של תנועת שמאל לאחרונה וזה שהיא לא קיצונית. לא תנועת שמאל קיצונית. תנועת שמאל לאומית תנועה אחת שממש לא קיצונית. ואני רואה כאילו שהם תומכים בתהליך שלום תומכים בזה ואני רואה על על כאילו תגובות.
- אבישג : תגובות של הדם של היהודים שנרצחו הוא בגללכם. אתם גרמתם לזה. כל מי שנותן לגיטימציה לאינתיפאדה והם מביאים כאילו דברים שפשוט לא מגיעים משום מקום הגיוני. ואם אנחנו לא נפעל בהגיון לא יהיה שום סוף. לא לכאן ולא לכאן.
- אבישג : גם לא בקרע בין יהודים וערבים.
- מרב : מה יהיה, מה כן יהיה?

- רועי : מה כן יהיה? תהיה מלחמה. עכשיו קמה תנועה של אינתיפאדה שלישית. זה כבר אומר עוד אנשים שעכשיו אומרים, הנה אתם רואים לא יהיה שלום. עוד אנשים שעכשיו צריך להלחיט אותם יותר כדי שעוד יותר יתמכו במלחמה כדי שזה יהפוך לגיטימי.
- מרב : ובתוך כל המציאות הקשה הזאת שאתה מתאר ואתה מתאר כרגע את המחשבות שעורר בד הפיגוע. איפה אתה רואה את ההשפעה של הפורום של הפעילות הזאת? יש לה איזה שהיא השפעה?
- רועי : אני לא רואה אותה. כי היא לא משנה את הדעות. היא לא היא לא זאת שפתאום בגלל דווקא משום בגלל שזה, שדברים כאלה גורמים להתחזקות כל כך גדולה של שנהא.
- ענת : אני חושבת ש...
דוברת : הפורום עשה שלום.
רועי : הפורום לא מה?
דוברת : עשה שלום.
ענת : אני חושבת ש...
רועי : פורום המשפחות, פורום משפחות שכולות הביא את השלום?
בועז : אתם רוצים לשאול?
ענת : בקשר לפורום.
מרב : כן ענת.
- ענת : אז אני רוצה להגיד שהוא לדעתי לא יעזור, מסיבה פשוטה שאנחנו, שתמיד יהיה את הצד הקיצוני שמה את הצד הקיצוני פה שיעשה איזשהו מעשה, שיגרור על מעשה. כמו נגיד מה שקרה באיתמר. אז הם רצחו ועכשיו המתנחלים רוצים, עושים עוד יותר בונים ועוד יותר נקמה. ואז הם ינקמו ואז אנחנו ננקום. ואנחנו פתאום רואים את זה וזה דרך בחיים שלנו מאשר פורומים כאלה. לדעתי זאת הסיבה, כי זה שעושים לנו פעם אחת בכל השתיים עשרה, בכל השבע עשרה שנה שבהם אני חיה. פעם אחת עשו לי פורום משפחות שכולות. זה לא מה שיעזור לי או לכל שאר האנשים להגיע למצב של כן מכירה את הסכסוך הזה. אני חושבת שאם יעשו את זה על בסיס יותר קבוע או מגיל באמת מגיל יותר קטן כי...
אבישג : להיחשף לרעיונות אחרים.
ענת : כן בדיוק. שלא להיחשף רק למה שהמשפחה שלך חושבת כי כל משפחה זה משהו אחר. אז ואז כולם יוכלו לפתח אולי דעה קצת יותר הומוגנית, או דעה קצת יותר כללית בנוגע. ולא כל הזמן יהיה את אלה שחושבים שממש צריך כאילו את כל הקיצוניות הזאת.
מרב : מה את חושבת, איך ייפתר הסכסוך?
ענת : אני חושבת שכרגע הוא לא ייפתר. כאילו לא לא, אם הם ימשיכו באותה דרך כמו עכשיו אז הוא לא ייפתר. לא בזמן הקרוב לפחות. רק אם יבוא איזשהו שינוי שאני חושבת שהוא באמת יתחיל...
בועז : מה זה כרגע זמן קרוב? לדעתך.
ענת : זמן קרוב אולי אני מתייחסת לתקופת חיים. תקופת החיים שלי, אני לא יודעת. מבחינת אם זה יסתדר.
רועי : מאתיים שנה.
אבישג : ענת...
בועז : לא בטוח.
רועי : אם היא תדע להישאר שם.

- בועז : ענת כן לא בתקופת חיידך אולי.
- ענת : כמו כמו שההורים שלי אמרו לי, את לא תלכי לצבא ואת לא תתגייסי, כי אז אני לא יודעת אם אני יכולה להגיד לילדים שלי אתם לא תתגייסו לצבא ואתם לא תלחמו. כי אני לא יודעת אם זה נכון. ואני לא חושבת שאף פעם לא יבוא סכסוך, אבל אני חושבת שאם נמשיך בדיוק באותה דרך שכמו...
- דוברת : מה הדרך שאת כאילו עושה הכל שונה?
- ענת : זהו אני חושבת, אני חושבת שאם מגיל מאד קטן, כי בסך הכל זה מתחיל אצל ילדים. ילדים הופכים מבוגרים אחר כך אז אם תהיה תכנית, או איזשהו פרויקט שכן להביא לידי ביטוי את הצד שלהם, או את הצד שלנו אצלם. אז זה כן יוכל לשנות משהו. וזה מה שאני חושבת שצריך להיות.
- רועי : הבעיה שלנו שרוצים לעשות יותר תכניות כאלה. זה בעיה.
- ענת : אז זה בעיה. בדיוק.
- בועז : לדעתך זה הכיוון.
- ענת : לדעתי כן.
- אבישג : עוד דבר.
- מרב : רק שניה נשמע את מאי. מה מה, איך את חושבת שהסכסוך ייפתר? מה יקרה בסכסוך? ואם הפעילות השפיעה אם הפעילות של הפורום השפיע על הדעה שלך בעניין הזה?
- בועז : אם הוא יסתיים אם הוא יסתיים.
- מאי : אבא שלי אמר לי משהו שיכול להיות שהוא נכון. שהוא אמר לי שרוב האנשים, כאילו אוקי, זה כבר חפרתי על הקיצוניים מתונים וזה וזה וזה. אבל אני מרגישה שבאמת המון המון אנשים פה. נגיד אני פשוט מרגישה את זה שאולי גם בדור שלנו באמת. כאילו בגיל שלנו המון גזענים. גם המון גזענות. אז וסתם שהיא נובעת משום מקום.
- אבישג : נכון .
- מאי : סתם לזרוק מילה. סתם זה. ובלי להרגיש שזה שאתה זורק את המלה הזאת וזה חוזר איכשהו. זה כאילו זה לא מסתיים בזה שאתה אומר את זה ואתה מוציא את זה. אז ואז הם כאילו הולכים לצבא בלי ממש לחשוב על המשמעות של זה וזה לא (!) אל תלכו לצבא. כן אבל, כאילו כן אני חושבת שכל אחד שהולך, אז צריך לשאול את עצמו מה, מה זה המציאות הזאת שבגיל שמונה עשרה אני צריך לקחת נשק ולהיכנס לתוך הגוף הזה, שאין לי בו מלה בכלל ואני הולכת לעבוד לפי פקודות של מישהו אחר. אז שכן צריכה להישאל השאלה. ואז הוא אמר לי אחי, שהוא חושב שאם יש איזשהו תקווה, זה זה שרוב האנשים הם באמת כאלו, שהם סוג של הולכים על פי הזרם כזה. אוקי צריך ללכת לצבא אז באמת רוב האנשים עושים את זה בלי לשאול. רוב החברה כאילו הם מתגייסים. אוקי, רוב החברה אפילו אם לא מתגייסים עצם זה שזה כאילו...
- מרב : אז איפה התקווה בזה?
- מאי : זה שאם יקום איזשהו משהו ויגיד משהו אחר, יהיה מספיק משכנע.
- מרב : מנהיג? מה זה משהו ?
- מאי : כן משהו. איזשהו תנועה, איזשהו גוף, איזשהו רעיון. ואז המון אנשים יעשו את זה בדיוק כמו שהם לא חושבים על מה שהם עושים היום.
- מרב : אוקי.
- מאי : ואז אני אומרת כאילו, זה עצוב ממש שזה ככה, אבל אולי זה נכון.

- דוברת : כי יש רוב .
- רועי : ובשביל שכזה יעלה, צריך ש...
מאי : והם כאילו אומרים...
מרב : אז איך איפה התקווה שלך? אז יש תקווה בתפיסה שלך?
אבישג : שניה לא (?)
מאי : אני כולי תקווה מה זאת אומרת, מה זאת אומרת, שיהיה שלום.
מרב : שתפי אותנו.
מאי : כאילו אני בכלל לא רוצה להגיד שלא.
רועי : אבל בכל שלום יש את ה...
מאי : רגע, תנו לסיים את הדברים. כאילו יהיה שלום ואז אומרים לי יפת נפש. אני כזה מה...
רועי : לא אז מה צריך להיות פסימיסט זה לא מציאותי להגיד שאני מאמינה שיהיה שלום?
רועי : די לגיטימציה מזעזעת יש פה לכל הדעות, כאילו שאת משמיעה כאן בארץ. פשוט אנשים אומרים, פוסלים את הדעות האלה מראש. וזה בעיה בסיסית של...
דוברת : אבל אם תשתתק, אם תשתתק, זה לא יעזור.
רועי : אבל זה גורם לכל כך הרבה אנשים להשתתק.
מאי : אתה רוצה שלום, אתה רוצה שלום.
רועי : אני...
מאי : אז תגיד את זה תגיד, יהיה שלום.
רועי : אני זה גם מה שאני רוצה. זה מה שאני עושה זה מה שעשיתי עד עכשיו. עד לפני שלושה ימים זה מה שעשיתי.
מאי : שלושה ימים זהו, שבע עשרה שנה אתה מחכה וזה ונשבר לך?
רועי : קודם כל לא שבע עשרה שנה. רק אני שנתיים בסך הכל עד שגיבשתי לעצמי דעה כללית אני...
מאי : שנתיים וזהו ?
רועי : אני גם אחזור לזה עוד שניה. זה תקופה. אני אומר לך. בוא נעשה ככה. מאה, מאה ושתיים עשרה שנה לקח לאנגליה וצרפת להשלים? יש לנו עוד כמה חמישים ומשהו?
דוברת : וואו לא. די, נדמה לי שתפסיק רועי.
מרב : אוקי. אז בוא נשאל רגע את רון לגבי התקווה שלך, או התפיסה שלך. איך יסתיים הסכסוך. ואז אנחנו רוצים לעבור למשהו שקשור קצת ליחסי יהודים ערבים.
רון : אז כן כמו שענת אמרה, אני חושב שצריך לחנך לחשיבה עצמית מגיל קטן. וזה לא מה שקורה פה בארץ. כאילו החינוך גרוע. ושבאמת אנשים כאילו ואללה רוב האנשים הידע היחידי שיש להם זה מהמשפחה שלהם. אז כן, זה דבר ראשון לחנך. ושזה לא יהיה דווקא לפי, כאילו להביא את האנשים, כאילו כזרם מסוים לכאילו ככה וככה ליצור שלום. כי זה לא זה לא באמת זה לא יקרה. או שאם זה יקרה, זה יכול, לא יודע. זה צריך כן, צריך אנשים שיחשבו...
בוני : זה מה שצריך. ועל מה אתה חושב שיקרה מה אתה מעריך לגבי, לגבי סיום הסכסוך?
מרב : איך יסתיים הסכסוך?
בוני : אם יסתיים? מתי יסתיים? איך זה יקרה?
רון : אין לי מושג. אני חושב אבל שמה שאני יכול לעשות, זה פשוט לנסות לעשות כמה שיותר טוב לאנשים ולנסות להשפיע עליהם.

- מרב : אוקי.
- רועי : בעיקר לתת להם לחשוב בכוחות עצמם.
- רון : כן.
- ענת : זהו אני, אני מסכימה עם מה שמאי אמרה שאנשים מתגייסים לצבא, בלי לגבש איזה שהיא דעה ובלי, בלי לחשוב. או לגבש איזה שהיא דעה שהיא, שוב, כאילו מובנת על תפיסה, על מציאות חלקית.
- רועי : נראה לי שהצבא זה לא דוגמא טובה כי את יודעת, זה גם כאילו משהו שהוא בחוק.
- ענת : אז מה, אז מה, אז מה.
- אבישג : אבל אם זה בחוק כאילו זה גם חוק חינוך חובה ואני עדיין בוחרת לאיזה בית ספר אני הולכת.
- רועי : אבל זה לא אותו דבר.
- ענת : כאילו תסתכל על ההיסטוריה (!)
- רועי : זה לא אותו דבר, כי אם את, אם את לא תלכי לבית ספר אף אחד לא יכניס אותך לבית סוהר.
- ענת : לא אבל ייקחו אותך לבית ספר בכוח.
- מרב : רגע חברים קצת...
- ענת : אתה לא יכול להישאר בבית.
- רועי : זה לא ככה. המשטרה לא תבוא אליך, הצבאית כן.
- ענת : לא משטרה אבל (!)
- מרב : רגע אנחנו רוצים עוד עוד קצת לשמוע את הדעות שלכם בנושא שקרוב למה שדיברנו אבל קצת אחר. בנושא של יחסי יהודים ערבים. והתפיסה של היהודים.
- אבישג : אבל מה לא לא ירדתי לסוף דעתה של גלי מה התחילה לומר.
- גלי : לא חשוב.
- מרב : רגע אבל אנחנו בכל זאת ננווט את זה לכיוון מסוים כי אנחנו אחרי זה תשלימי פערים. אני רוצה לקחת את מה שמאי, שאת אמרת לגבי גזענות. אני רוצה לשמוע מה אתם חושבים על יחסי יהודים ערבים. איך יהודים תופסים ערבים במדינה?
- ענת : שצריך להרוג אותם. צריך להרוג את מי שחושב.
- מרב : מה דעתכם, מה דעתכם בעניין הזה והאם את גם. האם הפעילות הזאת שינתה משהו בתפיסה שלכם לגבי הערבים, לגבי הזכויות שלהם לגבי המעמד שלהם ההערכה כלפיהם.
- רועי : זה נראה לי חוזר על עצמו. מי שמראש לא היה גזען או פשוט לא, גם לא כאילו התייחס לקטע של פשוט...
- דוברת : איזה קבוצה אתה.
- רועי : כן. כאילו כן, אז כאילו מראש זה לא שינה לו הרבה. ומי שמראש היה
- מרב : לא שינה.
- רועי : גזען נראה לי שגם זה לא השפיע עליו הרבה.
- מרב : לא, אבל מי שהיה למשל גזען וחשב שהערבים לא מגיע להם זכויות ואו בכלל לא חשב על הנושא של הזכויות של ערבים. זה שהוא שמע פתאום על מה שקורה להם במחסומים, יכול להיות שזה שינה משהו לגבי...?
- דוברת : אחוז מה זה קטן.
- דוברת 2 : כן.

- דוברת 3 : כן באמת.
- רועי : אם בכלל.
- מרב : מה אמרת
- דוברת : שזה אחוז קטן בעצם.
- בועז : מה אצלך אבל רועי (?) איפה אתה?
- רועי : אני כבר שנתיים אני לא, אני אומר וואו, הם בני אדם. כאילו אני לא יודע. איזה שנתיים, הרבה יותר. שנתיים זה רק פוליטיקה. כאילו תמיד זה...
 בועז : אצלך זה החזיר למקום שהיית בו אולי זה כבר תהיה...
 רועי : כן אני כבר הייתי שם. זה לא חיזק לי, זה כמו,
 בועז : לא חיזק, לא שינה.
 רועי : כי אני שם כבר. אני כבר ב.. לא כאילו אין הבדל.
 מרב : כשאתה כשאתה חושב על ערבים, אפילו במדינה, לא רק פלסטינים. פוגש ערבי, או לא יודעת אם אתה פוגש או לא. איך אתה מתייחס? זאת אומרת אם...
 רועי : כמו שאני מתייחס למישהו שאני פוגש מצרפת. תרבות אחרת. זה ההבדל. אני לא רואה כאן, כי אם אם כאילו, אם בכלל אני מרגיש את ההבדל בתרבות. כאילו למה יש. יש ילד בבית ספר קוראים לו סאמר. אני לא רואה הבדלי תרבות. אנחנו מדברים על אותם הדברים. אנחנו שנינו אוהבים, אני אתן סתם לדוגמא משחקי מחשב.
 אבישג : סאמר, פריד, אלן.
 רועי : עם פריד ואלן אני כן מרגיש את ההבדלי תרבות.
 מרב : מה אתה מרגיש?
 רועי : לדוגמא שאלן כאילו שהיא הייתה ידידה מאד טובה שלי פעם וזה. ואז לא היה, אז לא הרגשתי את זה יותר מדי. וזה לא שכאילו אני אומר שהתרבות שלי יותר טובה. פשוט לא...
 מרב : ממש כאילו זה לא היה...
 רועי : כאילו, פשוט הבדלי תרבות לדוגמא שאני מושפע יותר רואים שהיא מושפעת כאילו מהבית שלה ומהחינוך שהיא, שהיא כאילו החינוך התרבותי שהיא עברה. כמו שאני כאילו נורא אוהב לדוגמא רוק ישראלי אז כאילו...
 בועז : אתה יכול לתת לזה שם מכליל נניח איזה (?!?) מתרבות שלנו ומהתרבות שלך?
 רועי : פשוט רקע תרבותי. זה כמו כאילו ההבדל בין צרפת, אני יודע, לרוסיה.
 מרב : מה מה...
 רועי : שפשוט ברוסיה חלק מהתרבות זה המאכלים האלה והשתייה הזאת וזה. וכאן כאילו, אותו דבר כמו שאני ארגיש ההבדל לדוגמא אני אשכנזי והוא ספרדי.
 רועי : ספרדי. והוא לדוגמא אני מגיע מתרבות שיש בה פולין והוא מגיע מתרבות שיש בה מרוקו.
 מרב : אבל זה אותו דבר? את הפער נגיד בין אשכנזי למרוקאי אתה מרגיש אותו דבר כלפי ערבי כשאתה פוגש אותו?
 מאי : הוא פער יותר קטן.
 מרב : זאת אומרת זה אותו הדבר?
 רועי : כן זה אותו זה אותו הסוג פער בעיניי.
 מרב : אוקי.

- רועי : כאילו זה, זה מה שאני מרגיש (שעה אחת ועשרים ושתיים דקות ושמונה עשרה שניות?)
- מאי : לדעתי הפער הוא יותר קטן בין אשכנזי לספרדי מאשר בין יהודי לערבי. אבל אני כאילו חייבת לציין את זה.
- בועז : מה תחזרי לשאלה הכללית של מה היחס כלפי ערבים בארץ.
- מאי : מה היחס כלפיהם?
- בועז : מה היחס.
- רועי : אה מה היחס.
- מאי : מזעזע.
- רועי : בטח שמזעזע אני דיברתי על זה אינדיבידואלי.
- בועז : את תתחילי בזה ולא, אחר כך תגיד מה אתה. אתה הוספת מה היחס שלך דיברת על היחס שלך. מה היחס באופן כללי בבית ספר ומה...
- מאי : כן. אוקי, אז היחס בארץ לדעתי לא צודק. בבית ספר אני לא מספיק יודעת. כאילו אני לא, זה לא הנושא שאני מדברת עליו לעיתים קרובות, אבל ממה שאני שומעת ברחוב זה יחס כאילו, הם הכי נחותים ואנחנו מעליהם.
- מרב : ערבים בחיפה למשל הם באותו מצב שהיהודים?
- מאי : לא כאילו לא. כאילו אתה הולך בכרמל כאילו זה בכלל לא עיר מעורבת. את יודעת?
- אבישג : זה נכון זה כאילו אנחנו אומרים שזה עיר מעורבת אבל זה פשוט שתי שכונות. כאילו יש את הכרמל ויש את ה... אתה יורד להדר אז אתה פתאום אתה מתחיל לראות כאילו ואללה אתם מדברים זה, אבל אז כאילו הדר זה בכלל לגמרי (!?)
- מרב : ומה המצב של הערבים בחיפה איך מתייחסים אליהם? מה אמרת הזכויות שלהם שוות (!?)
- רועי : יש ויש. כאילו יש יחס כזה ויש יחס כזה.
- מאי : כשאני הלכתי בוואדי אז כאילו סתם עצר אותי איזה מישהו כאילו התחלנו לדבר וממש כאילו שיתף אותי במצוקות כאילו שלא לא נותנים להם (!?) לא מתקנים להם את הביוב וזה. לא כאילו איזה ספציפי פשוט כאילו הסיפור שלו אבל זה נכון .
- אבישג : כאילו לפחות הוא אמר שזה לא...
- מאי : לא אבל גם אפשר לראות שברחובות בוואדי לעומת שתי רחובות על מוריה. כאילו על הציר...
- מרב : שיש..
- בועז : אתם חושבים שיש איזה סוג של הפליה? כאילו הם לא מקבלים את אותו יחס שהיהודים מקבלים? או שזה רק מישהו ספציפי.
- מאי : יש הפליה. לא יש הפליה.
- אבישג : אני חושבת שיש הפליה. שיש יש כאילו איזה שהיא תפיסה של מופרדת. למרות שאנחנו חיים בחיפה ויש דו קיום. אבל הוא מאד כביכול.
- דוברת : כאילו אם יש בן אדם שלידי בכתה ואומר לי, והוא גזעני והוא אומר לי שכאילו לא צריך לתת להם שום דבר, וצריך להעיף אותם מהארץ. אז ברור שיכול להיות אותו בן אדם הוא יגיע למשרד, לא יודעת. לרשות העיר או משהו ואז הוא זה שיקבע. כאילו זה לא שזה המצב ואני מקווה שאנשים

- רועי: לא כאילו אולי, כי זה שנוצר מצב שהם חיים בשכונה שיהא לא מטופחת והשכונות יהודיות שכן מטופחות אולי זה ממש מקרי כי בכל זאת מה זה...
מאי: מה זאת אומרת ממש מקרי?
- רועי: לא אני אסביר מה זה ממש מקרי. מה שהעירייה עושה היא תמיד תטפח את מה שמטופח כי זה הרבה יותר קל לטפח אותו. את יכולה לשים לב לזה לדוגמא בנוה שאנן, שזה כאילו. תכלס אני גרתי שם ארבע שנים ואני, המדרכה של הרחוב וזה לא שכונה מעורבת. זה שכונה...
בועז: רועי זה קורה רק בגלל שזה מטופח? או שזה קורה בגלל שזה יהודים?
רועי: לא זה קורה בגלל שזה מטופח כי (שעה אחת ועשרים וחמש דקות ותשע עשרה שניות?) למה שהוא דואג אני יודע לנווה שאנן אולי. זה מקרי אני לא יודע אולי זה גם ככה.
מרב: אבל בוא נתייחס רגע, האם יש הבדל באמת ביחס לשכונות של הערבים? וגם אני רוצה לשאול על ההערכה כלפיהם. כיש למשל תלמידים ערבים פה בבית ספר. מעריכים אותם אותו דבר?
מאי: כאן כאן ספציפית כן. אני רציתי לעלות בשם. באחד משיעורי חינוך שלנו המחנכת העלתה סקר. שהוא כבר נעשה. ושהיה כמה שאלות נגיד כמה כמה מכם היו מוכנים נגיד לשבת עם נכה בכתה או הומו סקסואלי וחלק היה גם כמה הייתם מוכנים לשבת עם ערבי בכתה. ולפי מה שאני זוכרת,
אבישג: חמישים, מעל חמישים אחוז נראה לי לא הסכימו לשבת.
מאי: מעל חמישים אחוז לא הסכימו לשבת עם ערבי בכתה.
רועי: אה זה איזה שהיא...
מאי: זה לא הסקר.
אבישג: לא בסקר.
מאי: הסקר כבר נעשה כאילו את התוצאות היא הקריאה לנו. או לא. אז שרית, לא משנה. אחד משניהם.
רועי: חשבתי שעשו לנו.
מאי: לא.
אבישג: אה שרית נכון.
מאי: שרית הייתה לא משנה ושיעורי אזרחות. ואני חושבת שהיחס הכולל, אני חושבת שללא ספק הוא פחות טוב מאשר ליהודים. זה נוצר בגלל איזה שהוא מצב של, אני חושבת שזה כן דבר שנבנה עם השנים. וזה לא שקרה איזשהו מקרה שבעקבות זה אז כל היהודים עלו לכרמל וכל הערבים כביכול ירדו אל העיר התחתית. זה דבר שהוא התפתח, שהוא מפותח כבר הרבה שנים ובאמת יכול להיות שהעירייה, שרועי צודק שזה שהוא אומר שהרבה יותר קל לטפח את מה שכבר מטופח. אבל כאילו מבחינת היחס הכולל... תראי אני יכולה להגיד לך לדוגמא אמא שלי, בתור אמא היא אומרת לי אני לא רוצה בתור אמא, שאני חושבת שהיא די מייצגת איזשהו והיא לא גזענית ממש לא היא ממש כאילו היא לא גזענית והיא לא שונאת ערבים. ממש לא. היא פשוט אומרת לי אני לא רוצה נגיד שתסתובבי שם נגיד בלילה או דברים כאלה. היא הייתה ממש אומרת אני לא רוצה שתסתובבי במרכז הכרמל. וזה דבר שאני חושבת שהוא כן משקף איזה שהיא דעה כוללת בציבור בישראל שזה פשוט אנחנו, טוב מתחת, מתחת לפני השטח.
דוברת: זה לא ערבים רק, הדר זה (??)

- רועי : כאילו אצלי, אצלי זה אצלי זה...
- מאי : זה כן כזה נובע משם.
- רועי : אני לדוגמא מציג לה את זה, מישהו שאני הולך אליו או מישהו שאמור לבוא אלי או זה כזה, מה מה מאיפה הוא בכללי, הוא ערבי? זה משהו בסגנון. לא זה מיתנתי אותה עם הזמן.
- מאי : אה באמת?
- רועי : אני עכשיו כבר זה אמא די זה לא משנה.
- מרב : אבל לה זה כן משנה.
- בועז : מה זה משנה? כלומר אם זה ערבי זה בעיה?
- רועי : זה פחות משנה לה היום, בימינו. זה היה יותר אז.
- מאי : אני חושבת שזה מרגיש כאילו בקטע של, אנחנו נחיה באיזה שהיא נגיד בחיפה שזה המקום שאני הכי מכירה. אנחנו נחיה באיזה שהיא באיזשהו ידיעה שאנחנו עיר מעורבת ויש פה שוויון זכויות. והמון המון דתות. וכולם כאילו חיים בשלום אחד עם השני. אבל ואולי זה ככה ברוב הציבור הישראלי, אבל מתחת לפני השטח יש איזשהו עניין של כאילו, איזשהו, לא היה כאן פחד ולא יודעת אם עוינות. או לא יודעת איך לכל אחד המלה שהוא בוחר לעצמו.
- בועז : פחד ועוינות. זה מה שאת אומרת.
- מאי : כן. שכאילו...
- מרב : חשדנות.
- רועי : מתח זה המלה שהשתמשת בה ל...
- מאי : כן.
- מרב : רגע אבל את חושבת שהפעילות הזאתי עשתה לך איזשהו שינוי ביחס לערבים? ביחס, בחשיבה עליהם, בהערכה כלפיהם, ביחס.
- מאי : אני, זה עשה משהו. כאילו כי אם זה הביא לשינוי? אני לא יודעת.
- בועז : איזה משהו, איזה כיון?
- מאי : זה עשה את זה, זה עשה איזשהו עניין של יותר להרגיש אמפטיה כלפיהם. יותר להבין, יותר הבנה מאשר איזשהו שינוי דרסטי בחשיבה שלי בנוגע למצב שלהם. זה כן גרם לי יותר להבין אותם ויותר אולי, אני לא רוצה להגיד כאילו לרחם עליהם כי זה מלה כאילו מגעילה. אבל יותר להבין את המצב שלהם.
- אבישג : כאילו זה מלמעלה.
- מאי : כן כאילו לא צריך לרחם עליהם,
- אבישג : כן.
- מאי : אבל כאילו יותר להבין יותר להרגיש רע כלפי המצב שלהם. וכאילו להרגיש שזה לא מקובל.
- אבישג : לא צודק.
- מרב : שזה לא הוגן.
- מאי : שזה לא הוגן כן.
- מרב : נשמע רגע את אבישג, בעיקר בשאלה אם זה שינה משהו, המפגש בתפיסה שלך כלפי ערבים.
- בועז : איך הוא מתחבר לך.

- אבישג : לא לגמרי לא שינה בתפיסה. חיזק כאילו כאילו...
- מרב : חיזק שמה?
- אבישג : חיזק את העמדה שלי. את הראייה שגם שאין צד צודק וגם שכאילו כולם פה בני אדם. וואו, כאילו שמגיע להם להיות בני אדם בתנאים הוגנים וראויים בדיוק כמו שלנו. שלא אמור להיות הבדל בין הצדדים.
- בועז : שהתנאים לא שווים ומגיע להם שיהיה שווה.
- אבישג : כן.
- בועז : כן?
- אבישג : כן. זה שוב כוללני מידי. אבל כן. כאילו...
- דוברת : לא לא לא.
- דוברת 2 : אני חושבת...
- בועז : אולי נבקש גם מרון איזה שהיא תובנה. של הצופה. לא יש לך תפקיד מיוחד שאין פה לאחרים. לעזור לנו בקטע הזה (דיבורים לא שייכים) למשל הייתי שואל אותך לגבי שמעת יחד אתנו את החברה. לגבי החוויה שלהם מהמפגש. שלא היית בו, גם אנחנו לא. האם אתה חושב שיש איזשהו שינוי שאתה יכול להצביע עליו שהם, ממה שהם אמרו, ממה שאתה גם מכיר אותם, למשל לגבי הכרת הסיפור של האחר. התייחסות לסיפור של האחר. התייחסות לאחר. הערבי, פלסטיני. אם אתה רואה שיה פה משהו. מה אתה כצופה, מה אתה יכול ללמד אותנו. היה שינוי, לא היה שינוי. איזה שינוי היה?
- רון : אני לא חושב שהיה שינוי. כאילו כולם, כל מי שמשתתף בדיון הזה לא משיהו אנשים (דיבורים לא שייכים)
- מרב : אז בואו נעשה רק ממש משפט סיום של כל אחד.
- בועז : כל אחד. אוקי תמשיך.
- רון : אז כן אז אני חושב שצריך...
- בועז : לא שינוי דרסטי אז מה כן היה, לא היה בכלל?
- רון : לא זה לא היה שינוי דרסטי. זה לא היה
- בועז : אולי בכלל לא היה.
- רון : זה רק הגביר את הדעה שלהם אבל..
- בועז : זה העצים את הדעות שלהם.
- רון : כן. ושלדעתי אם זה היה יכול לעשות משהו שבאמת ישפיע, זה באמת הרצון הזה לא להיכנע לכל הכלליות הזאת ולכל הלכת אחרי הזרם. ובאמת אחרי מפגש כזה, באמת לעמוד אחרי הדעות שלך ואחרי מה שאתה חושב ולנסות לשכנע נכון.
- מרב : אתה מנסה לשכנע ?
- רון : לא.
- דוברת : כן אני אני יכולה להעיד שכן.
- רון : לא, לא אני לא חושב.
- דוברת : לא רון בסדר.
- מרב : מישהו מכס זה גרם לו רק ככה, אנחנו ממש רוצים משפט סיכום. אבל במשפט סיכום אפשר להתייחס. אם למישהו מכס זה עשה משהו בהמשך, כאילו שינה...
- בועז : ברצון לעשות.

- ענת : לא הלכתי למשפחה שלי וגם סיפרתי להם דוגרי, כי העמדה הזאת בסדר נגיד ברוחה. אבל כן סיפרתי להם את הסיפור על מה ששמעתי. וכן דיברנו על זה אחר כך והצגתי בפניהם את הדעה השנייה כאילו, מה הולך שם. אז כן זה שנחשוב שזה יביא לאיזשהו שינוי.
- בועז : אוקי זאת ענת בשביל ה...
ענת : ענת כן.
מרב : כן.
גלי : אני שוב אני חושבת שהמפגש הזה יותר משינה חידד את הדעות שלי. חיזק אותם. ומבחינת לקום ולעשות משהו, אז אחרי שדיברתי עם המשפחה שלי, גיליתי שאחותי התנדבה באיזשהו ארגון ועמדה במחסומים. לעזור לחיילים, לגשר בין החיילים לאנשים שעומדים ואני רציתי גם ללכת.
- בועז : אחות יותר גדולה?
גלי : כן. פשוט עוד לא יצא לי אבל אני עוד אגיע.
מרב : אבל חשבת, זה גרם לך לחשוב שאת רוצה לעשות איזה שהיא פעילות בעניין הזה.
גלי : כן. וגם תוך כדי המפגש חשבתי שזה היה נחמד אם היו נותנים לנו איזה שהם הצעות. או איזשהו
- מרב : הצעות לפעולה.
גלי : כן.
מרב : בעקבות המפגש.
גלי : כאילו זה השאיר אותנו עם הרבה מחשבות, אבל כאילו לא היה את השלב הבא.
מרב : אין תרגום מעשי.
גלי : כן.
מרב : אז זה הסיכום של גלי.
בועז : זאת הייתה גלי.
מרב : מאי.
- מאי : יש בזה משהו מאד נכון ממה שהיא אומרת. עכשיו כאילו גם אני, כן. לא יכולה מסכימה עם זה גם אני מה עשיתי אחרי. (שעה אחת ושלושים וארבע דקות וארבע שניות?)
- מרב : את חושבת על לעשות משהו? דיברת אתנו הרבה על תקווה. את גם חושבת על זה במונחים מעשיים בעקבות הפעילות?
- בועז : תתחילי מה עשית.
מאי : לא האמת שפשוט באמת גם הגעתי, דיברתי על זה קצת עם אמא שלי והיא הזדעזעה אבל אני כזה...
אבישג : הזדעזעה על השיחה?
- מאי : לא על הסיפור. הזדעזעה על הסיפור. אבל גם זה מין, את יודעת כאב מוכר כזה. שזה המציאות אבל היא כואבת אבל מוכרת. וגם כן היא אומרת לא יודעת אולי אני אשאל את גלי מה זה הארגון הזה אבל נראה. אולי נעשה עם משהו.
- מרב : אוקי. רועי קודם סיפרת שאתה פעיל. הפעילות הזאת, הפעילות של הפרום השפיע במשהו רועי : היא בתודעה שלי. זה היה. זה לא ישפיע יותר מדי. כאילו עוד פעם בגלל שכבר הייתי שם. הייתי כבר, אם זה במעגל הפנימי להסביר לחברים, למשפחה. עוד פעם דאגתי כאילו שאמא שלי תצא מהדעות שהם די ישנות כאילו. הם פשוט קימות אצלה היא פשוט לא נחשפה לדברים בצורה פרקטית, בצורה עקרונית וזה. דאגתי שהחברים שלי יכירו באמת

וזה. ואם זה יותר רחוק אני בתנועת נוער ואני דואג כאילו שזה גם יגיע לחינוך לנוער. ואני יוצא עכשיו לשנת שרות שתנועה שכולה שכאילו מאמינה בשוויון וכאלה דברים גם יהיה בה...
בה...
איך היא נקראת?

בועז :

המחנות העולים. שדברים כאילו, אבל זה בכל מקרה זה תמיד היה אצלי. עכשיו זה עוד משהו בתור דוגמא. כאילו.

רועי :

בתור דוגמא לפעילות אפשרית. או למשהו.

מרב :

כן בתור בתור דוגמא להינה, אני כן הכרתי את הצד השני אני כן.

רועי :

אה, אוקי.

מרב :

אתה לא יכול להגיד שהכרת את הצד השני, סליחה, אבל אני...
בסדר. זה אחת מהדוגמאות.

דוברת :

זה השתלב (!?)

רועי :

זאת אחת הדוגמאות זו לא הדוגמא. זה אחת מהן.

רועי :

אמרת לנו משפט סיכום?

בועז :

לא. וזהו. עוד אבישג צריכה להגיד לנו משפט סיכום.

מרב :

תודה.

בועז :

אני יודעת שאני כן רוצה להיות פעילה באיזה שהיא דרך. לא יודעת, בנוגע למצב. אני עדיין לא גיבשתי דעה או נחשפתי ליותר מדי דרכים שאני אישית אוכל יכולה להיות פעילה בהם. אבל אני יודעת שכן. אני כן אעשה עם זה משהו בהמשך. ואני חושבת שמבחינת קשרים עם, אני לא מדברת על פלסטינאים, אבל על ערבים מוסלמים. אז יש כאילו יש כמה, אבל שנוצרו על דווקא על רקע משותף. כאילו (!?) לא פוליטי לא במטרה, היי אני יהודייה, אתה ערבי אז בוא נדבר. אלא על על רקע אישי יותר. ובלי קשר לפוליטיקה. ויש איזה מישהי שהיא אפילו כאילו ממש חברת נפש וזה. אז זה ואני חושבת שמבחינת שני הצדדים אז כאילו יש הבנה שזה לא מונע את החברות. אז כאילו להפך.

אבישג :

אוקי.

מרב :

אוקי. אנחנו מאד רוצים להודות לכם שהקדשתם את זמנכם. ששיתפתם אותנו בדעות, במחשבות, ברגשות. ואני בטוח שזה יעזור לנו בעבודה שאנחנו עושים. אולי גם לכם זה משהו יתרום. תודה רבה.

בועז :

נספח 5

תזה קבוצת מיקוד בי"ס בירושלים

תאריך: 31.5.11

משתתפים: מעין, יועד, איתן, אמל, חני, רונן, זיו.

מראיינים: בועז ומרב

מרב: אנחנו עושים, לומדים בתוכנית שנקראת ניהול וישוב סכסוכים לתואר שני, כל אחד מאיתנו מגיע ממקום, מרקע שונה בועז מתחום החינוך, אני במקצוע שלי עורכת דין, ומגשרת, ואנחנו עושים תואר שני. במסגרת התואר השני הזה אנחנו עוסקים באופן כללי בנושאים של קונפליקטים בין קבוצות בנושא של חינוך לשלום, כל מיני דברים, ובאופן יותר ממוקד אנחנו עושים עבודת מחקר שנקראת, עבודת מחקר לתואר שני נקראת תזה, והתזה שלנו בעצם במסגרתה אנחנו רוצים לראיין אתכם, ולשמוע על המחשבות שלכם בעקבות פעילות שעברתם לפני שבועיים של פורום משפחות השכולות הישראלי-פלסטיני. כן?

בועז: אז אתם כן עברתם?

מרב: כן. אז

איתן: כן אני לא הייתי.

מרב: בעצם אנחנו מדברים על...

יועד: אני גם לא הייתי.

בועז: אתה לא הייתי?

איתן: היה לנו בגרות באותו זמן, לי לפחות.

מרב: אז רגע אז ככה אנחנו מאוד שמחים להגיד שאתה כאן, אבל חשוב לי להגיד שבעצם השיחה היא בעקבות פעילות.

איתן: כן מתבסס.

יועד: אין בעיה.

איתן: שאלתי על מה...

מרב: אז רגע מי לא היה?

יועד: שנינו.

מרב: שניכם? זה לא כל כך טוב. השאלה אם אין כאלה שכן היו עוד? מה אנחנו עושים עם זה?

בועז: השאלה אם אפשר להביא עוד מישהו מהכיתה שלכם שכן היה?

מרב: האמת שזה לא זה לא כל כך,

איתן: אין בעיה.

יועד: אפשר?

איתן: יש. אני לא יודע...

מרב: יש לנו פה מספיק כאלה שכן היו, אבל אני פשוט חושבת שאני...

בועז: אבל הדעות שלכם חשובות יש להם גם מישהו שהיה.

מרב: לא, אני אגיד לכם היה לנו פשוט ניסיון בבית ספר אחר שגם הגיע מישהו שלא היה בפעילות, ואנחנו, והוא נשאר בחדר, ועשינו את השיחה, ובעצם הוא רוב הזמן לא היה לו

כל כך מה להגיד. כי רוב השאלות הם, לא רוב, כל מה שאנחנו בעצם רוצים לשמוע זה מה אתם חושבים אחרי הפעילות? אז אני לא יודעת תחליטו לעצמכם אם אתם רוצים להישאר או...

- זיו: לדעתי כן יהיה להם מה להגיד.
 מרב: איך?
 זיו: לדעתי כן יהיה להם מה להגיד.
 בועז: לא, מבחינתנו זה בסדר.
 מרב: אני בטוחה שיש לכם דעות, ושיש לכם מה להגיד זה בסדר, אני פשוט חשוב לנו דווקא
 איתן: או קיי.
 מרב: להבין מה קורה אחרי. דעות באופן כללי זה גם מעניין.
 בועז: אנחנו נשמח שתישארו, אבל
 מרב: איך שאתם תחליטו.
 בועז: איך
 שתחליטו.
 (שיחה קצרה שלא שומעים אותה ברור בין בועז ואחד המשתתפים).
 מרב: עכשיו בואו בואו נשמע רגע את השמות שלכם, אנחנו רוצים להכיר.
 בועז: לפני שמתחילים אז לפני שאנחנו מתחילים אתם רואים שאנחנו מבקשים להקליט את זה.
 אם אין לכם התנגדות?
 לא.
 מעין: לא.
 בועז: אין התנגדות, יופי. אנחנו אחר משקלטים את זה.
 (שיחה כללית קצרה בין המנחים מהדקה 2.47 עד הדקה 2.59).
 מרב: או קיי, בכל אופן בואו נשמע רגע את השמות שלכם שנדע עם מי אנחנו נפגשים.
 בועז: כן. כן קצת שאת ההקלטה שלנו תשמע אותך.
 מרב: אז מי יש לנו כאן?
 מעין: מעין.
 מרב: מעין?
 מעין: מעין.
 מרב: או קיי. ו...?
 יועד: יועד מרדכי.
 מרב: ו...?
 איתן: איתן.
 מרב: איתן.
 אמל: אמל.
 מרב: איך?
 אמל: אמל עם א'.
 מרב: רגע לא קלטתי.
 בועז: אמל עם א'.
 מרב: אמל או קיי, בסדר.
 חני: חני.
 רונן: רונן.
 מרב: רונן?

- רוֹנָן : כן.
- זיו : זיו.
- מרב : זיו?
- זיו : כן.
- מרב : תיראו מכיוון שאתם תדברו בעצם כל פעם מישהו אחר ידבר, ואנחנו מקליטים, ואחרי זה צריך לפענח מי דיבר אז אנחנו נשתדל גם אם זה קצת מלאכותי או שאתם תגידו את השם לפני שאתם מתחילים, או שאנחנו נפנה אליכם בשם כדי שאחר כך עבודת השקלוט מה שנקרא של הראיון...
- בועז : ברור? רוֹנָן רוצה לדבר יגיד רוֹנָן ואז כדי שנדע מי מדבר עכשיו כשאנחנו מקשיבים להקלטה.
- מרב : עכשיו אנחנו מזמינים אתכם לדבר בפתיחות, ובגילוי לב, ובכנות על הדעות שלכם, ועל המחשבות שלכם, מאוד מעניין אותנו לדעת נטו מה אתם חושבים, ולא, אין לנו איזה משהו שאנחנו רוצים שתגידו ככה, שתגידו אחרת זאת אומרת מבחינתנו אנחנו רוצים שתהיו הכי כנים בעולם, וכמה שיותר פתוחים שתפו אותנו באמת ככה במחשבות שלכם, ((שיחה כללית בין המנחים מהדקה 4.44 עד 5.05)).
- בועז : מה שרציתי להגיד שאנחנו עורכים מחקרים אז התשובה הכי טובה, או הדבר שהכי תורם למחקר זה כמה שהתשובה היא יותר מדויקת. כמה שהתשובה יותר מתאימה למה שאתם חושבים. מדויק זה מה שאתם חושבים, מרגישים, הדעה שלכם. זה לא מהבית ספר רוצה שתגידו, או אתם חושבים שאנחנו רוצים לשמוע, אחרים רוצים לשמוע, להיות מדויקים עם מה שאתם רוצים להגיד. זה הכי טוב למחקר.
- זיו : או קיי.
- יועד : או קיי.
- מרב : טוב אז בואו אנחנו נתחיל בשאלה ככה כללית שתספרו מה אתם זוכרים מהפעילות שהועברה בכיתה, ושתפו אותנו בחוויה שעברתם בפעילות, מה הרגשתם?
- בועז : אז אתם עכשיו יכניס אתכם גם לעניין, כן.
- רוֹנָן : אפשר כבר להגיד כאילו את כל דעתי בנושא או רק להגיד מה היה?
- מרב : בוא תתחיל בחוויה מה היה, ומה החוויה שלך, וכן ומחשבות, תובנות בסדר.
- בועז : תזכיר גם אם אתה יכול אם מי היית אם אתה זוכר, ומה הסיפור?
- רוֹנָן : אני אה אני רוֹנָן,
- מרב : כן.
- רוֹנָן : כן, ואני הייתי איתך עם בועז, ושכחתי את השם של השני, וכל אחד סיפר על הסיפור שכול שלו, דיברנו כאילו אני חושב שהיינו יחסית די פתוחים, כל אחד סיפר את הדעות שלו בכל נושא, וזהו זה מה שפחות או יותר בכללי זה מה שהיה.
- מרב : מה הייתה החוויה שלך שם?
- רוֹנָן : הייתה כאילו נפתחתי לעוד סיפור גם מהצד השני, אבל מה שאני חושב שהיה בזה כאילו זה היה בלתי נמנע שהיה בזה פוליטיקה, ובגלל זה אני חושב שזה לא היה צריך כאילו...
- מרב : בוא תסביר למה אתה מתכוון? דבר, דבר.
- רוֹנָן : אז זהו אני יכול אחרי זה כאילו לנסח את זה.
- בועז : רק שנייה עוד להכניס משפט,
- רוֹנָן : כן.

- בוועז : כמו שהבנתם אולי, אני שייך לפורום המשפחות גם, במקרה אני גם עוסק במחקר, מרב היא ממש לא שייכת, אבל למרות שאני שייך, מאוד חשוב שלא לא תהסס להגיד ביקורת כמו שהתחלת.
- רונו : לא, לא, אני לא מהסס. אני אמרתי את הדברים שלי, אבל רק אני אחפש את הדוגמאות אחרי זה אני אזכר.
- בוועז : או.קיי.
- מרב : טוב. אז אתה אומר, אבל מה שאתה כן אומר עד עכשיו שאתה מרגיש שהיה שם איזשהו נגיעה פוליטית שמפריעה לך, ושאתה חושב עכשיו איך לנסח את זה. או.קיי. אני פונה גם לאחרים לשמוע גם על גם טיפה באמת בקצרה לספר מי היה, ושני הדברים שחשובים לנו : אחד זה ההרגשה מה הרגשתם תוך כדי, והשני זה תובנה, מחשבה מה אתם חושבים על זה?
- מעין : יש לי שאלה.
- מרב : כן. כן.
- בוועז : מעין צריך להגיד, כן.
- מעין : אה מעין. הכיתה שלי הגיבה תגובה מאוד קיצונית כלפי זה, והם לא רצו לשמוע כמעט את הפלסטינאי. אני לא מייצגת אותם אבל. אז...
- מרב : או.קיי. את מייצגת את עצמך.
- בוועז : את עצמך.
- מעין : אז אני לא אגיד על הכיתה שלי?
- מרב : את יכולה גם להגיד על הכיתה.
- בוועז : את יכולה להגיד, כן.
- מרב : כן דווקא מעניין גם על אחרים,
- בוועז : איך את רואה אותם זה גם מעניין.
- מרב : אבל קודם כל הכי מעניין אותנו לשמוע איך את רואה את הדברים כן גם כמו שבועז אומר איך את רואה את התגובה של ילדים אחרים, בהחלט הכול.
- מעין : או.קיי. אז היה פלסטינאי אני לא זוכרת השם, והגם השני אני לא זוכרת, ובהתחלה...
- בוועז : משהו מהסיפור את זוכרת?
- מעין : כן.
- בוועז : מה קרה לקרובים שלו?
- מעין : גם אח שלו זרק אבן על החיילים, ואז הם שמעו, הם לא היו שמה, הם היו..., זה היה חג או משהו כזה הם היו בבית הם שמעו יריות במרכז שזה לידם, ואז הם רצו לראות, וזה היה אחיו. אז אתם יודעים על מי אני מדברת?
- מרב : אני לא, בוועז...
- בוועז : אני כן, ווגיי קוראים לו.
- מעין : כן. אחרי זה גם דיברתי איתו, ושאלתי אותו אם נראה לו, כאילו עכשיו נראה לו שזה יהיה בסדר אם הבן שלו עצמו ילך לזרוק אבנים על החיילים? אז הוא אמר שזה היה הנורמה שהם חשבו שהאבנים, זריקת האבנים שכניסת החיילים לכפר שלהם זה כיבוש. אז זריקת האבנים זה כאילו היה כאילו דורש. ושאלתי אותו אם היום במציאות היום הוא עדיין ייתן לזה לקרות? והוא אמר שלא, שהוא עכשיו בדרך של פיוס. והילדים לעומת זאת לא נתנו ציאנס מהרגע שהם שמעו את ההתחלה, לא הקשיבו, הם כן הקשיבו, כן כיבדו,

- אבל הם לא התעניינו יותר מידי לשמוע את הצד שלו. זה הגיוני, כי זה פתיחה מאוד קשה לנו לשמוע.
- מרב : מה היה קשה שם?
- מעין : החיילים. זה כאילו אנחנו עוד מעט נהיה חיילים. וזה לא זה לא שעשינו את זה מרוע לב, אלא זאת פקודה שנתנו לנו, ולא זה לא באמת לכיבוש זה לביטחון יותר. אצלנו. אבל אני עדיין חושבת שגם הצד שלנו לא בסדר, וגם הצד שלהם.
- מרב : וכשאת אומרת כל הכיתה אז למה את מתכוונת?
- מעין : יש קטע כזה בגיל הזה אני חושבת שיותר מקובל להיות ימני קיצוני, ולא לקבל את הערבים כאילו זה הקטע. וזה ישר ראו את זה גם.
- בועז : זה היה, את חושבת שכל הכיתה ככה חושבת או שזה אלה שבאו לביטוי?
- מעין : באו לביטוי.
- בועז : כלומר היו גם אחרים שאולי לא בדיוק, אבל הם...
- מעין : אני בטוחה שיש כאלה. זהו.
- מרב : או קיי. את יכולה לספר קצת על ההרגשה שלך אמרת ככה שבהתחלה זה מעורר התנגדות ששומעים
- מעין : נכון.
- מרב : שאח שלו זרק אבנים, והחיילים. מה אחרי כל המפגש הייתה ההרגשה?
- בועז : שלך.
- מעין : לא ממש שמענו ממנו הרבה יותר, כי הוא נסגר ולא דיבר. ויותר דיבר הישראלי, גם לא שאלו אותו שאלות. אחרי זה אני ניגשתי אליו, ושאלתי אותו שאלות, והרגשתי שקצת היה חסר שמה יחס אליו כפלסטינאי ומה הוא מרגיש. זהו.
- מרב : או קיי. תודה. מי עוד? כן אמל.
- אמל : אמל, אצלנו בכיתה היה לנו את ניר, ואחד שקוראים ג'ימיל קסס, לג'ימיל אח שלו נפטר פשוט הוא הלך לבקר את דוד שלו כמה מרחק כמה מטרים, או שהוא ראה כאילו חיילים אז הוא פחד, ברח, וירו בו, וזה נכנס לו בדיוק בלב, וניר אימא שלו נפטרה בפיגוע בתל-אביב אם אני לא טועה נכון?
- חני : בדרך לתל-אביב.
- אמל : בדרך לתל-אביב אז היא הייתה באוטובוס שהתפוצץ על קו 18. אצלנו בכיתה הייתה גישה הכי ניראה לי קיצונית ממש, כי הם בכלל לא קיבלו את הפלסטינאי, ובשבילם זה היה מחבל בפרצוף כאילו. גם אמרו לו את זה בפרצוף, ניר יותר דיבר, אבל גם ניר בא בגישה שכזאת כאילו כל הכיתה, רוב הכיתה לא כל הכיתה, וכמה אנשים ששמעו אותם אז הם פשוט ייצגו את הישראלים, וכל פעם שהיו אומרים משהו ככה קורה אצל הפלסטינאים, אז ניר היה, פשוט זו הייתה שיחה של ויכוח יותר של נגיד אתם עשיתם ככה, גם הם עשו ככה, אני ככה, ככה כאילו היה שם...
- מרב : התנצחות?
- אמל : כן משהו זה לא הלך זה כאילו ג'ימיל גם רוב הזמן שתק אפשר להגיד, כי הוא לא כי לא היה לו מה להגיד, וגם ניר כל הזמן ידע איך, כאילו ידע לענות, אני לא חושבת שהתשובות שלו היו כל כך במקום, אני גם לא חושבת שהתגובה של התלמידים בכיתה הייתה במקום, אצלנו בכיתה גם יצא ילד, ואמר שהוא מחבל, ושזה מיותר, ושזה סתם ארגון מפגר, ולא כאלו שהתעניינו; גם תקפו את ניר כאילו תקפו את הארגון עצמו, לא תקפו את

הפלטטינאים, תקפו אותו, אבל גם תקפו את ניר, כי בשבילם הוא היה חלק מכל הדבר הזה, ניראה לי שרק אני, והיא אלה שדיברנו, ולא ניסינו לפגוע בהם, אבל גם בסוף יצאתי עם הרגשה כזאת של, הייתי כל כך מובכת מהכיתה עצמה. כאילו זה היה כאילו חוסר כבוד בעליל לא משנה גם לא לניר, וגם לא לגימיל, וכאילו רציתי ממש ללכת לגימיל, ולהגיד לו סליחה במקום כל הכיתה, כי חושבת שכאילו הדמעות באמת היו כולו עומדות מאחורי העיניים, וכזה רוצים לצאת, כי כשמישהו בא ואומר לך דוד שלך נפטר במלחמה כי הוא מתבל, ולא כחייל או כלוחם ודברים כאלה זה כן פוגע. אני ערביה אז אני כאילו כל הזמן עמדתי כאילו, והרגשתי שאני כזה עומדת כאילו גימיל ישב הרגשתי שאני כזה מין מגנה עליו שהוא לא יודע איך לענות להם. כי אני רגילה לכל הסכסוכים האלה, רגילה כאילו אני יודעת איך לענות להם. אז הוא לא ידע איך לענות להם, כל הזמן ניסיתי לענות, ולתקוף אז כאילו בסופו של דבר זה הייתה כאילו... חושבת שהפגישה הזאת לא מיותרת, אבל כאילו אנשים כאלה הם לא באמת מקבלים את הדברים האלה, הם לא... וגם השיחה היא הפכה לשיחה יותר מידי פוליטית, כי התשובות של ניר גם היו כאילו על הוא פתח דברים כאילו הוא יודע היסטוריה, הוא יודע כל המקרים האלו קרו מתי, ואיך, ומי, ולמה כאילו הוא יודע את כל הדברים האלה, אבל גם הוא לא היה מקבל, הוא לא היה מוכן לקבל את הכאבים כאילו את הסיפורים של הילדים שיושבים. אני לא הרגשתי שהוא מרגיש אותם. הוא אומר שאני בא, אני מייצג אני אומר לכם תבינו את השני. והוא בעצמו לא הצליח להבין אותם למרות שהם יהודים בדיוק כמוהו, אומרים דברים כאלה כאילו ביומיום ודברים כאילו השיחה התבצעה בצורה לא נכונה. היא נפתחה סבבה כאילו גימיל דיבר, וגם הוא בא והציג את עצמו הוא אומר אני גם מאלו שכן זרקו אבנים הוא לא הוא לא הסתיר משהו, פשוט הכיתה שלי כאילו ממש גזענית אז לא הייתה מוכנה לקבל את זה, זהו אתה זרקת אבן אז אתה לא בן אדם.

- מרב : אז זה סגר זאת אומרת ברגע שהוא אמר שהוא זרק אבן זה סגר?
- אמל : ברגע שהוא אמר אני ערבי אז זה נסגר,
- מרב : אה מרגע שהוא אמר.
- אמל : וכשהוא אמר אני כשהייתי קטן זרקתי אבן זה עוד יותר נסגר, וכשהוא אמר שילד בן 14 הוא לא אמור למות, ואז אמרו לו אבל אח שלך מחבל אז הוא כן צריך למות. זרק אבנים. אבל למרות שהלך לבקר את דוד שלו.
- מרב : זאת אומרת בעצם הוא ירו בו לא במצב שהוא זרק אבנים, אבל בכל זאת הגישה הייתה שלילית.
- אמל : ובכל זאת התלמידים קיבלו את זה, כי הוא ילד מחבל הוא זרק אבנים. למה שהוא יברח? כאילו אם הוא ברח אז הוא עשה משהו, זה לא ילד מפחד. והדעות שלי לא השתנו כאילו אני שמאלנית קיצונית אז זה לא כזה שונה, ודברים כאלה לדעתי זה דבר, כאילו שיחות כאלה כן נחוצות בכל כאילו בכל מוסד חינוכי, בתכליס זה מה שנקרא חינוך כאילו יש הבדל בין להיות גזעני לבין להיות בן אדם שמכבד אחרים, וניראה לי לכבד בן אדם זה הרבה יותר רחב מאשר לתקוף אותו, רק את הדרך לא הייתה נכונה.
- מרב : או.קיי.
- בועז : או.קיי (לא ברור)?
- מרב : כן. כן.
- חני : אני הייתי איתה בכיתה,

תתחילי בשם. : בועז :

חני. : חני :

חני. כן. : מרב :

הייתי איתה גם בכיתה, אני לעומתה ימנית קיצונית, : חני :

או קיי, מעניין. : מרב :

אני מתנחלת מקרית ארבע. ואני כן פגשתי את כל האבנים, ולא מזמן קרה מקרה אפילו : חני :

שמישהי אצלנו נכנסה לקומה, כי אבן פגעה בחלון באוטו. אז מקרים כאלה ידועים לנו.

אמל כן צודקת באמת שהכיתה לא ידעה לכבד את זה נכון. כאילו עם כמה שאתה ימני

תכבד את הבן אדם, עומד מולך בן אדם להגיד לו בפנים דברים כאלה זה לא מתקבל.

במיוחד כאילו אתה רוצה לייצג את העם היהודי? תייצג אותו בכבוד. מינימום. אחר כך

אתה נותן הרגשה לערבי שהוא יכול לפנות למישהו, לא כמו החמאס שאי אפשר לפנות

אליו למשל. כן זה מרתיע בעצם שגימיל אמר שאח שלו ככה זרק אבנים. כי זה מרגיש

כאילו פגעת בנו. אני מרגישה את זה לפחות ככה, במיוחד שהוא אמר שהוא גר בבית לחם

בדיוק שם אנחנו עוברים כל הזמן בדרך הביתה. אבל מצד שני אתה מבין זה כמו להגיד

החיילים שלנו הם מחבלים. הם לא, הם באים להגן עלינו. הם הגנו על הטריטוריה שלהם.

גם אם אני לא חושבת שזה טריטוריה שלהם אני צריכה לקבל את זה שהם חושבים ככה.

לא יכולה להכריח מישהו לחשוב בדרך מסוימת. עם כל הכבוד זה דעה שלו, ושלי היא

אחרת. מה שהיה בכיתה אני חושבת ניר יצא בערך כאילו כמו כל הילדים בכיתה שלנו.

כאילו הרגשתי שזה בא ילד, והוא מדבר עם ילדים, והשיחה לא מובילה לשום מקום

כאילו. כי הם לא כיבדו אחד את השני. אני לא הרגשתי שניר כיבד מישהו, ואני לא

מרגישה שהכיתה שלנו כיבדה מישהו. גימיל שתק. אני רציתי לבקש ממנו גם סליחה, אבל

בתור ימנית קיצונית לא הרגשתי את המספיק כוח, את הרצון לבוא לבקש סליחה. כי עם

כל הכבוד כאילו בכל זאת הוא קצת נגדי, כאילו איום כזה. אז לא באתי, אבל ביקשתי

מהמחנך שילך ויבקש סליחה בשמינו. והאמת כן זה היה פוליטי, אבל אני כן חושבת שזה

היה צריך לעומת כולם שאמרו שזה היה פוליטי וזה לא במקום, אני חושבת שזה מאוד

במקום.

למה זה במקום? : מרב :

למה זה במקום? כי עכשיו אנחנו במצב שאנחנו למדנו משהו בבית, וזה מה שאנחנו : חני :

חושבים מה שלמדנו בבית. אם לא נפגוש מקומות אחרים, אם לא נדע דברים לא נגבש

דעה של עצמנו, נגבש את הדעה של ההורים שלנו. אני חברה מאוד טובה של אמל, למרות

שאני כאילו ככה גדלתי נגד ערבים. אני עובדת בעצמי עם ערבים. ולמה? כי יצאתי מהבית,

למדתי דברים. אם אתה לא לומד אתה מקובע. כאילו ולמדתי לא לשנוא אותם. פשוט הם

לא חלק ממני, אבל זה לא שאני שונאת אותם. ואני לא אקבל אותם כמשפחה, ולא אקבל

אותם כאויב. וזה כן חשוב, בגלל זה כאילו הם הביאו את זה, ואנשים בוגרים קיבלו את

זה. אנשים כאילו שמגובשים בדעה שלהם כן הקשיבו. מי שלא בטוח בדעה שלו הוא זה

שנלחם, והתחיל להתווכח. בגלל זה אני חושבת שזה חשוב.

זה נכון אני יכולה להוסיף עוד משהו? : מעין :

שנייה יש עוד (שתי מילים לא ברורות). : בועז :

זה הערה קשור. : מעין :

בסדר תוסיפי בקצרה. : מרב :

- בועז : בסדר, תוסיפי.
- מעין : כן רק בקצרה.
- מרב : מעין.
- מעין : מעין.
- מרב : כן.
- מעין : אנשים בגילנו אז הם מתנגדים דווקא לשמאל. אם יביאו להם משהו ימני לא מאוד יפריע להם כמו שמביאים את השמאל. גם הם אומרים שכל הזמן מביאים אותם את הצד השמאלני, וגם יותר נוח להם להתחבר לימני, כי אז הם אומרים פה הם לא משנים את הדעה שלנו. ואני אני מתנגדת כבר אמרתי, אבל הקטע של הפוליטי-לא פוליטי זה לא בדיוק קטע של משגעים לנו את, כאילו משתלטים לנו על המוח, שטיפת מוח, אלא זה שמביאים דווקא את השמאל.
- יועד : אפשר להוסיף אם היא סיימה? אפשר להוסיף משהו קטן או...
- בועז : קודם מי שעוד לא היה, ואחר כך.
- מרב : רק שנייה נשמע, כן.
- בועז : אני רק, אבל לא הבנתי בדיוק את מעין בסוף. את לא מתנגדת לזה שמביאים אנשים מהשמאל, את כן מתנגדת?
- מעין : אני, לא.
- בועז : לא.
- מעין : אבל דיברו פה שזה הפריע מין קטע פוליטי. שהביאו קטע פוליטי, וזה לא היה במקום. לא היא. אחרים.
- בועז : כן, כן.
- מעין : אבל זה לא רק קטע פוליטי, אלא דווקא קטע של שמאל.
- מרב : רגע זאת אומרת את אומרת שההתנגדות היא בגלל שזה שמאל, ולא בגלל שזה פוליטי.
- מעין : כן זה שמאל.
- בועז : לא כי זה פוליטי, עכשיו הבנתי.
- מרב : או קיי. ואת הרגשת שזה היה פוליטיקה?
- בועז : פוליטי מידי?
- מרב : שזה היה פוליטי באופיו?
- מעין : זה היה פוליטי, אבל כמו שחני אמרה זה היה במקום היה צריך להביא.
- מרב : או קיי. או קיי. להביא את... זאת אומרת את אומרת כן אני מסכימה שהיה לזה אופי פוליטי, אבל בעיניי זה נכון להביא את זה.
- מעין : נכון אז
- מרב : או קיי.
- מעין : ההפרעה של התלמידים זה לא הקטע שזה פוליטי או לא.
- מרב : כן הבנתי
- בועז : הבנתי.
- מרב : בגלל שזה שמאל, בסדר. בוא נשמע את זיו רגע.
- רוני : רגע היא פשוט התייחסה לדברים שאני אמרתי מקודם.
- מרב : או קיי.
- רוני : רוני.

- מרב : רונן, כן.
- רונן : אני רוצה להגיד שמבחינתי כאילו בלי קשר לדעות שלי, גם ביום... מחר מביאים לנו את ציפי לבני שזה גם היא מהמרכז, והיא לא שמאל, ורוב האנשים במדינה הם מהמרכז זה הממוצע פחות או יותר, אני גם חושב שזה מאוד טעות להביא אותה, כי זה סוג של הסתה כאילו. וציפי לבני לא מהשמאל.
- מרב : רגע, רגע אנחנו לא ניקח את הדיון עכשיו לציפי לבני מאוד חשוב לנו
- רונן : כן, לא, לא...
- מרב : כאן, אבל שנייה, שנייה, שנייה שאלה :
- רונן : אה או קיי.
- מרב : מה גורם לך להרגיש שהפעילות הזאת היא פוליטית? וזה חשוב כן שתסביר את עצמך. אתה ככה אמרת בהתחלה שאתה רואה את זה כפעילות פוליטית אז בוא תסביר.
- בועז : ולמה זה מפריע? אי' למה פוליטי, ב' למה זה מפריע?
- רונן : למה זה פוליטי? כי את האמת אני כאילו זה אני לא יודע אם זה יצא במקרה או לא, אבל פשוט שהערבי, שהפלסטינאי כאילו שהוא דיבר שאנחנו כובשים שהוא אמר את הדעה שלו, אבל בתכל'ס
- מרב : כן.
- רונן : כמו שרואים כל פעם שמנהיגים מצלמים הפגנות וכל מיני. אז הוא אומר שאנחנו כובשים, שהם זורקים אבנים כדי להשתחרר מהכיבוש. הם רוצים שלום, אבל מבחינתי אבן היא הכוונה שלה היא לא, לא בשביל לדגדג לחיילים, אלא בשביל להפריע לחיילים, ובסופו של דבר אומנם באבן כמעט ואי אפשר להרוג, גג לפצוע, אבל כן הרצון שלהם בסופו של דבר להרוג בזריקת אבנים. ועצם זה שאני זורק זה...
- בועז : ולמה זה מפריע לדעתך שהוא יביע את דעתו הזאת שהיא פוליטית כפי שאתה רואה?
- רונן : כי כאילו נותנים רק לו במה להציג את הזה, אבל נותנים לו רק, דבר שנותנים רק לאותה במה באותו יום ספציפית, אבל מעבר לזה אני חושב שבית ספר לא מקום שאמורים לחנך, לאו דווקא לחנך, להציג לתלמידים את הדעות הפוליטיות, אלא פשוט לחנך אותם לחיים, ולערכים וזה בלי קשר לדעות פוליטיות, לפי דעתי זה צריך להיות דבר שמחוץ לבית ספר.
- בועז : וזה עורר בך התנגדות.
- רונן : כן.
- בועז : או קיי. תזכירי את השם.
- זיו : היי, זיו.
- בועז : זיו, או קיי.
- זיו : אני עם רונן בכיתה, אצלנו לפני המפגש היה לנו התנגדות, גם אני הייתי מהמתנגדים אני יכולה להגיד, ואחרי המפגש את האמת זה לא חידש כאילו מבחינתי זה לא חידש לי שאנחנו עושים שלום, אני בטוחה שלא חידש לאף אחד שעל השלום וזה, אבל אני חושבת שזה כן נתן לנו אפשרות לשמוע צד אחר צד אחר שנפגע וזהו. למרות שלא שיניתי שום...
- מרב : מה גרם לך, איזה הרגשה זה יצר בך ששמעת את הצד האחר את הסיפור שלו, מה הרגשת?
- זיו : הרגשתי כאילו להרגיש את הכאב של הצד האחר. שלא רק על הכאב שלנו. אבל במפגש עצמו היה כמה עניינים שלא היו קצת במקום אז זה גם עדיין לא נתן לי.
- מרב : מה זאת אומרת?

זיו : לא יודעת זה שהיה אצלנו הערבי לא יודעת איך קוראים לו דיבר על, היה לו דיבורים על צה"ל, ועל למה יש את, מה זה היה, למה זה היה משהו על צה"ל על למה שהם שמים מחסומים או מקרה ערבי לעומת מקרה של יהודי שעשה פיגוע, לעומת מקרה של התאבדות, וכאילו זה לא יודעת זה היה נשמע לי קצת מופרך לא יודעת לא, לא יודעת לא...

מרב : הפריע לך.

זיו : כן, קצת הפריע לי. ואני חושבת שגם אני חושבת שגם לשאר הכיתה זה קצת הפריע. כי הרגשנו שאנחנו במין מלחמה נגד הערבי אנחנו הכיתה שלנו, כאילו אנחנו באים מביעים את הצד שלנו על, על הצבא, על מה שאנחנו חושבים, והערבי בא ומציג לנו..., לא יודעת זה היה קצת..., אבל אני חושבת שזה נתן כאילו עוד, עוד ידע, ועוד לגבש את, את הדעה שלי.

מרב : או קיי. רציתם להוסיף? אתה רצית יועד.

יועד : כן יועד. גם רציתי להוסיף גם כמה דברים. קודם כל מה שמעין אמרה על שהתלמידים מאוד מתנגדים לפעילויות שמביאים להם פוליטיות של שמאל, ולא לאו דווקא פוליטיות בכללי, אבל אני גם חושב שמאוד רואים כל דבר, הרבה דברים שהם גם לא שמאל רואים כל דבר כשמאל גם אם דבר שהוא מדבר על..., רואים קבלת האחר או משהו כזה כפעילות שמאלנית. ורואים אפילו רואים משהו זה נורא חשוב לעשות פעילות על נגד רצח רבין בלי קשר לרבין עצמו הם יראו את זה כפעילות שמאלנית.

מרב : או קיי.

יועד : יש הרבה התנגדויות לדברים האלה גם אם זה לא..., ואז אנשים שהם שומעים בגיל שלנו הרבה בשכבות שלנו בגילאים האלה ששומעים משהו נשמע להם שמאלני משהו לא נגד הערבים או משהו שהוא מבקר איכשהו את צה"ל אז ישר נסגרים, ולא לא נותנים לשום דבר להיכנס, ויש חלק שפשוט אוטמים את עצמם, או פשוט מתנגדים ישר מאוד, והולכים למתקפה. אבל אני חושב שגם אני אשרת בצה"ל, ואני מאוד רוצה לבוא לשרת, ואני מאמין שאני לא מאשים את החיילים על טעויות שקרו כמו שאמרתי במוות של הפלסטינאים האלה, אבל זה טעויות. אנשים, אנשים לא מקבלים אותם, לא מקבלים שזה היה טעות, מקבלים כאילו זה היה, הם אמרו שהיה את המחבל אמרו שהבחור שהלך אמרו לו הוא מחבל. הוא זרק פעם אבן, הוא מחבל. אבל זה הוא לא מחבל, כי מנסים להצדיק כל הזמן. כי אם כי אומרים שכאילו אם זה לא, אם הוא לא מחבל אז אנחנו יוצאים הרעים. אם לא מחבל אנחנו סתם רעים. אבל שני הצדדים לא נכונים, הוא לא המחבל. הוא זרק אבן זה לא הופך אותו למחבל. אבל הוא גם לא, זה לא אנחנו לא האנשים או החיילים לדעתי הם לא אנשים רעים. כי הם ניסו להגן על המלחמה, ויש בעיות אומרים הכיבוש משחית גם אם זה לא כיבוש. אין מה לעשות זה עושה זה יוצרים בעיות, ויוצרים מקרים לא נעימים. אין מה לעשות, ושכחתי מה רציתי עוד להגיד.

בועז : יהיה עוד הזדמנות.

יועד : או קיי.

איתן : אני רוצה להוסיף משהו קטן איתן,

מרב : איתן.

איתן : מה שרוני אמר שבית ספר לא צריך לחנך לפוליטיקה.

בועז : או קיי.

איתן :

אז אני ממש לא מסכים איתו אני חושב שבית ספר לא צריך להתוות לך דרך אם תהיה ימני, שמאלני, תשנא ערבי למרות שזה כן, נגד גזענות זה יכול להתסיס. על ימין, ושמאל, בלי כיבוש, או בעד כיבוש. בית ספר צריך להתוות לך ככה שיהיה לך את שתי הצדדים שאתה תוכל לבחור. הבעיה שאנשים הם באים עם דעות מגובשות מהבית, והם לא מוכנים לשמוע, הם באים אטומים. אתה מדבר איתם, אני מדבר עם אנשים אומרים לי אתה שמאלני מסריח לא רוצה לדבר איתך, אתה תלך מפה וזהו. וכאילו אומרים לך אין שום דמוקרטיה אנשים לא יכולים להקשיב אחד על השני כי קצת... אני לא אומר להסכים אני גם לא מסכים מי שהוא מדבר על מוות לערבים, ועל בואו נהרוג אותם, אבל אני כן מקשיב. אני מקשיב, ומנסה להבין. אולי אני יכול להבין מאיפה זה נובע, מאיפה זה בא. אבל כשאומרים לך אתה שמאלני מסריח אתה תלך מפה, תסתום את הפה שלך צריך לחנך לשיחה בן אדם כזה. לדעתי בית ספר כן צריך לחנך אותך לתרבות שיחה, וגם אם זה לקבלת האחר, ולא כל דבר שהוא קצת לא מתאים לך אז זה אפשר לפסול על הסף, ולהגיד אני לא מוכן לשמוע את זה. ולא כל דבר שהוא לא בדעה שלי אז זה אומר שהוא ימני. או זה אומר שבדעה שלהם הוא שמאלני. יש דברים שהם תרבות דיון זה הכול. צריך להביא להם תרבות דיון כמו שאמרת. ומה ששמעתי חברים שלי אמרתי להם מה היה במשפחות שכולות? אמרו לי סתם באו שמאלנים, וניסו להתסיס להיות שמאלנים. זה ככה הם תיארו לי את הדבר הזה. מה שאני שומע פה זה היה משהו אחר לגמרי.

מרב : או קיי, מעניין.

בועז : אולי תקריאי מהשאלות שלך.

מרב : טוב. כן, אנחנו רוצים קצת לשמוע על הדעות שלכם לגבי יחסי יהודים וערבים במדינה, ועד כמה הפעילות הזאת שעברתם אז גרמה לכם לשינוי במחשבות האלה? אז שאלה קודם כל ראשונה כללית איך אתם רואים את טיב היחסים בין יהודים לערבים? אתם גם חיים בעיר שיש בה גם יהודים וגם ערבים, הנה גם בבית ספר יש גם וגם אז ספרו על זה קצת, וגם האם לפעילות הייתה איזה שהיא השפעה?

בועז : ובכלל יכול להיות שינוי. (שיחה כללית בין המנחים 32.51 עד הדקה 32.57).

מרב : כן אמל.

בועז : אולי תוסיפו לזה אם אתם חושבים שיכול להיות שינוי ביחסים האלה, איך יכול להיות שינוי?

אמל : אמל, חושבת שהיחסים בארץ הם לא משהו כל כך טוב, כי כמו שכולם פה אמרו זה יחס כאילו מהבית זה פשוט מתגלגל, הדעה הזאתי הולך כאילו בין דור לדור דור לדור, וזה לא זה, זה כאילו הבן אדם לא פתוח אני לא אכיר אותך, ולא אכפת לי, אני הם גם מרוב שכאילו אנשים חושבים אני גזעני, כאילו לא אני גזעני אומרים וואי הוא ערבי אז האזור שלו כל כך מסוכן. וגם פה בבית ספר, ואפילו אם משרד החינוך. כאילו אני רוצה להזמין את החברים שלי לבית זה אזור כל כך מסוכן. אבל...

מרב : איפה את גרה?

אמל : בואדי ג'וז. אבל זה לא אזור מסוכן, וכאילו אנחנו כאילו כל כך היינו הזויים שאפילו אמרנו להם טוב כאילו נביא ניידת נעמיד אותה מול הבית. כאילו דברים כאלה לדעתי הם משתנים רק אם הדור שלנו משנה הילדים הקטנים. בן אדם גדול לא יבוא וישפיע לי על דעה, בחיים זה לא יקרה. רק אם הוא אבא שלי, וכאילו אבא שלי הוא לא שמאלני קיצוני

כמוני, אבל הוא תמיד לימד אותי ללכת לבתי ספר אחרים, כי אני למדתי בנווה שלום. שבהתחלה הייתי בבית ספר של רק נוצרים שהם כאילו אפילו שונאים מוסלמים. כאילו ממש היינו ממש קצת מוסלמים בבית ספר. והוא תמיד חונך אותי, אמר לי לך תקבלי את כל הדעות, תבחרי את מה שאת רוצה. וניראה לי שזאת גישה כן נכונה.

איך את מרגישה כערביה למשל פה בבית ספר?

מרב:

זה לא תמיד נעים. זה לא תמיד נעים עם כמה שאני שמאלני זה לא תמיד נעים, כי אני כאילו אני כאילו שומעת דברים שאני לא רוצה לשמוע, או בדרך שאני לא רוצה לשמוע, אבל אני חושבת גם לא יכול, זה לא אפשרי לשנות כי תכלס לפלסטטינים אין למי לגשת וחני אמרה, כי אין להם באמת ממשל שהוא הולך, ואומר להם מה העם רוצה. ודברים כאלה דברים, כאילו פעילויות כאלה זה פשוט נגש אליך אני, ואתה בני אדם לא אכפת לי מי שולט עלינו, כי אנחנו כן יכולים ביחד לצאת להפגנה, וכן לשנות. כמה הדעות שלנו שונות אפשר להגיע למשהו כאילו פתרון אמצעי שיעזור לשנינו, כי כמו שהחיים של הערבים מאיומים, גם החיים של כל יהודי מאיומים בכל רגע, כי אף אחד לא יודע, כי המחבלים יוצאים ככה. אם רוצים, אני עכשיו רוצה ללכת לעשות פיגוע אני לא יודע אם השכן שלי מחבל או לא. כאילו בזמן הזה אני לא יכולה לסמוך על חבר שלי, ודברים כאלה אז ניראה לי שלגשת לבן אדם, להיות פתוח, ולדבר איתו זה יכול לשנות, וזה הדרך היחידה של לשנות. ובשביל שנוכל להיות יותר זמן אז אנחנו חייבים לדבר, חייבים, חייבים לעשות משהו לאנשים בגיל שלנו, כי תכליס ניר בא, ורק הסית את הכיתה. וגמיל בא ורק הסית את הכיתה. וכל אחד פה זה רק הסית את הילד, ואומר לו אני עכשיו עומד על שלי. זה כבר עניין של אני גבר, עכשיו אני עומד על שלי פה. לא רוצה לשנות, לא רוצה להקשיב, כי ככה פה אני עכשיו מקובל בחברה. אבל, וכמו שאמרתי אני הלכתי, ואמרתי אני רוצה לשנות, כי אני גם משתתפת בכמה פעילויות כאלה, ואני רוצה לעשות משהו עם זה. זה כל כך נחוץ

ושאני לא אצא מאיזה

ומה את חושבת שפה...

מרב:

מחסום, ואני אומרת טוב נו עכשיו יירו בי או משהו. כי גם אני מפחדת. גם אני רוצה להיכנס לשטחים, גם לי יש חברים שם, ורוצה לראות אותם. וזה לא כל כך מתאפשר לך, כאילו גם אינטרנט אין להם כל כך ממש, כאילו זה לא עובד ככה. כאילו תמיד אנשים כאלה אם ניר, וכאילו אם הארגון הזה היה בא כמה עם כמה ילדים קטנים משני העמים. כאילו יבוא ילד בגיל שלי, גדול ממני בשנה, קטן ממני בשנה לא משנה כאילו באותם גילאים אני אקשיב לו הרבה יותר, ואני אבין אותו הרבה יותר, כי הוא כאילו באותו... כאילו אני אחשוב על זה כאילו... אני הולכת לחברה שלי בעיר העתיקה, הם בערך 17 אנשים שיושבים בחדר וחצי. והם הביכו אותי להכניס אותה אלי הביתה. זה כל כך שונה כאילו שאני אומרת כזה טוב נו למה היא ככה אנחנו באותו גיל, אנחנו עוברים כאילו אותם חיים, לומדים פה אותו דבר למה היא ככה, ואני ככה? למה יש את השינוי הזה, למה זה כל כך... למה יש את ההבדל הזה זה לא זה לא בסדר. ושכאילו אני ממש רוצה שחני תבוא אלי. אבל כאילו על העקרונות שלי אני לא אכנס אליה. ואני כאילו רוצה ללכת אליה, אבל זה פחד אני אכנס להתנחלות זה ממש פחד. ויש לי עוד הרבה חברים מתנחלים שאני מתה להיכנס לבית שלהם, כשאני שומעת חברים אומרים לי וואי היה ממש כיף. וכל כך זה קינאה זהו זה גם מין מחסום כזה באמצע. כל הדברים האלה, כל השלטון הזה

אמל:

שתכלס לא משנה מי המנהיג הוא תמיד יציג את הדעות שלו. גם אם זה היה רבין הוא
הציג את הדעות שלו.

מרב : כן, או קיי שנייה, אנחנו הולכים קצת אני מנסה למקד, כי אנחנו רוצים לדבר על איך אתם
רואים את יחסי יהודים-ערבים, והאם הפעילות הזאת גרמה לאיזשהו שינוי, אז שמענו
איך ככה את ההרגשה שלך, ואת הפוליטיקאים נשאר רגע בצד, ובואי נשמע גם עוד קצת
דעות, בסדר? חני.

חני : מוזר כאילו כמעט אף אחד לא מרגיש את זה, אבל אני נגיד שאני עובדת רק עם ערבים,
אני עובדת במקום שאני היהודייה היחידה...

מרב : מה?

בועז : איפה?

חני : אני עובדת בעיר העתיקה

מרב : או קיי.

חני : במלצרות. ויש שם רק ערבים טבחים הכול וזה, רק אני יהודיה. וזה כן מפחיד לפעמים.
היה איזה יום אחד חתונה שם של מהערבים המנהיגים האלה אלה שמושכים אותם
להיות שמאלנים, אמרו לי אל תגידי שאת יהודיה זה מסוכן בשבילך. או ששאלו אותי
מאיפה אני, איך שאמרתי קריית ארבע אז כאילו בוא נגיד החליפו את המלצר אפשר
להגיד. כאילו לא פנו אלי יותר, לא רצו אותי יותר. זה כן, כן מרגיש גם מהצד היהודי
משהו לא נעים. זאת אומרת כאילו הם גם רואים אותנו סוג של חיות כמו שתמיד אנחנו
ראינו אותם. מה שכן שמחתי השיחה הזאתי כן שינתה. כי אני בחיים לא חשבת ששבית
לחם שמים חמאסניקים בכלא. בחיים לא תיארתי לעצמי. זה מה שג'מיל אמר לי. ולא
תיארתי לעצמי, אף פעם לא חשבת שהם גם רוצים לעזור לנו. וזה שינה, זה עשה לי
מהפיכה כזאת בראש כאילו שהם גם קצת לטובתנו. נכון הם רוצים את אותו מקום שלנו,
אבל הם לא רוצים להרוג אותנו. אז זה כבר משנה לך את הדעה, ואתה לא רוצה להרוג
אותם. כי פעם בשבילי היה ערבי על הכביש הנה הוא לא יודע לנהוג. למה? כי הוא ערבי.
או ערבי הולך הוא לא יכול לעשות משהו, כי הוא ערבי הוא לא טוב. ככה זה היה הדעה,
והם שינו הכול. כאילו...

מרב : המפגש שינה?

חני : כן הוא שינה את ההרגשה שלי. אני עדיין ימנית קיצונית אין מה לעשות כאילו לאהוב
משהו אתה אוהב אותו לא משנה מה, ואני אוהבת את הארץ שלי, את המקום שלי. אבל
זה שינה את השנאה. זה כאילו בוא נגיד זה מחק אותה לגמרי. ואנשים שופטים על זה, כן
הרבה אנשים אומרים לי מה השתגעת כאילו? פתאום זה מוזר להם כאילו איך פתאום,
תמיד אני הייתי הימנית. אבל לא, לא שינתי, אני לא השתניתי אני פשוט איך שאני
מתייחסת למישהו אחר זה מה ששונה. זה, זה לימד לכבד בוא נגיד ככה. וזה כן חשוב,
בגלל זה אני כן חושבת שזה צריך להיות בבית ספר.

מרב : תודה. עוד?

יועד : על היחסים בין יהודים לערבים אני גם כל יום מתייחס לזה שמה שאמרו כבר שזה מאוד
מקובל להיות מאוד ימני אפילו אני אעזוב את הימני בצד להיות מאוד גזעני, ולהגיד מוות
לערבים, וככה וככה צדק, וכולנו גם בלעדיו בכלל מה זה קשור,

מרב : איפה זה מקובל?

יועד : בגילאים שלנו בכל החבורה. אולי...

- מרב : איפה שאתה מכיר? בבית ספר, בכל העיר, בכל הארץ על מה אתה מדבר?
- יועד : בבית ספר, אני מסתובב אפילו בחברה של לא, לא הקיצונים בוא נגיד של ירושלים. בית הספר שלנו זה לא נחשב קיצוני. וכל מיני חברה אני יודע מה מהגימנסיה, מהזה לא נחשב קיצוני. אתה כמעט ולא תמצא, אתה תמצא מאוד בודדים לפחות כשאתה תשמע אותם שהם בוא נגיד שמאלנים או משהו כזה, או לא...
- זיו : גם מי שפה זה לא באמת מה...
- יועד : לא מייצג בכלל.
- זיו : ממש לא.
- יועד : בכלל לא מייצג.
- איתן : מתחלקים על... יש נתונים יחסית אני חושב.
- רונו : לא, לא, אני לא...
- איתן : אפילו צועק, ומתפרע.
- יועד : זהו לא.
- איתן : או אפילו אני יודע צועקים. וכל הילדים של מגני פנים כזה צעקות, ובלגן
- יועד : אני חושב, לא אבל...
- איתן : כשהם יוצאים מהכיתה טורקים דלתות.
- זיו : כן.
- איתן : לא כל כך מתונים.
- רונו : לא, בדעות יכול להיות שאנחנו קיצוניים, אבל...
- בועז : רגע רונו איפה אתה שם את עצמך?
- רונו : אני, אני גם...
- בועז : רונו, כי אתה מתחיל לדבר...
- רונו : אה או קיי. אני גם חושב שאני, מה אני חושב אני ימני קיצוני,
- בועז : ימני קיצוני.
- רונו : כן אני מאמין אם כבר אתם מדברים אז בעניין הסכסוך הישראלי-פלסטיני אני מאמין או בשתי מדינות לשתי עמים, או במדינה אחת לעם אחד, אני סבא רבא שלי שילד 12 ילדים, רובם נספו בשואה, ובסופו של דבר יצא שכאילו במשפחה שלי אני היחידי שממשיך את השם משפחה, וזה לא עניין של גזענות, זה לא עניין של רצון, כן בעיקרון אני חושב שאני אני לא, אני אתחתן רק עם יהודיה, ואני חושב שכאילו זה הייחוד של העם היהודי שאנחנו אנחנו מעטים בעולם הזה, ואנחנו עברנו תלאות כבר 5,000 שנה, ובגלל זה אני חושב שאנחנו צריכים להיות מדינה לבד, ולא דווקא עם הערבים...
- בועז : טוב לא נדבר עכשיו על הפתרונות, כי עוד נגיע לזה,
- רונו : כן, אה או קיי.
- בועז : אולי תתמקד בנושא של היחסים בין יהודים-ערבים, איך אתה מתייחס?
- מרב : איך אתה איך אתה רואה יחסי יהודים-ערבים,
- בועז : איך... כן. ואיך...
- מרב : והאם המפגש שינה משהו?
- רונו : המפגש לא שינה אצלי כלום, אני כבר התנסיתי..., אני גם היה פעם אחת שלקחו אותי לשחק כדורסל עם ילדים ערבים, גם בעיקרון זה היה די דומה שהם סיפרו על החיים שלהם בסופו של דבר, וזה אז כאילו המפגש הזה לא שינה אצלי כלום, אבל...

- בוועז : מה היחס שלך
- רונו : היחס שלי
- בוועז : לערבים?
- רונו : זהו אז כמו שאמרתי כאילו אין לי בעיה אני גם עבדתי בקיץ עם ערבים בחברה שזה חצי-חצי פחות או יותר, ואין לי בעיה אני מכבד אותם בתור בן אדם כמו שאני מכבד כל אחד, אני מכבד אתיופים, ומכבד רוסים, מכבד כל אחד. זהו כאילו מבחינתי היחס רגיל אליהם. לא...
- בוועז : ובארץ היחסים בין יהודים לערבים איך אתה רואה אותם?
- רונו : אני לא רואה שהם יכולים להתקיים ביחד. אני לא.
- יועד : אני רוצה רק להמשיך את...
- בוועז : אולי מי שעוד לא דיברה, זיו אם את רוצה אם רוצה גם...? מה את חושבת על היחסים בין יהודים לערבים בארץ?
- זיו : אני גם חושבת...
- בוועז : אולי תקשרי את זה לזה שפעם ראשונה שמעת אמרת משהו כזה פלסטיניים איך זה השפיע?
- זיו : אני חושבת זיו, אני חושבת שהיחסים יהודים עם פלסטיניים הם לא יכולים להתקיים אין מה לעשות זה כל אחד זה רוצה את שלו זה לפי דעתי זה לא יכול להתקיים
- מרב : מה זאת אומרת לא יכול להתקיים?
- זיו : לא יכול להתקיים ביחד לפי דעתי.
- מרב : לא יכול להתקיים מה
- רונו : מדינה אחת שתי העמים.
- מרב : כמדינה אחת?
- זיו : כמדינה אחת.
- מרב : אבל היום מדינת ישראל אני קצת רוצה לדייק את השאלה. היום במדינת ישראל יש יהודים, ויש ערבים. ויש גם ערבים שחיים בשטחים שהם מוגדרים כבושים, או מוחזקים, שטחים שישראל כבשה ב-67.
- זיו : כן.
- מרב : ויש ערבים שחיים, מה שנקרא ערביי ישראל, שחיים בתוך המדינה, שהם יש להם אזרחות. זאת אומרת יש כאן גם ערבים וגם יהודים. אז מה שאנחנו שואלים זה איך, מה אתם חושבים על היחסים כיום בין יהודים וערבים שחיים ביחד, שחיים קצת פחות ביחד?
- זיו : אני אישית מכבדת אותם, כאילו אין לי אני לא, אין לי התנהגות אחרת. אני מכבדת אותם כאילו עדיין בכל זאת הם איתנו במדינה, אנחנו נתקלים בהם בכל מקום שאנחנו הולכים כאילו גם אני גם מכבדת אותם, אבל לא יודעת הפגישה הזאתי לא שינתה לי שום דעה, ואני עדיין עם הדעה שלי,
- מרב : שמה?
- זיו : אני גם ימנית, ימנית קיצונית לא יודעת לא שינה לי כלום לפי דעתי. כי אני הם יכולים להביא את הסיפור שלהם, ואני יכולה להביא להם את הסיפור שלנו. וזה לא ישנה שום דבר. כאילו לא יודעת זה בכל זאת זה המדינה שלי, זה החיילים, זה המשפחה, ולחשוב שמביאים לי מישהו פלסטינאי שבא, ומדבר ועל כל, הוא בא ומדבר על הצבא שלי, על החברים שלי, על בכל זאת על המשפחה שלי זה עדיין זה עדיין קשה לי לשמוע. זה לא,

- אבל עדיין עוד יותר שאני הולכת להתגייס עוד מעט, זה עדיין שאני הולכת להילחם אולי עם אח שלו, או עם אבא שלו או עם לא יודעת עם מי.
 או איתו. : בועז :
- עם בן דוד שלו לא משנה מה. לא יודעת זה לא שינה לי שום דבר. אבל זה היה טוב לשמוע, אבל עדיין זה לא שינה לי שום דבר.
 זיו :
- או.קיי. אני אוסיף, אני יודעת שאתה רוצה להמשיך, אבל אני
 או.קיי. : מרב :
- אוסוף עוד...
 אוסיף עוד... : מרב :
- גם חני עשתה סימן.
 בועז :
- או.קיי אז אני רוצה להוסיף לכם עוד נקודה להתייחסות שלכם. דיברנו על יחסי יהודים-ערבים באופן כללי, אני רוצה להוסיף את הנושא של זכויות. מה אתם חושבים על זכויות של ערבים במדינה ביחס לזכויות של היהודים במדינה? ושוב האם משהו במה ששמעתם שינה לכם או עורר בכם איזה פתח במחשבה? אז מי שעוד רוצה לדבר על היחסים אפשר, וגם אני מוסיפה את העניין של זכויות. אז מי, כן חני?
 מרב :
- דבר ראשון רק רציתי להעיר הערה קטנה לגבי זיו, היא אמרה שאתה שומע את הדעה שלהם, ואנחנו נוטים, וזה לא יכול לשנות כלום. זה כן יכול לשנות. אתה פתאום רואה אותו כבן אדם. זהו זה מספיק כאילו.
 חני :
- ((המשתתפת זיו נכנסת לדבריה של המשתתפת חני, לכן לא שומעים את דבריה של המשתתפת חני)).
 זיו :
- למה את רוצה לראות אותו כבן אדם?
 מרב :
- אז רגע שוב רגע, רגע חני, רק שנייה, חשוב לנו בעניין הזה, תראו לכל אחד יש פה את הרגשות שלו. וזה בסדר גמור אם זיו מרגישה משהו מסוים, ואת מרגישה משהו אחר לא ננסה לשכנע, פשוט דברו בצורה אמיתית על מה שאתם מרגישים זה מה שחשוב לנו.
 או.קיי. : חני :
- אתה רצית להמשיך יועד.
 מרב :
- או.קיי גם טוב לא משנה אני אעשה רק על היחסים. שיש הבדל...
 יועד :
- על זכויות.
 בועז :
- על זכויות אחר כך אולי אני אמשיך. יש הבדל בין יחסים שהרבה אנשים מגדירים את עצמם כימין קיצוני, ואפילו או בוא נגדיר את זה ככה רואים בפייסבוק סטאטוס "מוות לערבים" יעשו "like". אבל יש אנשים שמדברים ככה, ויש גם אנשים שהדיבורים זה נובע מזה גם מעשים שאני שומע אפילו חברה שאני מכיר שיש שומרת ערביה או משהו כזה בממילא אז אם עושים לה כל מיני דברים, וזורקים עליה כל מיני, עושים לה בעיות, וזורקים עליה מים ודברים כאלה אז זה בסדר סבבה זה מצחיק, כי היא ערביה. והם לא מבינים הם לא מבינים כמה זה כמה זה נורא, וכמה זה מהמילים האלה שהרבה, מלא אומרים מגדירים את עצמם כשונאים את כל הערבים. יש חלק גם די גדול שהוא מממש את זה ביומיום ביחסים שלו באמת. החלק אפילו לדעתי יותר גדול זה דיבורים שהם לא, הוא אומר את הכול אני שונא את כל הערבים, אבל כמו שאומרים הם רואים ערבים, וסתם נתמד, בסדר הוא לא אני לא שונא אותו. ובקשר לזכויות אני חושב שלפחות אני אנחנו לא, לא מכירים מספיק. לא, לא שומעים על מקרים, ולא לא רואים את זה ביומיום

- שכזה אני יודע בירוקרטיה דברים כאלה, אבל לא רואים ביומיום שאנחנו מכירים כל כך.
 יודעים שיש איזושהו שזה לא שווה לגמרי.
- מרב : מה לא שווה?
- יועד : הזכויות בין יהודים לערבים גם אם זה לא...
 מרב : כן, אבל אתה יודע במה או יש לך, אתה אומר שיודעים שזה לא שווה לגמרי אז במה מה אתה מתכוון?
- יועד : כן גם אם זה לא ביחס למדינה. במדינה אני לא יודע אם זה גם יש.
 איתן : פורמאלית זה כן.
- יועד : אבל נגיד ביחסים יש הרבה בתי עסק או דברים כאלה שיעדיפו לא להעסיק ערבים. או יש אפילו שאתה רואה היו כמה תוכניות של מקרה שהיה פה בירושלים שכמה נערים דקרו בחור ערבי, והוא נהרג, והשוו את זה למקרה שכמה נערים ערבים שקורים גם, אותו מקרה כמעט לגמרי דקרו את הבחור המבוגר היהודי, והוא נהרג. השוו את, את הענישה (המשתתפת זיו שואלת משהו, אך ממש בשקט, לכן לא שומעים אותה ברור).
- יועד : את התביעה, לא אולי לא מבית המשפט, אבל מצד של התביעה עצמה. אז היה הבדל בין ההתייחסויות, והיה הבדל בין הגישה, ובין החומרה של העונש. יודעים שזה כאן, אבל לא מכירים, ולא רואים ביומיום אני חושב על מקרים.
- בועז : העמדה שלך בעניין הזה, קצת שינוי משהו?
 יועד : אני חושב שזה לא נכון.
 בועז : לצד השני?
 יועד : בטח, בוודאי.
 בועז : או שככה, או קיי.
- מרב : רגע מעין לא שמענו עוד אותך על הנושא של יחסים.
- מעין : רציתי להגיד משהו, זה לדעתי מתחיל בגישה. שאם הגישה שלנו כצעירים היא כזו, אנחנו עוד מעט כאילו נגיע לגיל קצת יותר מבוגר שיהיה לנו קצת יותר את האומץ, וגם אנחנו יכולים להגיע למצב של לרצוח מישהו על רקע לאומני. לאומני ודתי. ולדעתי גם ההפליה נגיד בבתי עסק, אני בתור מעסיק נגיד לא הייתי רוצה להעסיק ערבי לא בגלל שאני גזענית, אלא בגלל שאני יודעת מה יהיה הבעיות עם הלקוחות, וזה מתחיל בגישה של החברה עצמה. ולא דווקא לא בממשלה, ולא גם לא במעסיקים. זה מתחיל בחברה.
- מרב : את מרגישה שלמפגש מהסוג הזה יש מבחינתך הוא משפיע איפשהו על הדעות שלך לגבי יחסי יהודים-ערבים, על התחושות שלך בעניין הזה?
- מעין : שלי תמיד היו קצת שמאלניות, אבל גם התגובה שראיתי אצל ילדים זה חידד לי את הדעה שלי.
- מרב : שמה?
- מעין : שלא שזה לא בסדר מצידנו להיות ככה. שאנחנו צריכים קצת יותר לקבל אותם, ולהבין גם את הצד האחר.
- מרב : או קיי. אמל רצית?
- אמל : אני רוצה רגע כאילו בקשר לזכויות, זכויות כמעט ולא שוות, מה זה כמעט הם לא שוות הם בכלל.
- בועז : במה?

אמל:

לא משנה אם יש לי אזרחות, ואני יש לי את אותם זכויות של יהודי בארץ, אבל הם לא, הם ממש לא שוות. כי אם אני אעבור במחסום, ואני אשים כיסוי ראש, ואני אתלבש כמו דוסית, והרבה ערביות עושות את זה רק בשביל לעבור ממחסום שזה גם סותר את הדת מלחשוף את הצוואר ודברים כאלה, רק בשביל שתעבור ממחסום בשקט, אם אני אשים כיסוי ראש בצורה של ערביה, כאילו בצורה של מוסלמית, יש פה יחס ממש שונה. ואני כן עוברת את המחסומים. וזה יחס לגמרי שונה. נגיד ונער יהודי יעבור במחסום ליד נער ערבי שיעבור במחסום, הנער הערבי יעצור במחסום כמו בהמה, ויריס את הידיים על הקירות, יקבל מכות, יקבל צעקות, יקבל קללות הכול. גם כשיש לו אזרחות. ואני אצא למחסום של איך קוראים לו זה, היה לי חתונה בבית לחם, יצאתי מהמחסום שכחתי איך קוראים לו, אבל הגדול שצריך לרדת ברגל וללכת. השכנה שלי בהריון, אבל היא זאת שנוהגת. היא לא סליחה היא לא זאת שנוהגת, אבל היא זאת שיושבת ליד הנהג, אמרו לה תרדי, ותלכי את כל ההליכה. היא אומרת אני בהריון אני לא יכולה לעבור תחת כל המכשירים האלה. וכל המכשירים שזה מצפצף כל שנייה היא לא יכולה לעבור. לא אכפת לי את יורדת. למה? כי היא ערביה, ולא כי משהו אחר. באותה חתונה יצאו הרבה אנשים שהם שיכורים, הם עוברים, אבל כאילו במקרה הם חושבים שאנשים יוצאים, והם לא מבינים עברית. ואני יושבת שם עם אבא שלי, והוא התחיל להגיד כאילו, והחייל שיושב למעלה הוא אומר לו נו עזוב אותך הוא סתם ערבי מפגר. ואני כאילו אני לא החזקתי מעמד אומרת תכבד קצת, כאילו יצאתי עליו. ואז כאילו אבא שלי יצא לו משפט כל כך כאילו שאני לא אהבתי אותו, אבל הוא אמר החייל אומר לי

רגע. : בועז:

החייל אומר לי את מדברת איתי ככה את יודעת, בת כמה את? אמרתי בת 17. הוא אומר לי, ואת רוצה ללמד אותי איך לדבר? ואז כאילו מה זה הוא אומר לי מה זה החוצפה הזאת? הוא אומר לי החוצפה הזאת למדה מכס. כאילו תכלס מה שעשית חוצפה זה מה שגרם לי להגיב בחוצפה כזאת. זה אחד, אני בעצמי יצאתי ממחסום של יריחו בדרך לצפון עם תעודה של אזרחות, כולנו אני, אבא שלי, אימא שלי, ואחותי נותנים את התעודה, כרגיל כולם שם נותנים תעודות טוב תעמדו בצד, כל הדברים יוצאים, כל התיקים מתהפכים, ואני בדרך לחתונה. כאילו כל הדברים מתהפכים. ברגע שאבא שלי אמר להם אני עורך דין, ואני עובד בעיתון, ואני אעשה ככה, ואתקשר ישר לאיזה שופט אוי סליחה מצטערים, כשיש לך קשרים אתה בסדר.

כן. : מרב:

כשיש לך אזרחות זה לא משנה, אבל אתה בכל זאת ערבי. וכאילו זה לא הולך ככה. קרה מקרה לשכן שלי שהוא נכנס בלי תעודה

עכשיו רגע, שנייה. : מרב:

אני מראה לך עד כמה זה בגלל... : אמל:

כן, כן, כן. : מרב:

הם הרבה פעמים נגד כאילו... : זיו:

כן, שנייה אנחנו נשמע גם אתכם תהיו רגועים, : מרב:

כאילו אנחנו לא מתווכחים, אבל כל אחד אנחנו כן רוצים לשמוע אותו. : בועז:

כן, כן, רק שנייה רק שנייה. חשוב לנו גם אני סליחה שאני ממקדת, כי זה באמת גם מאוד מרתק הדברים, אבל אני רוצה לשאול אותך, : מרב:

- בוועז : הזמן שלנו קצר פשוט.
- מרב : כן הזמן שלנו קצר ומוגבל, ואני רוצה לשאול אותך אמל מנקודת המבט שלך האם את חושבת שליהודים במפגש אחרי שהם שמעו את הסיפור הזה, את הסיפור שנשמע האם משהו ביחס שלהם, האם משהו ביחס שלהם לזכויות של ערבים את חושבת השתנה בעקבות המפגש הזה? או עשוי להשתנות?
- אמל : אני אישית אני אדבר על הכיתה שלי ניראה לי זה נהיה עוד יותר קיצוני כאילו. (אחת המשתתפות מגיבה בקצרה, אך לא שומעים אותה ברור).
- אמל : אני מדברת על זכויות. ובכלל כאילו לא להיות בן אדם זה מה שהיה בכיתה.
- מרב : תודה.
- רונן : אני רוצה באמת עוד שאלה אפשר?
- מרב : רגע רק שנייה.
- מרב : (אחד המשתתפים אומר משהו לא מספיק בקול רם, לכן לא שומעים אותו ברור).
- מרב : או קיי. אני רגע אני יודעת, אבל אני שוב מוסיפה עוד היבט בגלל שהזמן שלנו מוגבל. (שיחה כללית קצרה בין המנחים מהדקה 57.00 עד 57.05).
- מרב : או קיי, אז אני מוסיפה עוד ניואנס אחד שזה הערכה לערבים. דיברנו על זכויות, אני מדברת גם על איך הערבים מוערכים במדינה, ושוב האם המפגש שינה משהו, ואחר כך אנחנו חייבים לעבור לשאלות אחרות אז ממש בקצרה.
- רונן : זה כאילו מתקשר גם למה שאמל אמרה כאילו מה שאת רוצה.
- מרב : כן.
- רונן : מדינת, כאילו אני אתחיל מהזכויות זה מתקשר. מדינת ישראל היא מדינת שוות זכויות לכולם. את יש לך את הזכות לעבור במחסום, (אחד המשתתפים מגיב בקצרה, אך לא שומעים אותו ברור).
- רונן : זה, זה שמשפילים אותם זה לא אומר שהזכות שלהם נפגעה. זה לא אשמתם. על פי חוק יש לכם את כל הזכויות, זה כמו לא אז בגלל זה אצלנו יש הבדל.
- מרב : רגע, רגע אני חייבת רוני לעצור אותך, ולהסביר לך למה.
- רונן : כן, אבל עכשיו זה מתקשר.
- מרב : כי אנחנו לא רגע, רגע, רגע,
- רונן : כן בגלל זה אנחנו מעריכים.
- מרב : זה פחות חשוב לי הדעה שלך על מדינת ישראל, אני רוצה לשמוע אותך. מה איך אתה, מה אתה חושב על הזכויות של ערבים, על ההערכה על הערבים, והאם הפעילות הזאת שינתה משהו? זה הכול, לא מה המדינה ולא, אתם, אתם תביאו את עצמכם בסדר?
- רונן : או קיי. אז אני חושב שכל אחד צריך להיות שווה זכויות, ושווי חובות. אם אחד מהדברים מתבטל אם הזכויות מתבטלות, אז גם לא יכולות להיות חובות. טוב אז עכשיו כבר עוד יש לי משהו גם עם המדינה אז לא משנה כבר או קיי.
- מרב : המפגש עשה משהו בעניינים האלה בכל מה שקשור ליחס לערבים, למחשבה על הזכויות שלהם, למחשבה
- בוועז : הערכה אליהם.
- מרב : להערכה כלפיהם?
- רונן : כן כביכול אה, לא.

- מרב : האם זה שישבת, ושמעת ערבי מספר את הסיפור שלו האם זה עשה לך משהו שאמרת "רגע, שנייה" או שאתה אומר לא מה שחשבתי קודם זה מה שאני חושב בכלל זה לא שינה.
- רונן : כן, לא כל כך דיברו על הזכויות שלו. לא, פחות או יותר דיברו על המקרה הספציפי שלו של השכול. פחות על הזכויות.
- מרב : או.קיי אז השאלה אם סיפור כזה עושה גם איזשהו סוויץ' במחשבה הכללית על יחסי יהודים-ערבים?
- רונן : כן אבל... כן פחות או יותר.
- מרב : באיזה מובן? אם הוא עושה משהו אז מה הוא כן עושה?
- רונן : כן פשוט מסתכל מהצד שלהם.
- מרב : זה מאפשר לך לראות קצת הדברים מהצד שלהם?
- רונן : כן, מאפשר בטח.
- מרב : מה ראית מהצד שלהם? מה הצלחת לראות מהצד שלהם?
- רונן : ראיתי כאילו אותי כחלק מאומה שגם כביכול שאין לה מדינה, והיא רוצה מדינה, ומנסה להשיג את זה.
- מרב : זאת אומרת הצלחת לראות בעצם קצת את הסיפור של שני העמים מנקודת המבט שלהם. זאת אומרת אתה אומר פתאום יכולתי לראות זה מנקודת מבט של מישהו שאומר לי אין מדינה, ואני רוצה מדינה.
- רונן : כן.
- מרב : וזה עזר לך לראות את הנקודת מבט הזאת.
- רונן : כן. כמובן.
- מרב : או.קיי. זיו מאוד רצית, ולא עוד לא...
- זיו : לא זה היה בקשר לאמל לא יודעת אם כל כך קשור. כאילו המחסומים אני חושבת שמציבים אותם זה לא בקטע לשלול לכם את הזכויות או זה בשביל להגן על המדינה שלנו. ולא בקטע הזה של לשלול זכויות, אני חושבת שיש...
- מרב : או.קיי אז רגע אז אני שואלת אותך, אבל יש מחסומים, המחסומים הם בשביל לשמור כמו שאת אומרת בהבנה שלך. עכשיו אני שואלת אותך אחרי שישבת בכיתה, ושמעת סיפור של הצד השני, גם של הצד שלנו זה שינה לך משהו באיך שאת ככה, תמונה שאת רואה את הדברים?
- זיו : כי הסיפור שהוא סיפר זה היה סיפור, זה היה כזה מצחיק (!) לשמוע את זה, כי הבן אדם סיפר לי על זה שאח שלו זרק אבנים על החיילים, ואז הוא נהרג.
- מרב : כן.
- זיו : מצד אחד שנינו לא היינו בסדר, אבל עדיין.
- מרב : מה זה שנינו לא היינו בסדר?
- זיו : אולי החייל היה יכול לפעול בצורה אחרת. אבל אני לא מאשימה אותו בדרך של בכל זאת הוא הגן על עצמו, הוא הגן עלינו. על כולם אנחנו נמצאים במצב לא,
- מרב : כן.
- זיו : וזהו זה היה זה היה סיפור כזה מצד אחד אתה שומע זה שהוא בא כאילו הוא תקף את החיילים שלנו, מצד שני הוא בא מספר לנו על זה שהוא נהרג. אז כאילו לא יודעת זה היה לי זה לא שינה כלום.

- מרב : ומעבר לסיפור האישי באמת זה עורר איזה מחשבות יותר כלליות על יחסי יהודים-ערבים, על, על הסיפור של הצד השני כמו שרון ככה התחיל להגיד נקודת המבט של הצד השני זה עשה משהו במחשבה שלך?
- זיו : לא, זה רק עשה לי שאנחנו צריכים לפתור מהר, למצוא פתרון מהר כדי שלא יהיה יותר הרוגים לא מהצד הזה, ולא מהצד הזה, וזהו לא עשה לי שום דבר אחר, זה לא שינה לי כלום.
- מרב : או קיי.
- בועז : את רוצה להתחיל לעבור לזה או שקודם...?
- מרב : אני, אנחנו רוצים לדבר באמת על בעצם רונן כבר קצת בדברים שלו קידם אותנו לעבר הנושא הבא שאנחנו רוצים לדבר עליו, וזה האם הצלחתם או האם זה ששמעתם סיפור אישי של פלסטיני מאפשר לכם לראות את הסיפור הכללי של הצד הפלסטיני? האם זה עזר לשמוע משהו באופן אישי לנסות לראות את נקודת המבט שלו על הסכסוך הישראלי-פלסטיני? אז אני ממקדת אתכם ישר, ואני מתנצלת איתן בפניך כי נורא חשוב לנו להבין
- איתן : אין בעיה.
- מרב : את ההשפעות של המפגש בסדר?
- איתן : אין בעיה.
- מרב : מעין.
- בועז : את תשאלתי עוד פעם את השאלה מה שרון התחיל לדבר, להתייחס.
- מרב : עוד פעם אני שואלת עוד פעם את השאלה. האם רונן התחיל להגיד שהוא שמע את, עצם השמיע של סיפור של פלסטיני זה קצת אפשר לו לראות את הצד הפלסטיני בכל, בסכסוך. ואני שואלת האם אתם יכולים לעשות חיבור בין הסיפור הפרטי ששמעתם לסיפור הכללי? יש כאן שני סיפורים במדינה : יש את הסיפור של היהודים, ויש את הסיפור של הערבים. האם עצם השמיעה של סיפור שכול אישי אתם יכולים, יוצר איזשהו חיבור להבין את הצד השני בכלל בתפיסה שלכם?
- מעין : לדעתי...
- בועז : בואי תתחילי באמת עם היחס שלך לסיפור האישי. כלומר איך הרגשת עם הסיפור האישי של הפלסטינים, ואיך והאם זה מחבר כן לסיפור הכללי של העם הפלסטיני באיזשהו אופן?
- מעין : לדעתי זה כן עשה בי משהו שגם זה הראה את האנושיות שלהם, וגם זה לשמוע גם דעה אחרת עלינו. ביקורת עלינו. וזה גם לדעתי זה טוב כדי לראות מה אנחנו עושים קודם, לפני שאנחנו עושים ביקורת עליהם. וכן זה כן עשה לי משהו.
- מרב : סיפור על השכול האישי נגע בך של הפלסטיני?
- מעין : פחות הסיפור, יותר עצם הסיטואציה.
- מרב : שמה עצם הסיטואציה?
- מעין : שהוא בא, ואומר לנו מה הוא מרגיש עלינו, ומה מה הוא בכל זאת למרות ההרגשה שלו רוצה לעשות איתנו.
- זיו : סליחה רגע אני חייבת ללכת יש לי עבודה להגיש לפני המורה...
- בועז : זיו. אז תגידי עוד משהו. (שתי מילים לא ברורות-1.04.53).
- מרב : אז תגידי לנו עוד משהו לגבי איך ייפתר הסכסוך בהבנה שלך, מה את חושבת?
- זיו : איך ייפתר?
- בועז : האם ייפתר בכלל?

- מרב : האם הוא ייפטר, ואיך את חושבת מה?
- בוועז : אם זה ששמעת את הפלסטיני האם עזר במשהו?
- זיו : כן. אני חושבת שלפי דעתי זה ייפטר כל הסכסוכים רק אם או שתהיה מדינה אחת, או שיהיה שתי מדינות, כי כבר עכשיו שאנחנו... , אולי אם יהיה שתי מדינות להם שלטון משלהם תנו להביע את מה שהם רוצים, אנחנו נחיה את החיים בשקט כל אחד, כי כרגע זה לא כל כך הולך להם.
- מרב : זה ניראה לך פתרון שיש לו סיכוי.
- זיו : כן. לפי דעתי.
- מרב : והמפגש הזה שינה לך משהו בתפיסת הפתרון שלך, עשה לך משהו?
- זיו : שצריך למצוא פתרון, כי
- בוועז : שצריך פתרון.
- זיו : נהרגים המון מהצד שלהם, ונהרגים המון מהצד שלנו, וזה לא, אני חושבת שזה לא עדיין בכל זאת הכאב שלהם כמו הכאב שלנו...
- מרב : הרגשת את הכאב שלהם במפגש?
- זיו : כן היה לו כאב, ואני כאילו בכל זאת אני מכבדת אותו למרות שהוא ערבי, ולמרות שהוא כל מה שאני הייתי חושבת, עדיין בכל זאת. זה כאב שכל בן אדם... , בכל זאת הוא בן אדם גם אם הוא... ואני חושבת שצריך להפסיק את הכאב הזה משני הצדדים. ולפי דעתי זה יפסק רק אם כל אחד יהיה לו שלטון משל עצמו, כל אחד תקים מדינה משל עצמה, ולפי דעתי ככה זה ייגמר הסכסוך. ותודה רבה.
- בוועז : תודה זיו
- מרב : תודה זיו.
- זיו : אני סליחה שאני...
- בוועז : חושב שחני רצתה לדבר.
- מרב : כן חני את רצית...
- חני : הזכויות שלהם זה משהו שחשוב לי להתייחס אליו, כי אני מכירה מישהו שעבד במחסומים. וגם האנשים ששומרים שם הערבים התייחסו אליהם בזלזול. זאת אומרת כאילו אתה לא יכול להאשים מישהו בפחד מסוים, אני לא יכולה להאשים את החברים שלי שהם כל יום נוסעים הביתה, או אנשים שחוזרים מהעבודה מירושלים לקריית ארבע בפחד שיזרקו אבן, וזה ינפץ את החלון, וזה קורה כל כך הרבה פעמים, כאילו אני בת כמה אני, אני בת 16 היום, ולא זוכרת כאילו כמעט נסיעה שהם לא צעקו משהו, שלא זרקו משהו זה, זה תמיד מבהיל. אי אפשר להאשים בן אדם בפחד. בגלל זה כן מחסומים זה משהו שחובה גם אני עוברת אותם. גם לפעמים חושבים שאני או אחד מהמשפחה הוא ערבי, וכן ועוצרים אותנו, ושואלים אותנו וזה. אנחנו גם עוברים את אותו דבר, זה לא אומר שאין לך זכויות. כאילו כל הזמן אנחנו מתלוננים הנה בשטחים כאילו לא בונים כבישים, כי הארץ לא רוצה להשקיע שם כאילו. ולא רוצה להעריך את האנשים שם. ואני גם סובלת את זה לא רק הערבים. זאת אומרת כאילו כל אחד נפגע על הזכויות שלו, אני לא חושבת שזה במטרה להגיד אתה ערבי אז תסבול. זה להגן על עצמך.
- בוועז : אם נעבור הלאה בגלל קוצר הזמן לגבי השאלה בקשר לשאלה איך, האם נגע בדך הסיפור האישי של אותו פלסטיני?
- חני : מאוד נגע בי.

בועז : ואם את יכולה לעשות איזשהו חיבור או קיי זה הסיפור שלו, זה התנאים שלהם האם את יכולה להבין את הסיפור של העם הפלסטיני דרך זה באיזשהו אופן או שלא זה אותו ערבי אני מבינה אותו, לא רוצה חוץ מזה כלום.

חני : הסיפור מאוד נגע בי. כאילו זה לא היה סיפור של מישהו שזרק אבן, וירו בו, כי זה זה כמו שחייל ייצא למלחמה, ויגיד פגעו בי אז משלם. במלחמה צריך לקחת בחשבון. אבל זה ילד שבאמת הוא ברח כאילו, כי הוא נבהל מהחיילים. ואני כן מבינה את הפגיעה, ואני כן חושבת שזה לא נעים. וזה כן זה חיבר אותי אליו, זה הרגיש לי שאני צריכה להיות שם בשבילו כאילו לעודד אותו, ולהגיד לו שגם כאלה, כאילו שגם אנחנו טועים לפעמים, וזה אנושי, וזה בסדר צריך לבקש סליחה, וזה מחבר אותי לסיפור של הערבים. כן אני רואה את זה כאילו ביותר גדול עכשיו, ואני כן חושבת שכאילו כעם הם מאוד פגועים. ופעם לא הייתי חושבת ככה. שאנחנו מחוברים שם לערבים, כי יש לנו שם את המוסכים, והולכים אליהם. וכשמישהו אומר לך איך אני רוצה לראות את הים, ואתה לא יכול לעשות עם זה כלום זה גם עוד משהו שמשפיע. אז כן אני התחברתי כאילו לסיפור, וזה חיבר אותי.

בועז : לגבי אפשרות לפתרון, תכף גם אנחנו נרצה לשמוע מכם.

מרב : מה את חושבת עליהם?

חני : אפשרות לפתרון?

בועז : אז או קיי את מאוד רואה עכשיו גם את הצד השני,

חני : כן.

בועז : אבל איזה כיוון לפתרון, אם בכלל את רואה? או שלא או שאין סיכוי.

חני : האמת היא שקשה לי לראות פתרון, כי דווקא המפגש הראה לי שהערבים נחויים בדעתם, כי עכשיו זה מובן לי גם למה בעצם, אני לא מאשימה אותם בדעתם. אבל יש להם דעה שהיא לא שונה מאיתנו, הארץ שלהם. וקשה להתחלק במשהו שאתה חושב שהוא שלך.

בועז : ולכן מה את חושבת?

מרב : אז מה את חושבת שיקרה?

חני : לא יודעת. כי להרוס עם אחד על חשבון האחר זה גם לא פתרון בגלל זה...

מרב : ואם את מנסה לדמיין לעצמך אז כשזה המצב ויש כאן שני עמים, וכל אחד רוצה את השטח אז מה יקרה? לאן זה ילך לאיזה כיוון?

חני : לאיזה כיוון? שוב נתחלק שמאלנים, ימניים, וכאילו...

מרב : אבל מה יקרה בין הערבים ויהודים מה את צופה : שלום, מלחמה, פיוס?

זיו : יהיו ביחד.

בועז : השאלה עוד פעם מה את חושבת?

חני : זה כרגיל תמיד יהיה את האלה שיהיו בעד שלום, ויתמכו בזה והכול, תמיד יהיו את אלה שעדיין ימשיכו להילחם על משהו שרק יוצר מריבה הוא לא הוא לא עוזר לך בכלום. אני לא חושבת שברגע שהיהודי נכנס לארץ אחרי השואה המטרה שלו היה להרוס מישהו, והיום זה כבר ככה. זה הבעיה שלנו בעיקר.

מרב : או קיי, תודה. כן.

איתן : תמיד ללכת למעלה פתרון על הזכויות...

מרב : לא על הזכויות נעזוב, אנחנו מאוד חשוב לנו להבין, לשמוע, בוא נגיד ככה מכם אולי לשמוע איך אתם חושבים שייפתר הסכסוך, והאם אתם, ומה אתם חושבים על הסיפור של

הצד השני, מי השאלה ממי שעוד לא שמענו, בעצם שמענו איך המפגש השפיע נכון על תפיסת הסיפור שמענו בעצם ממי שכאן שהיה במפגש פחות או יותר.

בוֹעֵז : כן.

מֵרֵב : כן, או קיי.

אִיתָן : זהו הפתרון? מה יהיה הפתרון?

מֵרֵב : מחשבה. כן.

אִיתָן : איתן, כשהייתי יותר חשבת שראוי כן צריך לחיות במדינה אחת לשני העמים, ולחיות בשלום, וכאילו מבחינתי זה יהיה האופטימאלי אם יש דרך אחת לכל הישראלים, וכל רצועת עזה, וכל אחד יהיה איפה שהוא רוצה, ובלי לפחד שיקרה משהו, וצריך להתייחס לגבי הנתיב, ולקחתי, הבנתי שכנראה לפחות לא בשנים הקרובות זה לא יקרה באמת, כי בכל חברה, ואני לא מאשים את היהודים, ולא את הערבים, בכל חברה יש את הפלגים הקיצוניים שכנראה לא ייתנו למשהו לקרות, אני מבחינתי להפך תן לי בכלל לחיות אם יהיה לי שכן ערבי. כל עוד אני יודע שהוא לא רוצה לפגוע, והוא לא מאיים עלי אין לי בעיה שהוא יחיה לידי, אבל הבעיה שכל מי שקיצוניים שהם לא יסכימו לכבד, וירצו כן לפגוע.

בוֹעֵז : ולכן מה צריך?

מֵרֵב : אז מה הצפי?

אִיתָן : בגלל זה אני חושב שהפתרון היחיד שיכול להיות זה שתי מדינות לשני עמים, כולל עם...

מֵרֵב : אתה צופה שזה יקרה הפתרון?

בוֹעֵז : אתה מאמין בזה יקרה אתה חושב?

אִיתָן : אני מאמין שזה יקרה כן, אני פשוט לא מספיק חושב, לא מספיק מצליח לחשוב עם עצמי על הגבולות שיהיו זה הבעיה. מאמין ששני הצדדים מוכנים לקבל שתי מדינות לשני עמים.

אבל הבעיה הסכסוך בגלל הגבולות, הוא לא על הפתרון. בדרך כלל שני ההנהגות של העמים מסכימות לזה שצריך מדינה לכל עם. וגם האו"ם נותן לזה גיבוי,

מֵרֵב : אז מה אתה צופה בסכסוך הגבולות הזה שאתה מדבר עליו?

אִיתָן : שגבולות אני אומר בכנות שאני לא מספיק רואה פתרון, הם רוצים גבולות 67, והישראלים לא מוכנים. מה שאני צופה שיהיה בסוף, מה שאני מאוד לא מסכים איתו שחילופי שטחים שזה שככה זה ייגמר בסוף שחילופי שטחים שטחי ישראל, כמו שטחי המשולש, ונגיד כל מיני מזרח ירושלים. זה כאילו כל השטחים ישראלים, וכאלו שרק ערבים. וכאילו שרוצים מדינה פלסטינית. אז השטחים האלה יעברו לשליטה פלסטינית מלאה, ושטחים שהם כאילו שהם ישראלים, והם לא כאילו שטח כיבוש רמת הגולן נגיד להפוך לשטח ישראל באופן מוצהר, אבל שטחים אחרים יעברו אליהם. ככה נוכל...

רוֹנָן : חילוק של שטחים.

מֵרֵב : או קיי.

בוֹעֵז : מי שעוד לא שמענו את אמל דרך אגב. תודה איתן, כן.

אִמֵל : אני חושבת שפתרון של שני העמים זה לא

בוֹעֵז : אמל.

אִמֵל : כן, אמל זה לא התקיים. כי גם חילופי שטחים זה חילופי אנשים. זה כאילו להביא כאילו כל בן אדם גם מתנחל לא היו רוצים לצאת מהבית שלהם, זה קשה לקחת בן אדם, ולהוציא, ואומרים לך טוב תסתגל פה. וזה לא זה לא הגיוני זה בית, זה בית ספר זה ילדים,

- זו לא מה שהתכוונתי. : איתן :
- אז מה יקרה, מה את חושבת שכן יקרה? : מרב :
- היא עכשיו מדברת על דעתה בלי קשר לאחרים. : בועז :
- אני חושבת שגם גם מזרח ירושלים זה לא הגיוני יש שם גם מתנחלים, וגם ערבים כאילו : אמל :
- איך יחלקו את זה? ואני חושבת שהמדינה הזאת לשני עמים, ולשלושה דתות. וזה כתוב בכל הספרים. וגם אם רוצים ללכת לדת, ולא לפי כאילו חוקים (מילה אחת לא ברורה- 1.14.20) זה כתוב בכל הספרים. לפחות בספר האחרון של הקוראן שהוא סיכם את כל הספרים, והוא באמת מאמין בכל הספרים. הוא מראה שהכול הוא מראה שיהודים היו פה, שנוצרים היו פה, ושמוסלמים היו פה. ועובדה שבעיר העתיקה יש להם גם את הכנסייה, וגם את אל אקצה, וגם הכותל. זה רק
- אז מה היית... : מרב :
- זה רק זה הוכחה אז כאילו חייבים להיות פה מדינה אחת. : אמל :
- זה האמונה שלך מה שאת היית רוצה שתהיה מדינה אחת לשני עמים. : מרב :
- זה אני רואה שזה הפתרון. כן וזה, : אמל :
- את צופה שזה יקרה? : מרב :
- קודם כל את חושבת שזה הפתרון הנכון? : בועז :
- זה הפתרון הנכון, ואני חושבת : אמל :
- האם את גם חושבת שזה יקרה גם? : בועז :
- זה, זה, כי שתי מדינות זה לא יתקיים. צריך להתחלק בלי מלחמה על השטחים, : אמל :
- אז מה יקרה, מה יקרה? : מרב :
- אם את יודעת. : בועז :
- מדינה אחת זה מה שיקרה. : אמל :
- זה מה שיקרה. : מרב :
- צריך לראות את... : בועז :
- מדינה אחת זה מה שיקרה, והשולטים זה יהיו... : אמל :
- שכוללת את כל השטחים גם הכבושים, גם הלא כבושים? : מרב :
- שכוללת את כל השטחים, זכויות שוות לכולם, : אמל :
- או קיי. : מרב :
- ובשטח עצמו יהיה גם אנשים שמציגים את זה, וגם את זה, ותכלס בסופו של דבר אין מה להפסיד, כי תהיה מדינה אחת יהיה אפשר להגדיר את זה כעם אחד ביחד. : אמל :
- או קיי. : מרב :
- מדינה לכל אזרחיה. : איתן :
- אבל את רואה שהחברה תקבל את זה? אז אם אפשר... : חני :
- אבל אנחנו לא נוותר גם לך. : בועז :
- או קיי בקשר לפתרון אני לא מסכים, : יועד :
- שם. : בועז :
- יועד. : מרב :
- יועד. אני לא מסכים עם אמל ואיתן, כי אני לא מסכים עם הפתרון של מדינה אחת לשני עמים. בגלל שאני חושב שזה יגרום מצב... : יועד :
- רגע יועד סליחה, לא, לא, לא להתווכח עם דעות. : מרב :

- יועד : מה, לא.
- מרב : איך אתה רואה, מה אני שואלת אותך עכשיו לא שמעת כלום.
- יועד : או קיי. איך אני רואה,
- מרב : מה אתה חושב שיקרה,
- בועז : מה אתה רוצה שיקרה, ומה אתה חושב שיקרה?
- מרב : בסכסוך הישראלי-פלסטיני? זהו.
- יועד : או קיי. מה שאני חושב שיקרה, וגם רוצה זה שיהיה שתי מדינות לשני עמים, יהיה אז זה יפתור חלק מהבעיות האלה של יחסים יהודים-ערבים, וחלק מהבעיות ביטחון של מחסומים והכול, וזה יצור בעיות חדשות של בעיות שהיה לנו כבר פעם: בעיות של הגנה על הגבולות, בעיות של מלחמות והכול, ככה שהסכסוך חלק ממנו ייפתר, אבל חלק אולי אפילו גדול יותר יפתח מחדש.
- מרב : אז במלחמות על גבולות.
- יועד : כן. ואין ברירה. אני לא רואה ברירה אחרת שאולי עם הזמן או שאחרי כשיהיה כבר שתי מדינות אולי אפילו כשנעבור כבר היו התפתחויות, והיו אפילו מלחמות. אולי עם הזמן עצמו אז יהיה כמו יהיה הסכמי שלום כמו שפעם חשבו שלא יכול להיות הסכמי שלום לא עם מצרים, ולא עם ירדן לא נוכל, יכול להיות שעם הזמן, ועם השנים יהיה גם יהיה הסכמי שלום עם המדינה הפלסטינית שתקום. ואני חושב שזה מה שיקרה גם בסוף. זה יהיו, יהיו...
- בועז : שתי מדינות שיפתרו את הסכסוך, אבל לא באופן מלא. שיהיו עוד דברים אחרים שיתעוררו...
- יועד : כן, כן יהיו שתי מדינות, עדיין יהיו סכסוכים.
- בועז : הייתי רוצה שרונו עוד יוסיף, שילך להגיד את דעתו.
- רונו : אז מה הפתרון? אני מאמין שהפתרון פתרון האופטימאלי שכנראה הוא לא יהיה, אבל לפי דעתי הפתרון היחידי זה מדינה יהודית אחת שלמה,
- בועז : מה שקרוי ארץ ישראל השלמה.
- רונו : כן. ארץ ישראל השלמה כולל גבולות 67.
- בועז : שמה יקרה?
- רונו : זהו כאילו זה, זה, זה לפי דעתי...
- מרב : רגע מדינה אחת, ומה ערבים שחיים במקומות האלה יעשו?
- בועז : מה יהיה מעמדם, מה יהיה המעמד שלהם, מה יעשו להם, לא יהיו זכויות של הערבים?
- יועד : אולי טרנספר לערבים?
- רונו : זהו אז בגלל זה פה הבעיה.
- בועז : אולי טרנספר, אולי...
- רונו : זהו זהו פה הבעיה, בעיקרון זה מה שאני חושב שהכי טוב.
- בועז : חופשי כן חופשי.
- רונו : זה מה שאני חושב שהכי טוב, אבל אני יודע שיש פה את הבעיה...
- בועז : שמה? הכי טוב שמה? מה זה?
- רונו : הפתרון שאני חשבתי מדינת ישראל שלמה,
- בועז : מדינה אחת.
- רונו : מדינה אחת,

- בוועז : מה יהיה המעמד של הערבים?
- רונן : זהו בגלל הבעיה המוסרית והאנושית אז צריך לעשות שני מדינות לשני עמים, וזהו אין פה...
- בוועז : או.קיי יש לי עוד שאלה בהקשר לדברים שאמרת קודם,
- מרב : כן.
- בוועז : כשאתה מבין יותר את, פתח לך קצת את האפשרות לראות את הנקודת מבט של הצד, של הצד הפלסטיני. האם דרך זה למשל אתה יכול להבין יותר את האינתיפדה, זריקת אבנים, עכשיו אני מבדיל בין זה בסדר
- רונן : כן.
- בוועז : אמרתי אני רק מנסה להבחין בין אם אני מצדיק, שיכול ממש להצדיק, מצד שני אני יכול להבין. או שלא מבין.
- רונן : אני לא מבין את השאלה.
- בוועז : אתה מבין, האם אני יכול יותר להבין את הסיפור הפלסטיני? כמו האינתיפדה, כמו מה שקרה בעזה כמו מהסוג אם אתה יכול להבין את זה יותר, אפילו בלי להסכים, או שלא, אתה לא, אתה לא מבין, ולא רואה, ולא לא מקבל.
- רונן : כמובן שמהצד שלי אני לא מקבל את זה, אבל מהסתכלות מהצד שלהם אני גם לא הייתי רואה, כי אני לא חושב שאנחנו כובשים מישהו שמנסים להגיע רק לרעתם, אני חושב שאנחנו באים בכוונות טובות וזהו.
- בוועז : אליך מירב השעה 13.00.
- מרב : השאלה אם נשאל את השאלה בעצם... 13.00 אז אנחנו צריכים לסגור?
- בוועז : לדעתי כן.
- מרב : או.קיי, בסדר.
- בוועז : וכל אחד אם יש לו משהו שהוא רצה להגיד חשוב לו
- מרב : אם מישהו רוצה כן עוד איזה מילות סיום אז אפשר.
- בוועז : להדגיש, להוסיף אז זה הזמן למשפט סיום ככה שהיה עוד חשוב לו, מישהו.
- אמל : אני רוצה להגיד לך משהו בקשר לארגון.
- בוועז : כן. בקשר ל...?
- אמל : בקשר לארגון,
- בוועז : לארגון.
- אמל : זה אמל מדברת. אם הייתם מביאים כאילו אתם צריכים להביא שני יהודים, ושני ערבים בכל פעילות שאתם עושים, ששני הערבים הם גם בדעות שונות, ושני היהודים הם גם בדעות שונות.
- מעין : נכון.
- אמל : להעמיד ככה להראות... כי אתם מביאים, ומציגים צד אחד שתכלס צריך להציג שני צדדים בכל עם.
- יועד : צודקת. שמאל, ימין.
- אמל : להראות את זה, להראות את זה להראות את שיש את ההבדל הזה, וששניהם, ושארבעתם מוכנים לפתרון אחד ככה שהנוער יוכל להבין שיש סיכוי לזה.
- רונן : אבל לא תמצאי ארבעה שמוכנים למצב של אחד מאחד זה מאוד מפלג.
- איתן : לא ארבע...

- רונן : או קיי בדיבורים סבבה, אבל אף אחד לא יסכים...
- בועז : זה מה שאמל הייתה רוצה, חושבת שנכון. עוד מישהו רוצה?
- מעין : אני גם חושבת שזה
- בועז : מעין.
- מעין : שזה נכון להביא את שני הצדדים בטח במדינת ישראל כאילו של הצד הימני, והשמאלני, כי אולי אז לא תהיה את ההתנגדות של הנוער. וגם כדי לשמוע צד שהוא לא רק פיוס, אלא ויתור. פיוס זה יותר מהאוכלוסייה שכן רוצים לשנות את היחס, ויתור זה פשרה בשביל שתי מדינות. פיוס זה מדינה אחת בעיקר.
- מרב : ככה את רואה את זה.
- מעין : כן.
- מרב : או קיי, טוב, תודה. עוד משהו מישהו?
- בועז : זהו עוד משהו? ממה שככה תישאר בבטן אחר כך שלא אמרתי.
- איתן : לא.
- מרב : או קיי, תודה רבה לכם.
- בועז : הרבה תודה לכם. ((המשתתפים בדיון גם מודים למנחים)).